

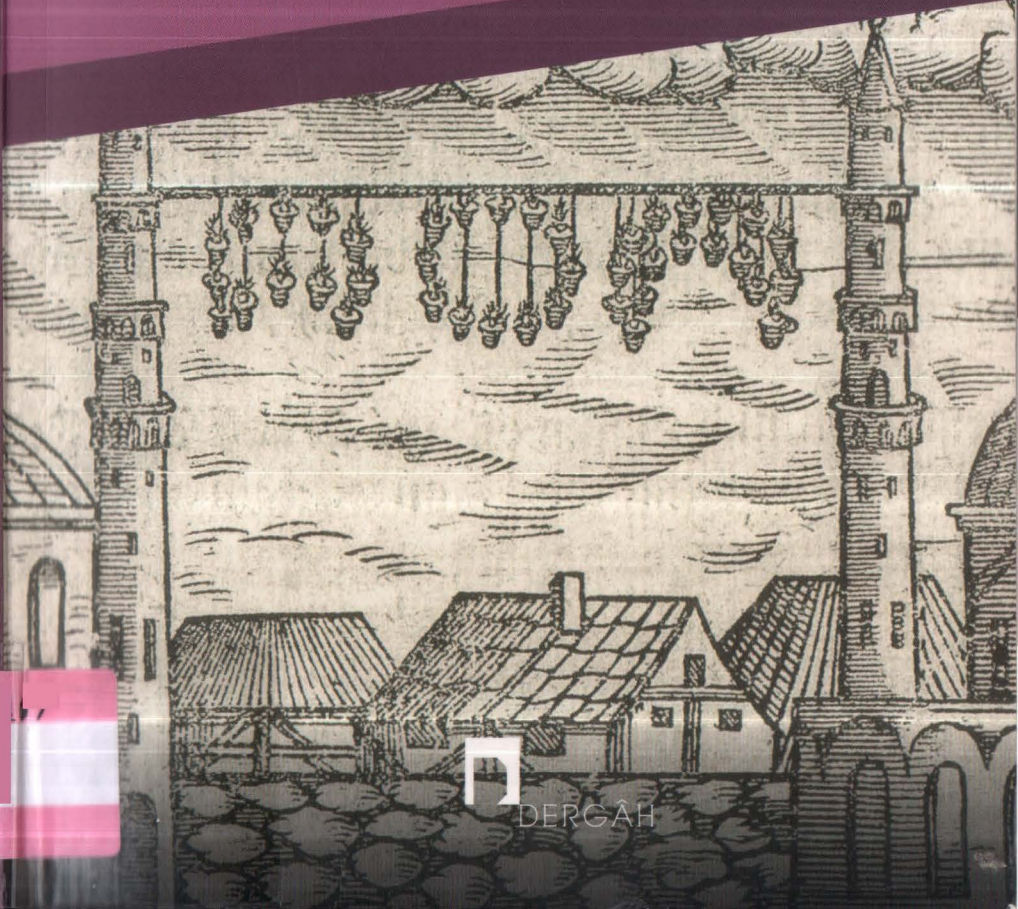
İSTANBUL'DA BİR RAMAZAN | CENAB ŞAHABEDDİN

İSTANBUL KİTAPLARI

İSTANBUL'DA BİR RAMAZAN

CENAB ŞAHABEDDİN

Hazırlayan: Abdullah Uçman

DERGAH

İSTANBUL'DA BİR RAMAZAN
Cenab Şahabeddin

İstanbul'da Bir Ramazan'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 494
Sertifika No: 14420
Anadolu Kitaplığı: 27
İstanbul Kitaplığı: 1
ISBN: 978-975-995-308-9
1. Baskı: Temmuz 2012

Sayfa Düzeni: E. Gökçe Aksoy
Seri Kapak Tasarımı: Işıl Döneray
Kapak Uygulama: Ercan Patlak

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. Yayıncılar Birliği Sitesi
No: 32 Kapı no: 4G Yakuplu - Büyükçekmece / İstanbul
Tel: [212] 422 79 29
Matbaa Sertifika No: 20699

Kapak Basım Yeri: Elma Basım Yayın ve
İletişim Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 697 30 30

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım
Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat
Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21
Cağaloğlu / İstanbul

Cenab Şahabeddin

İSTANBUL'DA BİR RAMAZAN

Hazırlayan:
Abdullah Uçman

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. Altan İş Merkezi No: 3/20 34122 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Fax: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

İçindekiler

Kitap Üzerine Birkaç Söz, 7

Cenab Şahabeddin ve Ramazan Yazıları Üzerine/ Abdullah Uçman, 11

Bibliyografya, 33

Kısaltmalar, 35

BİRİNCİ BÖLÜM: RAMAZAN HASBİHALLERİ, 37

Ramazan, 39/ Eski İstanbul, 44/ Tramvayda İşittiklerim, 49/ Konuşma, 53/ Sür'at ve Acele, 58/ Dâ-i Siyâset, 62/ Hareket-i Dâime, 67/ Me'yûs Gençliğe, 72/ Oruç Keyifleri, 77/ Tramvay Muhâvereleri, 82/ Harp Zengini, 88/ Zâbıta-i Ahlâkiyye, 95/ Zavallı Arabalar..., 101/ Yemek ve Mûsiki, 106/ Vapurda Duyduklarım, 113/ Ramazan Geceleri, 118/ İç Yüzü, 125/ Vâizler ve Mev'izeler, 131/ Bir Sahife-i Tarih, 138/ Dârülbendâyî'de, 145/ Nâzır-ı Sâkıtla Mülâkat, 151/ İki İzah, 157/ Ramazan Gezintisi, 162/ Ramazan'da Kırlar, 169/ "Rü'yet-i Hilâl", 173

İKİNCİ BÖLÜM: RAMAZAN, ORUÇ, İFTAR VE BAYRAM YAZILARI, 177

Mahyalı Eğlenceler, 179/ Bayram Mesmuâtı, 188/ Oruç ve İftar, 192/ Mevsim-i Siyâm, 198/ Zamânenin Kibar İftarı, 203/ Ramazan Cereyanı, 209/ Ramazan Eğlenceleri, 215/ Ramazan Eğlenceleri, 222/ Ramazan Gezintisi, 229/ Ramazan'da Ahlâk-ı Uzviyye, 235/ Ramazan Hasbihâli, 242/ Ramazan Felsefesi, 248/ Bayram Felsefesi, 255

Dizin, 261

KİTAP ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Eski İstanbul, eski İstanbul'da gündelik hayat, İstanbul'a ait örf, âdet ve gelenekler; Boğaziçi, yalılar, köşkler, konaklar, semâî kahveleri, meddahlar ve tulumbacılar; İstanbul'un tarihî semtleri, Bizans'tan kalan surlar, Kâğıthâne ve Sâdâbâd eğlenceleri, lâle bahçeleri, Ramazan geceleri ve Direklerarası gibi sözler son yıllarda sık sık duyduğumuz ve bugün artık 25-30 yıl önceki hâlinden bile eser kalmayan içinde yaşadığımız İstanbul için nostaljiden öte fazla anlamı olmayan sözler...

Ancak bununla birlikte İstanbul'la ilgili hâtıra ve araştırmaların günden güne süratle çoğalması, bir yandan bu konuda çeşitli dergi ve ansiklopediler yayımlanırken, bir yandan da değişik platformlarda toplantılar düzenlenmesi, bir kısım yayınevlerinin İstanbul'la ilgili dizi hâlinde kitaplar yayımlaması, yine de her şeyin sona ermediğinin bir delili sayılabilir mi!..

İşte böyle bir ortamda, hayatının büyük bir kısmını, gerçek kimliğini henüz yeni yeni kaybetmeye başlayan İstanbul'da geçirmiş olan Edebiyat-ı Cedîde döneminin ünlü şairi Cenab Şahabeddin'in eski bir gazetenin sararmış yaprakları arasında unutulup kalmış İstanbul'la ilgili yazıları, belki sadece eski İstanbul'u hatırlamak isteyen İstanbul sevdalıları için bir anlam taşıyabilir.

Cenab Şahabeddin'in, bizim bu kitabın birinci kısmında bir araya getirdiğimiz "Ramazan Hasbihalleri" genel başlığını taşıyan makaleleri, 20 Mayıs ile 18 Haziran 1920 tarihleri arasında, Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İstanbul'un işgal altında bulunduğu bir sırada kaleme alınmış olup Ramazan ayı boyunca *Alemdar* gazetesinde yayımlanmıştır.

Cenab Şahabeddin'in şiirleri, edebî yönü ve değişik konularda kaleme aldığı makaleleri üzerinde şimdiye kadar birtakım araştırma ve incelemeler yapılmış, ancak bu çalışmalarda onun başka bir kısım makaleleri ile birlikte ilk defa tarafımızdan tesbit edilen bu yazıları nedense gözden kaçmıştır. Gerek Sadettin Nüzhet'in (Ergun) *Cenab Şahabettin-Hayatı ve Seçme Şiirleri* (İstanbul 1934) adlı onunla ilgili kapsamlı ilk çalışma olan kitabında, gerekse şu anda özellikle bibliyografya bakımından en hacimli ve derli toplu bir çalışma niteliğindeki Prof. Dr. Celâl Tarakçı'nın *Cenab Şehabeddin'de Tenkid* (Samsun 1986) adlı eserinde bu yazılardan herhangi bir şekilde bahis yoktur.

1920 yılı Ramazanında bir ay süreyle daha çok Ramazan ayı dolayısıyla İstanbul'da Ramazan ayı, halkın bu mübarek ayı nasıl karşıladığı, İstanbul'un geçmişi, şehrin tabii ve tarihî güzellikleri, bazı dinî ve siyasî konularla I. Dünya Savaşı'nın memlekette açmış olduğu derin yaralar etrafında kaleme alınan bu yazıların hemen her satırında, Cenab Şahabeddin'in, diğer yazılarında olduğu gibi, zekâsının bütün kıvraklığını ve ironisini görmek mümkündür.

Toplum hayatındaki bazı sosyal değişmelerden de bahsedilen bu makalelerde, Cenab Şahabeddin'in kendine özgü gözlem ve nükteleri yanında, Hâlid Ziya hariç, çağdaşı yazarların hiç birinde göremediğimiz, büyük bir üslûp ustasının Türkçeyi kullanmadaki zarafet ve mahareti de görülmektedir. Deyim yerindeyse, Türkçe onun kaleminde, Refik Halid'e kadar başka hiç bir yazarda göremeyeceğimiz değişik bir tad, bambaşka bir güzellik kazanmıştır.

Meselâ Cenab Şahabeddin'le aynı nesle mensup Balıkhâne

Nâzırı Ali Rıza Bey'in *İstanbul'da Ramazan Mevsimi* (hızl. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 1998) ile bir sonraki nesilden Selim Nüzhet Gerçek'in *İstanbul'dan Ben de Geçtim* (hızl. Ali Birinci-İsmail Kara, İstanbul 1997) adlı hâtıralarında veya Halit Fahri Ozansoy'un *Eski İstanbul Ramazanları*'nda (İstanbul 1968) ya da Süheyl Ünver'in *Bir Ramazan Binbir İstanbul* (hızl. İsmail Kara, İstanbul 1997) adlı eserlerinde, Cenab'ın bu kitapta bir araya getirdiğimiz makalelerindeki edebî taddan herhangi bir eser yoktur.

Cenab Şahabeddin'in bu kitaptaki yazıları ilk defa bundan on sekiz yıl önce tarafımızdan bir araya getirilip *İstanbul'da Bir Ramazan* (İletişim Yayınları, İstanbul 1994) adıyla bir kitap hâlinde yayımlanmıştı. O günlerde İstanbul'la ilgili neşriyata karşı duyulan merak ve ilgi dolayısıyla kısa zamanda tükenen bu kitabını ikinci baskısı dolayısıyla (2. b. Kitap Yayınevi, İstanbul 2006) yeniden yayıma hazırlarken yeni bir düzenleme yapma gereğini duydum. Öncelikle kitabı iki bölüm hâlinde yeniden düzenledim. Birinci bölüm, daha önce yayımlanan "Ramazan Hasbihalleri"nden meydana gelirken, ikinci bölüm, yazarın çoğu 1922 yılında *Peyâm-Sabah* gazetesinde olmak üzere yine Ramazan, oruç, iftar ve bayramlar dolayısıyla yayımlanmış olduğu on üç makalesinin ilâvesiyle ortaya çıktı ve böylece kitabın hem hacmi genişledi hem de kitap kendi içinde daha bir bütünlük kazandı.

İkinci olarak, ilk baskıda bulunmayan ancak günümüz okuyucularının çoğunun ne olduğunu bilmediği çeşitli olaylar, özel isimler, eşyalar, yer ve müessese adları ile mutlaka açıklanması gereken birtakım Arapça ve Farsça sözleri açıklayıcı mahiyette dipnotları ilâve etmek suretiyle kitabı biraz daha güncelleştir-

* Cenab Şahabeddin'in bu yazılarına daha önce Süheyl Ünver dikkati çekmiştir. Süheyl Ünver'in 1957 yılı Ramazan ayında 2-30 Nisan tarihleri arasında *Vatan* gazetesindeki "Ramazan Köşesi"nde yayımlanan bu yazıları arasında "Direklerarası'nda Cenab Şahabeddin'in Bir Ramazan Gecesi" (nr. 6) ile "Cenâb'dan Cenâb'a" (nr. 13) adlı yazılarında *Alemdar* gazetesindeki yazılardan söz edilmiş ve iktibaslar yapılmıştır.

meye, yani okunur hâle getirmeye çalıştım. Ayrıca, ilk baskıda gözden kaçan bazı tashih hataları ile okuma yanlışlıkları da yine burada düzeltilerek okuyucuya daha güzel bir eser sunulmaya çalışıldı.

*

Türkçenin Cumhuriyet'ten bu yana süratli bir şekilde değişmesi, bizleri edebiyat mirasımıza, özellikle Cumhuriyet'ten önce yazılanlara karşı bütünüyle yabancılaştırdı. Bu yüzden, günümüzden 92 yıl önce Cenab Şahabeddin gibi büyük bir üslup ustasının kaleminden çıkmış da olsa bu yazıların dili bugünkü nesiller için bir hayli eskimiş durumdadır. Ancak bütün bunlara rağmen, yine de bu yazıların eski İstanbul hayatını tanımak ve öğrenmek isteyenlerce zevkle okunacağını ümid ediyorum.

Kitabın her iki baskısı yayımlandığı zaman çeşitli yayın organlarında kitapla ilgili tanıtıcı mahiyette yazılar çıktığı gibi birçok yeni çalışmada da kaynak gösterilmek suretiyle kullanılmıştı. Bunlar arasında özellikle İsmail Kara ("İstanbul Kimin İçindir?", *Zaman-Aile*, sayı 74, 9 Nisan 1994) ile İnci Enginün ("Cenab Şahabeddin'den *İstanbul'da Bir Ramazan*", *Bilge*, sayı 1, Temmuz 1994, s. 11-12; aynı yazı: *Bir Sığınak Olarak Kitap ve Edebiyat*, İstanbul 2001, s. 114-118), M. Sabri Koz'un ("İstanbul'da Bir Ramazan", *Zaman*, 17 Ocak 1998); Emel Koşar'ın ("İstanbul'da Bir Ramazan", *Kitaplık*, sayı 104, Nisan 2007, s. 118-119) ve Turan Karataş'ın ("İstanbul'da Bir Ramazan", *Türk Edebiyatı*, sayı 454, Ağustos 2011, s. 62-64) yazılarını anmak isterim.

Son olarak, bu yazıları edebiyatımıza kazandıran Cenab Şahabeddin'i rahmet ve minnetle anarken bunları en güzel şekilde okuyucuya sunma gayreti içinde olan Dergâh Yayınları mensuplarıyla Asım Erverdi'ye de teşekkürü ifa edilmesi gereken bir borç biliyorum.

CENAB ŞAHABEDDİN VE RAMAZAN YAZILARI ÜZERİNE Abdullah Uçman

2 Nisan 1871'de Manastır'da dünyaya gelen Cenab Şahabeddin, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında Plevne'de şehid düşen Binbaşı Osman Şahabeddin Bey ile İsmet Hanım'ın oğludur. Babasının ölümü üzerine henüz altı yaşındayken bütün aile İstanbul'a geldi ve Balat civarında Dırağman Mahallesi'nde babadan kalan eve yerleşti. Cenab, bir yandan Tophane'deki Mekteb-i Feyziye'ye devam ederken evde de akrabalarından kıraat dersleri aldı. Daha sonra girdiği Eyüp Askerî Rüşdiyesi'nin 1879'da yıkılması üzerine Gülhane Askerî Rüşdiyesi'ne geçti; 1880 yılında da buradan birincilikle mezun oldu. Okulun o sırada uygulamakta olduğu usûl gereğince kur'a ile Tıbbiye İdadîsi'ne girdi, burada da iki yıl okuduktan sonra Askerî Tıbbiye'nin beşinci sınıfına kabul edildi. 1889 yılında doktor yüzbaşı rütbesiyle okulu bitirdi. Tıbbiye'den iyi derece ile mezun olduğu için 1890 yılı başlarında cilt ve frengi hastalıkları alanında ihtisas yapmak ve bilgisini geliştirmek üzere devlet tarafından Fransa'ya gönderildi.

Paris'te dört yıl kadar kalan ve bu süre içinde meslekî alanda ihtisasını tamamlayan Cenab Şahabeddin, 1893 yılı sonlarında İstanbul'a geri döndükten sonra bir müddet Haydarpaşa

Hastahanesi'nde doktor olarak çalıştı, daha sonra Karantina İdaresi'ne geçti. Bir müddet de Mersin ve Rodos'ta karantina doktoru olarak görev yaptı. 1897'de Sıhhiye müfettişi göreviyle Cidde'ye gönderildi. 1898'de, merkez müfettişi olarak İstanbul'a geri döndü. Bir ara Suriye vilâyeti sıhhiye reisliğinde bulundu. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânını izleyen günlerde Meclis-i Kebîr-i Sıhî âzâlığı ve Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye müfettişliği göreviyle tekrar İstanbul'a döndü. 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın başladığı sırada kendi isteğiyle emekliye ayrıldı.

Aynı yıl Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Lisan Şubesi Fransızca tercüme müderrisliğine tayin edilen Cenab Şahabeddin, iki ay kadar sonra burada Garp Edebiyatı müderris vekili oldu. I. Dünya Savaşı sonlarında Cemal Paşa'nın daveti üzerine Süleyman Nazif'le birlikte Şam'a gitti (1918). Aynı yıl yine Süleyman Nazif'le *Hâdisât* gazetesini çıkardı. *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi adına iki defa Avrupa'ya gitti (1918-1919). Döndükten sonra, Mayıs 1919'da Osmanlı Edebiyatı Tarihi müderrisliğine getirildi, ayrıca Tedkikat-ı Lisaniye Encümeni'ne üye seçildi.

Millî Mücadele sırasında *Peyâm-Sabah*'ta yazdığı yazılarla Anadolu'daki savaşı ve bazı kumandanları ağır bir dille eleştirdi. Dârülfünun'da bir gün derste o sırada Anadolu'yu işgal eden Yunanlıları övüp Millî Mücadele'yi tenkit edici bazı sözler söylediği ileri sürülerek Dârülfünun talebeleri tarafından Millî Mücadele aleyhtarı diğer bazı hocalarla birlikte aleyhinde gösteriler düzenlendi. Kendisi böyle bir şey söylemediğini iddia ettiyse de, daha önce yazmış olduğu bir kısım yazılar suçlu ilân edilmesine kâfi geldi. Arkası kesilmeyen gösteriler ve biraz da Dârülfünun idaresinin baskısı üzerine Ali Kemal, Rıza Tevfik, Barsamyan Efendi ve Hüseyin Dâniş'le birlikte görevinden istifa etmek zorunda kaldı (23 Eylül 1922). Bu tarihten sonra yazdığı makalelerinde kesin bir dönüş yaparak Millî Mücadele'nin haklılığını vurgulamaya çalıştıysa da bunlar pek inandırıcı olmadı ve çeşitli yazarların hücumuna uğramaktan kurtulamadı.

Biraz da bu olayların etkisiyle, Cumhuriyet'ten sonra poli-

tik mücadelelerin mümkün mertebe uzağında kalarak daha çok sanat ve edebiyatla uğraşmayı tercih etti. Son yıllarda üzerinde çalıştığı söylenen sözlüğü tamamlayamadan 13 Şubat 1934'te geçirdiği beyin kanaması sonucu vefat etti. "Elhân-ı Şitâ" adlı şiirinde tasvir ettiği karlı bir günde Bakırköy Mezarlığı'nda toprağa verildi.¹

Türk edebiyatı tarihinde 1896-1901 yılları arasında doğrudan doğruya *Servet-i Fünûn* mecmuası çevresinde faaliyet gösteren Edebiyat-ı Cedîde topluluğunun Tevfik Fikret'le birlikte şiir alanındaki yegâne temsilcisi kabul edilen Cenab Şahabeddin, şiirle ilgilenmeye henüz on dört yaşlarında, Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenci iken başlar. Cenab Şahabeddin'e ilk şiir bilgisiyle şiir zevki verenlerin başında Draman'da evlerinin yakınındaki Kefevî Dergâhı'nın aynı zamanda şair olan şeyhi Vasfî Efendi ve Nasuh Efendizâde Mustafa Âsım Efendi ile onların vasıtasıyla tanıdığı Muallim Nâci gelir.

Başlangıçta, o günlerde eski şiir tarzını değişik bir şekilde devam ettiren ve bu tarzın en güçlü temsilcisi kabul edilen Muallim Nâci'nin etkisi altında Cenab Şahabeddin'in, gazel tarzındaki ilk manzum denemelerinin çoğunu ya Muallim Nâci'nin ya da Şeyh Vasfî'nin gazellerine yazılmış nazîre veya tahmisler meydana getirir. Aşağı yukarı iki yıl kadar devam eden bu taklit devresinde o bir yandan aruz veznine hakim olurken diğer yandan bu vezinle başarılı bazı manzumeler de ortaya koyar. Genç şair, 1887 yılından itibaren, bu sefer Muallim Nâci ekolünün karşısında yer alan ve şiirde yeniliğin bir nevi temsilcisi sayılan Abdülhak Hâmid ile Recâizâde Ekrem'in etki alanına girer. 1889'a kadar daha çok Abdülhak Hâmid'in tesiri altında şiirler yazan Cenab Şahabeddin'in, bu yıllarda yayımlanan şiirlerinde yer yer yine de orijinal sayılabilecek bazı ifadelere ve imajlara rastlamak mümkündür.

Cenab'ın ilk şiiri, 3 Aralık 1885'te Muallim Nâci'nin idaresi

¹ Cenab Şahabeddin'in biyografisiyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Sadettin Nüzhet, *Cenab Şehabettin* (Hayatı ve Seçme Şiirleri), İstanbul 1934, s. 5-127.

altında çıkan *Saadet* gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlanan bir gazeldi. Şiir yazmaya başladığı ilk günlerde genellikle gazel tarzında denemeler yapan genç şair, daha çok Muallim Nâci'nin gazellerine nazireler yazıyor, bir yandan da Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Ekrem'le bazı Fransız şairlerini yakından takip etmeye çalışıyordu. Kısa bir süre devam eden Muallim Nâci ve Şeyh Vasfî etkisinden sonra bu defa Abdülhak Hâmid etkisi altında kaleme aldığı şiirlerini daha çok *Gülşen* dergisinde yayımladı. 1886'da arkadaşı Leskovikli Hayreddin Nedim'le birlikte *Sebat* dergisini çıkardı. 1887'de, Mekteb-i Tıbbiye'nin henüz sekizinci sınıf öğrencisi iken, daha çok Abdülhak Hâmid etkisi altında yazdığı gençlik dönemine ait ilk şiirlerinden on sekiz parça manzumeyi bir araya getirerek *Tâmât* adıyla yayımladı. "İyi bilirim ki, sâika-i hevesle arz-ı çehre-i kusûr eden *Tâmât*'ım pâmâl-i hatâdır. Hadâset-i sinnime bağışlanacaktır. *Tâmât*'ıma birkaç parça hezeyân peyrev olacaktır ki, onlar da yekser türrehâtır.." ² şeklinde bir ifadeyle yayımlanan bu kitapçıga genç şair, büyük bir ihtimalle yeni görünmek için, eski tarzda yazmış olduğu şiirlerinden hiç birini dahil etmez. Bununla beraber bu şiirler, Abdülhak Hâmid, Recâizâde Ekrem, Muallim Nâci ve takipçilerinin henüz hayatta olduğu ve en dikkate değer eserlerini verdiği bir ortamda hiç kimsenin ilgisini çekmez.

Tanzimat'tan sonraki yıllarda Batı etkisi altında ortaya çıkan yeni Türk şiirinde Abdülhak Hâmid'ten sonra asıl ve büyük yenilgi gerçekleştiren şairlerin başında gelen Cenab Şahabeddin, tıp ihtisası yapmak üzere gittiği Paris'te bir yandan meslekî formasyonunu geliştirirken bir yandan da yeni edebiyat akımlarını takip eder ve oradaki edebiyat çevrelerine girmeye çalışır. Bu sırada Fransız edebiyatına sembolistlerle parnasyenler hakim durumdadır. Cenab Şahabeddin, arkadaşı Florinalı Nâzım'a gönderdiği bir mektupta Paris'te geçirdiği günlerden bahsederken şunları söyler: "O zaman bir taraftan Fransa'da natüralistlerin modası idi. Bir taraftan da Verlaine, Mallarmé modası idi. Mallarmé'yi

² İstanbul 1303, s. 3.

çok iyi anlayamıyordum. Verlaine'i çok sevmiştim. Fransız şairlerinin genç yaşlılarıyla münasebette bulundum."³ Ayrıca, kendisinden edebiyat dersleri aldığını söylediği Charles Brevet'nin "Manzumenin elfâz ile resmedilen bir levha" olduğu yolundaki görüşünü benimsemiş, İstanbul'a döndükten sonra da, yazdığı şiirleri yavaş yavaş bu etki altında değiştirmeye başlamıştır.

Sembolistlerin ve parnasyenlerin hakim olduğu yeni Fransız şiirini bu şekilde yakından tanıma fırsatı bulan şair, onların etkisi altında değişik şekiller ve değişik konularda yeni şiir denemeleri yapmaya girişir. Paris'ten döndükten sonra 1894 yılından itibaren *Mekteb*, *Hazîne-i Fünûn*, *Maarif* ve *Ma'lûmat* dergilerinde yayımlamaya başladığı yeni tarz şiirlerinde, yeni şekiller yanında, pek alışılmamış yeni bir üslûp ortaya koymaya çalıştığı dikkati çeker. Onun özellikle 1895 yılından sonra yayımladığı şiirlerinde, Fransız şairlerinin yaptığı gibi, okuyucuda belli bir tesir uyandırmak için resim ve musikiden de yararlanmaya çalıştığı, hattâ şiirle resim ve musikiyi birleştirme çabası içinde olduğu açıkça görülmektedir.⁴

Bu dönemde asıl şöhretini *Mekteb* dergisinde yayımladığı şiirleriyle yapan Cenab Şahabeddin, 1896'dan itibaren *Servet-i Fünûn*'da yazmaya başlar. Burada Tevfik Fikret'le birlikte, Türk şiirinde yeniliğin ikinci devresini meydana getiren Edebiyat-ı Cedîde akımı içinde yer alan Cenab, denemiş olduğu yeni şekiller, kullandığı orijinal tamlamalar, okuyucuda uyandırdığı değişik imajlarla eski edebiyat taraftarlarının en çok eleştirilen isimlerden biri olur.

Onun daha önce bazı şiirlerinde geçen "nây-ı zümür-rûd" (yemyeşil ney) ve "tûf-ı tesliyyet" (avunma yankısı) gibi tamlamalarla 1896 yılında *Mekteb* dergisinde yayımlanan "Terâne-i

³ Sadettin Nüzhet, *Cenab Şahabettin*, s. 14.

⁴ Mehmet Kaplan bu iki konuyu, "Cenab Şahabeddin'in Şiirlerinde Pitoresk" (*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. V, İstanbul 1953, s. 15-31) ve "Cenab Şahabeddin'in Şiirlerinde Ses ve Musiki" (*Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.VII, İstanbul 1956, s. 45-60) adlı iki makalesinde ayrıntılı bir şekilde ele alıp incelemiştir.

Mehtâb” şiirinde geçen “saât-i semen-fâm” (yasemen renkli saat) ibaresi, muâırızları tarafından ağır bir dille tenkit edilmesine sebep olur. Ahmet Midhat Efendi’nin onu *dekadanlık*’la itham etmesi üzerine başlayan ve o günlerin edebiyat çevrelerini uzun müddet meşgul eden *dekadanlık* tartışması bu şekilde başlar.⁵

Şiiri bir nevi resim ve okuyucuda “tatlı bir hulya uyandıran” güzel bir musiki nağmesi olarak değerlendiren şair, özellikle “Elhân-ı Şitâ”, “Yakazât-ı Leyliyye”, “Temâşâ-yı Leyâl”, “Temâşâ-yı Hazân”, “Riyâh-ı Leyâl” ve “Pür-Hüzn ü Heves” gibi şiirlerinde, arzuladığı bu tarz uyumun en güzel örneklerini ortaya koymuştur. Şiirde musiki ve âhenge ön planda yer verdiği için daima aruz veznini tercih eden, aruz karşısında hece vezni âhenksiz bulan ve küçümseyen Cenab, şiirlerinde devrin yaygın anlayışı doğrultusunda sosyal konular yerine daha çok aşk, tabiat, gece ve sonbahar manzaralarını tasvir etmiştir. Şiirlerini duygulardan çok zekâsı ve bilgisiyle yazan şair, tabiatı seyretmekten büyük bir zevk duyar ve bu yüzden de tabiatı bir “rûh-ı kâinat” olduğuna inanır.

Servet-i Fünun topluluğu fiilen dağıldıktan sonra da şiiri bırakmayan, hattâ ölümüne kadar her fırsatta şiirle meşgul olan Cenab Şahabeddin, çeşitli yazarlarla giriştiği polemiklerde hece vezniyle yazanları ve sade Türkçeyi kullananları küçümsemiştir. Dil meselesinde de, şiire belli bir âhenk kazandırdığından dolayı, Arapça ve Farsça asıllı kelime ve tamlamaları kullanmakta ısrar etmiş, bu konudaki kanaatlerini “Yeni Lisan” hareketinin yaygınlık kazanmasından sonraki yıllarda da sürdürmüştür.

Cenab Şahabeddin’in, Servet-i Fünun devresinde 100 kadar, topluluğun dağılmasından sonra da devrin mecmua ve gazetelerinde birçok şiiri yayımlanmış olduğu halde, her nedense bunları bir kitap halinde yayımlamamıştır. Bunda, muhtemelen, tek başına Tevfik Fikret’in Servet-i Fünun hareketini kendi şahsında temsil etmesinin getirdiği mânevî baskı yanında, 1911’den son-

⁵ Bu konu için bk. Hüseyin Cahid, “Dekadanlık Gürültüsü”, *Kavgalarım*, İstanbul 1326, s. 119-180.

ra *Genç Kalemler* hareketiyle yaygınlık kazanan Millî edebiyat anlayışının da belli ölçüde bir payı vardır.

Devrin yeni şiir anlayışı içinde ön planda bir yeri olan Cenab Şahabeddin, nesir alanında da devrinin önde gelen sanatkârları arasında kabul edilmiş, hattâ zaman zaman onun nesri şiirinden daha fazla takdir görmüştür. Bu başarı ve ustalıkta, onun şiirde olduğu gibi nesirde de belli bir âhenk ve güzelliğe ön planda yer vermesinin büyük rolü vardır. Ona göre nesir de aynen şiir gibi belli bir kelime kadrosu ve üslûp endişesi ile yazılmalıdır. Nesri de bir tür sanat eseri olarak kabul eden Cenab, edebî ve sanatkârane nesrin ayrı bir dikkat ve hassasiyet gerektirdiğini şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

Kelime aramak, sıfat aramak, fiil aramak, bulduklarından memnun olmayarak diğerlerini, sonra onları da beğenmeyerek başkalarını, daima fikre, ifade edilmek istenen şeye nazaran daha münasiplemini aramak, buluncaya kadar düşünmek, sonra cümlelerin uzunluklarını, okuyucuya yapacağı tesirleri, dinleyicilere vereceği zevk ü ıztırabı ölçmek, tartmak, hesap etmek ve ona göre bir cümleden kesmek, ötekine ilâve etmek.. Daha sonra ittîrâdı yok etmek için iki cümlede aynı fâili kullanmamak, birbirini takip eden cümleleri aynı sîga ile kapamamak, müsbet menfî, istifhâm, hitap, istiğrâkı dikkatle kullanmak, nöbetleşe her şekle baş vurarak okuyucuyu aynı edatın tekerrürü ile yormamak...⁶

Cenab Şahabeddin, nesir ve özellikle edebî nesir hakkındaki görüşlerini *Genç Kalemler*'le başlayan "Yeni Lisan" hareketinden sonra da sürdürmüş, sade Türkçe anlayışına karşı Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş kelime ve terkiplerle zenginleşen Osmanlı Türkçesini hayatının sonuna kadar savunmuştur. Ancak onun nesirleri de şiirleri gibi zaman zaman tenkit edilmiş, özellikle dilde sadeleşme hareketine karşı çıkması, terkipleri savunması, hece veznini âhenksiz bulması ve Türkçülük akımını bir propaganda olarak görmesi eleştirilmesine yol açmıştır.

⁶ "Müşkilât-ı Nesriyye", *Servet-i Fünûn*, nr. 910, 23 Teşrin-i evvel 1324/ 5 Teşrin-i sâni 1908, s. 405.

II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden yıllarda daha çok nesir alanına yönelen Cenab Şahabeddin siyasî, edebî, tarihî, dinî ve çeşitli sosyal meseleler hakkında ve edebî tenkit alanında birçok makale kaleme almış, ayrıca seyahat yazıları ile hâtıra ve deneme türünde eserler yayımlamıştır.⁷

Bir ankete verdiği cevapta Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Farsça ile biraz da Arapça bildiğini ve bu dillerin edebiyatlarıyla da meşgul olduğunu belirten Cenab Şahabeddin⁸, şiirler ve edebî makaleler yanında zaman zaman siyasî ve mizahî yazılar da yazmış, özellikle polemik tarzındaki yazıların da kırıncı olmaktan çekinmemiştir. Daha sonra *Tiryâki Sözleri*'nde bir araya getirdiği ve onun zekâ pırıltılarını gösteren, her biri bir vecize tarzındaki yazıları da, döneminde büyük bir ilgi ve zevkle okunmuş, hattâ birçoğu ezberlenmiştir.

Siyasî tercihlerinde zaman zaman yanılan ve hatalar yapan, sade Türkçe ve hece veznini küçümsediği için bu dil ve vezinle ortaya konulan örneklere pek olumlu bir gözle bakmayan Cenab Şahabeddin, bütün bunlara rağmen yine de edebiyatımızın belli bir merhalesini teşkil etmektedir.

Hayatı boyunca yazmış olduğu yazıların büyük bir kısmı gazete ve dergi sayfelerinde kalan Cenab Şahabeddin'in kitap halinde yayımlanan eserleri ise şunlardır:

1. *Tâmât* (İstanbul 1303/1887). Bu küçük kitapta yer alan on sekiz adet manzume, şairin Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Ekrem'in tesiri altında yazdığı ilk şiir denemelerinden meydana gelmektedir.

⁷ Cenab Şahabeddin'in nesir örneklerinin bir kısmına Sadettin Nüzhet'in onun hakkında kaleme aldığı eseriyle İnci Enginün'ün hazırladığı *Cenab Şahabeddin* (Ankara 1989, s. 63-130) adlı çalışmada yer verilmiştir. Celâl Tarakçı ise onun edebî tenkitleri üzerine müstakil bir çalışma hazırlamıştır: *Cenab Şahabeddin'de Tenkid* (Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkındaki Görüşleri), Samsun 1986.

⁸ "Tahkikat-ı Edebiye Sütunları" (2), *Servet-i Fünûn*, nr. 1422, 14 Ağustos 1335 (1919), s.271.

2. *Hac Yolunda* (İstanbul 1325/1909). Cenab Şahabeddin'in 1897 yılında Sıhhiye müfettişi olarak Cidde'ye gidişini anlattığı bu eserinde, onun zengin kültürüyle gözlemlerini sanatkârane bir şekilde ortaya koyduğu görülür. Önce mektuplar şeklinde *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilen ser, aynı adla Hülya Erdem tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1996).
3. *Evrâk-ı Eyyâm* (İstanbul 1331/1915). Cenab Şahabeddin'in diğer yazılarına ve eserlerine göre biraz daha sade bir dille kaleme alınmış aşk, evlilik, edebiyat, politika, kadın gibi konuların işlendiği çeşitli makalelerinden meydana gelmektedir. Eser aynı adla, çeşitli notlar ve açıklamalarla birlikte Hasan Akay tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1998).
4. *Körebe* (İstanbul 1333/1917). Evlilik meselesi hakkında toplumda yavaş yavaş değişmeye başlayan örf ve âdetleri konu edinen tek perdelik piyes. 1917 yılında Tepebaşı Tiyatrosu'nda temsil edilen oyun, Enver Töre tarafından hazırlanan *Cenap Şahabeddin'in Tiyatroları* adlı çalışmanın içinde yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 2005, s. 57-76).
5. *Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryâki Sözleri* (İstanbul 1334/1918). Bir bölümü I. Dünya Savaşı sırasında yazılmış genel anlamda dünya siyaseti üzerine bazı makalelerle son bölümde kısa, fakat özlü, vecize mahiyetinde yazılardan meydana gelen bir eserdir. Kitabın son kısmı *Cenap Şahabeddin ve Vecizeleri* (hızl. Mehmet Saka-Vasfi Şensözen, Ankara 1959) ve *Tiryaki Sözleri* (hızl. Orhan Köprülü-Reyan Erben, İstanbul 1975) adlarıyla yeniden yayımlanmıştır.
6. *Avrupa Mektupları* (İstanbul 1335/1919). Oldukça sade bir dil ve üslûpla kaleme aldığı bu eserinde yazar, I. Dünya Savaşı sırasında dolaştığı Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslavya, Almanya ve Avusturya hakkındaki seyahat izlenimlerini anlatmaktadır. Önce mektuplar şek-

linde *Tasvîr-i Efkâr*'da tefrika edilen eser, aynı adla Sabri Özcan San (Ankara 1996) ve Zeynep Uluant (İzmir 1997) tarafından iki defa yeni harflerle de yayımlanmıştır.

7. *Vilyam Şekspiyer* (İstanbul 1931). Cenab Şahabeddin'in, klasik dönem oyun yazarı W. Shakespeare ile ilgili olarak daha önce *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımlanmış olduğu tanıtıcı mahiyetteki çeşitli makalelerinden meydana gelmektedir. Eser, o zamana kadar Türk edebiyatında Shakespeare hakkında yapılmış en geniş inceleme kabul edilmektedir.
8. *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri* (hızl. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İstanbul 1984). Cenab Şahabeddin'in kızları Şivezad Erez ve Reşika Ozankan tarafından Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a verilen Cenab Şahabeddin'in evrakı arasından şairin el yazısıyla bütün şiir müsveddelerinin incelenmesiyle hazırlanan bu çalışmada, şairin yayımlanmış ve yayımlanmamış toplam 429 şiiri yer almaktadır. Bunlardan 203'ü daha önce çeşitli yerlerde yayımlanmış, 76'sı hiç yayımlanmamış, 150'si de henüz son şeklini almamış taslak hâlinde şiirlerdir. Kitabın sonunda şairin el yazısıyla bazı şiir örneklerine de yer verilmiştir (2. b., İstanbul 2011).
9. *İstanbul'da Bir Ramazan* (hızl. Abdullah Uçman, İstanbul 1994). Kitapta bir değerlendirmeye birlikte Cenab Şahabeddin'in 20 Mayıs-18 Haziran 1920 tarihleri arasında *Alemdar* gazetesinde "Ramazan Hasbihalleri" genel başlığı altında yayımlanan yazıları yer almaktadır. (2. b., İstanbul 2006).
10. *Evrâk-ı Leyâl* (hızl. Gaye Barlas-İnci Enginün, İstanbul 2001). Cenab Şahabeddin henüz hayatta iken şiirlerini bu ad altında toplayıp yayımlamak istemiş, ancak nedense bunu gerçekleştirememiştir. Başında İnci Enginün tarafından Cenab Şahabeddin'in şiirleri ve şiir anlayışı üzerine bir incelemenin bulunduğu eser, şairin

yakın dostlarından Ali İhsan Barlas'ın bu isim altında derleyip kopya ettiği 135 şiirden meydana gelmektedir.

11. *Âfâk-ı Irak* (hızl. Bülent Yorulmaz, İstanbul 2002). Cenab Şahabeddin'in Irak seyahatiyle ilgili olarak bu başlık altında Haziran 1914-Mart 1916 tarihleri arasında *Tasvîr-i Efkâr*'da tefrika suretiyle yayımladığı notlarından meydana gelmektedir.

Cenab Şahabeddin'in bunların dışında, 31 Mart Vak'ası'nı konu edinen ve 1913 yılında oynanmış *Yalan* adlı bir piyesi ile Hüseyin Suad (Yalçın) ile birlikte yazdığı ve 1920 yılında Dârülbeyt'de temsil edilmiş *Küçük Beyler* adlı vodvil tarzında bir oyunu daha vardır.

*

II. Abdülhamid döneminin birçok ünlü edebî şahsiyeti gibi Cenab Şahabeddin de, 23 Temmuz 1908'de ilân edilen II. Meşrutîyet'in hemen arkasından fiilen politikaya karışmasa da, kalemini bu yolda kullanmaktan alıkoymayanlardan biridir. Zaman zaman kendi adıyla, bazan "Ahmed Peyman" müstearıyla siyasî mahiyette, bazan da genellikle *Kalem* dergisinde "Dahhâk-ı Mazlûm" adıyla mizahî nitelikte yazılar yayımlamıştır.⁹

Cenab Şahabeddin, şiirde olduğu kadar devrinde nesir alanında da şöhret kazanmış büyük bir nesir ustasıdır. Daha yazı hayatına adım attığı ilk günlerde kalem arkadaşları tarafından farkedilen ve takdirle karşılanan Cenab Şahabeddin'in nesirdeki ustalığının, kendi çağdaşlarına dahi "bir Acem halısı gibi parlak,

⁹ Cenab Şahabeddin *Servet-i Fünûn*'da yazdığı bir kısım dil ve edebiyat yazılarında Râik Vecdi, mizahî yazılarında "Dahhâk-ı Mazlûm" müstear adını kullanmış (Sadettin Nüzhet Ergun, *Cenab Şehabettin*, s. 54); *Tanin*'de yayımlanan bir kısım siyasî makalelerine ise Ahmed Peyman imzasını atmıştır (Ali Birinci, *Matbuat Âleminde Birkaç Adım*, İstanbul 1992, s. 17). Cenab Şahabeddin bir ara, Ali Ekrem'in "Şiirimiz" adlı makalesi dolayısıyla *Servet-i Fünûn*'dan ayrılanlarla beraber "Şekib Hicrî" müstearıyla *Ma'lûmat*'ta şiir ve makaleler yayımlamak istemiş, ancak bu arzusu gerçekleşmemiştir (bk. M. Fatih Andı, *Edebiyat Araştırmaları*, C. I, İstanbul 2000, s. 164-169).

renkli, fakat komplike göründüğünü” belirten Yahya Kemal, diğerleri bir tarafa, “sadece *Evrâk-ı Eyyâm*’ın bile vuzuhu ve sağlam mantığıyla bir şâheser” olduğu üzerinde durur.¹⁰

Özellikle romanlarıyla Servet-i Fünun ekolünün “bir nesir virtüözü” kabul edilen Hâlid Ziya da, arkadaşı ve meslekdaşı Cenab’ın “bir harfine dokunulamayacak zannedilen lisanda âdeta büyük bir ihtilâl yaptığı”nı ısrarla belirtir.¹¹

Konu üzerinde müstakil bir inceleme hazırlayan Mehmet Kaplan da, Cenab Şahabeddin’in nesirdeki ustalığı meselesinde aynı kanaattedir. Mehmet Kaplan, Cenab’ın birçok makalesinde Türk nesrinin çeşitli meselelerini ayrıntılarıyla incelediği ve sonunda kendisine göre oldukça sağlam esaslara dayanan bir “nesir estetiği” kurduğu düşüncesindedir.¹²

Cenab Şahabeddin’in edebî nitelikteki makaleleri üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan Celâl Tarakçı da çalışmasının “Nesir” başlıklı bölümünde, Cenab Şahabeddin’in bu konudaki makalelerini ayrı ayrı ele alıp değerlendirmiştir.¹³

Cenab Şahabeddin’in nesirleri söz konusu olunca üzerinde durulması gereken hususlardan biri de, bunların, genel olarak onun keskin zekâsını, mizah anlayışını ve ironik tarafını yansıtır nitelikte oluşlarıdır. Cenab’ın bu özelliğini ortaya koyan en önemli yazılarından biri “Felsefe-i Mizah”¹⁴ adlı makalesidir. Bu yazısında, daha çok mizah gazetelerinin misyonlarından bahsetmekle beraber, onun mizahı ne amaçla kullandığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ona göre mizahın en önemli görevi terbiye ve ikaz etmektir. Bu ikaz ve terbiye ise yumrukla değil, “ustura gibi keskin nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan,

¹⁰ *Edebiyata Dâir*, İstanbul 1971, s. 181-185.

¹¹ *Yolların Sesi* (Cenab Şahabeddin nüshası), nr. 15, Şubat 1934, s. 299-300.

¹² “Cenab Şehabeddin ve Nesir Sanatı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VIII, İstanbul 1958, s. 16-27; ayrıca bk. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C. I, İstanbul 1976, s. 425-436.

¹³ *Cenab Şehabeddin’de Tenkid*, Samsun 1986, s. 69-80.

¹⁴ *Tanin*, nr. 94, 22 Teşrin-i evvel 1324/ 4 Teşrin-i sâni 1908; *Evrâk-ı Eyyâm*, İstanbul 1331, s. 37-44.

biraz kaşındıran, hafifçe öfkeliendiren zarâfetlerle" yapılmalıdır. O, kanun ve adliyenin karışmadığı, ama kötü bir şey olduğu belli olan yalan, riya, gurur gibi suçların kahkahalarla cezalandırılması taraftandır: "Yalanlayacağınız bir yalancıya karşı tebessüm bir çimdik, hande bir tokattır!" der. Mizah ayrıca, toplumdaki sivililiklerin törpülenmesi ve insanların birbirine benzetilmesinde de önemli bir rol oynar.

Cenab Şahabeddin sosyal muhtevalı bir kısım yazılarında zaman zaman dinî konulara da temas etmiş, fakat İslâmî meseleler hakkında ileri sürdüğü görüşler devrin dinî yayın organlarında çeşitli yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Özellikle "tesettür" (kadınların örtünmesi) ve "taaddüd-i zevcât" (birden fazla kadınla evlenme) konularındaki yazıları büyük bir tepkiyle karşılanmış, Mustafa Sabri ve İskilipli Mehmed Âtûf'ın tenkitleriyle konu *Alemdar* ve *Peyâm-Sabah* gazeteleri ile *Mahfil* mecmuası arasında uzun süre devam eden tartışmalara sebep olmuştur.¹⁵

*

1920 yılı Ramazan'ında bir ay süreyle daha çok Ramazan ayı dolayısıyla bazı dinî konular, düşman işgali altındaki İstanbul'da Ramazan'ın nasıl yaşandığı, halkın Ramazan'ı nasıl karşıladığı, İstanbul'un geçmişi, şehrin tabîî ve tarihî güzellikleri, birtakım siyasî meselelerle I. Dünya Savaşı'nın memlekette açmış olduğu büyük yaralar etrafında kaleme alınan bu makalelerde, yazarın zekâsı ve espi kabiliyeti hemen her cümlede görünmektedir.

Yukarıda da belirttiğim gibi, bu yazılar şehrin işgal altında bulunduğu bir sırada kaleme alınmıştır; dolayısıyla yazar açık ifadelerle değilse bile, zaman zaman bunu üstü kapalı bir şekilde ortaya koymaya çalışır. Meselâ daha ilk yazısında "Medeniyetin kalpsiz yaşadığı şu elîm günlerde.." diye başlayan cümlesinde olsun, ya da "Bu mübarek ayda milel-i galibe ile münasebeti-

¹⁵ Celâl Tarakçı, "Cenab Şahabeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul 1993, s. 348-349.

miz değişmedi ise de.." ("Oruç Keyifleri") derken; aynı şekilde serinin son yazısı olan "Rü'yet-i Hilâl"de "...görüyorum ki bu sene "Rü'yet-i hilâl"in muzâaf ve müstesna bir yeri olacak. Zira gökteki o ince tırnaktan başka bayramı hatırlatacak başka bir şey yok.. Ne çarşılarda faaliyet, ne şekercilerde hareket, ne terzi dükkânlarında cereyan, hiç, hiç bir tarafta bir hazırlık görülüyor. Herkes kendini düşündüren sefâlet içinde boynu bükük, ne giden Ramazan'ın farkında, ne gelen bayramın!.. (..) "Bu bedbaht senelerin bedbaht Ramazanları.." ifadelerinden yazarın bu trajik duruma telmihte bulunduğunu anlamamak mümkün değil. Aynı şekilde buna benzer ifadelerle ikinci bölümdeki yazılarda da karşılaşırız. Meselâ "Şimdilik semâ bizim nâsiyelerimiz gibi mestûr-ı endişe ve meşbû'-ı melâl değil!" ("Mevsim-i Sıyâm") derken, "Zamânenin Kibar İftarı" adlı yazısının sonunda ise açıkça "İngiliz ve Fransız işgal orduları" ifadelerini kullanmaktan çekinmez.

"Ramazan" adını taşıyan ilk makalesinde Cenab Şahabeddin, bir ay süreyle âdeta bir âhiret hayatı yaşanacağını belirterek, dinin kutsal lezzetini tadan insanların oruç ve diğer ibadetlerle bütün insanlığın üstüne çıkabileceğini söyler. Yazara göre, müslümanlar bu bir ay boyunca her zamankinden daha çok ölmü hatırlayacaklar ve ibadetlerine daha çok önem vereceklerdir. Ramazan ayı oruç, ibadet ve tövbe ayıdır. Ramazan ayında öbür dünya her zamankinden daha ziyade hatırlanır, içki kadehleri dudaklardan çekilir. Ancak 1920'li yılların İstanbul'unda, eskiden olduğu gibi camiler dolup taşmamakta, tam aksine her gün bir mescit kapanmaktadır.¹⁶

Zaman zaman bugün bizim de yaptığımız gibi, 1920 yılı Ramazanını daha önceki, özellikle II. Meşrutiyet'in ilânından önceki Ramazanlarla mukayese eden yazar, şehirdeki mânevî havanın her geçen gün kaybolduğu düşüncesindedir. II. Meşrutiyet'in ilânından beri toplumdaki değer hükümleri sarıslmış, İstanbul halkının inançları değilse bile ibadet anlayışı de-

¹⁶ *Alemdar*, nr. 517-2817, 20 Mayıs 1920.

gişmeye başlamıştır. Eski devrin Ramazanlarında şehir, tasviri mümkün olmayan bir hüznün lezzetiyle dolar, ruhlarda ve ufuklarda ibadetini yerine getirmiş olmanın huzuru hissedilirken, 1920'lerde ise bütün bunlardan herhangi bir eser kalmamıştır.

Tam anlamıyla nostaljik duygular içinde kaleme alınmış "Eski İstanbul" yazısında ise Cenab Şahabeddin'in, önceki devirlerden, meselâ Hüseyin Rahmi'nin romanlarında karşılaştığımız o daracık sokaklarda âdeta birbirine değecek kadar öne veya yan tarafa eğilmiş, cumbalı, kafesli, pencerelerindeki sakıllardan çiçekler sarkan tek katlı ve ahşap eski evlere bir özlem duyduğunu hissederiz. Yazar, bizi burada çocukluk günlerine, çocukluğunu geçirdiği Draman mahallesine, leyleklerin bacalarına yuva yaptığı evlere götürür. Makalesinde, İstanbul'un sadece İstanbullular'a kalmasına isteyen yazar, âdeta bir kehanet gibi yazısının sonunda şunları söyler: "İstanbullu değilken öyle görünmekte ısrar edenler itikadımca dünyada kendilerine en az muvaffakiyet vaad edilecek mahlûklardır. Gönül öyle istiyor ki, İstanbul yalnız İstanbullular'ın olmalıydı.. Halbuki ooh, zavallı İstanbul, seni kim bilir daha ne yabancı ayaklar çiğneyecek!.."17

Eski İstanbul'un hemen her köşesi çeşitli hâtıralarla, şan ve şerefle, an'ane ve tarihle doludur. 1920'lerde İstanbul'un birçok mahallesi hâlâ bir Ortaçağ uykusu içinde hareketsiz halde-dir.. İnsan, ağzına kadar tarihle dolu olan bu şehirde dolaşırken âdeta bir köşe başından Fâtih Sultan Mehmed ve arkadaşları ses verecek, konuşacak zanneder. Mâzi, bütün felâketleri ve kome-dileriyle, sanki şimdiki komedi ve felâketleri seyretmektedir. Eski İstanbul'un mahalle ve sokak aralarında dolaşan insan göz-leri bacaların üstünde dumandan çok leylekleri arar. Sokakların iki tarafında sıralanan evler ise, yaşama endişesinin çok uzağın-da görünürler. İstanbul semâlarında ilk leyleği gördüğü zaman çocukluk hâtıraları canlanan yazara göre, İstanbul'u tuhaf bir gözle süzen leylek, güyâ: "Vah, bedbaht Meşrutiyet-zedeler!.."

17 *Alemdar*, nr. 518-2818, 21 Mayıs 1920.

demektedir. Giderek minareleri azalırken virâneleri çoğalan şehri seyrederken de, İstanbul'un ve İstanbullular'ın gerçek olup olmadıklarından şüpheyne düşer.

Bu yazıların bir kısmında ise, Tanzimat'tan sonra Batıya yönelen tolumumuzun çeşitli sahalarda Batıdan almış olduğu yeni eşyalarla beraber yeni hayat tarzını ve bu yeniliklerin uygulanışını; uygulamadaki bir kısım aksaklıkların son derece ironik bir ifadeyle ele alındığı görölmektedir. Yazara göre, Batı dünyasındaki bir kısım gelişme ve yenilikler zamanla bizim toplumumuzca da benimsenmiştir. Bu gelişmelerin getirmiş olduğu yenilikler daha rahat ve kolay bir hayat tarzı sağlamakla beraber, toplumumuzun asırlardır kullanmış olduğu çeşitli araç-gereç, kılık-kıyafetlerle birlikte hayat tarzını da değıştirmekte ve toplumda yer yer çeşitli tezatlarla da yol açmaktadır. Bu değışmelerin olumlu yönleri kadar olumsuz tarafları da vardır.

Meselâ Avrupa'da icat edilip daha sonra oradan ölkemize de gelen otomobil, asırlar boyunca insanlarımızın savaşta, günlük hayatta, eğlencede, ulaşımında kullandığı atları bir anda günlük hayattan silip atmış, âdetla onları unutturmuştur. Otomobilin unutturduğu tek şey sadece atlar olmamış, atların çektiğı kupa arabalarını, atla ilgili sporları ve saraciye malzemeleri ile süsleme sanatlarını da tarihin derinliklerine gömmüştür. Yazar bütün bunları büyük bir hüznle andıktan sonra otomobilin getirdiğı kolaylık ve rahatlığı da vurgular: Elbette bir otomobil, at'a göre çok daha süratli ve kullanışlıdır, fakat onda atla ve arabayla ilgili süsleme zevki yoktur.

Cenab Şahabeddin'e göre Batıdan ölkemize gelen diğeri bir yenilik de lokantalarda yemek sırasında bir orkestranın müzik çalmasıdır. Viyana, Münih ve Berlin gibi tarihî hüviyete sahip Avrupa şehirlerinde eskiden beri mevcut olan bu usöl, 1920'lerde İstanbul'da da görölmeğe başlar. Yazar, müzik nağmeleri eşliğinde yenilen bir yemeğın insanda değışik duygular uyandırdığını belirterek, sesin telkin ettiğı duyguları sözün hiç bir zaman sağlayamayacağı üzerinde durur. Yazar, 1920 yılı Ramazanı'nda

İstanbul'da Zevk-i Selîm gibi bazı lokantalarda da iftarın müzik eşliğinde yapılacağını zanneder, fakat iftar boyunca müzik susar, incesazın da teravihten sonra çalacağını işitince, büsbütün canı sıkılır ve bu durumu tenkit etmekten kendini alamaz.

Cenab Şahabeddin, sadece, ilerlemenin toplumda ortaya çıkardığı çarpıklıkları değil, halktan duymuş olduğu ilgi çekici sözleri de bu yazılarında aktarmaktan kendini alamaz. Meselâ "Tramvay Muhâvereleri"¹⁸ ve "Vapurda Duyduklarım"¹⁹ başlıkları altında nakledilen bu sözlerin çoğu bir atasözü veya bir vecize mahiyetinde olup İstanbul halkının çeşitli olaylar karşısındaki düşüncelerini yansıttığı gibi, aynı zamanda yazarın zekâsını ve espi kabiliyetini de gösteren, kolay kolay hâfızadan silene-meyecek güzellikte sözlerdir.

Bu yazılarda biz sadece medeniyet değişiminin ortaya çıkarmış olduğu olumlu veya olumsuz yanları değil, o yıllarda insanların nasıl yaşadıklarını, nelerle meşgul olduklarını, kılık-kıyafetlerini, Ramazan ve bayramda neler yaptıklarını, kısacası günlük hayatlarını da öğreniriz. Meselâ o günlerin İstanbul'unda kahvehânelerin çok özel bir yeri vardır. Yine bu yazılarda biz, o yılların ünlü kahvehâneleriyle gezinti mahalleri hakkında da az çok bilgi sahibi oluruz.

"Ramazan Geceleri"²⁰ adlı makalesinde yazar bize, İstanbul hayatının Ramazan gecelerinde özellikle Direklerarası'nda yoğunlaştığını, Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na kadar büyük bir kalabalığın âdeta bir insan seli hâlinde gidip geldiğini nakleder. Direklerarası'ndaki Ramazan gecelerinin bir özelliği de, yerli ve yabancı her çeşit müziğin bir arada bulunmasıdır.

O devrin çayhâneleri, çay ve kahve tiryakilerinin devam ettiği, çayhânedenden çok birer edebiyat mahfili görünümündedir. O tarihlerde İstanbul'da çok ünlü kahveci ve çaycılar vardır.

¹⁸ *Alemdar*, nr. 527-2827, 31 Mayıs 1920.

¹⁹ *Alemdar*, nr. 533-2833, 6 Haziran 1920.

²⁰ *Alemdar*, nr. 535-2835, 8 Haziran 1920.

Meselâ Çaycı Hacı Reşid, Direklerarası'nda küçük bir dükkânın sahibidir ve onu tanımamak, Muallim Nâci'yi bilmemek veya Ahmet Midhat Efendi ile görüşmemiş olmak kadar büyük bir eksikliktir.

Eskiden bu çayhânelerde devrin tanınmış edebiyatçıları bir araya gelir ve edebî tartışmalar yaparlarmış. Çayhânelerin müşterileri genellikle çayı nargileyle, kahveyi de sigara ile içerler ve böyle yapmayanlar "ehl-i keyf" olmadıklarını ilân etmiş sayılır. Bu niteliklerini bugün tamamen kaybetmiş olan kahvehânelerin daha 1920'lerde değişmeye başladığını, yazarın buralarda artık bu tür çay ve kahve tiryakilerinin kalmadığını ve bu mekânların artık edebiyatçıların toplantı mahalli olmaktan çıktığını söylemesinden anlaşılmaktadır.

Cenab Şahabeddin'in bu yazılarda üzerinde durduğu konulardan biri de, Ramazan'da İstanbul'un selâtin câmilerinde vaaz veren vâizler ve bu vaazlarda ele alınan konulardır. "Vâizler ve Mev'izeler"²¹ ile "İki İzah"²² başlıklı makalelerinde bu konu üzerinde duran yazar, artık irfan sahibi eski vâizlerin kalmadığından şikâyet eder ve vâizlerin Türk toplumuyla aynı çizgide gelişmediğini, verdikleri vaazlarda üzerinde durdukları konuların pek de isabetli olmadığını, bu yüzden de halka faydadan çok zarar verdiklerini ifade eder.

Kısaca belirtmemiz gerekirse, kendi içinde bir bütün oluşturan bu makalelerde biz, sanat, ulaşım, giyim-kuşam ve yaşayış tarzı bakımından hızla değişmekte olan 1920'li yılların İstanbul'unu hemen her yönüyle tanıma fırsatını buluruz.

*

Cenab Şahabeddin'in, çalışmamızın ikinci kısmında yer alan ve çoğu 1922 yılında *Peyâm-Sabah* gazetesinde yayımlanan yazılarında da yine Ramazan ayı dolayısıyla oruç, iftar, sahur, Direklerarası'ndaki eğlenceler, başta Dârülbedâyî olmak üzere

²¹ *Alemdar*, nr. 537-2837, 10 Haziran 1920.

²² *Alemdar*, nr. 541-2841, 14 Haziran 1920.

Şehzadebaşı'ndaki tiyatrolar, bayramlar, dinî duygular ve bütün bunlar arasında insanların davranışları üzerinde uzun uzadıya durduğu görülmektedir.

"Mahyalı Eğlenceler"²³ adlı ilk yazısı ile "Ramazan Cereyanı"²⁴ adlı yazısında Cenab, daha önceki yazılarında olduğu gibi, Ramazan ayında özellikle Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nda ikindiden sonra bir hareket başladığını, bütün insanların âdeta sokaklara döküldüğünü söyledikten sonra iftarın hemen arkasından girdiği bir çayhâneyi bize bütün ayrıntılarıyla anlatır. "Çayhâneler ne güzel Ramazan sineması, ancak görececek göz olmalı ve bakmayı bilmeli!" dedikten ve Şehzadebaşı'ndaki tiyatroların sahnelediği oyunlardan bahsettikten sonra Dârülbedâyi'e giderek Eliza Hanım'la Ertuğrul Muhsin'in başrollerini oynadığı henüz genç bir yazar olan Reşad Nuri'nin "Eski Rüya" adlı oyununu tanıtır.

"Ramazan Cereyanı"nda Şehzadebaşı'nı Ramazan'ın bütün canlılığı ve bütün hareketi ile bizlere tanıtan yazar, "güya Ramazan Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında dolaşan bir ucûbe-i hilkat imiş!" gibi Şehzadebaşı'na Ramazan'ı görmeğe geldiğini söyleyen insanları da iğnelemekten kendini alamaz. "Ramazan Gezintisi"nde²⁵ ise, bu defa İstanbul'un başka bir tarafını, Aya-sofya Meydanı, Divanyolu ve Bayezid Meydanı'ndaki insan kalabalığını anlatır.

"Bayram Mesmuâtı"²⁶ başlığı altındaki vecîz sözlerden meydana gelen yazısı ise, çevresine dikkatle bakan ve özel olaylardan genel hükümler çıkadar bir zekânın ürünüdür. Yazar burada, insanların dış görünüşle değer kazanmaya çalışmaları, aşk, ihtiyarlık, hürriyet-esaret, iletişim, medeniyet, hâfızasızlık, güzellik, cinsiyet, siyaset, hayalperestlik-gerçekçilik, mevki hırsı gibi çeşitli konularda kabul görmemesi mümkün olmayan bazı sözler söylemiştir.

²³ *Peyâm-Sabah*, nr. 898-11328, 2 Haziran 1337/ 1921.

²⁴ *Peyâm-Sabah*, nr. 1232-11662, 8 Mayıs 1338/ 1922.

²⁵ *Peyâm-Sabah*, nr. 1244-11674, 20 Mayıs 1338/ 1922.

²⁶ *Peyâm-Sabah*, nr. 908-11338, 14 Haziran 1337/ 1921.

Cenab Şahabeddin'in kadın hakkındaki sözlerinden, onun, kadın haklarına karşı biraz tahammülsüz olduğu anlaşılmaktadır. "Güzel kadınlarımız eskiden tavan gibiydiler. Yalnız sâhib-i hâneye görünürlerdi. Şimdi semâ gibi oldular; her gözü olan görüyor!" sözü, kadınların tesettürden kurtulmalarını pek iyi karşılamadığını göstermekte ve kadını sadece cinsel bir metâ olarak gördüğü konusunda şüphe uyandırmaktadır.

"Sevdiği erkekten uzak durmağa mecbur olmak, seven kadın için en elîm yalandır." şeklindeki, kadınların sadakatsizlikleri konusunda söylenmiş sözü ise, biri baldızıyla olmak üzere üç defa evlenmiş birinin kendi kusurunu kadınlara yansıtmaları olarak da görülebilir. "Çok kere hanımlar: "Benim fikrim..." diye söze başlarlar, bir de bakarsınız ki bütün söyledikleri "his"ten ibarettir." veciz sözüyle, kadını hissedenden ama düşünemeyen bir varlık olarak görmesi ve göstermesi gerçeğe pek de uygun değildir. "Umûr-ı idâriyyede kadınlar erkeklerin yerini tutar: İğne süngünün yerini tutacağı kadar!" şeklindeki, kadınların idarî işlerde başarılı olamayacağına dair görüşü ise, kadınların henüz politikaya atılmadıkları erken bir tarihte yaşamış olmasından ileri gelmektedir.

Aynı zamanda bir hekim olan Cenab Şahabeddin'in bir kısım yazılarında ise, meslekî bilgi ve tecrübelerini de söz konusu ederek oruç ile sağlık, oruç ile insan psikolojisi arasında birtakım ilişkiler kurduğu görülür. "Oruç ve İftar"²⁷ adlı yazısında, Ramazan ayında işlenen suçların nisbeten azaldığını, mahkemelerin daha müsamahalı kararlar verdiğini, esnafın alım-satımında daha insafli davrandığını belirten yazar, orucun toplum için iyileştirici bir mekanizma olduğu kanaatinde. Bu ay içerisinde toplum sanki topyekün bir halde: "Mübarek günlerde şeytana uymayacaksınız!" der gibidir. Yazara göre, oruç fertleri olduğu kadar bütün toplumu da sağlığa kavuşturacak özelliğe sahip bir ibadet şeklidir.

²⁷ *Peygâm Sabahı*, nr. 1224-11654, 30 Nisan 1338/ 1922.

“Ramazan’da Ahlâk-ı Uzviyye”²⁸ adlı yazısında da aynı şekilde “Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız” hadîsinden yola çıkan yazar, bir kısım tabiblerin konuyu farklı yorumlamalarını eleştiren bazı din adamlarına karşı bir nevi cevap mahiyetindeki bu yazısında meseleyi bir hekim olarak ele alır ve ayrıntılı bilgiler verir. Özellikle iftarda ölçüyü kaçırmamak şartıyla orucun insan vücudu üzerindeki faydasını tıbbî yorumlarla anlatan yazar, Ramazan ayında vücuda nelerin yararlı, nelerin zararlı olduğunu da örneklerle açıklar.

“Zamânenin Kibar İftarı”nda²⁹ ise, bütün mizah gücünü kullanarak, bir zengin evindeki mükellef iftar sofrasını ve davetlileri anlatan yazar, “Zamânenin kibar iftarı cidden güzel bir ihtifal...” ve “Mâmâfih diyenler var ki, böyle kibar cemiyetlerimiz bulunmasa İngiliz ve Fransız işgal ordularına karşı çok küçük düşecekmişiz...” demek suretiyle de, günümüzde çeşitli kuruluşların beş yıldızlı otellerde verdikleri iftar ziyafetlerini hatırlatırcasına, iftarın hakiki anlamını kaybetmesi üzerinde durur.

“Ramazan Eğlenceleri”³⁰ yazılarında ise, eski Ramazanlarda genellikle Karagöz-Hacivat, kukla, ortaoyunu ve canbazlar etrafında cereyan eden eğlencelere 1920’lerde bir de boks ilâvesinden söz eder. Ancak bizim kültürümüze yabancı olan bokstan hiç hoşlanmayan yazar, boks maçı yerine canbazhaneye gidip orada canbazları, hokkabazları ve palyaçoları seyretmeyi tercih eder. Bütün bu eğlenceler arasında yine de tiyatroyu öne çıkaran Cenab Şahabeddin, tiyatro denilince de Dârülbedâyî’i söz konusu eder. Tiyatronun herkesi aynı oranda eğlendirmedigini de belirten yazar, bazı oyunların insanın kafasını şişirdiğini bile ifade etmekten çekinmez. Burada, tiyatronun insan davranışlarını etkileyen güçlü yanını biraz mübalâğalı bulan yazar, “ahlâkî tiyatro” ifadesini de anlamsız bulduğunu

²⁸ *Yeni Türk*, nr. 8, 8 Nisan 1341/ 1925.

²⁹ *Peyâm-Sabah*, nr. 1231-11661, 7 Mayıs 1338/ 1922.

³⁰ *Peyâm-Sabah*, nr. 1234-11664, 10 Mayıs 1338/ 1922; nr. 1238-11668, 14 Mayıs 1338/ 1922.

söyler. Ona göre, güzel bir oyun ahlâk için yeterlidir. Bütün eksikliklerine rağmen Dârülbédâyî, Ramazan ayında toplumun en çok faydalandığı ve eğlendiği yerlerden biridir.

“Ramazan Hasbihâli”nde³¹ Ayasofya’nın azameti karşısında Allah’ın yüceliği ve insanoğlunun hiçliği duygusunu dile getiren yazar, insanın böyle bir mâbedin içinde bir bakıma günahlarından tövbe etme ve arınma duygusuna sahip olabileceği üzerinde durur. Önceki bir kısım yazılarında olduğu gibi burada da dinî duyguların tamamen ulvî duygular olması gerektiğini belirterek, bunları dünyevî ölçülere göre değerlendirmeye kalkan din adamlarının yanlış yaptıklarını söyler. Burada ayrıca, artık irfan sahibi vâzlerin kalmadığından şikâyet eden yazar, devrin vâizlerini de görevlerinin sınırını belirlememekle suçlar.

“Ramazan Felsefesi”³² adlı yazısı, tamamen insanoğlunun akıl ve mantığı ile Allah’ın varlığını kavrayamayacağı yolunda kaleme alınmış bir yazıdır. Burada, “Varlık bir hayalden ibarettir!” diyen Muhiddîn-i Arabî ile “Allah’ın zâtı hakkında düşünmek cahilliktir!” sözlerine yer veren Cenab, meseleye akılla değil de kalb, iman ve duygu ile yaklaşılması gereği üzerinde durur.

Kitabın son yazısı olan “Bayram Felsefesi”nde³³ ise, genel anlamda dinî bayramlarla İslâmiyetteki dinî bayramları ele alıp değerlendiren yazar, buradan II. Abdülhamid devrinde bir tür bayram gibi kutlanan padişahın doğum ve cülûs günlerinde yapılan eğlenceleri de hatırlamadan edemez. Ancak yazısının sonunda, her konuda etrafa ümit dağıtan medeniyetin bayramlara ihtiyacı olmadığını, medenî insanların zaten her sabah kalbine bir bayram sevinci doğduğunu belirterek medenî dünyada artık gerek bayramların, gerekse bayramlara benzer eğlencelerin giderek ortadan kalkmakta olduğunu ileri sürer.

³¹ *Servet-i Fünûn*, nr.1493-19, 26 Mart 1341/ 8 Nisan 1925, s. 294-295.

³² *Servet-i Fünûn*, nr. 1595-121, 10 Mart 1927, s. 258-259.

³³ *Servet-i Fünûn*, nr. 1599-125, 7 Nisan 1927, s. 322-323.

BİBLİYOGRAFYA

- Hüseyin Câhid (Yalçın), *Kavgalarım*, İstanbul 1326 (1910), s. 119-130;
- Ruşen Eşref (Ünaydın), *Diyorlar ki*, Dersaadet 1334 (1918), s. 81-92;
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1930, s. 230-233;
- Yolların Sesi* (Cenab Şehabeddin nüshası), nr. 15, Şubat 1934;
- Sadettin Nüzhet (Ergun), *Cenap Şahabettin* (Hayatı ve Seçme Şiirleri), İstanbul 1934;
- Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1958, s. 265-296;
- Hikmet Dizdaroğlu, *Cenap Şehabettin-Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1964;
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Ankara 1969, s. 187-212;
- Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, 4.b. İstanbul 1969, s. 82-91;
- Yahya Kemal, *Edebiyata Dâir*, İstanbul 1971, s.180-185;
- Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C. I, İstanbul 1976, s. 392-436;
- Celâl Tarakçı, *Cenab Şehabeddin'de Tenkid* (Dil, Sanat ve Edebiyat Hakkındaki Görüşleri), Samsun 1986;
- İnci Enginün, *Cenap Şahabettin*, Ankara 1989;

- Celâl Tarakçı, "Cenab Şahabeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. VII, İstanbul 1993, s. 346-349;
- Mehmet Rauf, *Edebî Hâtıralar* (hızl. Mehmet Törenek), İstanbul 1997, s. 35-40;
- Hakkı Süha Gezzin, *Edebî Portreler* (hızl. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1997, s. 71-74;
- Hasan Akay, *Cenab Şahabeddin*, İstanbul 1998;
- Hasan Akay, *Cenab Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma*, İstanbul 1998;
- Hasan Akay, *Cenab Şahabeddin'in Gözüyle Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, İstanbul 1998;
- Mehmed Rauf'un Anıları* (hızl. Rahim Tarım), İstanbul 2001, s. 173-179;
- Enver Töre, *Cenab Şahabeddin'in Tiyatroları*, İstanbul 2005.

KISALTMALAR

Al.	Almanca
Ar.	Arapça
bk.	bakınız
C.	Cilt
çev.	çeviren
d.	doğumu
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fr.	Fransızca
hızl.	hazırlayan
İng.	İngilizce
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
İt.	İtalyanca
M.Ö.	Milât'tan önce
M.S.	Milât'tan sonra
nr.	numara
öl.	ölümü
Rus.	Rusça
s.	sayfa

BİRİNCİ BÖLÜM
RAMAZAN HASBİHALLERİ
20 MAYIS-8 HAZİRAN 1920
ALEMDAR

1

RAMAZAN

Son gecesinde bize bayram sabahını va'deden bu güzel ayı hürmetle selâmlayalım: Medeniyetin kalpsiz yaşadığı şu elîm günlerde biz hiç olmazsa yirmi dokuz yahut otuz gün bütün kalbimizle -tâbir câizse- bir hayat-ı âhîret yaşayacağız. Aramızda hâlâ dinin lezzet-i kudsiyetini tadan süedâ-yı memleket vücutlarının bütün metâlib-i behîmesini ezerek, denebilir ki, seviye-i beşeriyetin fevkine uzanacaklar...

Ramazan, şehir-i sıyâm, şehir-i i'tikâf ve şehir-i istiğfardır. Bu ay mü'minlere dünya ile ukbâ arasında bir devr-i zaman gibi gelir ve her aydan ziyade ölümü hatırlatır. Ramazan günlerinde hayat içinde mâverâ-yı hayatı düşünür. Dualara ve niyazlara hürmetle terk-i mevkî ederek dudaklardan terâne ve peymâne çekilecek...

Bilmem niçin, Ramazan'ı on bir ayın mevsim-i nekâhati gibi biraz solgun benizli tahayyül ederim ve isterim ki hayât-ı umumiye bir muazzez hastanın baş ucunda dolaşır gibi hürmetkâr olsun ve sokaklar, isterim ki velvele-i mu'tâdesinden güya nâdim ve nâib görünsün. Ramazan günleri bütün şehri, şehrin sekene-i İslâm'ı gibi kaylûle-i sıyâm içinde hissetmeliyiz; saatlerin cevî ü sükûtu ancak zemzeme-i ibâdetle dolmalı. Bu savm u salât günlerinde çarşılarda pazarlık nâmına irtikâb edilen hasis para

kavgaları, sem'-i muvahhidîne öyle gelir ki, güya birer kebîre-i lisandır. Müezzinlerin mûsiki-i dâveti altında gönül öyle arzu eder ki yalnız derin bir sükût yaşınsın.

Ramazan'ın en parlak tecelliyâtı mescidlere mev'uddur. Dînâr-ı İslâm'ın kubbe-i mescidi beş vakitte halecân-ı huzû ile inleyen kalb-i hayatı olur ve minareler şehirler üstünde bir nevi vazife-i murakabe alır: İmsak topunu müteakip herkes yatağa uzanırken minareler hâlâ pâyitahtın üstünde birer zeki göz gibi son yanan kandillerini kırparlar. Ve kuşlardan evvel her minarede bir münâdî-i tevhîd tûz, pest, dâvudî, lerzân ve nevâzişkâr bir belâgat-ı mûsikîyye ile fecr-i sâdıkı istikbal eder. Fakat minarelerin eşref saati odur ki yanan şerefeler dest-i imâna uzatılmış birer sübha-i nûr olur!

On iki seneden beri İstanbul itikadını pek değiştirmediyse de ibadetini hiç şüphe yok bozdu: Her sene birkaç minare-miz daha sükût ediyor ve birkaç mescidimiz daha bîve-i cemaat kalıyor. Eski Ramazanlarda şehir nâ-kabil-i tasvîr bir hüzn-i lezîz ile dolardı ve mü'minler câmilerden taşardı. Enfûs ü âfâkta bir mestî-i savm hissederdiniz: Her şey ve herkes sizin âsâb-ı sâimenize biraz daha incelmış, hafiflemiş, gizli bir neşve-i uhrevîyye ile dilşâd gelirdi.

Ramazan'a mahsus bir şetâret-i milliye vardı, biraz hususi bir şetâret; gündüz güya mütesettir ve ketûm ve teravihten sonra kaynaşan; coşan ve her taraftan taşan bir şetâret... Otuz Ramazan gecesi otuz bayram manzarasıydı. Şerefelerindeki nûrânî bilezikleriyle birer sâid-i sürûr hâlinde semâya yükselen minareler arasında mahyalar mektûb veya menkûş birer elmas gerdanlıktı. Başınızı yukarı kaldırdığınız zaman gökyüzünün kevkebe-i eflâkinden ziyade şa'saa-i meâbidimize hayran kalırdınız ve dudaklarınız neşîde-i tevhîd ile titrerdi:

Varsın sen ilâhî, yine varsın, yine varsın
Aklımda, hayâlimde ve hissimde yaşarsın.

Her yer dolu zâtınla, sıfâtınla, ilâhî;
 Zâtın da sıfâtın da senin nâ-mütenâhî.
 Kalbinde birer katredir eb'âd ile evkât,
 Titrer nabazânınla şerâyîn-i mesâfât...
 Kuvvet bir elinde ve anâsır bir elinde;
 Mi'mârı elindir ebedin de, ezelin de!
 Şi'rin dü-cihândır; kelimâtın bütün ecrâm;
 Her jâle-i sun'un bana bir kulzüm-i ilhâm...
 Rûhumda, dimağımda ve kalbimde yaşarsın
 Varsın sen ilâhî, yine varsın, yine varsın...¹

Heyhât ki “Meşrutiyet-i mübeccele”² dediğimiz musîbet-i idâriyye minarelere de her yüksek şey gibi nazar-ı lâkaydî ile baktı. On iki seneden beri denilebilir ki Ramazan belli başlı bir devr-i zünûb ve uyûb olmuştur. Yâr u ağyar önünde hürriyet nâmına küstâhâne nakz-i sıyâm bir nevi hareket-i medeniye telâkki olunuyor: Halbuki cemâhir-i medeniye şeâir-i dine ne kadar hürmetkârdır, bilsek!..

Bu sene Ramazan fasl-ı bahâra tesadûf etti. Ezân-ı Muhammediye dallar arasında rüzgârın zemzemesi ve ağaçlar içinde kuşların terânesi dem-sâz olacak.. Eyvâh ki, âheng-i ruh-nevâzı pâyitahtımıza Kanun-ı Esasî'nin³ arkasında giren yeni gürültüler ihlâl edebilir; işte şimdiden duyar gibi oluyorum: Tramvaylar uğuldayarak geçiyor ve çınlayarak dönüyor; otomobiller homurdanarak, böğürerek ve ıslık çalarak dolaşıyor; motosikletler aksırarak, tıksırarak, horlayarak ve çatlayarak koşuyor... Bütün bu medeniyet zırlıtları sanırsınız ki sizi biraz kakıştırtıyor ve kendi kendimize sorarız: Direklerarası'nda⁴ mı, yoksa New

¹ Cenab Şahabeddin'in “Tevhîd” adını taşıyan bu şiiri ilk defa *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda (nr. 3, 5 Teşrîn-i sâni 1332/18 Kasım 1916, s. 67) yayımlanmıştır. Ayrıca bk. *Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri*, s. 296.

² Meşrutiyet'in ikinci defa ilân edildiği 23 Temmuz 1908.

³ 23 Aralık 1876'da ilân edilen Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası.

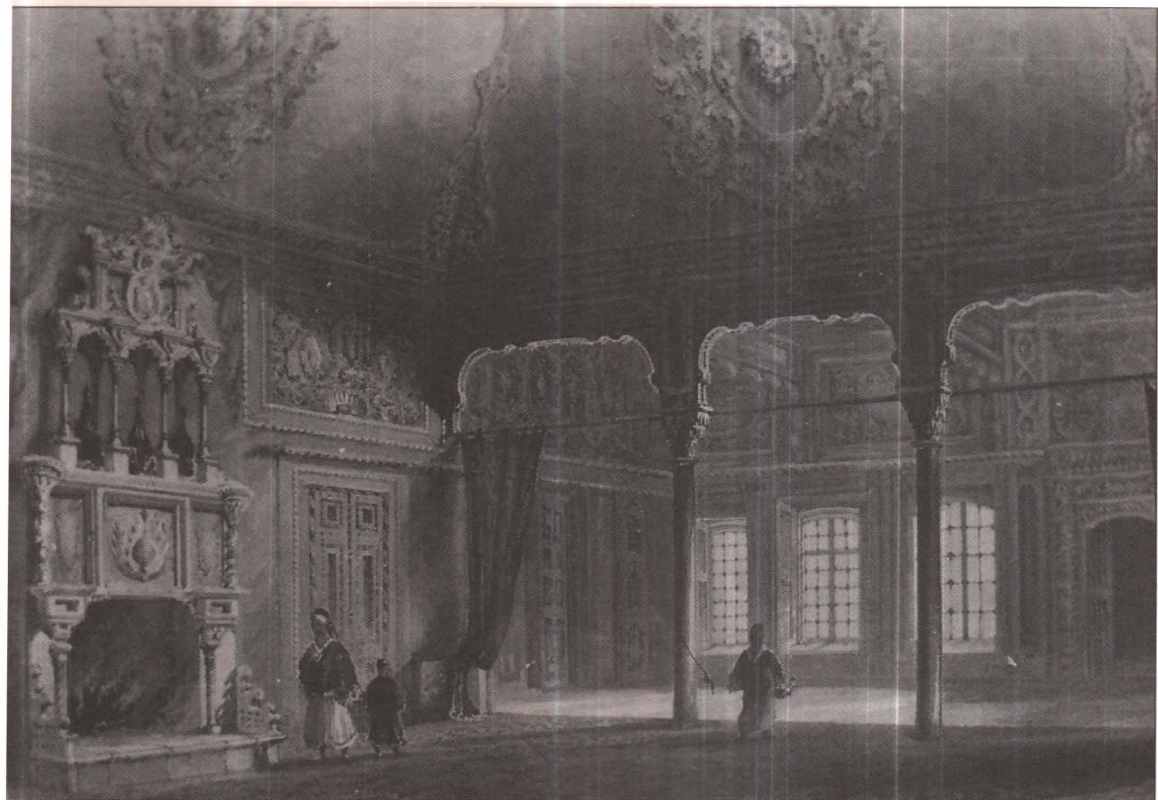
⁴ XIX. yüzyılda, Şehzadebaşı'nda, Vezneciler ile İbrahim Paşa Mescidi arasındaki eğlence alanı. Direklerarası adı, Damat İbrahim Paşa külliyesine gelir sağlamak üzere yaptırılan kâgir dükkânların önündeki mermer sütunların

York'un beş numaralı caddesinde miyiz?.. Hiç unutmayacağım: Geçen sene Ramazan'ın birinci akşamı idi, azîz Süleyman Nazif⁵ ile birlikte Divanyolu'ndan⁶ çıkıyorduk. Yanımızdan geçen büyücek bir çocuk bütün müsaade-i hançeresi ile: "Yaşasın Ramazan..." diye haykırdı. Nazif Bey bunu şehir-i mübâreke bir nevi hümrsetsizlik gibi hissederek hiddetlenecek oldu. Teskin için demiştim ki: Kızmayınız, üstad! On senedir, "Yaşasın birisi!" yahut "Yaşasın bir şey!" diye bağırmağa o kadar alıştık ki!..

revaklarından gelmektedir. Buradaki direkler, 1910 yılında elektrikli tramvay hattının yapımı sırasında yıkılmış, ancak Direklerarası adı daha sonraki yıllarda da kullanılmıştır.

⁵ Süleyman Nazif (1869-1927). Servet-i Fünun dönemi şair, yazar ve gazetecilerinden. Kasım 1918'de İstanbul'un İtilâf devletlerince işgali üzerine yazdığı "Kara Bir Gün" adlı makalesi ile tanınmaktadır. *Batarya İle Ateş* (1917), *Firâk-ı Irak* (1918), *Malta Geceleri* (1924) en ünlü eserleridir.

⁶ Ayasofya Meydanı'ndan başlayarak Çemberlitaş'tan Çarşıkapı'ya kadar uzanan yol.. Beşir Ayvazoğlu *Divanyolu-Bir Caddenin Hikâyesi* (İstanbul 2003) adlı eserinde, Bizans devrinden başlayarak 1910'lara kadar bütün Osmanlı devrinde bu caddede cereyan eden tarihî olayları, cadde üzerinde yer alan mimari eserleri ve bu binalarda yaşamış, tarihîmizde isim yapmış şahsiyetleri anlatmıştır.

2 ESKİ İSTANBUL

Sâkit sokakları çocuk gibi uyuyan, yahut iki taraftaki boş-boğaz evlerin esrârını dinleyen, o her kaldırımı bir müstehâse kadar yaşlı, damları yosunlu, âh o eski İstanbul...

Âh, o eski İstanbul ki her köşesi lebrîz-i hâtıra, meşbû-ı şân ve şeref ve ser-şâr-ı tarih ve an'anedir. Âh eski İstanbul'un ekser-i mahallâtını râkid bir kurûn-ı vustâ uykusu içinde bulurdunuz. Mescid pencerelerini andıran rengârenk tepe camlarından öyle sanırdık ki şimdi Fâtih'in silâh arkadaşları bize ses verecek. Bütün fecâyii ve bütün mudhikatı ile mâzi güya o pencerelerden zamânenin mudhikat ve fecâyiiini seyrederdi.

O eski İstanbul'un sâl-dîde şiryânlarında gezerken size bir ses derdi ki: "Hâile-i tarihin aktörleri toprak oldularsa da işte sahne-i vukuat ayaklarınızın altında!" Emîn olunuz ki bir duvarı isticvâb etseniz size Vak'a-i Hayriyye'ye¹ takaddüm eden Yeni-

¹ Osmanlı tarihinde şeyhülislâmın fetvâsı ve ulemânın da desteği ile 15 Haziran 1826'da Sultan II. Mahmud'un ön ayak olmasıyla Yeniçeri Ocağı'nın topa tutularak ortadan kaldırılmasına verilen ad. Devrin şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla şu kıt'ası ile bu önemli olay için tarih düşürmüştür: "Tecemmû eyledi meydân-ı lâhme/ İdüb küfrân-ı ni'met nice bâgî/ Koyup kaldırmada iki-de birde/ Kazan devrildi söndürdü ocağı." Sonuçları bakımından XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinde büyük önem taşıyan bu olay, devrin vak'anüvisi Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad Efendi tarafından kaleme alınan *Üss-i Zafer* (İstan-

çeri menâkıbından birini hikâye edecek.

Her baca üstünde gözleriniz dumandan ziyade leylek arardı. Ve şayet leylek yerine duman görecekseniz kalben derdiniz ki: "Kim bilir ne zaman yanmış bir ateşin şimdi havaya kalkan kül yığınlarıdır!" İki tarafınızda sıralanan evler endişe-i mâîşetin o kadar hâricinde görünürler. Şu kapıya sarılmış mor salkımlar ancak baharı haber verir, öteki pencereden dışarıyı seyreden bir beyaz sakal ancak bir hiss-i hürmet telkin eder; bir ağaç üstünde yek-diğerinin gagasını emen iki kumrudan başka yüreğinizi tahrik edecek bir manzara-i hayat yoktur. Ve zannetmeyiniz ki bu evlerin sokaklardan sakladıkları bir râz-ı aile vardır. Bu saf mahallelerde kapılar mânî-i zâhirî ve duvarlar birer taklit duvarlardır: Kaplamalar o kadar geveze ve kafesler öyle şeffaftırlar ki içeride yaşayanlarla dışarıdan geçenler arasında zaruri bir cereyân-ı muârefe hâsıl olur. Evlerin çoğunda garip bir tekke ve takvâ manzarası ve bazılarında taze bir yuva eb'âdı ve şuh bir kafes hafifliği hissedersiniz.

Hâfıza-i sabâvetinde bu eski ve bî-nazîr İstanbul'dan bir parça yâdigâr bulamayan korkarım ki tamamiyle bahtiyar olamaz. Ooh, zamanın yakıp yıktığı o mest-i sükût mahalleleri hatırladıkça alel-ekser elemin zehriyle gizlice gözümünden bir damla yaş silerim ve o yaşta hissederim ki bütün çocukluğum bütün masumiyet-i lezîsesiyle mündemiçtir.

*

Mahallemize leylekler gelince farkına varırdık ki leylâklar açtı ve bahar geldi, leylekler hiç bir şey söylemeksizin bize mevsimi haber verirlerdi. Onların ne sayhası vardı, ne sesi ve ne terânesi... Bir gün gelirler, minarenin aleminden mahallenin damlarına tannân çatırtılarını uzun gagalarıyla dağıtırlardı: İşte sözleri bu ve bütün mûsikileri bu idi. Geldikleri zaman bir laklaka, hepimize güya: Es-selâm! der ve giderlerken yine bir laklaka

bul 1828; 2.b., 1876) adlı eserde bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır. *Üss-i Zafer*, yazar ve eser üzerine geniş bir inceleme ve indeksle birlikte Mehmet Arslan tarafından aynı adla yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 2005).

sanki: Elvedâ! derdi ve ara sıra bir laklaka ile de haber verirdi: “Ben buradayım!”

Dün Ramazan semâsında ilk leyleği gördüğüm zaman bütün benim çocukluğumun İstanbul’u hatırımda dirildi. Aah, zavallı İstanbul ve zavallı leylek!.. Eminim ki bedbaht kuş on iki seneden beri her gelişinde bedbaht İstanbul’u daha mahzun, daha fakir, daha harap ve daha mütedennî gördü. Ve şüphem yok ki mağmum çatırtılarla bize ve şehrimize: “Vah, bedbaht Meşrutiyet-zedeler!..” diyordu. Dün gördüğüm leylek minareleri azalan ve vîrâneleri çoğalan pâyitahtımızı öyle garip bir nazarla süzüyordu ki şöyle soruyor sandım: “Burası hakikaten İstanbul mu? Ve hakikaten İstanbullular şu içerisinde gördüklerimiz mi?”

Ooh, zavallı İstanbul, bir milyon gözü ile, on senede ne kadar acı manzaralar gördü! Yek-diğerini vely eden fâcialar şehri ne kadar darlattıysa sekene-i şehri de o nisbette azalttı.. Mâmâfih İstanbul’un rüzgârı pervâsız ve evlâdı kaygusuzdur. Kışın güneşi yağmura benzer ve yazın yağmuru güneşe.. Toprağı çiçek gibi mütelevvin ve kırları birer bahçe kadar çiçeklidir. En harap yangın yerlerinde bile zengin ve metîn bir ümit ve hayal hissedersiniz. Yalnız denizi gâh düşünür ve gâh inler: Güya sergüzeşt-i beldeden yalnız o müteessirdir.

*

İstanbul’a uymak ancak İstanbullular’a mev’uddur. Taşradan gelenler ömürlerinin nihayetlerine kadar menşelerini tavırlarında taşırlar. Kırk seneden beri bu şehrin havasını teneffüs ederim. Fakat hissediyorum ki hâlâ ruhum İstanbullu olamadı. Divanyolu’ndan geçerken bana öyle geliyor ki yaya kaldırımı ayaklarıma: Hayır, hayır!.. der. Bayezid Meydanı’nda rastgeldiğim bir Anadolu çiftçisi nasıl giyinmiş olursa olsun ziraat müzesine giden bir saban numunesi gibi görünür; Eminönü’nde en süslü ve en kıvrak bir laz öyle hiss olunur ki güya kalafat² için ka-

² Kalafat (İt. Calafato): Deniz teknelerinin tahta kısmı aralıklarının doldurularak ziftlenmesi işi.

raya çekilmiş bir narin çektirmedi³. Burada herkesin memleketi biraz yüzünde okunur. İstanbullu değilken öyle görünmekte ısrar edenler itikadımca dünyada kendilerine en az muvaffakiyet vaad edilecek mahlûklardır. Gönül öyle istiyor ki İstanbul yalnız İstanbullular'ın olmalıydı... Halbuki ooh, zavallı İstanbul, seni kim bilir daha ne yabancı ayaklar çiğneyecek!..

³ Çektirme: Yelkenleri olmakla beraber kürekle de yol alan eski zaman gemisi; çektiri de denir.

TRAMVAYDA İŞİTTİKLERİM

- Bir dostundan elemsiz ayrılmak ister misin? Şu sırada birkaç hafta evinde misafir et.
- İnsan vaktinin kıymetini en ziyade birisini beklerken anlıyor.
- Mûsiki şiirin ifade edemediği hissiyâtı ifade eden şiirdir.
- Kibir ancak bir şey üzerinde yakışır: Humk!
- Yüksek makamlar ancak hafif başları döndürür.
- Talih korkakları korkutur, cesurlara cesaret verir.
- Gürültüyü hiç sevmem: Neyleyim ki her büyük hissi bir gürültü ile ifade muktezâ-yı beşeriyettir.
- Ber-mu'tad işe vakit bulamayan işsizlerdir.
- Ricâl-i devlet bizim memlekette kanun-ı tekâmülün bir müstesnasıdır: Def'aten yetişir!
- Her politikacının çaldığı, dikkat ediyorum, ale't-takrîb aynı kavaldır.
- Saadet sokakta bulunmaz ve piyangodan çıkmaz; çalışma çalışma kazanılır.
- Yalandan yerinmek yalandan sevinmekten kolaydır.

- Kendi kendisini istihfaf eden adamla hiç kimse istihzâ edemez.

- Az çok her elem ve her lezzet girdiği ruhun şeklini alır: Kadehe konulan rakı gibi.

- Bedbahtlar -olsalar olsalar- ancak “uzaktan akrabamız” olabilirler!

- Gözyaşının en müessir devası gözyaşdır.

- Herkes için en büyük şair kendi hülyasına bir şekl-i beyân verebilendir.

- Duvak altında her kadın az çok gelindir; duvak açıldıktan sonra... Bilmem!

- Yeis, ümidin lâşesidir.

- Debbağ sevdiği deriyi yerden yere vurur; bunda beis yok. Fakat bazan da sevmediği deriye kızar da sevdiği deriyi paralar!

- Göz kulaktan ziyade aldanır: Az aldanmak istersen evvelâ kulaktan âşık ol, sonra gözden.

- Saadet ve felâket çok kere bir mizaç meselesidir: Sizi bah-tiyar eden bir hal beni bedbaht edebilir.

- Güçlük mektepten çıkmakta değil, hayata girebilmektedir.

- Mektepte ve hayatta yalnız bir nokta-i iştirak görüyorum: Tatil arzusu!

- Hemen bütün insanlar ikbalde arslan, idbârda faredir.

- Edebiyatta iştihar kolay, muhafaza-i şöhret güçtür.

- Zâika-i âmme lezzet-i hakikatten hoşlanmaz.

- Hayat daima gül vaad eden dikenlerden terekküb eder; nikbin odur ki dikenlerden gül kokusu alır.

- Her kendisini bilen az çok mütevâzıdır: Kendisini öğrendikten sonra insan nasıl mütekebbir olabilir?

- Haykıran haset havlayan köpek gibidir: Sizi korkutmasın.

- Haset başkasının balını kendi ağzına zehir etmektir.

- Anlamamak da hukuk-ı beşeriyedendir: Fakat içimizde bu

hakkı ne kadar suistimal edenler var.

- Firavun:¹ Kaç yaşındasın?

Hazret-i Yakub:² Yüz otuz... Ve hiç bir gün rahat yüzü görmedim! Acaba Hazret-i Yakub Türk mü idi?

- Bizde post elden gider; post kavgası bitmez.

- Dostluk kantarla, alışveriş miskalle: Düşmanlık da böyledir.

- İnsaf bir hırsız feneridir: İsteddiği tarafı aydınlatır.

- Esasen hiç bir şeyi mahvetmemek taraftarıyım: Fakat *bi-eyyi-hâl*³ bir şeyi mahvetmem lâzım gelse "taassub"un canını çıkarırdım.

- Sefâhattan delikanlıyı nasihat değil, muhabbet kurtarır,

- Hatayı görmeye çalış, velev başkalarında olsun: Bir gün gelir, kendi hatanı da görürsün.

- Zeki olmak kifâyet etmez, zeki görünmelidir de.

- Fikir düşünce düşünce artar.

- İcâb-ı fazilet bir adamın kesesi kadar da vicdanına hürmet etmektir

- Eski başka, antika başkadır.

- Saadete bir rüya diyorlar: Belki doğrudur ama o rüyayı görmek için uyanık bulunmak şarttır.

- Ağızda âriyyetî sözler âriyyetî dişlerden daha çirkindir.

- Karnı tok olan için Ramazan'la bayramın farkı yoktur.

¹ Firavun: Eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarlarına lakap olarak verilmiştir. Birçok firavun olmasına karşılık bunların arasında en meşhuru Hz. Musa zamanında yaşamış olanıdır.

² Ya'kub: İbrahim peygamberin torunu, İshak peygamberin oğludur. Lâkabı "İsrâîl"dir, bu yüzden onun soyundan gelenlere "Benî İsrâîl" denilir.

³ "Mutlaka."

KONUŞMA

Eskiden İstanbul'da bir "konuşma" vardı ki âdeta bir san'at-ı nefise idi. İyi konuşanlara mîr-i kelâm derlerdi. Bilhassa Ramazan geceleri her cemiyette bir mîr-i kelâm bir nevi merkez-i elektrikiyet olurdu, sözleriyle birer şerâre gibi etraflarındaki dimağları uyandırır ve zekâlarıyla hem-bezmlerine bir mestî-i zekâ verirlerdi. Yalnız güzel söylemeyi değil, belki güzel söyledikleri kadar da güzel dinlemeyi bilirlerdi:

Söz bize intikal edince onlar karşısında öyle bir manzara-ı istimâ olurlardı ki ahmakça bir pot kırmamak için bütün aklınızı ve bütün dikkatinizi başınıza toplamağa mecburiyet hissederdiniz. Bismarck'ın¹ meşhur sözü hiç şüphe yok ki onların defter-i fîratlarında mine'l-ezel mukayyeddi: "Söylemekle bazılarına ve dinlemekle herkese hoş görünürsünüz!" Şaka, mazmun, nekre, nükte, şiir, telmih, kinâye ve cinas ancak onların ağzında muahabenin tuzu biberi olurdu. Ölüyü güldürürler ve dilsizi söyletirlerdi.

"Konuşma" üstadları gevezelikle somurtkanlığın hududunu pek iyi bilirler. Hiç bir mecliste nefis-i mütekellim vahde ol-

¹ Bismarck, Otto von (1815-1896). Bismarck prensi olarak da tanınan Alman İmparatorluğu'nun kurucusu; 1862-1873 ve 1873-1890 dönemlerinde Prusya başbakanı olan ünlü devlet adamı.

mazlar. Bilirler ki “konuşma” münâvebeye tevakkuf eder. Hiç olmazsa söyledikleri kadar da söyletirler. Muhataplarının canı sıkılmaz.

Her kavmin tercih ettiği bir zamân-ı musahabe ve bir zemîn-i musahabe vardır. Avrupalılar bilhassa sofrada konuşmayı severler; ziyafetlerde lokmadan ziyade lakırdı çığnenir. Musahabele-
rin mevzuu İtalya’da bâ-husus muâşaka, Almanya’da tercihan felsefe ve musiki, Fransa’da ale’l-ekser zarâfet, Amerika’da he-
men daima iş ve para, İngiltere’de ber-mu’tad ilim ve fendir. Bizim “konuşma”larımız -haydi şöyle tabir edeyim- “türlü” idi, kış ve Ramazan gecelerinde her telden çalardık: Fünûn, edebi-
yat, hissiyat, hâtırât, hayâlât, âfâkiyât ve enfüsiyât, tarih, masal ve hattâ fincancı katırlarını ürkütmeyecek² nisbette siyasiyât, el-hâsıl her şey... “Konuşma”mız bir serseri mübâhase ve bir oynak münâzara idi; bir dalda durmaz ve bir mesele üzerinde lüzumundan ziyade ısrar etmezdik; söz yarım saatte belki yirmi noktaya temas eder geçerdi. Dillerimiz ebvâb-ı efkârı nev’e-mâ devrederdi. Söyleyenler düşünerek söyledikleri için dinleyenleri düşündürürlerdi.

*

Şimdi eski zurefâ kalmadığı gibi evvelki ehl-i kelâm da kalmadı. Bugün hemen her konuşan: “Ben söyleyim, sen dinle!” diyor. Kendi dediklerinden başka lakırdı dinlemek isteyene pek nâdiren rast gelirsiniz.

Meşrutiyet idaresi bize “müsâvât!” va’detmişti; vâkıa va’dini incâz etti ve hepimizi bir seviyeye getirdi, fakat... yukarıdakileri de aşağıya çekerek! Bu devr-i dilârâda Tırhallılar³ gibi hep bir halli olduk, ne işimizi biliyoruz, ne lâfımız!

Ara sıra bir bezm-i urefâda bulunurum: Orada pek vâzih

² Fincancı katırlarını ürkütmek: Zaran dokunabilecek bir kimsenin hoşuna gitmeyen bir söz söylemek veya davranışta bulunmak.

³ Tırhallı: Yunanistan’daki Tırhala şehir adından Tırhala-lı>Tırhal-lı. “Tırhallı hep bir halli” sözü, aynı şartlar altında bulunan kimselerin durumlarının birbirinden farklı olmadığını anlatmak için kullanılır.

görüyorum ki zamanımızda “konuşma” birbirimizin ağzından “lâkırdı”yı kapmadır. Herkes sözünü yerleştirmek için etrafında bir fûrce-i sükût arıyor. Biraz rûfekâ-yı bezminizc dikkat ederseniz ağızlarında kaziyelerini şapırdatanlar, kıyaslarını yutkunanlar, kalplerindeki delâil ve berâhini burunlarından soluyanlar, her çeşidini görürsünüz; yalnız “dinleyen” bir tek kişi yoktur. Her mesele hakkında her birimiz o iddiadayız ki *bi-eyyihâl* şâyân-ı ifade ve hattâ vâcibü'l-ifade bir fikrimiz vardır ve bu fikri ızmâr, sanıyoruz ki musahabeyi bir demir temelden mahrum etmek olur. Orada zihnime alel-ekser şu sual musallat oluyor: “Acaba dinlemek söylemekten daha mı güç?” Alphonse Daudet'nin⁴ meşhur eşhâs-ı hikâyesinden bir Numa Roumestan⁵ vardır, o der ki: “Ben lâkırdı söylemedikçe düşünemem!” Acaba Meşrutiyet-i mübeccele bizi Numa Roumestan hâline mi koydu? Yoksa yüksek sesle mi düşünmeğe alıştık?!

Meselâ yirmi kişiden mürekkep bir cemiyette bir söylemiş ve yirmi dinlemiş olsak, hem dilimizin hem de kulağımızın vazifeleri ifâ edilmiş olmaz mı? Zamâne meclislerinde bir saat çene çaldıktan sonra farkına varıyoruz ki çıka çıka bir .. kuru gürültü çıkıyor.

Meşhur Montaigne⁶: “Sözün yarısı söyleyene, yarısı dinleyene aittir!” demişti; bizde hepsi kaile kalıyor, sâmi bulunmuyor ki!.. Ara sıra sükût bilmem ki pek tahammül-sûz bir fedakârlık mıdır?

Müdâvele-i efkâr ve hissiyâtın bir lezzeti vardı, bu gün on-

⁴ Daudet, Alphonse (1840-1897). Realist ve naturalist anlayışa bağlı Fransız romancı. Eserleri arasında *Değirmenimden Mektuplar*, *Taraskonlu Tartaron*, *Sapho* en tanınmışlarıdır.

⁵ A. Daudet'nin 1881 yılında yayımlanan *Numa Roumestan* adlı romanının kahramanı.

⁶ Montaigne (1533-1592). Fransız deneme yazarı. Belli bir sistem yerine değişik konular etrafında kaleme aldığı deneme yazıları hem çağdaşları, hem de sonraki nesiller üzerinde etkili olmuştur. *Essais* adı altında toplanan deneme yazıları *Denemeler* adıyla Sabahattin Eyuboğlu tarafından Türkçeye de çevrilmiştir (1970).

dan mahzuz değiliz, öyle olduğu için şimdi resmî ve gayr-ı resmî meclislerin kâffesinde huzzârın en kurnazları gazete okuyorlar; ve ara sıra başlarını kaldırıp yanlarındaki bedbahta kendisinin sabahleyin aynı gazetede okuduğu şeyi bir daha anlatıyorlar.

Fî-zamâninâ söze birisi: “Ahvâl-i hâzıra..” diye başladı mı, batâet-i zihniyeme rağmen derhal anlarım ki saçmaviyat musluğu açılıyor ve sakın bir “miting”e düşmüş olmayayım endişesiyle kaçacak fare deliği ararım.

Geliniz de bu şerâit tahtında âlemden kaçan ve hiç evinden çıkmak istemeyen zâta hak vermeyiniz!

Geçen sene eski dostlardan birine sordumdu:

- Ramazan’da nasıl vakit geçirirsiniz?

- Hiç bir yere çıkmam, evimde oturur, “iftara davet” beklerim. Vâkıa otuz gün intizar zavallı dostuma otuz inkisâr-ı hayâle mâl oldu ama yine itikadımca ucuz kurtuldu!

5 SÜR'AT VE ACELE

Ekser-i müterâdifât gibi sür'at ve acele mefhumlarını da biz görüyorum ki birbirine karıştırdık. Devr-i Hamîdî'de¹ hemen herkes batâeti teennî zannederdi. On iki seneden beri de sür'atle aceleyi taglît ediyoruz.

İstanbul'a denebilir ki Meşrutiyet'le beraber "acele" girdi; ve sür'at her gün biraz daha şekl-i ihtiras alıyor: Vapurlardan çıkarken müthiş bir sabırsızlık, tramvaya binerken çılgınca bir telâş.. Güya hepimiz kable'l-hareke vâsıl olmak arzusundayız! İskeleye eski zamanda çıkardınız şimdi fırlıyorsunuz, arabaya devr-i sâbıkta binerdik, bu gün atlıyoruz.

Nasılsa Londra ihrâcâtından bir: "Vakit nakittir!" cümlesi kulağımıza çalındı ve bir de duyduk ki Avrupa'da hızlı yürürlermiş: Artık bizi zaptedebilirsiniz aşk olsun! Şimdi herkes koşmayı, sıçramayı ve sevinmeyi farîza-i medeniyet sanıyor. Sokaklarda o kadar gözlerle araştırılır: Hiç bir çift bacakta "gezinti" eseri göremiyorum. Ortalıkta ne âheste reviş kaldı, ne yosma kıyafet!.. Aceleden cılızlar ve sıskalar titriyor, şişmanlar yuvarlanıyor. Çabuk gitmek için elimizden gelse ayaklanımıza "motor" takacağız.

¹ 7 Eylül 1876-13 Nisan 1909 tarihleri arasında Osmanlı tahtında oturan Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yılları.

Ecdadımızın biri kabrinden başını kaldırıp caddelerimizden birine baksa yaya kaldırımlarını yarış yolları zanneder. Bizim gençliğimizde sokakta birisine çarpmak, birinin ayağına basmak, hattâ şâyân-ı hürmet bir zâtın önüne geçmek muayyebâtandı. Zamanımızda ise önündekini düşürüp ezerek öteye geçmek bile korkarım ki mübahtır. Galiba ilm-i hâl-i hâzır: “*Herçi-bâd-âbâd* ileri!..” diyor.

Eskiden bir “vakit ve zamanıyla vâsıl olmak için vakit ve zamanıyla hareket” düsturu vardı, bir müddetten beri o artık ma’mülün-bih değil. Yetişmek için çare-i yegâne “koşmak” olduğuna zamâne karar verdi. Yaya kaldırımlarını acûller zaptetmiş, sokak ortaları velospitler³, motosikletler, otomobillerle dolu... Devr-i sâbıktan müdevver bedbahtlar ne tarafta ve nasıl yürüyeceklerini bilemiyorlar: Arkalarından bir tramvay: “Ding ding!” istiskal ediyor, sağlarından bir arabacı: “Vardaa..”⁴ derken gözleri önünde bir kamyon ihtiyar bir hatunu eziyor!

Dün böyle müz’îç bir mevkide kalan abânî sarıklı bir zâta sağından ve solundan birer aceleci çarpınca oruç keyfi ile adamcağızın sabrı tükendi:

- Ne oluyorsunuz, be herifler!.. diye haykırdı..

*

Sanıyorum ki “dün”ün “bugün” hakkındaki hissiyâtını bu cümle icmâl eder: Ne oluyorsunuz, be herifler!

Vaktiyle tramvaylar elektrikle değildi, Aksaray’dan Eminönü’ne ale’l-vasat bir saatte ve Galata’dan Şişli’ye nâ-kabil-i tahmin bir müddette giderlerdi: Mâmâfih yolcularda sabırsızlananlar pek nâdiren görülürdü. Şimdi Gümrükönü’nden⁵ Topkapı’ya

¹ “Ne olursa olsun!”

² Velospit (Fr. Vélocipède): Bisikletin ilk adı.

³ Varda (İt. Guarda): Dikkat et!

⁴ Eminönü’nde, Gümrük Emînliği binasının bulunduğu Hidayet Camii’nin az ilerisinde yer alan ve Edimekapı, Topkapı, Yedikule, Bebek hatlarına kalkacak tramvayların ilk kalkış noktası olan tramvay durağı (Bu bilgi, 25 Mart 2005 tarihinde İSAM’da Prof. Dr. Semavi Eyice’den şifahen edinilmiştir).

yarım saatte giden bir tramvay mevkîlerden birinde otuz sâniye fazla dursa mutlaka iki üç kişi sinirleniyor ve bağırlıyorlar: "Kondüktör⁶; çeksene, ne duruyoruz!.."

Diğer cihetten devr-i Hamîdî'de İstanbul müstemilâtı itibarıyla bu günkü pâyitahtın lâ-akall iki misli idi: Şimdi Bayezid'i biraz geçtiniz mi, eğer Volney'den⁷ bir nebze hâtıra-i edebiye-niz varsa: "Ey ıssız harâbeler..." diye inşâda başlamak hevesi hissedersiniz. Meşhur Kristof Kolomb⁸: "Dünya zannolunduğu kadar büyük değildir!" dermiş... İstanbul ardı arkası kesilmeyen yangınların sayesinde her tahminden ziyade küçüldü. Bu gün altından girip üstünden çıkmak şartıyla pâyitahtı gezmek yarım günlük bir meseledir.

Öyle ise niçin koşuyoruz? Acelemiz ne? Sanatkâr ateşlerin vücuda getirdikleri Tedmür Harâbeleri'ne⁹ biraz daha erken varmak için âleme çarpmakta ve çatmakta mânâ var mı?

Bilmem zaman mı daraldı, yoksa terbiye mi azaldı! Ben doğrusu şikk-ı sâniyi kabule mâilim. Evvelleri her hatvede birkaç eser-i nezâket görürdüm. Son senelerde iki adımda birkaç kabalık nazar-ı dikkatimi celbediyor. Buhar ve elektrik, ne dersenez deyiniz, bize medeniyetin yaftasını getirdi, kendisini değil!

Şimdiki İstanbullulara bir zeybeğin meşhur fikri ne musîb tarif olacak:

- İstanbullular, adam sen de... Dizlikleri uzun, akılları kısa herifler!

⁶ Kondüktör (Fr. Conducteur): Tramvay ve trenlerde bilet işine bakan kimse.

⁷ Volney (1757-1820). Fransız tarihçisi ve filozofu. *Harâbeler ya da İmparatorluk Devrimleri Üzerine Düşünceler* adlı eseri XVIII. yüzyılın akılcı tarih ve siyaset düşüncesinin en parlak örneklerinden biri kabul edilir. *Les Ruines* (1791), en tanınmış eseridir. Eserin bir bölümü Yeni Osmanlılar'dan Âyetullah Bey tarafından *Tedmür Harâbeleri* (1871) adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.

⁸ Kolomb, Kristof (1451-1506). Yeni dünyanın keşfinde öncülük etmiş ünlü İspanyol denizci.

⁹ Tedmür (Palmyra): Günümüzde Suriye sınırları içinde kalan, Grekler tarafından kurulmuş tarihî şehrin harâbelerinin bulunduğu alan.

6 DÂ-İ SİYÂSET

Siyaseti daima şâyân-ı istihkar ve siyaset meraklılarını her zaman bî-fâide ve çok kere muzır gördüm. Politika sarhoşlarını gördükçe gönlüm bulanır. Diplomatlar bile benim nazarımda pek büyük adam tesiri icra etmezler.

Bu cihetle çoğumuzu sevdâ-yı siyasetle çıldırtan İttihad ve Terakki idaresi el-hak şâyân-ı tel'indir. Hiç bir İttihadçı inkâr edemez ki İttihadçılar politikacılığı âdetâ bir meslek şekline if-rah ettiler. Nazariyât-ı siyâsiye ile beraber ihtirasât-ı siyâsiye İttihad klüplerinden taşıtı; kahvehânelere, mekteplere, devâire, mescidlere ve tekkelere ve hattâ hanlara ve hamamlara yayıldı. Lokantalar birer şûrâ-yı ümmet ve ders-hâneler birer "mebus fide-liği" hâlini aldı. Manav, kasap, rençber; hepsi başımıza az çok diplomat kesildi. İstemeyen kalmadı ki memleketin macun-ı mukadderâtına parmağı dokunsun.

Her buhrân-ı vükelâ on seneden beri bütün efrâd-ı milletin yüreğini oynatıyor ve her kalp kendi samîmine diyor ki: "Artık bu sefer nöbet fakirindir!" Bunun için herkes az çok halecan ile kabine sukutunu bekliyor ve hiç kimse buhranın hitâmından memnun olmuyor. "Hey'et-i cedîde-i vükelâ teşekkül etti!" Bu haberi okurken içimizden: "Bu defa da bensiz, öyle mi?" diyor

ve bir kara haber almış gibi bozuluyoruz. *Tûtinâme*'nin¹ meşhur âşıkası ile hem-zebân olarak: "Savulun bîcâreler öteye, çün kaldı dîvan erteye!" demek dile ağır ve dudaklara güç geliyor. (....Dört satır sansür...)

Mâmâfih yine nezâret sevdalıları binlerle ve binlerle ta'dâd olunabilir. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse lehü'l-hamd cümlemiz az çok nâzır namzediyiz.. Nâzır namzedi, ooh, ne mümtaz mevki!. Âh, bu unvanı kartdövizitlerimize geçirmek pek gülünç bir şey olmasaydı..

*

Dâ-i siyâset, hepimiz biliriz, bilhassa intihâbât mevsiminde izhâr-ı şiddet eder. Her Türk o zaman kalbinde bir mebus programı taşır, Napolyon'un onbaşıları çantalarında mareşal bastonu taşıdıkları gibi.. Bazılarının hulâsa-i programı bir silsile-i itirazâtır: "Bu niçin böyle?.. Ciddi bir hükümetin icrââtı böyle mi olur?.. Yeni kanun-ı muvakkati gördünüz mü? Bundan daha saçma bir şey tasavvur olunamaz.. Birader bu hükümet hiç mi düşünmüyor.." Bazıları da programını kof, fakat şişkin lakırdılara hasreder: Safahât-ı tekâmül, tevhîd-i anâsır, dîvân-ı âlî, hâkimiyet-i milliye, tehlike-i içtimâiye, hürriyet-i efkâr, mes'ûliyet-i vükelâ, ilâ-âhir... Ve bazıları elde hamîyyet bayrağı ve dilde vatan kantosu, Muharrem mâtemcileri² gibi lâ-yenkâtı göğüs döverler; bunlar netice-i intihâbâtın lehlerine zuhûr edeceğinden hemen hemen emindirler; bu cihetle namzetler arasında ekseriyeti teşkil ederler. Bütün sermâye-i irfan olarak ellerinde yaldızlı birer Don Kişot³ diploması vardır.. Bazıları da benim gibi içinden: "Mebus olmak bir şey değil, güçlük muayyen bir

¹ Aslı Sanskritçe olan, daha sonra Farsçaya, oradar da Türkçeye tercüme edilen ve "Binbir Gece" hikâyelerine benzeyen bir hikâye (bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1998, s. 396).

² Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 683'de Kerbelâ'da şehid edilmesi münasebetiyle her yıl 1-10 Muharrem arasında yapılan anma törenlerinde hüzünlü bir sesle mersiye ve muharremiye okuyanlara verilen ad.

³ Cervantes'in ünlü *Don Kişot* romanının kahramanı.

fıkr-i siyâsî taşımakta!" diyenlerdir ki fasl-ı intihâbâtı bıyık altından gülerек geçirirler, mâmâfih dâvâ-yı siyasetten bütün bütün fâriğ değildirlir.

Son intihâbâtta merak etmiş de sormuştum:

- Bizim mebuslarımızın hulâsa-i vezâifi nedir?

- *Külü, veşrabû, velâtetefekkerû*⁴ dediler. Meslek derhal gözüme girdi; *çi-fâide*⁵ ki Ankara'da hiç tanıdığım kimse yoktu. Mâmâfih fırsatı kaçırdığıma pek müteessif değilim: Mübarek meclis o kadar kısa ömürlü çıktı ki nafile korugumu helva yapamayacakmışım!⁶..

*

İşte dâ-i siyaset hepimizi böyle -nasıl diyeyim bilmem ki- dâsitânî bir rûha ve hurâfî bir zihniyete uğrattı. İnsan esbâb-ı siyâsiyeden dolayı en aşağı iki kere nefy ve hapsedilmemiş ise adam sırasına geçemiyor.. Bilmem doğru, bilmem yalan: Sâbık mebuslarımızdan biri Bâbîâlî'ye resmen müracaatla: "Silk-i celîl-i kahramânîye kayıt ve kabulünü.." istidâ etmiş!

Sık sık Nuruosmaniye civarında rastgeldiğim bir "vatanperver" vardır: Yüzünü ekşitir, ağzını burar, kaşlarını buruşturur ve bu levha-i vech galiba kendisine pek yaraşıyor zanneder. Son tesadüfimde sordum:

- Nedir azizim, dışın mı ağrıyor, sancın mı tuttu, miden mi bozuk, yoksa bulantın mı var?

- Hayır, dedi başını sallayarak; hayır, hiç biri değil, fakat âhhh!..

- Nen var, söyle, Allah aşkına!

⁴ "Yemek, içmek ve düşünmemektir!"

⁵ "Ne fayda, kaç para eder!"

⁶ Buradaki ifadeye uygun olarak halk arasında, "Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas!" şeklinde bir atösüzü vardır (Şinasi, *Durûb-ı Emsal-i Osmâniye* (hızl. Süreyya Beyzadeoğlu), İstanbul 2003, s. 202. Divan şairlerinden Tıflî'nin de bu meâlde şöyle bir beyti vardır: "*Sabr çün yaprağı kemhâ eyler/ Sabr çün gurreyi helvâ eyler.*" (Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi hızl. Yakup Çelik, Ankara 1999, s. 61).

- Hamiyyet, hamiyyet, başka hiç bir şey değil hamiyyet... Vatan yarası, millet ateşi, ooh, yanıyorum, bu memleket derdi beni öldürecek!.. dedi

Ben de içimden: "Ooh, zavallı hamiyyet-zede!" dedim ama bir zımpara kâğıdıyla tabanlarımı kazısalar bu kadar sinirlenmezdim!..

HAREKET-İ DÂİME

“Keşfiyyât-ı fenniyyede bizim büyük bir hisse-i iştirâkimiz hayfâ ki yoktur!” der ve acı bir teessürle dizlerimizi döveriz. Bu teessüf bin üç yüz yirmi dört senesi Temmuz’unun onuncu gününe¹ kadar belki haklı idi, fakat şimdi artık nâ-be-mahaldir; zira bugün o noksan artık telâfi edilmiştir. Filvâki devr-i dilârâ-yı Meşrutiyet’te dühât-ı idaremiz en mu’dil muammâyı mihâniki gibi halletti: Dâhiliye Nezâreti on seneden ziyade oluyor ki hareket-i dâimeyi emr-i vâki hâline koydu!..

Ve bu sâyede hikmet-i idare el-hak fennî bir mahiyet aldı: Mâdemki üzerinde yaşadığımız küre-i arz hareket ediyordu, memurîn-i hükümetin bulundukları yerlere takılıp kalmaları nasıl tasvib olunabilirdi.. İşte tamamiyle ilmî olan bu düstura binâen on senede her nâzır koltuğuna o kadar kişi oturdu kalktı ve her vilâyet o kadar vali değiştirdi ki hesap edebilenin alnını karışlarım. Bence gökte yıldız, denizde kum ve keçi pöstekisinde kıl saymak daha kolaydır.

Bu muzır hareketi idrâk eden bahtiyar memurlarımız memuriyetten memuriyete öyle dolaştılar ki emîn olunuz hiç bir

¹ Cenab Şahabeddin’in burada 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) ile kasdettiği, II. Meşrutiyet’in ilân edildiği gündür.

çulha mekiği hiç bir tezgâhta bu kadar işlememiştir. On iki senede hiç bir memurun tebdil-i hava istidâsı Bâbîâlî'ye gelmedi: Mâderâne bir şefkatle idare-i merkeziyye sizi eğer şimalde iseniz bir ay sonra cenûba indiriyor, iki hafta sonra şarka geçiriyor ve şarktaki meslektaşınızı garba atlatıyor, münhal ovalardaki yüksek tepelere gönderiyor, dahildekileri sahillere naklediyor, âb ü hevâ ile adem-i imtizâcınıza vakit bırakmıyordu!

*

Devr-i Hamîdî'd²e taşra için bir valinin gelmesi bir hâdise-i mühimme, vilâyetten infikâk etmesi diğer bir hâdise-i mühimme idi. Vali gelirken bir kısmı *li-eclî'l-hulûs*³ ve ekseriyet-i azîmesi hasbe't-tecessüs binlerce ve binlerce halk bayramlıklarını giyerek yollara dökülür, kadınlar başları örtülü, salkım salkım pencerelerden sarkar, râsime-i istikbal âdeta bir vak'a-i tarihiyye nisbetini alırdı; muzika sesleri valinin yaklaştığını tebşîr edince sanki bütün vilâyetin kalbi çarpmağa başlardı. Aylarca ve aylarca merkez-i vilâyette valinin debdebe-i muvasalatından, tercüme-i hâlinden, saray-ı hümayun muvâcehesindeki mevkiinden, fazâil ve nekâisinden bahsolunuyordu. Bilhassa kadınlarca ehemmi mesâil valinin haremîni görmektir; yerli hanımlar valinin bekâr olduğunu işitecek olurlarsa pek hoşnut olmazlardı, çünkü bekâr valilerin akrabası sıfatıyla sık sık İstanbul'dan gelen taze hanımlar ehl-i beldenin az çok başlarını döndürürlerdi, hem de bu tazeler valinin ne dereceye kadar dayızâdesi oldukları da pek müsellemler bir keyfiyet addolunmazdı!

Avam bir kuşun yalnız sesini dinlemekle iktifa etmez; tüyüne ve kuyruğuna da bakar. Ahalinin bu hâlet-i rûhiyesine bîgâne olmayan eski valiler La Fontaine'nin⁴ meşhur kargası gibi güzel görünmek için giyinirler, kuşanırlardı. Zavallı Meşrutîyet valileri, çok kere yol çantalarını açıp yakalıklarını değiştirmeye vakit

² Sultan II. Abdülhamid devri (7 Eylül 1876-13 Nisan 1909 tarihleri arası).

³ "Samimiyet göstermek için."

⁴ La Fontaine (1621-1695). Hayvan masallarıyla (*Fables*) tanınan Fransız yazarı. Masalları arasında bir de "Karga ile Tilki Hikâyesi" vardır.

bulamadan geldikleri trenle avdete mecbur oldular. Lodosla gelen emr-i nasbı poyrazın getirdiği emr-i azl ta'kîm ederdi. Her memur gibi valiler de az çok posta tatarı şîvesini aldılar.

Vaktiyle me'murîn sınıfını şâyân-ı hürmet gören ahali şimdi onları ıyd-gâhlarda atlı karınca seyrederek gibi takip ediyorlardı: "İşte geldi, şimdi gidiyor, biraz sonra yine gelecek, bak bak yine geliyor..." Filvâki giden memurların çoğu yine gelirlerdi. Galiba bu avdetde sür'at tebeddül kaidesinin bir eser-i ta'vizi idi. Taşralı bir zât bir gün kemâl-i safvetle hikâyeye ediyordu:

- Perşembe akşamı güveyi girdim, valimiz Zeyd Bey'di. Pazar günü işittim ki Zeyd Bey gitmiş yerine filân paşa geliyor-muş.. Fakat bir sene sonra ilk çocuğum doğarken valimiz yine Zeyd Bey'di! Mâmâfih zannetmeyelim ki bu şuûn-ı istibdal ahalîyi sıkıyor. Bilâkis!.. Anadolu'dan gelmiş bir zâta sordumdu:

- Orada canınız sıkılmıyor mu?

- Yooook, memurların âmed-şüdüñü⁵ seyrederek eğleniyoruz!.. dedi.

*

Bir de devr-i sâbıkta memur denildi mi, ona karşı havf ve hürmet, dehşet ve nefret, her ne ise ahâlinin hissiyatı müşterekti. Şimdi validen mahkeme mübâşirine kadar her memur hakkında ârâ-yı nâs siyasî klüplerin âzâsı: "Enfes" derse, karşıkî klüp müdâvimleri "Eşna'!" demekte bir nevi mecburiyet-i hamîyyet görürler. Sekene-i beldenin yarısı dış gıcırdatırsa öteki yarısı bi-eyyi-hâ⁶ el çırpır. Denebilir ki devr-i mes'ûd-ı hürriyyette iyi memur veya fena memur tabirleri zeban-zed değildir. Memurlar mensup oldukları fırka-i siyasiyenin ismi ile gizlenirler: İttihadçı müstantik, yahut İtilâfçı defterdar gibi!.. Ve her birini bir klüp göklere çıkarırken öteki klüp yerin dibine batırır; ve her biri giderken memnun olanlar kadar da teessüf edenler vardır.

⁵ "Gidiş-gelişini!"

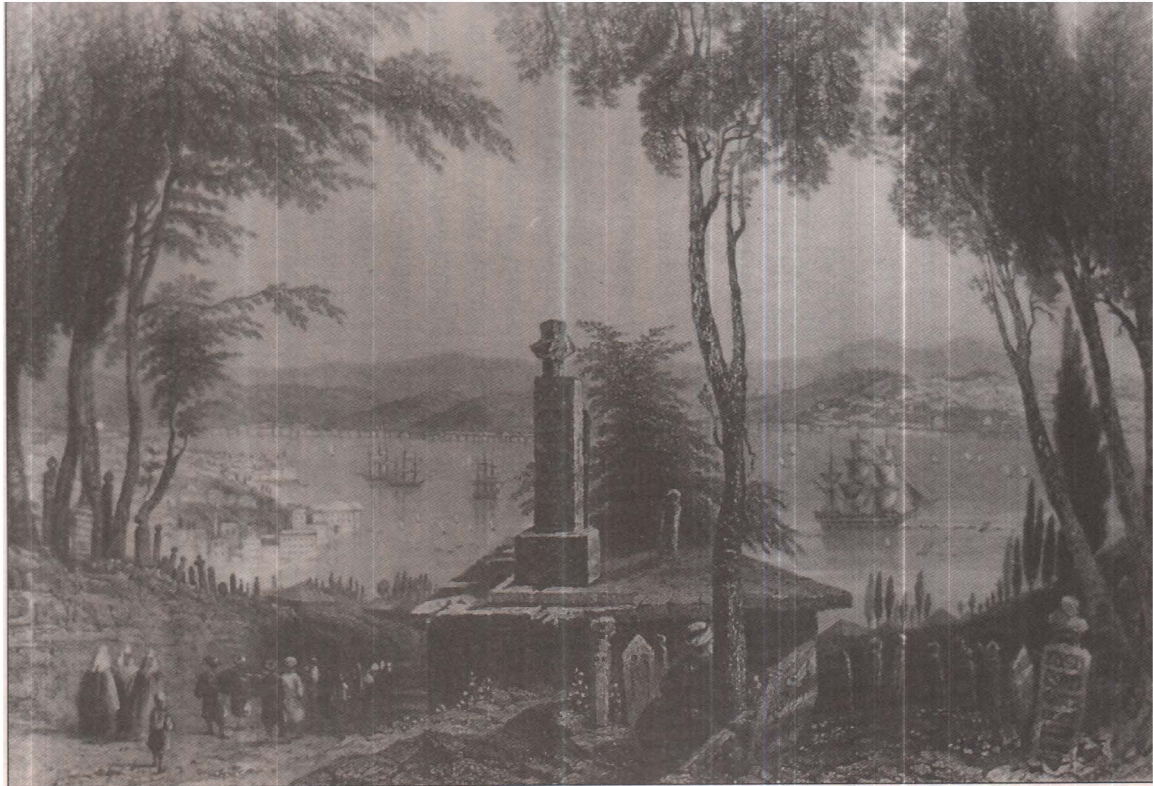
⁶ Mutlaka.

“Memur” kelimesi “serseri” san’atı ile hemen hemen müte-râdif oldu. Bundan memurların şöhretinden ziyade “mesâlih-i devlet” mutazarır oluyor. Biz hareket-i dâimeyi usûl ittihaz ederken unuttuk ki vakt ü va’de pek mühim bir âmil-i muvaffakiyettir. Bakınız, Cenâb-ı Hak bile âlemi halk buyurmak için yedi günlük bir müddet sarfetti; “Kün”⁷ emriyle “Feyekûn”⁸ cevabı arasında bir hafta geçiyor.. Va’de-i kâfiye bulmayınca hiç kimse için iş görmek mümkün olmaz. Tanıdıklarımın biri ancak bir buçuk ay kadar Kayseri mutasarrıflığı edebilmişti. Bu kısacık müddet zarfında ne iş görebildiğini anlamak istedim. Dedi ki:

- Ancak iki lâyiha yapabildim: Biri öküzlerin bağlanması için bir proje, diğeri pastırmanın çâre-i teksîri hakkında bir tasavvur!

⁷ “Ol” mânâsındadır.

⁸ “Olur” mânâsındadır. “Allah, ol emriyle bütün varlıkları yarattı!” (Notlar metne aittir).

8 ME'YÛS GENÇLİĞE

İdâre-i İttihâdiye'nin mihveri -artık bunu inkâr eden kalmadı- iğfâl-i nâs idi; hiç bir zaman ele geçiremeyeceğimiz bir şikâri bize göstererek "Haydi arslanım, tut!" dediler. Bu, -en kestirme tâbir ile söyleyelim- avâm-firiblikti. Bu siyaset muvaffak olmak için üç unsur lâzımdır: Hamâkat, hırs-ı câh ve hıyânet... Birincisini bizde ve sizde, diğer ikisini kendilerinde zengin bir nisbette buldular ve "Memlekete hizmet" maskesi altında "Memleketi istihdâm" ettiler. Ahaliyi an-samîm tahmîk ediyorlardı; tahmîk ettikleri ahali parlak olduğu nisbette yalancı vaadler ve mevhum tebşîrlerle ahmâk olundu.¹ Esirleri olduğumuz halde bizi: "Yaşasın hürriyet!" diye bağırttılar; bir efendiyi bırakıp yüz ağaya köle olduğumuzun farkına varamadık... Perikles'in² Yunanistan'ı ve İskender'in³ Makedonya'sı gibi artık bir hâtıra-i tarihiyye şekli-

¹ "Tahmîk" ahmak addetmektir; "ıhmâk" ahmak hâline koymaktır ki Fransızlar "abrutir" derler (Not metne aittir).

² Perikles (M.Ö. 495-429). Atina demokrasisini geliştiren ve yayılcılığı en uç noktasına götüren devlet adamı. Atiuna'yı Yunanistan'ın siyasal ve kültürel merkezi haline getirmiş, ünlü Atina Akropolis'ini inşa ettirmiştir.

³ İskender (M.Ö. 356-323). Büyük İskender yahut Makedonyalı İskender adıyla da tanınmaktadır. M.Ö. 333-323 tarihleri arasında Makedonya krallığı yapmış tarihteki en büyük kumandanlardan biridir. Pers İmparatorluğu'nu yıkarak Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuş, eski Yunan kültür ve medeniyetinin doğuya yayılmasında etkili olmuş ve efsanevi bir kahramana dönüşmüştür.

ne giren “Süleymân-ı Kanunî Türkiyesi” bile o ağaların harîta-i işfaline dar geldi; hayallerimizi Turan⁴ dâüssılası ile çıldırttılar.. Ancak zemîn-i hakikata düştüğümüz zaman anladık ki ne derece delice havalanmışız!

Umduklarımızdan hiç biri çıkmadı. Filân devlet bizim ebedî dostumuzdur sanıyorduk; en ağır darbeyi ondan yedik. Öyle ki bir Fransız şairi ile birlikte: “Yâ Rab, sen bizi dostlarımıza karşı hıfzet; düşmanlarımıza karşı biz kendi kendimizi muhafaza ederiz!” diyeceğimiz geliyor.

Bizi bir çıkmaz sokağa attılar, kaçtılar ki içerisinde ne fürce-i necat var, ne imkân-ı avdet.. Ve ucunda varta-i helâki görüyoruz ve görüyoruz ki her geçen saat bizi o mahûf uçuruma biraz daha sürüklemiş. Zihinlerimiz ferdâların manzara-i fecâati karşısında titriyor. Ruhlarımıza elîm bir darlık geldi; hepimiz az çok titizlendik; içimizde hiç kimseyi görmüyorum ki bu Ramazan “izmihlâl tiryakisi” olmasın.

Mazhar Osman Bey’le⁵ bir istişâre-i tıbbiyyeye teşebbüs etsek, korkuyorum ki, şu cevabı almalıyım: “Fütûr-ı siyasiyeden mütevellid za’f-ı a’sâb-ı içtimâî!” Bugün yalnız dost bir hekim bizi anlayabilir: Öyle bir hübût-ı ma’nevî hâlindeyiz.. Birini görüyorum ki hissiyatı dilinde, mütemâdiyen söylüyor, geçen senelerden ve sene-i hâzıradan, yârdan ve ağıyârdan, her şeyden ve hattâ kendi nefsinden müşteki: İçimden “Zavallı” diyorum, “sinirleri gevşemiş!” Ötekine bakıyorum: Ye’sini dişleri arasında hapsedmiş, çeneleri elemi ile kilitli, gözleri bir nokta-i münhâttaya merkûz, istikbâlin sanki yaklaşan enînini dinliyor: Kalben “Zavallı” diyorum, “bu da öyle..” Gülen ve ağlayan ve terennüm eden, eğlenceden kaçan ve sinemaya koşan, daima

⁴ Osmanlı İmparatorlu’nun son yıllarında, Osmanlılık ve İslâmcılık akımları karşısında yeryüzündeki bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan Turancılık akımı mensuplarının kurmayı hayal ettikleri devletin adı.

⁵ Mazhar Osman Usman (1884-1951). Akıl ve sinir hastalıkları konusunda tanınmış bir doktor. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastahanesi’nin kuruluşunda büyük rol oynamıştır.

gezen ve hiç evinden çıkmayan, hepimiz ve hepimiz, zavallı hasta-i siyâsetiz! Bir kısmımız sükût ile, öteki gürültü ile inliyor.

Şimdi ayağımız bir durgun ve müteaffin suya erdi. Daha yeni anladık ki on iki seneden beri memleketimizde bir hamâkat üstüne bir belâhet aşlamaktan başka bir şey yapılmamış! Bizi büyük sözlerle öyle büyülediler ki kible-i hakikati kaybettik. Doğruluğuna inandıklarımızın hepsi yalan çıkınca elim bir vehm-i vicdânî içinde: "Hakikat nerede, hakikat nerede!" diye soruyoruz.

Bu sefâlet-i asabiye gençler üzerinde tecellî edince acılığı iki kat oluyor. Manzara-i hâl ve istikbâlin mağlûp ve nevmîd edemediği nâdir delikanlılara tesadüf ettikçe alınlarından öpmek istiyorum.

Hâin ellerin çamura attığı hilâli siz, ey gençler, ancak siz yükseltebilirsiniz. Bütün hisse-i ye'si biz alalım. Şimdiye kadar siz de maatteessüf çoğumuz gibi mesmûm-ı siyâsettiniz; siz de bizimle beraber acı bir humâr içinde gözlerinizi açtınız. Bugün kalbi kanayan ve sızlayan bu memleket işte bütün ümidini sizin genç kollarınıza bağlıyor. Eğer bizde saf ve zinde bir bakıyye-i dem varsa onu hiç şüphe yok sizin damarlarınızda ve sizin kalbinizde bulacağız. Sizin için tereddüt bir zül ve yeis, bir ayıptır: Mutmain çalışınız ve emîn yürüyünüz. Mâtem-i umûmiye iştirak için akîm yumruklarla göğsünüzü dövmekte ne ma'nâ var, ne fayda.. Bir katre-i ümîd yüz ummân-ı ta'ziyeden daha müsmirdir.

Biz hakikatin hurdahaş ettiği mecnunlar nesliyiz. Bir yerde daha dediğim gibi gözlerimizin aradığı hep kanlı ufuklardı; kendi ellerimizle sandıklarımızı tabut ve tarlalarımızı kabristan yaptık. Siz bizim mev'ize-i belâdetimizden ders-i hikmet alınız.

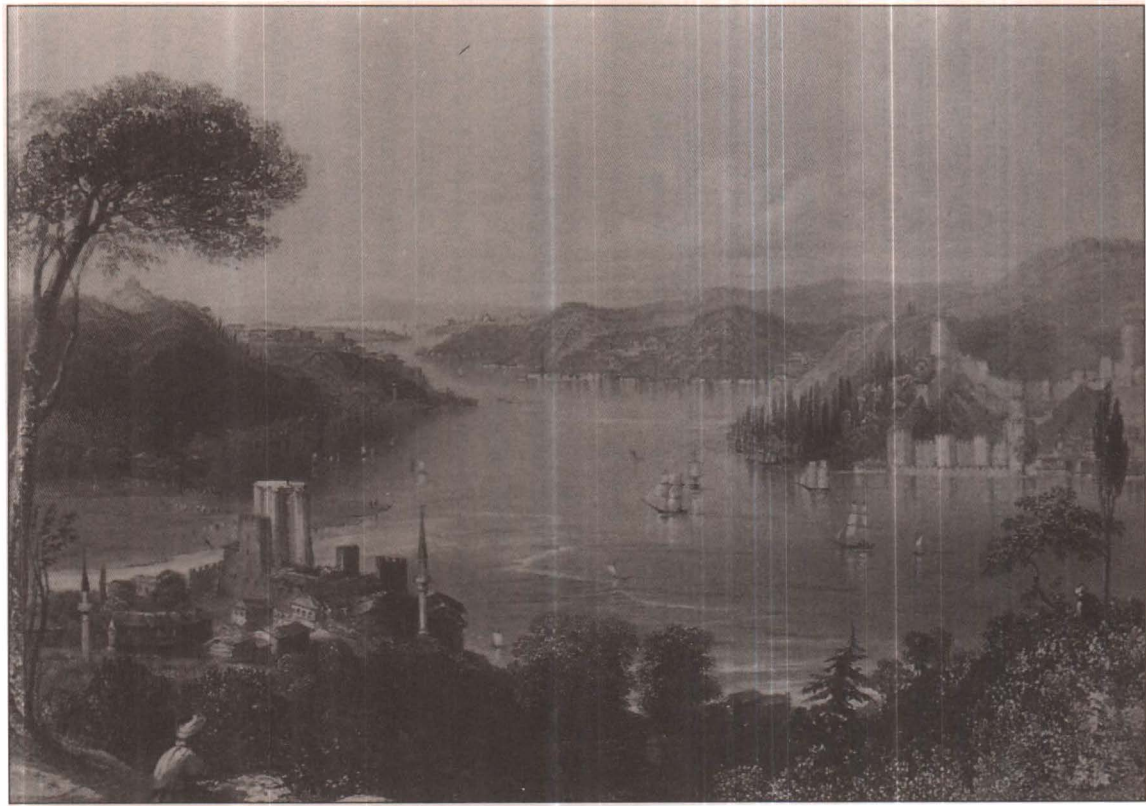
Siz gençler âlâm-ı vatanı elbette herkesten ziyade hissedersiniz: Fakat beyhude eseflerle metânetinizi tevhit edeceğinize bu müdhiş gecenin fecr-i mes'ûdunu hazırlamaya hazırlanınız. Şîve-i nedâmetimiz şebâb-ı milletin muhteşem bir şekl-i mesâîsinde tecellî etsin. Siz uyanınız ve açılan gözleriniz

birer zeki güneş gibi bütün memlekete: “Uyan!” desin. Sizin manzara-i intibâhınızla hepimiz uyanalım.

Tarih fırtınalarında sefine-i Nuh’u ve siyaset yorgunluklarında tarih-i ecdâdı düşününüz. Parlak bir çoban yıldızı gibi gözlerinizin önünde daima ziyâ-yı emniyet titresin, istiyorum ki âtiye kulak verince gençliğin yek-âvâz terennüm ettiği kasîde-i faâliyeti işiteyim ve sînelerinizde şimdi mektûm ve mahbus hissettığım hıçkırıklar yarın saha-i muvaffakiyette birer sayha-i iftihar olsun. Muvaffakiyetin altın anahtarı sizin yüreklerinizde canlanacak azm-i hayattır.

Bütün yaralarına ve bütün ağırlarına rağmen bu toprak bizim için yine rahîm ve âlicenap bir validedir. Bizi tâib ve faal görünce yine vaz’-ı afv ile bize zengin ve cömert kollarını açar. Onun müşfik sünbüle-i vaadi işte ileride sizi bekliyor. “Yarın”ı öyle hazırlamalısınız ki ağyâr onu görünce: “Meşe yıkıldı, fakat kökleri yaşıyormuş!” demeğe mecbur olsun. Omuzlarındaki kâbus-ı fütûru silkiniz.

Biz size küçülmüş ve harap bir cennet bırakıyoruz, eyvâh, harap ve küçülmüş, fakat yine cennet.

ORUÇ KEYİFLERİ

Dua kokusuyla muattar günlerin işte on birincisidir. Bu sene âlem-i medeniyetin zünûb-ı ihtirâsı üzerine açılan bu hilâl-i Ramazan bir şeydâ-yı tasavvuf gibi lisân-ı sükûtuyla bize her akşam diyor ki:

- En büyük yalan hakikat-ı dünyadır!

Şimdi öyle hissediyorum ki âlem güya gayz ve garazdan biraz boşaldı ve Ramazan'ın uhrevî kameri zahm-ı arz üstünde bir merhem-i nûrdu. Cephelere hülyalar, birer ipek yastık gibi yumuşak geliyor. Güya içerisinde çırpındığımız o elîm ve kanlı hayat-ı mağlûbiyetten çıktık. Ve sulh ve rüyadan mürekkep bir devr-i âsâyiş içindeyiz. Camiler ve kumrularla birlikte bütün gönüllerden aynı zembere-i tehlîli işitiyor gibiyim: "İllâ hû.. İllâ hû!"

Bu mübarek ayda milel-i gâlîbe ile münasebetimiz pek hissolunacak derecede değişmedi ise de hiç şüphe yok ki şems ve kamerle muamelesi pek çok başkalaştı. Şimdi bizi güneş uyku da buluyor ve ay bilâkis uyandırıyor. Sanıyorum ki Ramazan olalı sabah daha geç oluyor, sokaklar daha geç uyanıyor, gelen geçen daha yavaş yürüyor ve hattâ semâ dahi mahmur ve bulutlar daha batîü'l-mürûrdur. Oruç günlerinde gündüzler bir râkid

rüyayı andırıyor; ayaklar biraz uyuklu yürür ve göz kapakları kavuşmak için sanki her an birbirini arar.

Cephe-i nâstan uyku ve humâr sıkleti ancak güneşin gurûbundan sonra silinir. Akşam ezanı ve iftar topu ile uyanırız.. Sabahtan akşama kadar herkes işi başında veya sokaklarda yarım yorgun ve yarım dalgın, zannedersiniz ki birisini bekliyor ve filhakika herkes gecenin hulûlünü bekler. Gündüzün harâret-i hissiyâtı artık kandilli ve mahyalı¹ gecelere nakledilmiştir.

İftar mâidesi önünde oruçla beraber “oruç keyfi” bozulur. Oruç keyfi bir iptilânın mağlûbu olmayanlar için bir lezzet, fakat daima zehirleyen bir itiyâdın zebûnu olanlar için şüphesiz bir elemidir.

Orucun kötü keyfini -hani ya şu oruçluyu titiz, sert, huysuz, serîü'l-feverân eden keyif yok mu, işte onu- iki semm-i şedîde borçluyuz: Tütün ve rakı..

Vaktiyle Avrupa Amerika'ya rakıyı hediye etmişti; Amerika da Avrupa'nın hediyesine tütünle mukabelede gecikmedi. İki kıt'anın münasebet-i dostânesi mine'l-kadîm bu iki zehir üstüne kuruludur!

Tütünün dumanını yuttuk, tozunu burnumuza çektik, yaprağını çiğnedik; burun, mide ve ciğer tarîkleriyle zehirlendik ve zehirlendik; ve bu tesemmümün adına: “Keyif!” denildi. Bu zehir Amerika'dan “tobako”² nâmıyla geldi, “tobako”dan biz “tabaka”yı çıkardık. Ve tabakamızın içindeki şeyin bilhassa dumanı nazar-ı dikkati celbetti:

Onun için adına biz “tütün” dedik, Araplar “duhan” ve Rumlar “kapno” dediler. Tütün hatırı için çubuk, nargile, ağızlık icad olundu ve tütün sebebiyle Rejî³ zengin ve tiryakiler fakir oldu.

¹ Mahya: Ramazan gecelerinde, camilerde iki minare arasına gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampulleriyle yazılan yazı veya yapılan resim.

² Tobacco (İng.): Tütün, sigara.

³ Tekel İdaresi.

Tütün daha meçhul iken bize deselerdi ki: “Yeni dünyada bir nebat vardır ve bu nebatın gayet zehirli yaprakları vardır. Bu yaprakları toplayalım, kurutalım, ufalayalım. Bunu âleme çiğnetiriz, yuttururuz, herkesin genzine sokarız, onlar aksırır-lar, öksürürler, mideleri bulanır, iştihaları kesilir, yüzleri sararır, zekâları daralır, hâfizaları kısılır, mânen ve maddeten sıhhatle-rini kaybederler ve biz para kazanırız!..” Hiç şüphesiz bu teklifi serd eden adamı biz ya mecnun yahut dolandırıcı addederdik. Halbuki bugün “tobako” yaprağıyla zehirlenmek için ceplerin-deki paranın bir kısm-ı mühimmini feda etmeyen pek az kişi kalmıştır. Hemen herkes Pontus hükümdarı Mithradates⁴ gibi zehire alıştı ve hepimiz az çok Reji cenaplarının haraç-güzârıyız!

Tütünü ilk tadan adam gibi tütünün yeni girdiği memleket de bidâyeten bir hareket-i reddiye gösterir: Bilmem hangi papa tütün içenleri aforoz edermiş, İngiltere krallarından biri de hapis ve nefy edermiş; Murâd-ı Râbi'in⁵ tütün tiryakilerine karşı ne kadar sert davrandığı da ma'lûmdur.. Bütün bu mücadeleler her tarafta tütünün muzafferiyeti ile neticelendi. Bugün tütün içme-nin kanunen memnû olduğu bir memleket yoktur sanıyorum. Vaktiyle nargile ve çubuğu şiddetle yasak eden hükümdarların bilâhare en bâriz nişâne-i teveccüh ve muhabbeti murassâ ta-baka ve mücevherli enfiye kutusu ihsân etmek oldu!.. Tütüne karşı irâde-i ahali gibi irade-i hükümdârân da zayıflamıştır.

Alâ-rivâyetin enbiyâ-i İsrâîl'den biri bir gün bir leyleğin ga-gasından bir yılanı kurtarmış, kurtarılan yılan o benî İsrâîl'e: “Ya beni öldür, yahut senin beni kurtaran elini sokacağım!” demiş. Nebî aleyhisselâmdan: “Ben hayatını kurtardığım mahlûku ken-dim öldüremem!” cevabını alması üzerine yılan filhakika ken-disini kurtaran eli ısırmış.. Benî İsrâîl buna karşı yarayı emmiş

⁴ Mithradates VI (M.Ö. 63-120): Büyük Mithradates lakabıyla da anılır. Çev-resindeki küçük devletleri hakimiyeti altına alarak kısa bir süre de olsa Roma'nın Anadolu'daki egemenliğine meydan okuyan Pontus kralı.

⁵ Murad IV: 1623-1640 tarihleri arasında Osmanlı tahtında oturan ve başta tütün ve kahve olmak üzere keyif verici birçok şeyi yasaklayan Osmanlı padişahı.

ve emdiği zehiri yere tükürmüş. Bu tükürük biraz sonra yapraklanarak ve çimlenerek bir nebat olmuş ki işte tütün bu imiş ve yılan gibi sinsî, semdâr ve nankör olması bundan nâşî imiş!

*

Rakıya gelince: Onun sefine-i Nuh'tan⁶ çıktığını bile iddia edenler vardır. Amerika'ya Avrupa'dan gitmiş ise de Avrupa'ya nereden geldiğini kimse bilmez.

Şurası muhakkak ki:

- Şu Reji biraz tütünleri ıslah etse benden daha mesut kimse bulunmazdı! diyen tiryakilerin çoğu kuvvet verir, iştiha verir, zihne revnak verir itikadıyla bintü'l-inebin de âşığıdırlar. Halbuki ispiro bunların hiç birini vermez, belki hepsini ikrâz eder, hem de en insafsız bir murâbahacı gibi ancak kanınızın pahasıyla tediye edebileceğiniz bir fâizle!..

Bir ayyaş bedbaht: "Canımdan kurtulmak için işte küûl ile cismimi yakıyorum!" derdi. Sözün doğrusu budur, içki kadehinden şetâret ve zekâ bekleyenler bence birer ahmaktır, yahut birer kör câhil... Birer zehr-i mühlik olduklarını bildikleri halde meşrubâtta teselli isteyen dertliler yok mu, işte ben yalnız onlara acırım ve Ramazan'da öylelerini ka'r-ı elemelerinde ezilmiş görünce ufukta bayram hilâlini ararım.

/

⁶ Sefine-i Nuh: Nuh peygamberin gemisi.

10 TRAMVAY MUHÂVERELERİ

Erkekler tarafında:

- Meclis-i Mebusân'da müsâdeme-i efkârdan...
- Müsâdeme pek şiddetli olursa meclisin inhilâli çıkıyor; kaç senedir, dikkat ettim.

*

Kadınlar tarafında:

- Şu parmağımda, taşa ölçerim¹, dolama çıkmıştı; hekim çağırttım; aksıra aksıra geldi, üzerinize âfiyet nezlesini bütün eve aşıladı, gitti.
- Aman yârabbi, ne fena zamana kaldık, hekim çağır, hastalık getirsin.
- Ölüm getirmediğine şükür!

*

Erkekler tarafında:

- Klübün önünden geçmeye cesaret edemezdim.
- Taşa tutarlar diye mi?

¹ Taşı ölçmek: Halk arasında kırık, ezik, yara gibi durumlar anlatılırken bir kimsenin vücudu üzerinde yer gösterildiğinde "Benden uzak olsun!" anlamında söylenen bir söz.

- Hayır... Selâm verirler diye!

*

Kadınlar tarafında:

- Kız gibi delikanlı: İçkisi yok, eline ömründe iskambil kâğıdı almamış, çapkınlık nedir bilmez; namazında, niyazında..

-Anladım efendim, zemzemle yıkanmış Medine hurması! Mübarek günde oruç bozmak için a'lâ.. Lâkin bakalım, bizim kerîme ne diyecek?

*

Erkekler tarafında:

- Ahvâl-i hâzırada Nikaragua Cumhuriyeti'nin mevkiini² anlıyor musunuz?

- Ben, monşer, kendimi hiç bir şeyi anlamamaya alıştırdım: Bu sayede pek rahat yaşıyorum!

*

Kadınlar tarafında:

- Güveyi gördünüz mü?

-Gördüm: Dolmalık sakız kabağına domates renginde bir kravat takınız...

*

Erkekler tarafında:

-O duvardaki levha suluboya mı idi?

-Hayır, yağlı.. Fakat bu zamanda her şey gibi boyaların da yağı o kadar az ki.. Sulu denebilir!

*

Kadınlar tarafında:

-Niçin Arap aşçıyı tercih ettiniz?

-Bizim bey İttihadçılar'ın sukutundan dolayı mâtemdedir de!

² Orta Amerika'nın en büyük ülkesi. Başşehri Managua'dır.

*

Erkekler tarafında:

- Bu acayip isimli erbâb-ı hamîyyet nereden çıktı, anlayamadım.

- Kimler?

- Halil Kadayıf, Muhammed Gazuski, Hasan İçikof..

- Ha, onlar mı? Turan'dan³ gelmişler.

- O kadar uzaktan öyle mi? Tevekkeli değil: Üstleri başları toz içinde!

- İçlerinde muktedirleri de varmış!

- Meselâ?

- Meselâ Mahmud Akçay..

- Beyim, akçay, karaçay geçitte belli oldu!

*

Kadınlar tarafında:

- Damat beyden memnun musunuz, efendim?

- Hiç... Adamcağız hareminden biçki beklermiş, dikiş istermiş, nakış umarmış.

- Öyle ise bir *modistra*⁴ alaydı.

- Herif "asrî kızlar" sözünü bizim evde duydu!

- Bizim damadı Melihacığım çok şükür yola getirdi.

- Hangi yola?

- El pençe dîvan yoluna!

*

Erkekler tarafında:

- Beyciğim, avukat biraz kalles oldu mu, şaka değil, para kırar.

³ Turancılar'ın bütün Türkleri bir bayrak altında toplamak istedikleri ideal ülke.

⁴ Modistra (İt. Modistra): Kadın terzisi.

- Hekim de paşacığım, biraz şarlatan oldu mu, latîfe ber-
taraf, kalles avukat gibi yaşar!

*

Kadınlar tarafında:

- Şair... Vallahi şairdir!
- Kız, yemin etme, neden bildin?
- Aa, benzine baksanıza: Sapsarı, balmumu gibi... Boyunca-
gızı çöp kadar!..
- Şairler böyle kupkuru oldukları için galiba kalpleri kav gibi
çabucak ateş alıyor.

- Onun için beni bir şair istedi de annem dedi ki: "Bizim ev
ahşaptır, o kadar çabuk ateş alan damat tehlikeli olur!"

- Bâ-husus ki senin göğsün de ıralı çamdan bir kafestir!

Bir ihtiyar hanım öteden söze karışarak:

- Ayy, şimdi: "Yangın var!" diye haykıracağım!

*

Erkekler tarafında:

- Almanya'dan gelmiş...
- Nereden gelirse gelsin: Eşek Paris'e gitmekle küheylân ol-
maz a...

*

Kadınlar tarafında:

- Kerîme hanımın nesi var hanımcığım...
- Üstünüze sağlık, okuduğu romanlar başına vurdu!

*

Erkekler tarafında:

- Monşer, sen de mi harp zengini oldun!
- Yook..
- Mâmâfih üzerinde öyle bir hal var.
- Haa, evet, istikraz teşebbüsâtımda muvaffak olmak için

Ayranzâde'yi taklit ediyorum.

*

Kadınlar tarafında:

- Farkında mısınız, hemşireciğim, şakaklarımız buruşmaya başladı...

- Cildimiz ölçümüze göre değil de ondan: Ötesinden berisinden pot yapıyor!

*

Erkekler tarafında:

- Nereye gidiyorsun?

- Karnımı görmüyor musun? Fart-ı semâne!⁵

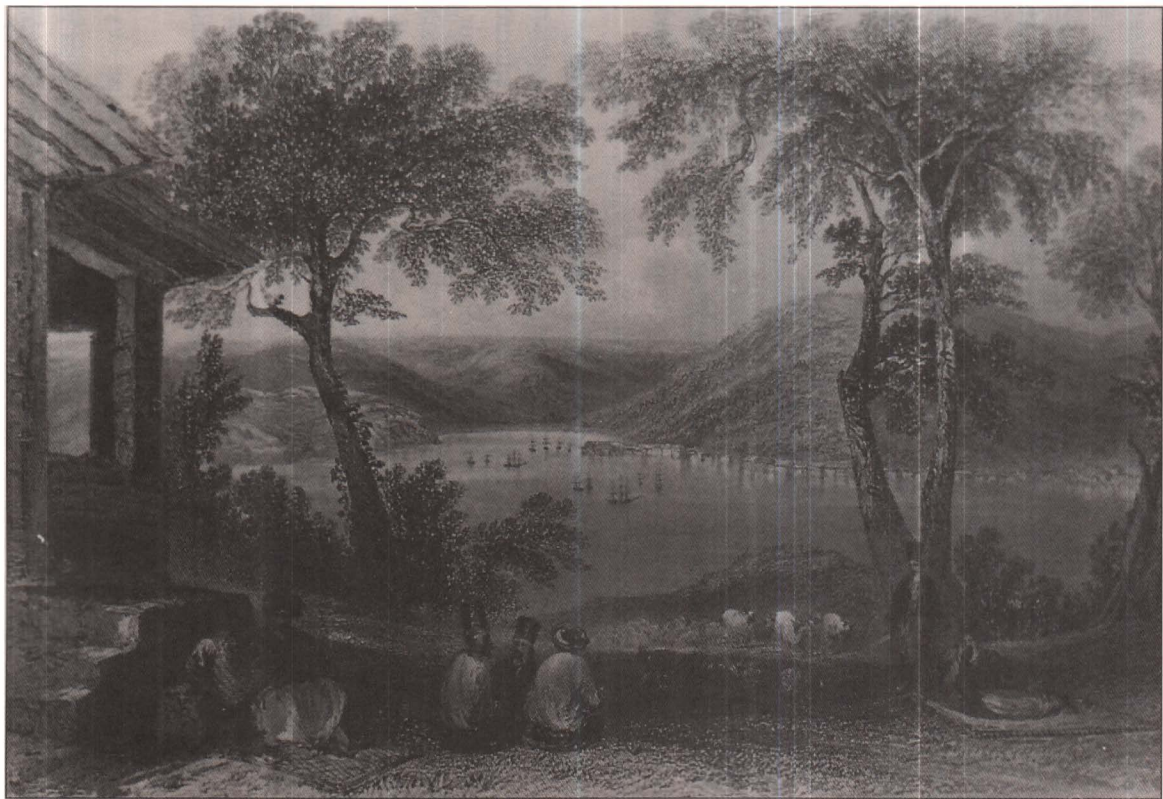
*

Kadınlar tarafında:

- Bizim bey sağolsun, pek hiddetlidir.

- Aa, doğrusu pek ayıp! Hiddet kadına yakışır. Erkek dediğin koyun gibi olmalı!

⁵ Fart-ı semâne: Aşırı derecede şişmanlık.

11 HARP ZENGİNİ

Son senelerde şüphe yok ki kibarlık her göze batacak nisbette ucuzladı: Ve ben bunu bir eser-i ta'viz addediyorum, zira kibarlıktan başka her şey pahalılandı!

Bugün harp zengini hiç olmazsa harp kini kadar ehemmiyet almıştır. Bu cihetle harp zenginleri dediğimiz sınıf-ı kıymetdârı -zannederim ki şimdiye kadar hiç bir edib “kıymetdâr” sıfatını bu kadar makamında isti'mal edememiştir!- idare eden düsturları öğrenmek merakına düştüm. Bu hususta muvaffak olmak için evvel-be-evvel bir “harp zengini” tanımak lâzımdı. Halbuki -kul kusursuz olmaz ya- benim de hiç harp zenginlerinden tanıdığım kimse yoktur. Harp zenginini nerede bulmalı ve nasıl tanımalı idi? Bu sualime bir eski dost cevap verdi:

- Harp zenginini tanımaktan daha kolay bir şey yoktur: Ağızları kumbara deliğine benzer; içerisine çil kuruş veya fındık altını atacağın gelir.

Bu, efrâdını câmi ve ağıyânını mâni tarif-i vecîz üzerine keşfettiğim harp zenginini -büyük bir celâdet-i medeniye gösterecek- alelade bir nâzır gibi isticvâb ettim.

- Şair efendi, dedi, asâlet filan bunlar zügürtlerin köhne tesellileri. Terakki, bâ-husus harp senelerinin terakkiyât-ı

iktisâdiyesi o sözlerin hiçbir kıymeti olmadığını “*ke’z-zehebi fi vasati’n-nâr*”¹ göstermiştir. Eski zaman kibarlığı ile “asrî kibarlık” arasındaki farkı bilmem hâlâ görmeyen kaldı mı? Onlar Arap atı, biz... otomobiliz! Ama onların “şecere”si, silsilenâmesi, bilmem nesi varmış: Öyle şeylerle bugün, ma’lûm-ı âlîiniz, nüfus dairesi bile iştigal etmiyor...

Harp zengininin bütün bu fikirlerindeki selâmet-i fenniyye-nin hayranı olduğumu söyledikten ve izahât-ı vâkıasından dolayı kendisine kemâl-i hürmetle arz-ı teşekkürât ettikten sonra dedim ki:

- Mesâil-i muhîte hakkındaki telâkkiyât-ı muhteremelerini anlayabilir miyim efendim?

- Bunları kâmilten kasa defterimin ilk yaprağında bulacaksınız dedi ve elini uzatıp yanındaki masa üzerinden aldığı bir defteri açarak ilâve etti:

- İşte!.. Ve isterseniz istinsah edebilirsiniz..

Bu müsaadeden kemâl-i müsâraatla iğtinâm ederek harp zengininin bellibaşlı telâkkiyâtını ber-vech-i âtî zaptettim:

- Ben ne şairim, ne feylesof, ne ehl-i fen.. Ben ancak namuslu bir harp zenginiyim.

*

- Vatandaşlarımdan bir kısmını işitiyorum ki: “Biz pek çok para taraftarı değiliz!” diyorlar. Ben bir hizmet-i müftehire olmak üzere onların hesabına da para taraftarıyım!

*

- Bir dirhem altın bin ayıp örter.

*

- Dimağ, hacmine müsâvi hacimde altından o kadar hafiftir ki servete karşı zekâyı göstermek hikmet-i tabiîyenin en basit kanununa bîgâne olduğunuza delâlet eder.

¹ “Ateşin ortasında altın gibi.”

*

- Hamiyyetin delillerini mi istiyorsunuz?.. İşte Donanma madalyası², işte Hilâl-i Ahmer³ rozeti, işte Müdafaa-i Milliye Sineması'nın üç aylık abonesi!

*

- Dirseğimi kasama dayayınca baruta, buhara, elektiriğe ilân-ı harp edebilirim.

*

- Para kuvvet verir, akıl verir, hüsn verir, zarafet verir, cazibe verir, neler vermez ki...

*

- Ak akçe gâh sarı saçlılar ve gâh kara gözlüler içindir.

*

- Paran var mı, mücadele-i hayâtiyenin fevkindesin. Yaşama kavgası kopuklara mahsustur.

*

- "Para hiçtir!" diyenler, dikkat ediniz, cebinde hiç parası olmayanlardır.

*

- Ciddi bir adamın yirmi beşinden sonra yalnız bir endişesi olmalıdır: Para!

*

- Hayât-ı beşeriye nedir, bilir misiniz? Para kazanmak ve para sarfetmek!.. Ahz u i'tâyı kaldırınız: Hayvanât ile ne farkımız kalır?

*

² Osmanlı dononmasını güçlendirmek amacıyla 19 Temmuz 1909'da kurulan Osmanlı Dononma Cemiyeti tarafından çıkarılan madalya.

³ Savaş, salgın hastalık ve tabii âfetler dolayısıyla felâkete uğrayan insanlara yardım etmek amacıyla Batı'daki Kızılhaç teşkilâtı örnek alınarak 14 Nisan 1887'de kurulan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti. 1935 yılında Türkiye Kızılay Cemiyeti adını almıştır.

- Zekâ-yı beşer altın dolu avuçlarda mahpustur.

*

- Bol parası olan adamın namusundan şüphelenmeye hiç kimsenin hakkı yoktur.

*

- Kıymet-i ticâriyyesi olmayan şeyin bilmem ne kıymeti olur!

*

- İnsaf kazancın katilidir: Hiç sevmem!

*

- İki gaye-i hayâlim vardı: Harb-i Umumî bitmesin ve şekerin okkası yüz elliden aşağı düşmesin!.. *Çi-fâide!*⁴

*

- "Selâmün aleyküm!" der, dost olurum; "Allaha ısmarladık!" der, dostluğu keserim: Öyle müebbed kürek cezası gibi ömür boyu süren râbitalar hoşuma gitmez.

*

- Ticarete namus-ı millîden bahsetmek mesâil-i siyasiyeye tasavvuf karıştırmaya benzer.

*

- Sebze yüklü bir eşek fazilet dolu bir kafadan daha ziyade şâyân-ı hürmettir.

*

- Bilâ-tefrik-i cins ü mezhep herkesi soymak bir hırsızlık değil, bir... adalettir.

*

- Söz ver, eğer ucunda zarar yoksa; verdiğin sözü tut, eğer ucunda kâr muhakkaksa!

*

⁴ "Ne fayda, kaç para eder!"

- Para keklik gibidir: Kim avlarsa yemek hakkı onundur.

*

- Ben lokomotif gibi bir adamım: Demir kadar metîn bir yol üstünde çabuk ve ileri giderim ve önüme geçeni ezmek bana kanun-ı terakkînin bahşettiği bir haktır.

*

- Doğruluk bir sermayedir; diyorlar. O sermayeyi birleştirecek bir banka bulununcaya kadar bu fikre iştirakte ben ma'zurum.

*

- Para sarfetmeyi bilmek de para kazanmayı bilmek gibi bir hünerdir.

12
ZÂBİTA-İ AHLÂKİYYE

Geçenlerde üstad Hüseyin Rahmi'nin¹ bir makale-i hikâiyesini okudumdu ki aklıkla sukut-ı ahlâkiyenin münasebetinden bâhisti. Muharrir bu küçük hikâyesiyle de ber-mu'tad cürûh-ı içtimâiyyeden birini deşiyordu, hem de gülmeyen ve ağlamayan ve ancak düşünen bir neşter-i felsefe ile.. Hüseyin Rahmi benim keyfimce bir feylesoftur; yalnız kanun-ı illiyeti arayan ham feyselof değil, La Bruyère'in² tarifine mâ-sadak bir feylesof: Cemiyet-i muhîteyi tedkik ve tahlil eçlen ve mahiyetimizi bilhassa çirkinlikleriyle ortaya koyan bir feylesof... Bir kitap meraklısı bana sorsa:

- Kütüphanemde Hüseyin Rahmi'nin âsârını nereye koyayım?

¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944). II. Meşrutiyet sonrası ve Cumhuriyet devri romancısı. Romanlarında devrin sosyal meselelerini, halk arasında yaygın bâtıl inançları, aile geçimsizliklerini, yüzeyde kalan Batılılaşma eğilimlerini son derece realist bir bakış açısıyla ele almıştır. Tanınmış romanları arasında *Şık* (1889), *Mürebbiye* (1899), *Şıpsevdi* (1911), *Cadı* (1912), *Efsuncu Baba* (1924), *Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) bulunmaktadır (bk. Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, Ankara 1987; Şevket Toker, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler*, İzmir 1990).

² La Bruyère (1645-1696). Daha çok yaşadığı çağın tanınmış tiplerini karikatürize ettiği *Les Caractères* adlı eseriyle tanınmış Fransız ahlâkçı.

Derim ki:

- Kant'ın³ ve Descartes'ın⁴ hattâ yanına değil, yerine!.. Zira içerisinde yaşayacağım âlemi bana onlardan iyi öğretir. Ve ilâve ederim:

- Onların yerine ve Schopenhauer'ın⁵ yanına! Çünkü Hüseyin Rahmi'nin zekâsı hasbe'z-zâhir gülen ve içinden ağlayan bir feylesof-ı bedbindir: Fezâilden ziyade nekâyısı görür ve meziyyâtta ziyade meâyıbı şerh eder; üstadın yüzlerle ta'dâd edebileceğimiz eşhâs-ı hikâyâtı arasında bir tanesi olsun güzel bir nümûne-i insaniyet olmak üzere teşhir edilemez. Kahramanlarının elbisesini ve cildini deler, bütün gizli pürüzlerini meydana çıkarır; ne Botter'e⁶ yaptırdığınız kostüm, ne Herald'dan⁷ aldığınız ayakkabı, ne de Bouvavenjeune'den getirttiğiniz kravat, hiç bir şey onun nüfûz-ı nazarına mâni olmaz. O size bir kere baktı mı, bütün mevcudiyetiniz soyunmaya mecburdur ve o artık biraz zâlimâne ve biraz san'at-perestâne sizi ve ruhunuzu didikler. Ve didikleyişi "alay"a benzer, fakat ince bir "hicv-i içtimâî"dir. Eşhâs-ı vak'asını bir usta "hayalci" maharetiyle karşınızda oynatır; onları birbirinden gülünç bir vaziyette görürsünüz. Ve sanatkâr onlara bu vaziyetleri öyle ustalıklarla verir ki eşhâs ya bi'l-ihtiyâr veya sevk-i vukuat ile kendileri aldılar zannolunur.

Bir cemiyeti tahriş ve igzâb etmeksizin bütün âzâsına itâb

³ Kant, Immanuel (1724-1804). Ünlü Alman filozofu. Kant'ın felsefe anlayışının esası, idealistlerin, materyalistlerin ve şüphecilerin itirazlarını karşılayacak bir sistem kurmasındadır. *Saf Aklın Tenkidi* (1781), en tanınmış eseridir.

⁴ Descartes, René (1596-1650). Ünlü Fransız filozofu. "Düşünüyorum, o halde varım!" vecizesiyle de tanınan filozofun eserleri arasında *Metod Üzerine Konuşma* (1637), *Metafizik Düşünceler* (1641) ve *Felsefenin İlkeleri* (1644) en tanınmışlarıdır.

⁵ Schopenhauer, Arthur (1788-1813). Ünlü Alman filozofu. Özgün sanat felsefesi ve üslûbu ile Wagner, Nietzsche, Thomas Mann ve A. Gide'i etkilemiştir. *Aşkın Metafiziği* (çev. Selâhattin Hilâv) adlı eseri Türkçeye de çevrilmiştir (1963).

⁶ J. Botter: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış İstanbul'un ünlü terzi (bk. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1963, s. 3022-3023).

⁷ O devrin ünlü mağazalarından biri.

ve muâhezede Hüseyin Rahmi'den ziyade muvaffak olmuş bir hikâye-nüvis tanımıyorum. İktisadiyât ile ismet-i umumiye'nin münâsebâtına taallûk eden geçen günkü fıkrası âsârının en güzellerinden biriydi, çünkü çok doğru idi!

*

Neticesi mes'ud ve meş'um, kanlı inhizam veya şanlı muzaferiyet olsun her büyük harp arkası sıra büyük bir izmihlâl-i ahlâkî getirir: Tahrîb-i eslihadan kurtulduktan sonra onu takip edecek tahrîb-i mesâvîye daima muntazır olmalıyız. Bu basit hakikat-ı tarihiyeyi emînim ki bilmeyen hiç kimse yoktur. Mâmâfih hâile-i ahîrenin getirdiği menâzır-ı şenâat herkesi az çok müteaccib etti. Zira bu sefer rezâletler zuhûr etmek için Harb-i Umumi'nin⁸ hitâmını bekleyememişti. Fecâyî-i ahlâkiye hemen ilk fecâyî-i müsellahaya peyrev oldular: Silâhlar hudutlarda ses verir vermez dâhilde dudaklar ilân-ı bûseye ve pazarda parmaklar ta'biye-i ihtikâra başladı..

Zâbita-i ahlâkiye bilmem niçin âlem-i ahz ü i'tâdaki fuhş-ı iktisâdîyi ihmal ediyor da bilhassa dalâlet-i tenâsüliyyeyi şâyân-ı iştilal görüyor? İğtişâş-ı iktisâdîye göz yumup tezebzüb-i ahlâkiyi men'e teşebbüs etmek ancak, kurutmak istediği ağacın kökünü münbit toprakta terk edip de çiçeklerini yolan bahçıvanın cehd-i akîmini hatırlatır. Zira Hüseyin Rahmi'nin yukarıda bahsettiğim küçük hikâyesinde pek vâzıh görüldüğü üzere "sukut-ı ahlâkî" dediğimiz fecâat bir mesele-i iktisâdîyedir. Açlıkla gözü kararan bir bedbaht nazarında nîk ü bed fikirleri elbette biraz buğulanır.

Tabiatın müdhîş bir pençe-i adaleti vardır: Musîbet ve saadeti bir cemiyetin bütün efrâdına muhtelif şekillerde ve mütefâvit nisbetlerde teşmil ve tevzî eder. Harp bu kadar yüz bin delikanlıyı hudutlarda yuttu; açlık şu kadar milyon kişiyi ötede beride yedi; elbette birçok genç kadınları da şehirlerde fuhuş helâk edecek.. Harp bütün ebnâ-yı Âdem'e ettiğinin bir

⁸ I. Dünya Savaşı (1914-1918).

başka ve daha çirkin bir şeklini bugün benât-ı Havva'ya ediyor. Harp açlığı getirmişti, açlık da envâ-i fuhşu davet etti: İşte mesele budur.

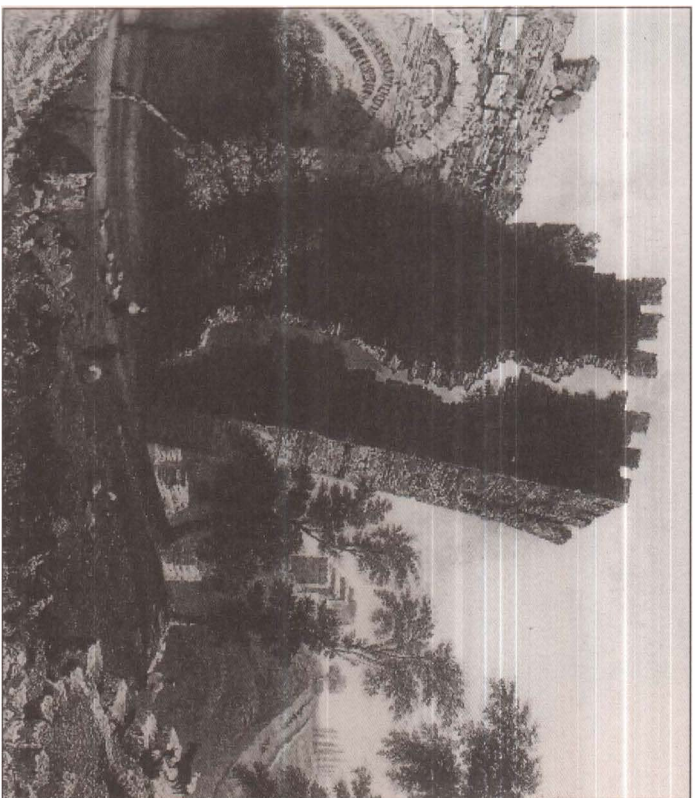
Şüphe yok ki biz şimdi muhabbet devrinde değil, acı bir nedâmet ve zehr-nâk bir ukûbet devrindeyiz: Dişler yeis ile gıcırdarken dudaklar lezzet aramamalı ve harâbe külleri üstünde birbirini gagalamak isteyen arsız kumruları, şüphe yok ki, hıfz-ı sıhhat nâmına susturmalıyız.. Fakat bir tarafta dolmak isteyen bir zavallı mide ve karşısında teşne-i nevâziş bir sîne mevcut oldukça “sukut” bir hâdise-i zaruriye olur; câzibe-i hayat câzibe-i arzdan daha kuvvetlidir ve böyle olduğu için muâşakanın yarattığı semâda güneş bazan cehennemden doğar!

*

Bir kadın için icâre-i vücudunu bir erkekten istemek kadar fecî bir sefâlet tasavvur olunamaz. Bütün dünyanın pek çirkin görmekte ittifak ettiği bu fâciayı biraz tahdit maksadıyladır ki “Nisâîlik”⁹ Avrupa’da bir meslek-i siyasî hükmünü aldı; fakat karşısında Harb-i Umumî ve onun avâkıb-ı iktisâdiyesi gibi avâmil ıdlâl bulunca tabiidir ki nisâiyyûn da zâbıta-i ahlâkiye gibi izhâr-ı acz edecektir. Fuhşu taklîl etmek ister misiniz? Ekmeği ve kitabı ucuzlatmanın çarelerini arayınız: Dimağlarıyla yaşayabilenler çoğaldıkça güzellikleri ve tazelikleri ile geçinenler azalır.. Açlığı ne mescid uslandırır, ne mahbes!

Fransa’da derece-i sukutları pek tahammül-sûz bir manzara alan kadınların saçlarını keserler. Bir muallim-i ahlâk: “Saçlarını kesiyorlar ki akılları uzasın. Fakat heyhât!..” derdi..

⁹ Feminizm (Fr. Féminisme): Toplumda kadının durumunu düzeltmek, onlara bazı haklar sağlamak üzere doğan bir akım.

ZAVALLI ARABALAR...

Altı sene evvel Berlin'de nazar-ı dikkatimi celbetmişti ve bunun için *Avrupa Mektupları*¹ arasında şu satırları görürsünüz: "Otobüs, otomobil, elektrikli tramvay gibi yeni vesâit-i nakliyyenin tahkîr-i zifosları arasında fayton öyle bedbaht, öyle makhûr, o kadar mahkûm-ı inkırâz görünür ki biraz ona imdat ve biraz iâre-i hayat için içerisine atlamayı bir nevi vecîbe-i merhamet gibi hissedersiniz." Şimdi bizde de zavallı arabalar dingilleri üstünde âlâm-ı ihtizârını gıcırdatıyor.

Arabalara acıyorum, çünkü onlarla beraber atlar da ölecek. Otuz sene evvel Direklerarası'ndan bir çift *orlof*'un² açık tırıs la geçmesi bir hâdise idi, bugün hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmiyor. Süslü kupalar³ biraz modası geçmiş kılıklar gibi terahhumla karışık bir istihkar uyandırıyor. Sanıyorsunuz ki mâzîden kalma bir şey, gürültülü bir hâtıra gibi geriye gelmiş...

Lâkaydî-i umumi arasından geçen güzel bir at görünce içim-

¹ *Avrupa Mektupları*, Cenab Şahabeddin'in I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya, Almanya, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'a yaptığı seyahat izlenimlerini anlattığı, 1919 yılında yayımlanan eseri.

² Orlof (Rus. Orlov): Rus binek atı. Irkı, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru A. F. Orlov tarafından farklı cinsteki atların birleştirilmesi sonucu elde edilmiştir.

³ Kupa (Fr. Coupé): Tanzimat'tan önceki dönemde çok yaygın olarak kullanılan ve genellikle iki at koşulan, kapalı atlı araba.

den; “İşte, diyorum, terakkînin bir kurbanı daha!..” Buffon’un⁴ beşeriyetin en nebîl fütuhâtından addettiği bu şanlı hayvan da medeniyetin demir ve cevval tekerleği altında işte ezildi. Hele elli sene daha geçsin: Aygır, kısarak, tay, bütün bu ahır cemaati birer müstehâse mahiyetini alacaklar. Torunlarınıza atı ve arabayı resimli kıraat kitaplarında göstereceksiniz ve belki evlât-larınız Buffon’un at hakkındaki şi’r-i mensûrunu hissedemeye-rek eski zamanın bir safderûnluğ u gibi telâkki edecekler... Hiç şüphe yok ki on beşinci asr-ı hicrî kamuslarında eşkin, tırıs, rah-van, dört nal tabirleri gibi hara, baytar, cündî ve süvârî kelime-lerini ele bulamayacağız.

Bizim burunlarımızı tahrîş eden benzin atı da öldürüyor; hem de üzerek, süründürerek, her gün biraz daha ş an ve ş erefinden kaybettirerek, işkence ile, zâlimâne öldürüyor! Bana her arabaya bakışında öyle geliyor ki onu çeken son çift attır... Âh, biz insanlar, ne kadar nankörüz. At, o bizim saadet ve musîbet ortağımız değil mi idi? Asırlardan ve asırlardan beri ikbal ve idbânımıza aynı metânetle iştirak etmemiş mi idi? Bizimle ister mesîreye ister melhameye gitsin, gözlerinde aynı sadâkati görmez mi idik? Çiçek ve barut kokularından hangisini daha az sevdiğini belli eder miydi? O sizinle beraber oldukça ateş içinde semender ve çemenzâr üstünde kuzu kesilirdi, değil mi? Düşman karşısına giderken üzerinizde sancağınızın gölgesini aradığınız kadar da altınızda atınızı arardınız. Sancak dalgalarının şaklaması gibi atların kişnemesi de mûsikî-i askerîyi itmâm ederdi. Kısas-ı enbiyâda, tarihte ve masalda mevkî kazanmış atlar vardı. Bırakın kudsiyetini, bûse mâlik şöhretini, Hüsrev’in Şebdîz’ini⁵ ve Şîrîn’in Gülgûn’unu⁶ hepimiz biliriz.. Eskiden zenginler, hatırlarız ki, atlarını ma’şukalarından ziyade süsler-

⁴ Buffon (1707-1788). Fransız tabiat bilgini. Daha çok *Historie naturelle, générale et particulière* (Genel ve özel tabiat tarihi) adlı eseriyle tanınmaktadır.

⁵ Şebdîz: Hüsrev Pervîz’in atının adı. Şîrîn’in Gülgûn adlı atı ile aynı kısırdan doğmuştur. Bu at öldüğü zaman Hüsrev çok ağlamış ve onu büyük bir merasimle gömdürtmüştür.

⁶ Gülgûn: Hüsrev’in Şîrîn’e hediye ettiği atın adı.

lerdi: Sırma işlemeli kadife hâşeler, murassâ gemler, altın kakmalı başlıklar, gümüş üzengiler ve daha neler ve neler yoktu.. Zâbitlerin üniformaları ve yâverlerin kordonları ile beraber atların takımları da son hadd-i besâtete düştü. Süslü süvari kalmadı ki atlar süslensin. Arabalarda taze hanımların başlarında oyali hotozlar⁷ görüyoruz mu ki atların yelelerinde ipek kurdelalar arayalım?

Dün giyindirip kuşattığımız atları bugün tramvayların önünden azlettik; yarın da hiç şüphem yok arabaların önünden sökeceğiz. Daha şimdiden, dikkat ediniz, bazan aylar geçiyor da at kelimesini telâffuz ettiğimiz veya telâffuz edildiğini işitiğimiz olmuyor... Kibar gençlerin pek ziyade rağbet ettikleri bir san'at-ı fûrûsiyet⁸ vardı: Lüstrin⁹ çizmesinde şıkırdayan mahmuzuyla bir küheylân üstünde gördüğünüz delikanlı bütün akranının mağbûtu idi. Halbuki pek yakında mahmuz mum makası¹⁰ gibi mevkî-i isti'malden sukut ile Bedestan'da¹¹ antika camekânlarına girecek. Zamanımızda yalnız harp zenginleri ile nâzırlar otomobillerinde giderken beygirden bahsediyorlar: Kırk beş, yahut altmış beygir kuvvetinde diyorlar.. Vah bîçare at, demek ki bundan sonra beygir kuvveti nâmıyla ancak ta'birât-ı mihânikiyye sırasında akla geleceksin!

Atlar da, bilmem dikkat ediyor musunuz, öyle uslandılar ki... Güya ma'ruz oldukları cereyân-ı inhitât onların sirkelerine su kattı: Şimdi hiç onların omuz başımızda şahlanması ihtimali bizi ürkütmüyor. Hiç bir kadını işitmiyorum ki çocuğuna: "Kenara çekil kızım at çiğneyecek!" desin. Bir zaman bizi korkutan eski haşarılığını o kadar unuttu ki şimdiki hâliyle bize kendisini

⁷ Hotoz: Eskiden kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık.

⁸ Atçılık, ata binme san'atı.

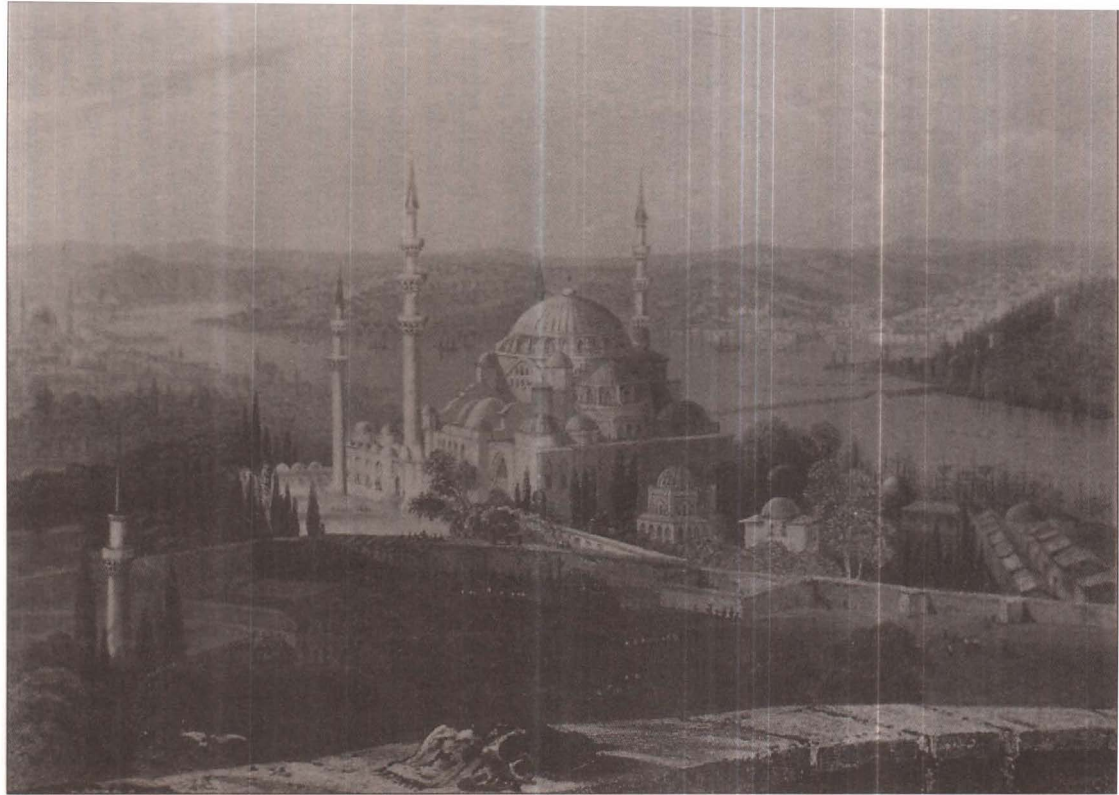
⁹ Lüstrin (Fr. Lustre): Cilâli, parlak.

¹⁰ Mum makası: Eskiden mumların uzayan fitillerini kesmek için kullanılan âlet. Âlet, makas biçiminde olduğu için bu ad verilmiştir. Bu makaslar daima şamdanların yanında ve bir tepsi içinde bulundurulurdu.

¹¹ Bayezid Meydanı ile Nuruosmaniye arasındaki Kapalıçarşı.

acındırıyor. O artık hiç kimseyi ezmek iddiasında değil, bilâkis her an kendisinin dört ayağı, hissediyor ki, otomobilin dört tekerleği altında hurdahâş oluyor!

Otomobil ile on beş, yirmi gün seyahat ettim: Sür'atin verdiği garip bir sarhoşluk ve garip bir gurur var; tayyettiğiniz mesâfâta sanıyorsunuz ki galebe ettiniz. Ağaçlar ve binalar iki tarafınızda uçuyor ve en râkid havada bile şakaklarınızda bir rüzgâr uğulduyor. Arz tekerleklerinizin altında kayarken, karşıdan boz renkli geniş kurdeleralar gibi gelen yolları otomobili-niz bir müdhiş makas gibi ikiye biçerken biraz başınız dönüyor: Nereden hareket ettiğinizi ve nereye vâsıl olacağınızı çok kere unutuyorsunuz... Şimdi hulâsa-i hissiyâtımı sorarsanız, derim ki: "Altında ezilmekten iyi!.." Fakat böğürmesi, homurdaması, titremesi, sıçraması, hoplaması ve bilhassa kötü kötü benzin kokması güzel bir arabayı sanıyorum ki zevk-i selîm erbâbına dâima arattıracaktır, bunun için mevcûdiyetlerinin son demlerini yaşayan arabalara: "Zavallı..." diyorum.

YEMEK VE MÛSİKÎ

Yemek ve mûsiki, biri sanâyi-i nefisenin en incesi, öteki vezâif-i hayâtîyenin en kabası, bunları hattâ yan yana tasavvur etmek şüphe yok ki otuz sene evvel hiç kimsenin hatırına gelmezdi. Mâmâfih büyük mûsiki vatanlarında, Viyana'da, Münih'te, Berlin'de lokantalar aynı zamanda sâmia ve zâikayı telzîz etmek teşebbüsünde bulundular ve tecrübe gösterdi ki bu hiç de nâhoş olmuyormuş... Artık birkaç seneden beri bütün büyük şehirlerin meşhur yemek salonlarında çatal ve tabak çıtırtılarına âheng-i mûsiki refâkat ediyordu. Oralarda masaların üzerinde gül, me-nekşe ve karanfil kokuları çorbanın ıtınna kaşırken Rossini'yi¹, Mozart'ı² veya Beethoven'ı³ dinliyordunuz. Gönlüm isterdi ki

¹ Rossini, Gioachino Antonio (1792-1868). Daha çok operalarıyla ünlü İtalyan besteci. Sevil Berberi, Kül Kedisi, Semiramis, Guillaume Tell en tanınmış besteleri arasında yer almaktadır. 40'tan fazla opera yazmıştır.

² Mozart, Wolfgang Amedeus (1756-1791). Dünyanın en büyük müzik deha-larından biri kabul edilen Avusturyalı besteci. J. Haydn ile birlikte XVIII. yüzyıl sonları Viyana Klâsik üslûbunun doruk noktasını temsil etmektedir. Çok sayıda opera ve senfoni ile birlikte piyano, keman, fagon, flüt ve klarnet konçertosu vardır.

³ Beethoven, Ludwig van (1770-1827). Gelmiş geçmiş bestecilerin en büyük-lerinden biri kabul edilen Felemenk asıllı Alman besteci. Müzik otoriteleri onun özellikle Beşinci (1808) ve Dokuzuncu (1824) senfonileri ile kendisinden sonra Berlioz, Wagner, Brahms ve Çaykovski gibi bestecileri etkilediği görüşündedirler.

bu yemek ve mûsiki izdivâcını bir gün İstanbul'da da göreyim ve Bayezid'de çalgılı bir lokanta açıldığını işittiğim gün, sizi temin ederim ki, âdeta sevindim. Kalben: Ooh, dedim, biz de şimdiden sonra şuh bir mazmûn-ı mûsiki ile düğün çorbası içebileceğiz.

Bizim lokantalarda iştiha ile oburluğu tağlît edenler pek nâdir değildir. Mûsiki hiç olmazsa bunların ağız şapırtısını mektûm bırakır. Bu cihetle tcrçihan Zevk-i Selîm'de yemeğe başladım. İlk zamanlarda lokanta hakiki bir düğün evi şetâreti gösteriyordu: Pişano, keman ve flavta⁴ taâma bir ziyafet ve lokmaya bir neş'eli nakarat inceliği veriyordu. İki tarafınızdaki masalardan hiç bir soğuk söz ve hiç bir müstekreh gürültü kulağınıza gelemiyordu. Etrafınız mevzûn bir tabaka-i ihtizâz ile sarılı idi.

Mûsikiye, zannımca -zaman ve zemîn ile iyi akord edilmek şartıyla- daima muvaffakiyet mev'ûddur. Meselâ et suyu içerken oynak bir raks havası, ezcümle bir *cakewalk*⁵ pek hüsn-i intihâb edilmiş addolunamaz: Kaşığı yeleğinize boşalttırabilir. Vaktiyle düğün evlerinde sabaha karşı davetliler bî-tâb ve sergirân çıkıp giderken incesaz:⁶

Ey gâziler yol göründü...

çalardı; bunun gibi sanıyorum ki yemek saatlerinin sonunda da marşlar yakışacak: Fra Diavolo⁷, Faust⁸ ve hattâ mümkün olursa Tannhâuser⁹ marşı... Yemek ortasında sizi Mozart Buratheater'de gezdirmeli, Verdi¹⁰ Apennin¹¹ tepelerine çıkar-

⁴ Flâvta (İt. Flauto): Flüt.

⁵ Bir çeşit dans müziği.

⁶ İncesaz: Türk müziğinde keman, ney, tambur, kemençe, ud, kanun, daire gibi çalgılardan ve okuyuculardan oluşan fasıl topluluğu.

⁷ Daniël François Esprit Auber'in üç perdelik komik operası.

⁸ Charles Gounod'un ünlü operası.

⁹ Richard Wagner'in 1845'te bestelediği ünlü operası.

¹⁰ Verdi, Giuseppe (1813-1901). XIX. yüzyılın önde gelen İtalyan opera bestecilerinden. Tanınmış eserleri arasında Rigoletto (1851), La traviata (1853), Don Carlos (1862), Aidâ (1871), Otello (1887) ve Falstaff (1893) gelmektedir.

¹¹ Apennin Dağları: İtalya'nın yanımda kesiminin belkemiğini oluşturan ve

malı ve Rossini Napoli körfezini¹² seyrettirmeli.. O zaman yemeğin bütün kabalığı örtülüyor, çatal elinizde âdeta raks eder ve bardağınızda Taşdelen¹³ biraz şampanyalaşır! Ve hissedersiniz ki hayatta bir de “saâdet-i taâmiyye” varmış.. Bundan başka nasıl ki askerî muzikası gayret-i vataniyeyi teheyyüc eder ve güzel sesli müezzin hürmet-i dindârâneyi arttırır, bunun gibi âhenk her itibar ile hal ve mevkîe uygun olursa iştihayı da tezyîd veya takviye eder; vazife-i hazmiyye sanki mevzûn bir edâ ile başlar.

Ramazan’dan evvel Zevk-i Selîm’de öğlen taâmı ederken emvâc-ı mûsiki bana “ekl”in gılzet ve sefâletini hemen daima unuttururdu. Tuzun ve biberin bayağılıklarına biraz rikkat-i hulya gelirdi.

Sanki yeşil salatada nevbahârî, kalkan tavaasında denizlerin râyiha-i vüs’atini, muzda bütün ekâlîm-i hârreyi ve *Milanaise*¹⁴ makarnada Pompei¹⁵ hâtîrât-ı âşıkânesini duyar gibi olurduk!

Ben sanıyordum ki “çalgılı yemek” bir bid’at-i medeniyedir. Dostlarımdan bir tarih-şinâs bu gafletimi ihtar etti: Yoook, bu ezmîne-i kadîmede vardı, hattâ Hazret-i Sâlih¹⁶ aleyhisselâmın iştihası tenâkus edince nûdemâsı derhal Beytü’l-lahm¹⁷ ahâlisinden bir mûsikişinas celb eder, “kinnor” çaldırırlarmış ki bir nevi santurdu¹⁸.. dedi.

ülkenin beşerî coğrafyası üzerinde önemli etkileri bulunan sıradaglar.

¹² Napoli körfezi: Güney İtalya’da Napoli kentinin batısında, Akdeniz’in bir kolu olan Tiren denizinde yer alan körfez. Yanım daire şeklindeki körfezin genişliği 16 km.dir. Çevresinde, aralarında Vezûv yanardağının da bulunduğu, çoğu volkanik karakterli bir dizi yanardağ yer alır.

¹³ Alemdağı civarında çıkan İstanbul’un ünlü kaynak sularından biri.

¹⁴ Macaroni Milanaise: Milano usulü makarna.

¹⁵ Pompei: İtalya’nın Campanin bölgesinde, Napoli’nin 23 km. güneybatısında yer alan antik kent. Vezûv yanardağı yakınlarında, Samo ırmağı ağzının kuzeyinde, eski lavların oluşturduğu yüksek ve eğimli bir alan üstünde yer alır. Vezûv’ün M.S. 79’da lav püskürtmesi üzerine yok olmuştur.

¹⁶ Hz. Salih: Kur’an’da, Hicaz ile Şam arasında yaşayan Semûd halkına gönderildiği bildirilen peygamber.

¹⁷ Beytü’l-lahm: Kudüs yakınlarında Hz. İsa’nın doğum yeri olduğu rivayet edilen yer. Hristiyanlara göre Davud ve Süleyman peygamberlerin mezarı da buradadır.

¹⁸ Santur: Önce İran, daha sonra klasik Türk musikisinde kullanılan, tellerine

*

Zevk-i Selîm'de Ramazan geceleri incesaz takımı icrâ-yı âhenk edeceğini işittiğim zaman içimden bir akşam orada iftara karar verdimdi. Öyle tasavvur ettimdi ki top atılır atılmaz keman taksime başlayacak ve bütün iftar müddetince devam edecekti. Düşününüz: Dudaklar "Allahümme leke"¹⁹ tehlîli ile titrerken akord edilen kemanın şî'r-i ihtizâzı ile kulaklarınızın humâr-ı sıyâmını silmek ne ince bir lezzettir!

Vaktiyle Ekremzâde bedbaht Cezmi'nin²⁰ defterine şu satırları yazdımdı: "Zekânı bir yay ve hayatı bir keman gibi tut! Sen babandan ve büyükbabandan daha büyük bir hatîb-i hissiyât olabilirsin, çünkü elinde fıtratın en belîğ lisân-ı heyecanı var: Mûsiki!. Sesin söylediğini söz hiç bir zaman söyleyemez. Kelime ile nota arasında bir kol ile bir kanat kadar fark vardır. Koltuğundaki tahta kutu ile bir sanatkâr-ı keman bütün eb'âd-ı sūrûr ve kederi dolaşabilir; kalplerle birlikte inler ve kuşlarla beraber öter.. Kemanın kalbinden çıkarken ses yalnız ma'nâ değil hattâ bir renk ve hattâ bir râyiha alır; gözyaşları ve tebessümler üzere bülbüllendir ve menekşelenir.. Kemanını elinde tuttuğun zaman emîn ol ki Cezmi, edebiyatın fevkinde ve semâyâya pek yakınsın!"

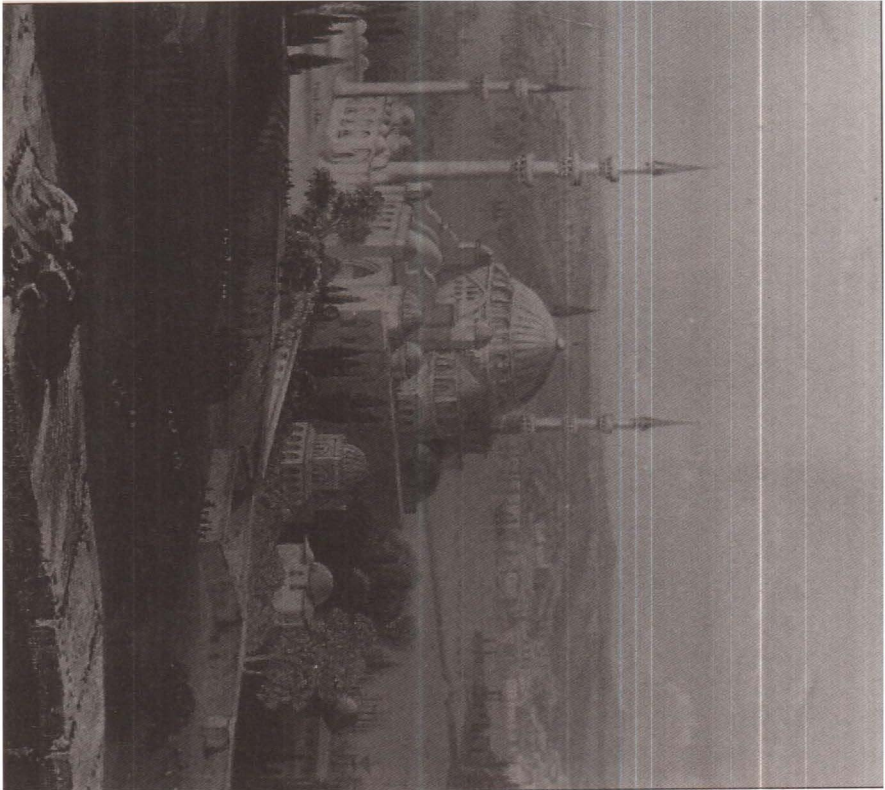
Ben de ümid ediyordum ki Zevk-i Selîm'de iftar ederken keman bir duâ-yı şefkatle inleyerek ruhumu göklere yaklaştıracak.. Heyhât! Pişano bütün bütün sükût etmiş ve incesaz terâvihten sonra başlayacakmış. Bu iki haber benim için iki darbe oldu ve Ramazan'ın başından beri ilk defa olarak bayram iştîyâkı hissettirdim; zira toptaki mûsikinin terâvihten sonraya kadar iskâtı bir eser-i takvâ imiş!.. Halbuki namaz saatlerinde paydos etmek

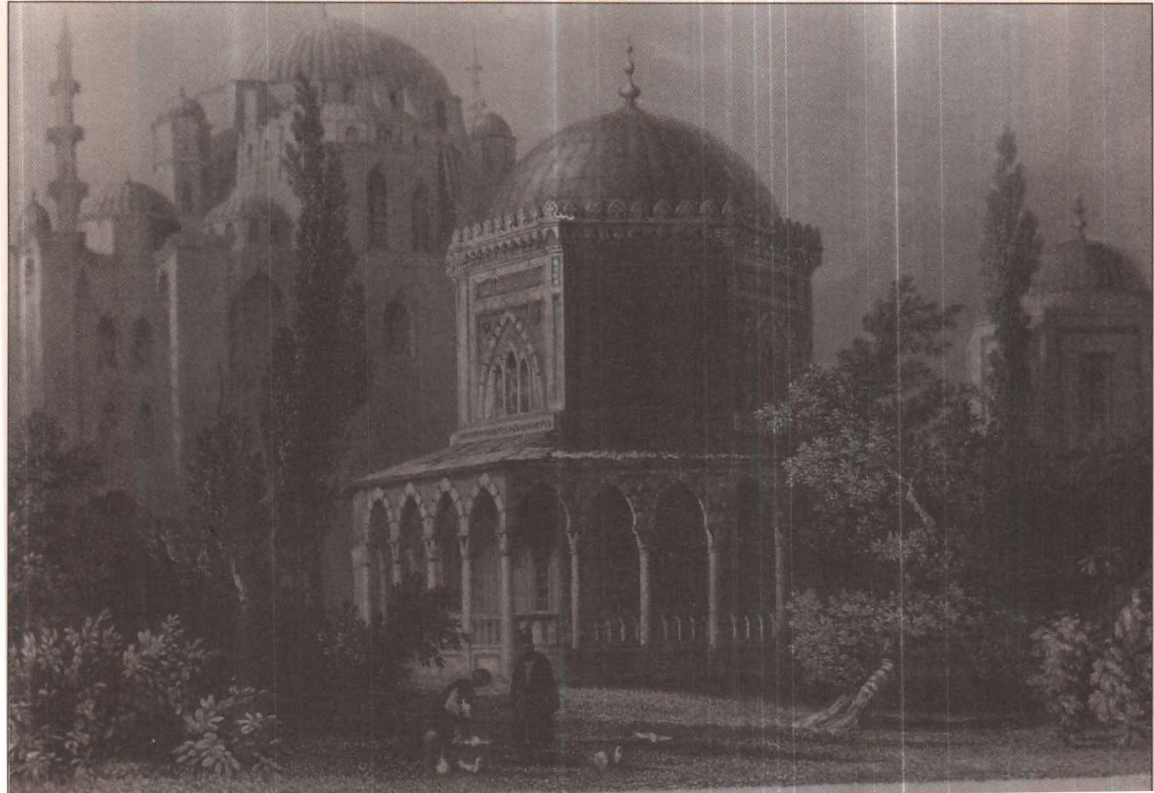
bir küçük tokmakla vurularak çalınan çalgı.

¹⁹ "Allahım senin için!"

²⁰ Mehmed Kemal Cezmi (1896-6 Mart 1917). Namık Kemal'in torunu, Ali Ekrem Bolayır'ın oğludur. Küçük yaştan itibaren aldığı keman dersleri sonunda hocalarının takdirini kazanmıştır. Son keman hocası olan evli bir hanıma beslemiş olduğu aşka karşılık görememesi üzerine genç yaşta tabancayla intihar etmiştir.

şartıyla mûsikiden biraz lezzet-i hulyâ almaktan rûh-ı mü'mini değil İslâmiyet gibi müşfik ve müsâhelekâr bir din, hattâ dinlerin en zâlimi bile tahzîr etmez, emînîm.

15
VAPURDA DUYDUKLARIM

Bir devrin kazı bazan başka bir devrin kartalı olur.

*

İlim ve sanatı gözetmeyen hükümetten hiç bir hayır ummam.

*

Âlem-i sıhhatte olduğu gibi âlem-i siyasette de istilâ-yı emrâz devirleri vardır.

*

Her birimizin beklediği bir inkılâp vardır. Her inkılâpta sanırız ki beklediğimiz inkılâp geldi ve çok geçmeden anlarız ki bir daha aldanmışız.

*

Bizim memlekette söyleyeni değil, bağıranı dinlerler.

*

Hiç kimseyi beğenmeyeni beğenen de pek çok olmaz.

*

İnsan çok kere tahkîr ettiğinin dûnunda ve takdir ettiğinin fevkindedir.

*

Şöhret afyon gibidir: Birdenbire çok miktarda alınırsa zehirler!

*

İsteriz ki arı bize daima balını versin ve hiç bir zaman iğnesini göstermesin.

*

Başını semâya çarpmaktan korkan ancak cücelerdir.

*

Zavallı bî-taraflar, sizi her fırka taş a tutar: İsterler ki öteki fırkalara mensup olmayasınız ve isterler ki lâkayd olmayasınız!

*

Alelekser: "O aralık zihnim meşguldü, aklım başımda değildi!" deriz. Demek ki insan akli başında olmaksızın zihnen meşgul olabiliyor!

*

Alıkların sükûtu bana boş kasaları hatırlatır.

*

Eser-i salâh bir hasta için uyumak, bir sağ için gözünü açmaktır.

*

Ekseriyet-i nâs bana yağmurlu günlerde kira arabacılarını hatırlatır.

*

Alelekser mâzîyi hatırladıkça: "O zaman ne budala imişim!" deriz. Bugünü düşündükçe yarın diyeceğimiz de budur.

*

- Köylülerin alın teriyle besleniyoruz.
- Onun için yüzümüzde kandan eser yok ya!

*

O lâtif köşkte o çirkin kız: Şekerleme kutusuna girmiş hamam böceği!

*

Sarhoşluk çok kötü şey: Ömrümde bir kere başıma geldi ve yalnız o gün ruhumda siyasete benzer birtakım hissiyat vardı.

*

Merhametten maraz çıkar, diyorlar. Tifüslü bir kehleyi¹ incitemeyecek kadar merhametli iseniz, doğrudur!

*

Dünyada en ziyade nefret ettiğim mahlûklar sineklerdir: Temiz ve pis her şeye aynı tehâlûkle atılırlar.

*

“Başıma belâ geldi!” deriz, halbuki dikkat etsek anlarınız ki belâya ayağımızla kendimiz gitmişizdir.

*

Muhibb-i insâniyet olmak ister misin? Tarih, fizyoloji, sosyoloji, psikoloji... Bunlardan bir kelime öğrenme!

*

Sözümüz er geç özümüze benzer.

*

Tıp ne kadar terakki ederse etsin Bukrat'ın²: “Evet!” dediğine Calinus³ mutlaka “Hayır!” diyecektir.

*

Develer kılavuzları eşek olduğuna kızarlarmış: Eğer bu

¹ Kehle: Bit.

² Bukrat. Eski Grek medeniyetinin en ünlü hekimi olan Hippokrates'in İslâm dünyasındaki yaygın adıdır. Tıp ve felsefe dolayısıyla divan şairleri tarafından adı sık sık anılmaktadır.

³ Calinus (M.Ö 199-129). Eski Greklerin en büyük hakîmlerinden biridir. Bergama'da doğmuş Roma'da yaşamıştır. Adı daha çok Bukrat ile birlikte hekimlikteki mahareti dolayısıyla anılmaktadır. Hekimlik üzerine yazdığı eserler Arapça'ya da çevrilmiş ve asırlarca İslâm dünyasını etkilemiştir.

rivâyet doğru ise demek olur ki develer insanlardan daha ziyade nefislerine hürmetkârdır.

*

Yek-çeşmlerden ve körlerden ziyade memleketimizde bostana su aksın diye dolap çeviren gözü bağılılara acırım.

*

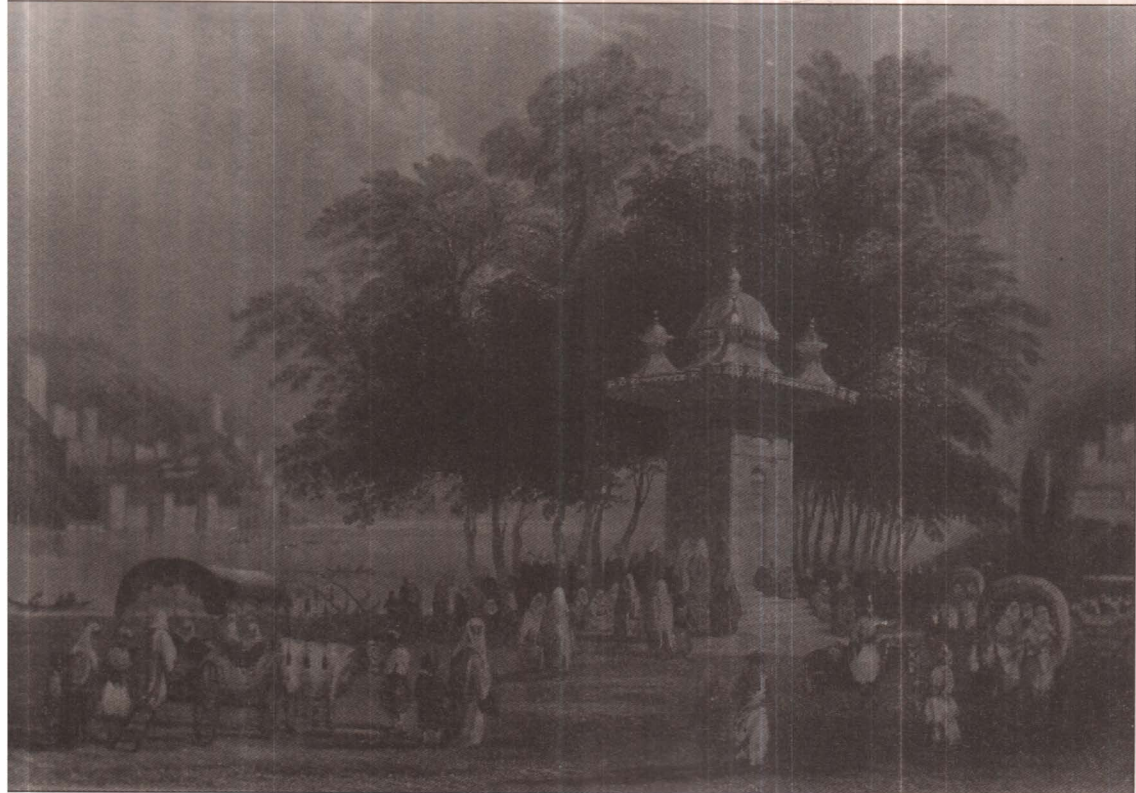
Eskiden şahadetnâme alanlar mektepte öğrendiklerini ileride unutmaktan korkarlardı. Şimdi bu korku mevcut olmasa gerek: O kadar az öğretiyoruz ki!

*

- Edepsize bir tokat atmalıydın.
- Eldivenim yoktu, iğrendim!

*

Çalı fasulyesine nisbetle sırık ne ise bize nazaran ümid de odur.

16 RAMAZAN GECELERİ

İstanbul hayatı Ramazan geceleri bilhassa Direklerarası'nda tekâsüf eder; bu bir an'ane mesâbesindedir. Kendimi bildim bileli her sene iftardan sonra Vezneciler'den Saraçhânebaşı'na kadar uzanan bir miting manzarasını görürüm. Minarelere mahyalar asılırken Şehzâdebaşı'nın menâbi-i ziyâsı taz'îf olunur; camekânlar müteaddit mumlu fenerler gibi parlar; çayhânelerden lambalar sokaklara kadar taşar; o civarda mu'tad olmayan bir şa'saayla her yer aydınlanır. Edebî ve gayr-ı edebî, ciddi ve hünerli temâşâlar oradadır; yerli ve yabancı, yalancı ve doğru pehlivanlar davul zurna ile orada omuz ölçüşürler, garp ve şark mûsikisini, incesazla bando-muzikayı orada karşı karşıya mest-i ihtizâz bulursunuz... Daha yatsı ezanı okunmadan izdiham hadd-i kemâline vâsıl oluyor; büyük caddeye açılan her sokaktan bir insan akıntısı her an kâlabalığı arttırıyor; kadın erkek, çoluk çocuk -ağızları yanın açık, kolları omuzlarında maslûb, gözleri biraz şaşkın bir cılâ ile mütebessim- bir nehr-i beşer teşkil etmiş, gidiyor ve geliyorlar; ceket, cübbe, salta, kafftan ve çarşaf birbirini aşındırıyor: İşte piyasa dedikleri budur!.. Giderler ve gelirler; niçin ve nereye gidiyorlar ve hangi noktadan dönecekler, bunları kendileri de bilmezler. Her piyasacının rehberi ve müdür-i harekâtı önündeki piyasacıdır. Sürüde ko-

yunlar nasıl yekdiğerinin izini kovalarsa piyasacılar da öylece birbirini vely ederek kendilerinin de bilmedikleri bir hedefe doğru yürürler. Sanırsınız ki ufka gidiyorlar, yahut ufuk gibi her an kendilerinden kaçan bir menzile!.. Bir saatte belki onuncu defa olarak önünüzden geçtiğini gördüğünüz piyasacıyı merak edersiniz; “Acaba birisini mi takip ediyor?” dersiniz.... Yoksa, dersiniz, bulunmak ihtimali olmayan bir gâibi mi arıyor? Hayır, o ne kimseyi arar, ne takip eder: Ancak hayrân-ı ziyâ, mest-i velle ve mahmûm-ı izdiham yürür; biraz evvel bulunduğu yere gidip tekrar nokta-i azîmetine dönmek için yürür ve yürür.. Pek nâdiren iki çift gözün birbiri üzerinde bayıldığını ve bir genç ağzın iki taze dudağa yaslanmak arzusuyla titrediğini hisseder-siniz: Piyasanın en canlı hâdisesi işte böyle tulû ve gurûbu âni iştiyaklardır!.

Ara sıra cereyandan sıyrılanlar mağaza camekânları, sinema tabloları ve tiyatro ilânları karşısında birikiyorlar ve içerilerinden gelen mütenevvî mûsiki dalgalarına müstağrak gibi kalıyorlar.

*

Direklerarası'nda bu Ramazan geceleri yerli ve ecnebi, inleyen ve oynayan her nevi âhengi dinleyebilirsiniz; zurnadan viyolonsele¹ ve uddan harpaya² kadar her âlet teravihten sahura kadar ihtizâz ediyor, işte lezîz ve serbâz İtalyan mûsikisi, şimdi bir âlüfte kadar şuh ve şimdi bir prenses gibi nâzik, o sizin sâmianızı okşamaktan başka bir şey düşünmez ve işte biraz ötede Fransız mûsikisi: Dudaklarında gül kokusu ve bir bakıyye-i bûse ile kulaklarınıza yaklaşır; dağınık saçları nefha-i nagamât ile uçarken taze göğsünden feyezân eden hevâ-yı sürûru hissedersiniz; bazan İncil'i koltuğunda bir savmaaya veya kasidesi ağzında bir medreseye girse de bunu bir aktörün rahip veya muallim rolüne çıkması gibi muvakkat addetmelidir; o ber-mu'tad

¹ Viyolonsel (Fr. Violoncelle): Keman gibi dört telli, fakat ondan çok büyük ve yere dayayarak çalınan çalgı.

² Harpa (İt. Harpa): Üç köşeli ve birbirine göre kısalarak sıralanmış çok telli bir saz.

ciddiyet-i san'ata karşı kahkaha ile güler ve karışını burnuna dayayarak: "Naa sana!" der. Ve işte biraz daha uzakta bizim incesaz: Burada kirişler, teller, gergin derilere madenî levhalar kendi vesâit-i san'atlarıyla iktifâ edemiyorlar; besteler güftesiz yürüyemiyor; terânemiz nazmımızın yardımına muhtaç görünüyor. Ve şüphe yok ki bu bir eser-i zaaftır. Mûsikimizin kendi şî'r-i âhengi kendisine kifâyet edebilmeli idi. Bir san'at-ı nefîse için diğer bir san'at-ı nefîseye ittika ve istinad ihtiyacı şüphe yok ki bir nişâne-i nahâfettir. Mûsiki-i hakiki mûsiki-i âlîdir, frenklerin senfonyaları, sonatları ve bizim peşrevlerimiz gibi... Nagamât-ı âlâtı elhân-ı beşer tevhîn eder, takviye etmez, ancak yarım yamalak mûsikilerdir ki hânendelere dem-sâz olur. Mâmâfih ıttirâd-ı âhengine, adem-i metânetine, mahdudiyet-i timsâliyesine rağmen ben Türk mûsikisinden hoşlanırım ve eğer mûsikimiz muztarib, mütefekkir ve mu'zamât-ı san'ata müstaid olsaydı bayılırdım. Bedîiyât-ı mûsikiyeden ne kadar uzak olduğumuzu hissettikçe o kadar müteessir olurum ki... Perî-i nagamât bilmem ne zaman bestekârlarımıza râm olacak? O peri ki Bach³ ve Haydn⁴ ancak parmaklarının ucunu bûs edebildiler. Mozart ancak çenesini okşayabildi ve Beethoven "Dokuzuncu Senfonyası"nı ibdâ ettiği gün ancak kolları arasında sıkabildi!.. Bizim zavallı mûsikimiz de öyle hissediyorum ki sînesi galeyân-ı iştiyâkından çatlamak üzeredir ve metrûkiyet-i akîmesini artık kâfi görüyor; Wagner'ine ne zaman kavuşacak?...

*

İtiraf edeyim ki ben piyasayı biraz safderûn ve işittiğim mûsikileri haylice yavan buldum: Bir çayhânede dinlenmek bana hepsinden daha ma'kul göründü.

Bir tiryaki derdi ki:

³ Bach, Johann Sebastian (1685-1750). Barok dönemin tanınmış Alman bestecisi. Müzik otoritelerince günümüzde bütün çağların en büyük bestecilerinden biri kabul edilmektedir.

⁴ Haydn, (Franz) Joseph (1732-1809). Avusturyalı besteci. Klasik müziğin XVIII. yüzyıldaki gelişiminde belirleyici rol oynamış, yaylı çalgılar dördlüsü ile senfoni biçimlerinin yerleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

- Evde kahve içmek, ne bileyim neden, kahvenin tadını yüzde elli ifsâd eder; kıraathâne bulduğum kahve ıtrını odamda mümkün değil bulamam!

Bence bu fikir çaya tatbik edilince daha doğru olur. Vaktiyle Direklerarası'nda bir çaycı Hacı Reşid⁵ vardı, onun bir çay tep-sisi gibi mini mini çayhânesinde içtiğim nefis çayları başka hiç bir yerde bulamadım. Bundan başka çayhânenin havasında bir de lezzet-i edebîyye vardı; orası mümtaz bir mahfel-i edebî idi. Çay-fürûş Hacı Reşid'i tanımamak, Muallim Nâci'yi⁶ bilmemek veya Ahmed Midhat Efendi⁷ ile görüşmemiş olmak gibi bir nakîse, bir mahrumiyetti; oranın en sebatkâr müdâvimlerinden biri Hayret Efendi⁸ merhumdu ki yarasa kadar ziyâ-giriz ve

⁵ Şehzâdebaşı'nda, Ferah Tiyatrosu karşısında, sonradan açılan Millî Sinema'nın birkaç dükkân üstünde, o devrin Ahmet Midhat Efendi'den Muallim Nâci'ye, Şeyh Vasfî'den Ahmed Rasim'e kadar birçok şair ve edebiyatçının uğradığı bir mekân. Muallim Nâci'nin "Direklerarası'nda Şâirler" (*Mektuplarım*, İstanbul 1886, s. 165-167) adlı yazısıyla birlikte bu çaycı dükkânının şöhreti daha da artmış, burada toplanan şairleri dinlemek için Boğaziçi'nden bile birtakım insanlar gelmeye başlamıştır (bk. Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975, s. 121-137).

⁶ Muallim Nâci (1850-1893). Tanzimat sonrası şair ve yazarlarından. Devrinde daha çok eski edebiyat taraftarlarının öncülüğünü yapmakla tanınmıştır. Bellibaşı eserleri arasında *Ateşpâre* (1883), *Şerâre* (1884), *Fürûzân* (1885), *Demdeme* (1887), *İstilahât-ı Edebîyye* (1889) ve *Lügat-ı Nâci* (1890) bulunmaktadır (Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994).

⁷ Ahmet Midhat Efendi (1844-1912). Tanzimat sonrası gazeteci ve romancılarından. Devrin en popüler yazarlarından biridir. 1878-1908 yılları arasında *Tercümân-ı Hakikat* gazetesini yayımlamış, Fatma Aliye, Muallim Nâci, Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi gibi yazarların tanınmalarında yardımcı olmuştur. Evlilik, eğitim, alafrangalaşma gibi devrin önde gelen meselelerini işlediği romanlarının sayısı 60'ı bulmaktadır. Bunların en tanınmışları *Hasan Mellâh* (1875), *Hüseyin Fellâh* (1875), *Felâtn Beyle Râkım Efendi* (1876), *Henüz On Yedi Yaşında* (1882), *Dürdâne Hanım* (1882), *Müşâhedât* (1891) ve *Jön Türk'tür* (1910). Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinin tam listesi için bk. *Karı Koca Masalı ve Ahmet Midhat Bibliyografyası* (hızl. Nüket Esen), İstanbul 1999; M. Sabri Koz, "Ahmet Midhat Efendi'nin Eserleri", *Kitap-İlk*, sayı 54, Temmuz-Ağustos 2002, s. 160-173.

⁸ Hayret Efendi (1848-1913). Servet-i Fünun dönemi şairlerinden. Adanalı Hayret Efendi adıyla da tanınmaktadır. Dârülmualimîn'nden mezun olduktan sonra, Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın konağında özel dersler verdi. Dârülfünun'da

Sultan Hamîd'den çok ziyade hasm-ı teceddüttü. Bir Ramazan gecesi orada Nâbizâde Nâzım'la⁹ aralarında açılan bir eskiler ve yeniler¹⁰ mukayesesi -bu ezeli ve ebedî mevzû-ı münâzara- az kaldı, çirkin bir manzara-i münâfese alıyordu; bereket versin ki Ali Rûhi¹¹ ve Şeyh Vasfî mübâhaseye bir şekl-i mülâtefe verdiler! İşte şimdi hakiki bir teessürle hatırlıyorum: Çayhânenin al, yorgun kadifesi üstünde ne edebî hutbeler ve ne zarif mev'izeler dinlenirdi: Nükte nükteye tekabül eder, bir mazmun ötekine cevap verir, melâib-i şâirâne dillerde ve hatırlarda tesbih taneleri gibi dizilirdi. Hacı Reşid bir nahif ve ufak tefek Buddha¹² ciddiyeti ile semâverinin yanında oturur ve ara sıra mânidar tebessümü ile muhazarât-ı üdebâya bigâne olmadığını anlatırdı.

Müşterileriyle münasebeti hemen hemen dostâne ve hattâ bazılarıyla uhuvvetmendâne idi. Bilmem niçin orada alelekser çayı nargile ile ve kahveyi sigara ile müzdevic görürdüm. Cezve kaynarken tabaka veya paket cepten çıkar ve semâver cızırdarken tömbeki yıkanırdı. Duman ve buğu sanki birbirini davet ederdi. Tütünsüz kahve veya çay içenler güya ilân etmiş olurlardı ki "ehl-i keyP" değillerdi. Zira ötekiler, hakiki "felâsife-i keyP" ceplerinde tabaka ve enfiye kutusu, ellerinde marpuç,

ulûm-ı diniyye ve edebiyeye bölümleri müdürlüğü yaptı. 31 Mart 1909'da siyasî olaylara kaşması dolayısıyla Rodos'a sürüldü. Hiciv ve hezel tarzında manzumelerden oluşan şiir kitapları *Sûk-ı Ukaz* (1884) ile *Şehrâyin ve Sihri Beyân* (1886) adlarını taşımaktadır..

⁹ Nâbizâde Nâzım (1862-1893). Tanzimat'tan sonraki Türk romancılarından. Türk edebiyatında ilk gerçekçi eserleri yazmıştır. Daha çok *Karabibik* (1890) adlı uzun hikâyesi ve *Zehra* (1896) adlı romanı ile tanınmıştır. (bk. Hikmet Uç, *Nâbizâde Nâzım*, İstanbul 2007).

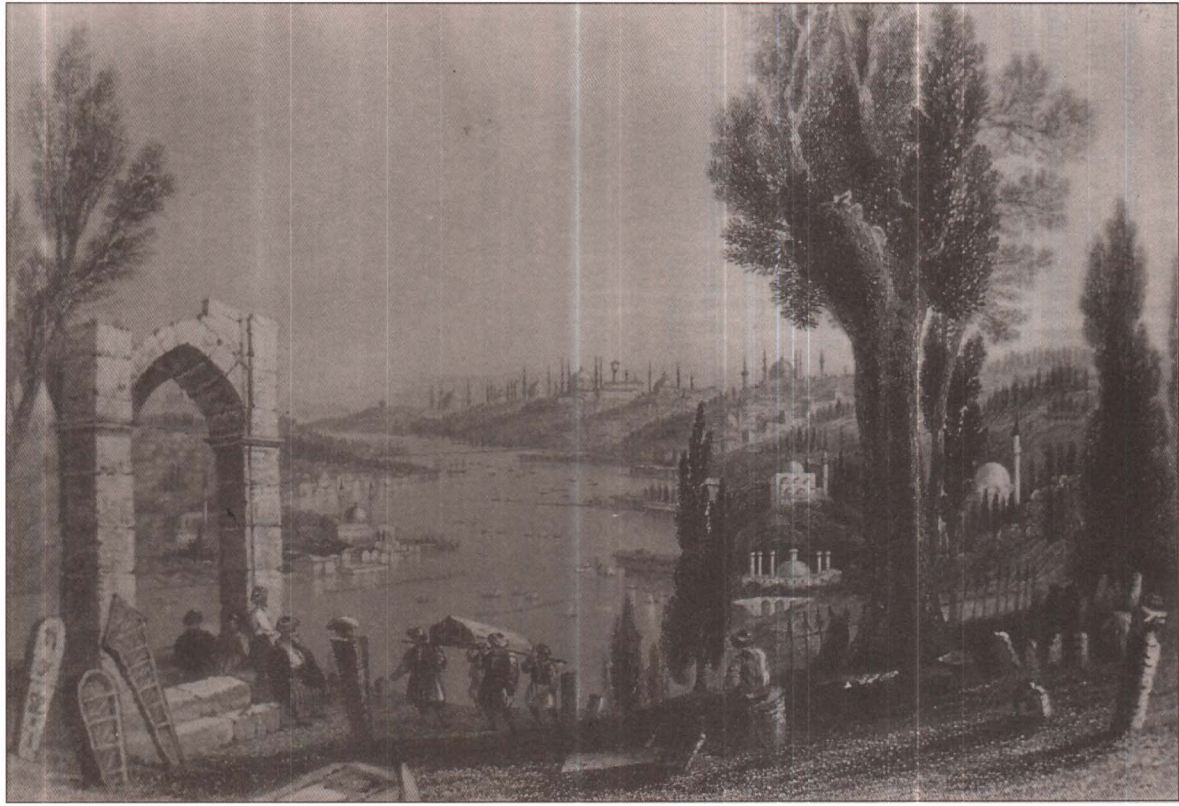
¹⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Erzurum 1997.

¹¹ Ali Rûhi (1853-1890). Tanzimat sonrasında daha çok eski tarzda yazan şairlerden. II. Abdülhamid devrinde Japonya'ya gönderilen ve dönüşte batan Ertuğrul gemisinde seyir defterini tutmak işini üzerine almış, fakat yolda hastalanınca Singapur'da karaya çıkmak zorunda kalmış ve orada bir hastahane de ölmüştür. *Lemeât* (1885) adıyla yayımlanmış tek şiir kitabı vardır.

¹² Buddha, Siddharta Guatama (M.Ö. 563-483). Büyük bir din ve felsefe sistemi olan Budizm'in kurucusu. "Uyanan" ya da "Aydınlanan" anlamına gelen "buddha" kelimesi, özel bir ad değil, "mesih" gibi bir sıfattır.

çayhânenin bütün meşrubat listesine namzettiler. Bir köpüklü kahveden sonra emîn olabilirdiniz ki koyuca bir çay ısmarlayacaklar... Ve orada duman -bilmem bana mı öyle gelirdi- ister lüleden ister ağızlıktan çıksın, yakışsız bir şey olmazdı. Fikrimiz duman mevceleriyle birlikte sanki yükselirdi ve çayhânenin tavanına müphem bir semâ maviliği gelir ve sanırdınız ki o mavilik biraz da sizin dimağınıza nüfuz ediyor.

Geçen gece girdiğim çayhânede eski hâtırât-ı zekâyı görmedim, orası benim için yalnız bir kûşe-i tarassud ve temâşâ olabildi. Müşterilerin ekserîsi peyke üstünde kuma oturmuş yelken gemisi hâlinde idiler; kayalar üzerinde martılar gibi düşünüyorlardı. Huzzâr arasında hiç bir çay meraklısı görmedim: Uzaktan onları birer şerîk-i zâika gibi tanırım. Onların: “Bir çay!” emri verişlerinden ne dereceye kadar “ehl-i çay” oldukları anlaşılır.. Eyvah, eski çamlar çay kadehi bile olamadı!

17 İÇ YÜZÜ

Geçen gün bir muhitin iç yüzünü gördüm: Dârülbedâyî'in bir oyununu sahne içinden seyrederek.

San'at-ı temsil, yârabbi, perde açılincaya kadar ne hasis ve ne müz'ic bir meslek!. Sahneye biraz hava, biraz inbisat ve biraz teselli ancak huzzâr tarafından geliyor; ve bunda da bir garâbet var: Temâşâ-girân ne kadar müzdeham ve ne kadar müteyakkız olursa oyuncular o nisbette geniş nefes alıyorlar.

Bilirim ki, erkek ve kadın, gençlerin çoğu bir mudhika veya bir fâciayı seyrederken karşılarında birer heyecan-ı müşahhas hâlinde faal ve cevval yaşayan aktör ve aktristleri gizli bir gıpta ile ihata ederler, onların yalnız sürûrlarını değil kederlerini bile tatmak için tecrübesiz kalplerinde bir iştiha ve iştiyak vardır. Ooh, sahnede onlar gibi gülerek ve ağlayarak yaşayabilseler.. Ziyâlar, süsler, ihtiraslar ve derin şiirlerle derin hisler arasında geçen bu ömür, kim bilir ne saadetler vaad eder!

Pek az kişi tanırım ki gençliğinde bu galat-ı hayal ile titrememiş olsun ve sahnede gördüklerimizin ekserisi, emîn olunuz, bu galat-ı hayâlin firîftesidir.

Hayır, yaldızına ve zevâhirine aldanmayalım. Kulislerde sizi bekleyen bir lezzetin hakk-ı edâsı lâ-akall on elemidir.

Hayat-ı temsile dahil olduğunuz gün anlayacaksınız ki bâdemâ bütün istinadgâhınız sahnenin çürük tahtalarıdır. “Ben aktörüm!” dediğiniz dakikadan itibaren hüviyetinizi cemiyet-i muhîteye satıyorsunuz. Artık sizin “benliğiniz” kalmadı; her oyunda bir başka şahsın cildi içine girecek ve içinize onun mevcudiyet-i ma’neviyesini yerleştireceksiniz. Yirmi yaşında iken bir büyükbaba rolü oynamanız lâzım gelince taze şakaklarınız buruşuklarla dolacak. Dimağınız artık her akşam bir yeni kahramanın efkâr ve hissiyâtını kabul eden bir misafirhanedir!.. En samimi bir cerîha kalbinizde sızlarken vazife size: “Bugün bir vodvil¹ oynayacaksınız!” diyebilir; içiniz kan ağlarken dudaklarınız gülecek ve huzzârı güldüreceksiniz. Ve bilâkis yarın rolünüz: “Ağla!” kumandasını verirse hiç bir sevinç sizi güldüremez, gözleriniz haklı bir matemle yaşlı duracak.. Sanat üzerinizde bir keman yayı gibi lâyenkatı işler: Ve kalbinizden feryat veya kahkaha her ne isterse onu çıkarır!..

Cenâb-ı Hak her ruhu yarattığı zaman bir avuç çamura mukabil bir şekil vermiştir; yalnız sanatkâr temsilin ruhunu vücuda getirirken çamuru -bilmem nasıl diyeyim- çamur hâlinde şekilsiz bırakıyor!

Âlem-i temâşânın hiç sahneye çıkmayan rençberleri öteki arkadaşlarından daha az bedbaht değildirler. Ezcümle “süflör”² dedikleri muhtırâ tasavvur ediniz: O bence temâşâ heyetinin belki en fedakâr uzvudur. Hayatı bir dar kutu içinde mahbus geçer; yazın sıcağın terler, kışın soğuktan titrer, ilk ve sonbaharlarda vüs’atsizlikten sıkılır. Her mevsimde ve her oyunda mütemâdi bir dikkat sarfına mahkûmdur. Aktör bir kusur ederse hemen daima muhtıra yükletir; fakat mümessil vazifesinde muvaffak olunca şân ve şerefinden muhtıra hiç bir hisse düşmez.. Bizdeki âzâ-yı temsîliyye bir mânâda rollerini pek iyi ezberlemezler; muhtırdan müstağnî görünenler pek nâdir görülür. Bu cihetle

¹ Vodvil (Fr. Vodeville). Bir çeşit komedi.

² Süflör (Fr. Souffleur): Oyunculara sahnede unuttuğu şeyleri hatırlatan kimse.

muhtırlarımız alelekser fâcia³ ve mudhikayı⁴ baştan başa oynamaya mecbur olurlar.

*

Şimdi bu fedâkâr cemaat-i san'attan küçük bir sadaka-i tahsîni de diriğ etmek katı bir merhametsizlik olmaz mı? Halbuki ben perde arkasında oyunun iç yüzünü takip ettiğim gün huzzâr en küçük bir alkış çitirtisini bile sarfetmek istemediler.

Sahneye eser yollayan her muharririn ve sahneye çıkan her sanatkârın kalbinde gizli ve rakîk bir hulyâ-yı muvaffakiyet vardır: Bunu hiç bir şey huzzârın bürûdet-i sükûtu kadar zâlimâne kıramaz.

Alkış her zaman tuğyân-ı takdir eseri olmak lâzım gelmez. Fikr-i teşvik ile biraz eser-i nezâket olmak üzere alkışlamak da huzzârın biraz borcudur. Huzzârın bu vazifesini sık sık unutmaması şundan neş'et eder ki onun elleri de hareket-i tahsîniyyeyi icrâ için teşvike ihtiyaç hisseder; bir el şakırdamak için bir diğer elin şakırdamasını bekler. Bazan seyirciler oyuna, tâbir câizse, dalarlar ve dalgınlıkla takdir ve muâhezeye mütesâviyen yabancı kalırlar, alkış vazifelerini icra ettirmek için onları uyandırmak lâzım gelirdi. Bazan da huzzâr alkışa başlamayı bir nevi "yırtıklık" eseri addeder; huzzâr arasında çoğu kalben ister ki alkışlasın, fakat sükût-ı umûmiyi kendi avuçlarının gürültüsü ile ihlâle cesaret edemez; etraftan küçük bir eser-i teşcî bekler ve onu göremeyince maa'l-kerâha alkıştan vazgeçer.

Müellif ve mümessil olmayan bilemez: Celb-i takdir edeceğinden emîn olduğunuz bir sözü veya bir hareketi huzzârın soğuk bir lâkaydî ile geçiştirmesi ne kadar sevimsiz bir "kırgınlık" getirir.

Bir eser-i temâşâ sahnede tamamiyle muvaffak olmak için muharririn liyâkati ile aktörlerin mahareti kâfi değildir; huzzâr da "anlayış"ı ve anladığını az çok gürültülü bir şekilde "anlatış"ı

³ Fâcia: Dram.

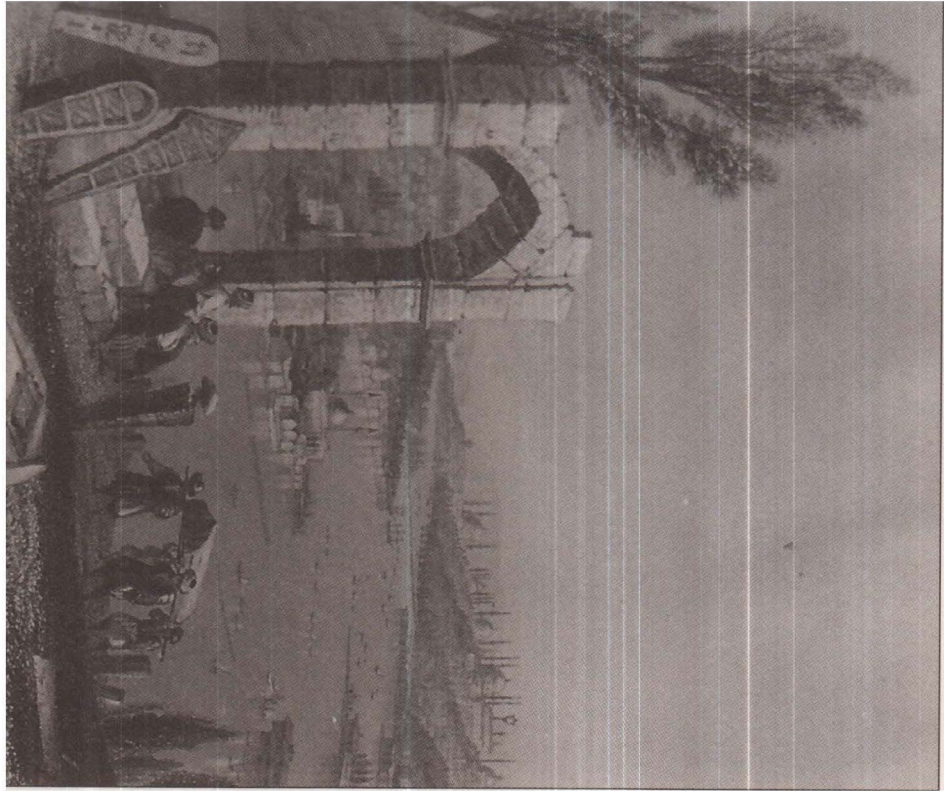
⁴ Mudhika: Komedi.

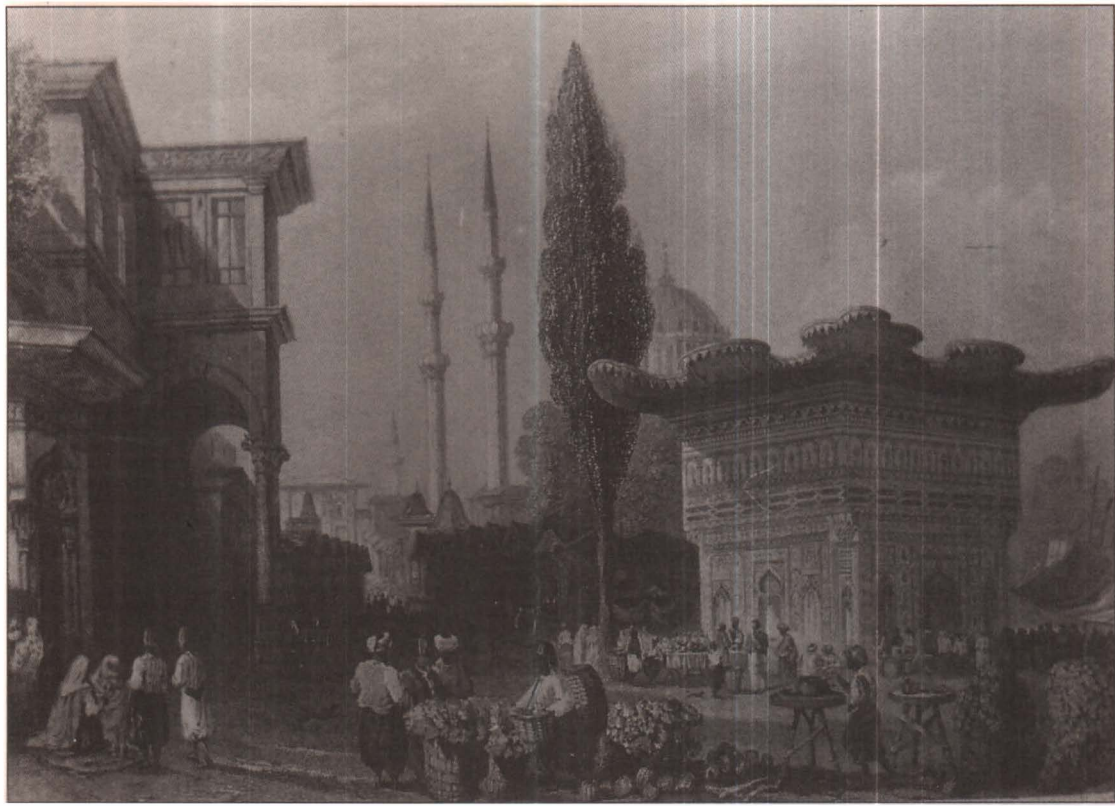
ile eserin kıymetine bâriz bir mahiyet vermelidir. Huzzâr eğer bigâne-i san'at değilse dâima müsâhelepver görünür; hey'et-i temsîliyyenin ufak tefek kusurlarını nazar-ı müsâmaha ile telâkki eder; aktörlere ara sıra ârız olan sekte-i hâfıza gibi aksamaları ma'zur görürler ve öyle ârızaları alkış gürültüsü içinde boğmak suretiyle oyuncular ıztıraptan ve oyunu sukuttan kurtarırlar.

Alkış çok kere tiyatroyu dolduran yüzlerce temâşâ-girân arasında bir vâsita-i ittisal olur; aralarında bir hiss-i müşterek tevlîd eder, bir sâniye evvel düşünce ve duygu itibariyle aralarında belki dağlar vardı, şimdi görürsünüz ki bir el şakırtısı hepsini bir noktada topladı. Demek istiyorum ki tiyatrodaki harekât-ı takdîriyye yalnız oyuncular hakkında değil seyirciler için de bir vâsita-i teşviktir.

Bu cihetle Avrupa tiyatrolarında alkışa pek ziyade ehemmiyet verilir. Size desem ki: Bilâd-ı medeniye temâşâgâhlarında mürettep ve muvazzaf bir "alkış amelesi" vardır, bu hakikate belki büyük istiğrâb ile inanırsınız. Bu amele filvâkî mevcuttur. Bunların iş başısı müellifle beraber provalarda bulunur, elindeki cep defterine eserin alkışlanacak noktalarını işaret eder. Ve bu noktaları ona gösteren bizzat müelliftir. Bu "ısmarlama tahsinler" hemen daima "samimi takdirler"ın çıkırtkanı olur. Huzzârın bir kısm-ı mühimmine etraflarında kopan el şakırtısı ihtar eder ki oyunun o noktasında kendisinin yakalayamadığı bir gizli "güzellik" varmış.

Bizdeki tiyatro müdâvimleri, dikkat ediyorum, takdir etmek ve takdirini el şakırtısı ile izhâr etmek için ya tantanalı bir cümle veya mübalâğalı bir tezâhür-i ihtiras bekliyor. Halbuki bunlar artık san'at-ı temâşânın biraz "kenar mahalleleri"ne çekilmiştir. Şimdi ince düşündüren eserler alkışlanıyor...

VÂİZLER VE MEV'İZELER

Ekseriyette ancak Ramazan'ın hatırlattığı bir sınıf-ı mütevâzı vardır: Vâizler... Onlar ehl-i sıyâmın en mergûb ve en tabîî nedîmleridir. Vâkıa bugün umk-ı irfânı ve halâvet-i mev'izesiyle cemâati mevkûf-ı sükût eden bir Manastırlı İsmail Hakkı Efendi¹ göremiyoruz; vüs'at-i ilmi ve tantana-i belâgatı ile kubbe-i maâbidi titreten bir Nasuh Efendizâde Mustafa Âsım Efendi'yi² kürsî-i vaazda bulamıyoruz: Birini ecel, ötekini siyaset aldı. Mâmâfih hâlâ vâizlerin câzibesi ile câmilere koşan ihvân-ı İslâm zannolunduğundan ziyade bir yekûn teşkil eder.

¹ Manastırlı İsmail Hakkı (1846-1912). Son devir tanınmış Osmanlı âlimi. Manastır'da iken başladığı vâizliğe İstanbul'a geldikten sonra sırayla Dolmabahçe, Süleymaniye, Sultanahmet ve Ayasofya kürsülerindeki vaazlarıyla devam etmiş, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Ayasofya'da yaptığı siyasi muhtevalı vaazlarla İttihadçıları açıkça desteklemiştir. Dinî, ilmî ve edebî konularda telif ve tercüme birçok eseri vardır (bk. Salih Sabri Yavuz, "Manastırlı İsmail Hakkı", *DİA*, C. XXVII, Ankara 2003, s. 563-564).

² Nasuh Efendizâde Mustafa Âsım (1854-1934). Uşşâkî Mehmed Nasuh Efendi'nin oğludur. Dersiâm ve müderris olarak Fatih Câmii'nde ders okutmuş, huzur derslerine muhatap ve mukarrir olmuştur. 1908'de, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul mebusu seçilmiş, Dârülhikmeti'l-İslâmiye'de âzâlık yapmıştır. Mustafa Âsım Efendi, aynı zamanda Cenab Şahabeddin'e ilk şiir bilgisi ile şiir zevkini veren hocaları arasında gelmektedir (bk. Mahmud Sâdık, "Mustafa Âsım Bey", *Nevsâl-i Milli*, İstanbul 1330, s. 466-468).

Dün, ben de, iki büyük câmimizde birkaç vâiz dinledim, itiraf edeceğim ki işittiğim mev'izeler medreselerimizin terakkiyât-ı merviyyesiyle mütenâsip değildi. Her mescidde gözlerimiz hüsn-i mimarîyi aradığı ve kulaklarımız nefâset-i mûsikiyeyi müezzinlerden beklediği gibi, dimağımız da istiyor ki her mev'ize bir parlak nümûne-i hitâbet olsun. Halbuki vâizlerimizin çoğu hakâyık-ı diniyyeyi rekâket-i beyânı içinde çiğnemek hâline getiriyor. Ahkâm-ı İslâm'ı bu kadar gölgeleyen bir vâiz itikadımca biraz günah işlemiş olur. Mev'ize haşmet-i üslûbuyla kalbe bir ra'ş-e-i huzû getirmeli, dudaklara hande-i istihâne değil!.. Dinsizliğin en velûd nâşirleri iktidarsız ulemâ-yı dindir.

Diğer cihetten ber-mu'tad vâizlerimizin mevzû intihâbında isabetlerini de pek sık göremezsiniz: Çoğu minare gölgesinden mihrap yapmağa çalışıyor.

Dün bir tanesi meşkûk ve mütezelzil ifadesiyle sıfat-ı zâtîyye ve sübûtiyyeden bahsediyor, vücûd-ı vâcibi tarife çabalıyordu: Ooh, hocacığım, hâlik-ı a'zam kalp ile hiss olunur, tasvir ile anlaşılmaz; mevcut olup da mer'î olmadığı gibi.. Onu Büchner³ anlayamadığı için inkâr ediyor, köylü kadın anlayamadığı için tasdik ediyor, Voltaire⁴ anlayamadığı için düşünüyor, derviş mutasavvıf anlayamadığı için ağlıyor ve meczup anlayamadığı için gülüyor!..

Tabiatın huzûr-ı bedâyiinde bir kör ne ise Cenâb-ı Hakk'ın mukabele-i mevcudiyetinde biz de oyuz: Bulutlarda, gevherlerde, çiçeklerde ve kelebeklerde onun safahât-ı elvânını görür ve anlamayız; rüzgârlarda, kuşlarda, şehirlerde ve sahralarda anla-

³ Büchner, Ludwig (1824-1899). Alman hekim ve filozofu. Kâinatı maddeci bir bakış açısıyla yorumlayarak Tanrı'yı, yaratılışı, dini ve cüz'î iradeyi reddeden bir felsefe anlayışını savunmuştur. Ateist bir görüşle kaleme aldığı en ünlü eserleri *Kuvvet ve Madde* (1855), *Tabiat ve Ruh* (1857) adlarını taşımaktadır.

⁴ Voltaire (1694-1778). Tanınmış Fransız yazarı. Eserleriyle insanlık tarihinin yeni bir döneminin başlangıcı kabul edilen Voltaire, Batı düşüncesinde aydınlanma felsefesini başlatanlardan biri kabul edilmektedir. En çok tanınan eserleri arasında *Henriade* (1723), *Charles XII* (1731), *XVI. Louis Asrı* (1751), *Felsefe Sözlüğü* (1753) ve *Candide* (1759) bulunmaktadır.

maksızın onun âheng-i esvâtını dinleriz. Allah'ı anlayamadıkları içindir ki insanlar gâh yere taptılar, gâh göğe "ma'bud" dediler; büyük ve korkunç her mevcut önünde secde ettiler. Onun için kevâkib, hayvanât, nebâtat ve hattâ cemâdât kible-i beşeriyet oldu. Onun içindir ki biraz karanlık bir mağara ve biraz derin bir kuyu, biraz yüksek bir dağ görelim: Derhal içerisinden bir din çıkar! Onun içindir ki bir vadiye sesleniniz: Yankı size bütün bir silsile-i akaid getirir! Onun içindir ki arzın her mübalâğalı girintisi ve çıkıntısı bir kemîn-gâh-ı dindir. Ve onun için din nâmına azîm bir kütüphane-i hurâfât ve esâtîr vücuda geldi; Ganj⁵ kenarında Brahma⁶, Nil⁷ sahilinde Firavun, Himalaya⁸ üzerinde Buddha ve çöllerde yüzlerce mütenebbî ve mütemehdî onun için doğdu... Lüknet-i aczini beyhude yordun, hocam: Senin ve benim şikeste beste cümlelerimiz onu ne tarif edebilir, ne tahrif! Uçan kuş, açan gül, bakan göz, akan yaş, gülen dudak, parlayan kemer, uluyan fırtına, hepsi minaredeki müezzinle birlikte: "Allah, Allah!" diyor. Minareyi yık, müezzini sustur, Kur'an'ı yak: Semt-i re'simizdeki sahife-i firûzeyeye yıldızlar yine hurûf-ı nûr ile kelimetullahı ta'lîk edecekler... Hiç bir dehrî kitâb-ı ilhâdiyla mâhitâbı söndüremez. Hayatımız ne kadar geniş, ne kadar yüksek ve ne kadar parlak olsa mezarı unutamayız ve mezarı gören elbette bir gün nefsine soracak: "Bu toprak kapı nereye açılır?" Bu سوالin karşısında ilelebed anlayamayacağımız ilâh vardır ve yalnız O... "*Vahdehû lâ-şerîke lehû..*"⁹ İlâh-ı vâhidi kaybeden bedbahtlar bile perestiş edecek bir veya birkaç sanem bulma-

⁵ Ganj Nehri: Hindistan'da, Himalaya sıradağlarının güney yamacından çıkıp Bengal körfezine dökülen ve Hindliler tarafından kutsal kabul edilen nehir.

⁶ Brahma: Dört başlı ve dört kollu olarak tanımlanan büyük Hind tanrısı.

⁷ Nil Nehri: Afrika'nın en uzun nehri. Doğuda Victoria gölünden çıkar, Sudan'dan geçtikten sonra Bahre'l-gazel nehriyle birleşir ve Beyaz Nil adını alır; Hartum'da Mavi Nil'le birleştikten ve Mısır'ı boydan boya geçtikten sonra Akdeniz'e dökülür.

⁸ Himalaya Dağları: Dünyanın en yüksek sıradağlarıdır. Asya kıtasında Pakistan, Keşmir, Hindistan, Tibet, Nepal, Sikkim ve Bhutan topraklarında yer alır.

⁹ "O (Allah), birdir ve O'nun ortağı yoktur!"

dıkça vicdânen müsterih olmazlar; o dilimizde ve dimağımızda ufûl ettiği zamanlarda bile kalbimizden ayrılmaz. Fakat onu anlayamayız ve hele hiç anlatamayız.

*

Vâizlerin bazıları da mübalâğa ile cennet-fürûş ve mübalağa ile cehennem-nümâ oldukları için cemaat-i sâmiaya pek az emniyet telkin ediyorlar.

Biraz da mev'izeler ma'hud Anglikan¹⁰ râhibin isti'lâmına cevap olsalar.. Zavallı dinimiz bütün ulviyyet-i erkânına rağmen bizden ziyade hedef-i iftira olmuştur. Onun tebeyyün-i mahiyeti hepimizden ziyade ulemâ-yı İslâm'a terettüb eder. Halbuki onun da Avrupalılar'a bırakıldığını görüyoruz.

Scott nâmında bir İngiliz diyor ki: "İslâmiyet'in terakkiye mâni olduğu ve bu sebepten Türkler'in hiç bir zaman Avrupa aile-i medeniyesi idâdına geçemeyecekleri iddia olunuyor. Bu da'vâ vukuât ile müeyyed değildir. Ehl-i İslâm ile yaşayarak onların ahvâl ve tabâyiini tetebbû eden erbâb-ı tahkîkin şehâdet-i müsterekisiyle sâbittir ki ahlâk dediğimiz fazâil ve mekârim nokta-i nazarından Türklerle hristiyanlar arasında bir mukayese icrâsı lâzım gelirse Türklerle bahş-ı rûchân etmek zaruridir."

Paul Maujoul isminde bir Fransız da *Mesâil-i Tarih* unvanlı eserinde taaddüd-i zevcâtan bahsederken: "Bir müslüman ancak besleyebileceği kadar, bir hristiyan ise istediği kadar kadın istifrâş edebilir!" diyor.

Bu nâdir müdâfilere mukabil büyük bir muhâcim ordusu var: Biri İslâmiyet'i rehâvet vermekle itham ediyor. Bağdat ile Kurtuba'da iki büyük medeniyet tesis eden bir din nasıl olur da menba-ı rehâvet addedilir?

Bir diğeri esâreti İslâmiyet'in alelîtlak ibâhe ettiğini iddia ediyor; şüphe yok ki bu müddeî on yedinci asırda Bossuet'nin¹¹

¹⁰ Anglikan Kilisesi: Protestanlığın XVI. yüzyılda İngiltere'deki Canterbury başpiskoposuna bağlı olarak doğan yeni bir kolu.

¹¹ Bossuet, Jacques-Bénigne (1627-1704). Papalık otoritesine karşı Fransız kili-

havâriyyûndan Paulus'a atfen: "Hazret-i Rûhü'l-kuds¹² emrediyor ki, esirler bulundukları halde kalsınlar, ıtk ve hürriyet talebinde bulunmasınlar!" demiş olduğunu hatırlamıyor.

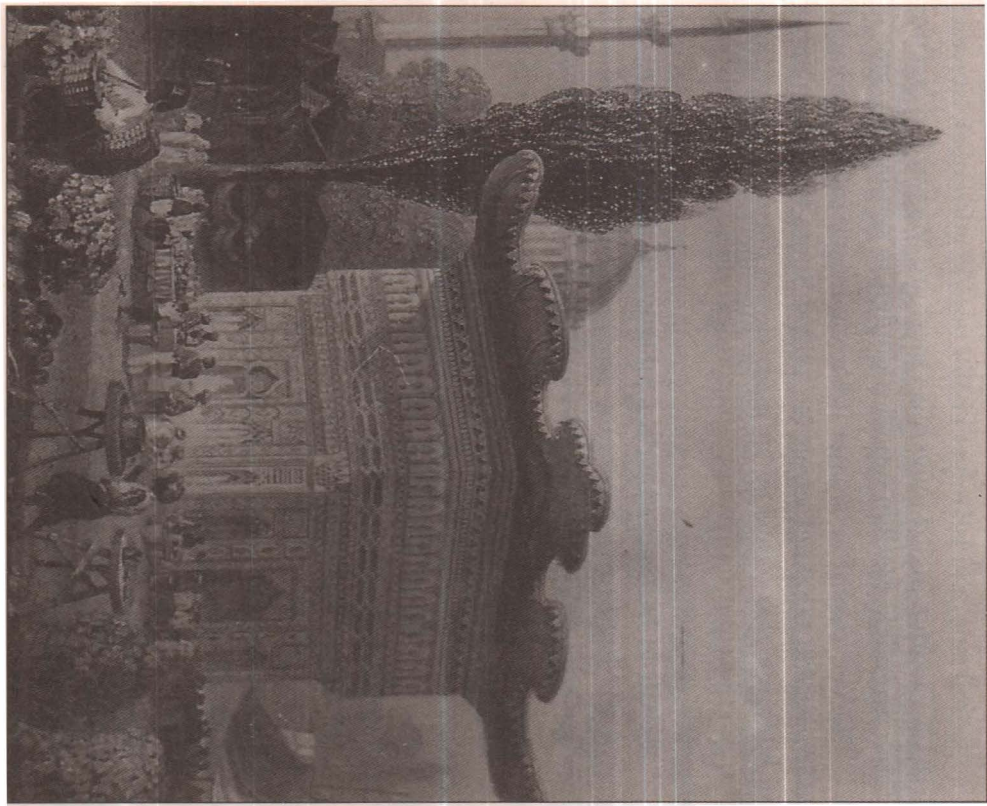
Gönül istiyor ki İslâmiyet'i hâil-i terakkî göstermek isteyenlere bir vâizimiz İngiliz müverrih-i meşhûru Maxwell'in *İngiltere Tarihi* isimindeki eserinin birinci cildinden şu satırları okusun:

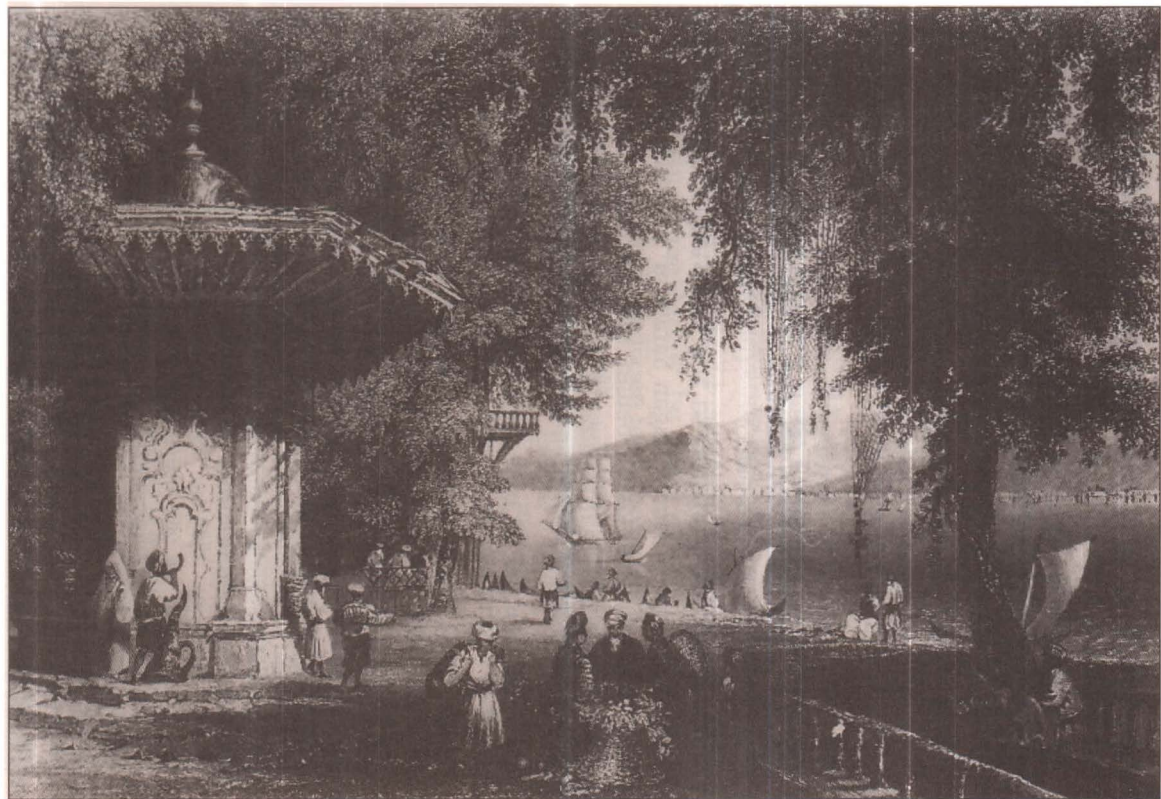
"Servet, maârif ve siyaset itibariyle hristiyanlarca ne kadar âsâr-ı terakkî tahakkuk etmiş ise kâffesi Roma kilisesinin arzusu hilâfında vâki olmuş ve bir memleketin derece-i temeddünü Roma kilisesinin o memleket üzerindeki nüfuzuyla bir nisbet-i ma'kuse göstermiştir!"

Eyvâh ki bizim me'mûrîn-i ruhâniyyemiz medreseden dışarıya göz gezdirmek lüzumunu hissetmiyorlar ve istiyorlar ki mev'izelerini dinleyenler de dürûs-ı mürettebe içine kapansın!

sesinin haklarını etkili bir dille savunan Fransız hatip ve başpiskopos. Tarih, politika ve bazı ünlü dinî şahsiyetlerin ölümü üzerine kaleme alınmış övgü mahiyetinde eserleri vardır.

¹² Rûhü'l-kuds: Dilimize "Kutsal ruh" olarak çevrilen bu terim, İslâm terminolojisinde vahiy meleği Cebrâil'i temsil eder. Hristiyanlıkta ise Hz. İsa'yı oluşturan "teslis" inancının bir parçasıdır.

19 BİR SAHİFE-İ TARİH

Hiç kimse inkâr edemez ki Meclis-i Mebusân'ımızın unutulmayacak yegâne eseri Çırağan Sarayı'nı¹ yakmak oldu. Dün Şirket² vapuruyla o kasr-ı bedîin yürekler sızlatan harâbesi önünden geçerken hâfızamda bütün bir sahife-i tarih iade-i hayat etti. İçimden: "Zavallı Sultan Murad.." ³ dedim. Zira o harîk-zede sütunlar ve oymalar orayı yakan parlamentodan zi-

¹ Çırağan Sarayı: Beşiktaş ile Ortaköy arasında 1872'de Sarkis Balyan tarafından inşa edilen saray. Meclis-i Mebusan reisi Ahmed Rıza Bey, Ayasofya'daki Adliye Sarayı'nın yetersiz olduğunu söyleyerek Sultan V. Mehmed Reşad'dan Meclis-i Mebusan ve Âyân'ın Çırağan'a nakil iznini aldı ve 3 Kasım 1909'da taşınma işi tamamlandı. Ancak 6 Ocak 1910'da çıkan bir yangında koca saray birkaç saat içinde kül oldu ve dört duvardan başka bir şey kalmadı. Uzun yıllar harâbe halinde kalan saray kalıntısı 1987'de Kempinsky şirketi tarafından restore edilerek lüks bir otel yapıldı. Çırağan Sarayı günümüzde otel olarak hizmet vermektedir.

² Şirket-i Hayriyye: 1854'ten 1945 yılına kadar Boğaziçi ile Marmara Denizi'nde yolcu ve yük taşımacılığı yapan vapurculuk anonim şirketi. Boğaziçi'nin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (bk. Eser Tutel, *Şirket-i Hayriye*, İstanbul 1994).

³ Burada bahsedilen, Mayıs 1876'da bir kanlı darbe ile Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine tahta geçirilen, ancak üç ay sonra ihtilâlciler tarafından tekrar tahttan indirilen Sultan V. Murad'dır. Hattâ o günlerde doğrudan doğruya bu olayla ilgili şöyle bir beyit de ağızdan ağıza dolaşmıştır: "Doksan üçte doksan üç gün pâdişâh-ı dehr olup / Göçtü uzlet-gâhına Sultan Murâd-ı nâ-murâd"

yade orada yirmi sekiz sene elîm bir hayât-ı mahbusiyet içinde yatan şehriyâr-ı bedbahtı hatıra getiriyor.

Sultan Hamîd devrini idrak edenler bilirler ki Sultan Murad Çırağan Sarayı'nın rûh-ı mazlûmu idi. Millete en parlak ümitler veren ve en feyz-nâk ve müterakkî bir ahd-i saltanat vaad eden bu zavallı şehzâde için tahtgâh-ı Osmânî ne garip bir serhadd-i inkılâp oldu: Yevm-i cülûsun ötesinde irfan ve zekâsı, hilâfet ve talâveti ile mümtaz bir prens, berisinde bütün hayât-ı tarihten matrûd ve bütün hukuk-ı beşeriyetten mahrum bir hükümdâr-ı münkariz vardır.

1256 senesi Eylûlünün dokuzunda dünyaya gelen Murad Efendi denebilir ki bir şehzâde-i Tanzimat idi. Unfuvân-ı şebâbında Kırım muzafferiyetini⁴ görmüş ve Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'nu⁵ bir taahhüd-i samimi ile dinlemişti. Pederi cennet-mekân Sultan Mecid⁶ bu güzel oğlunu -çünkü Murad Efendi hilkatın güzellik dedikleri tavsiyenâmesiyle dünyaya gelmişti- seviye-i asra yükseltmek için lâzım gelen esbâb-ı tenvîr ve terbiyenin kâffesiyle ihata etmek istedi. Daha oyun yaşında iken saraylıların arasından çıkarıldı ve musâhib ağaların tesir-i esâretinden kurtarıldı. Ferid ve Ömer Efendilerin zîr-i tedrîsinde lisân-ı millîyi tahsîle başladı: Şehzâde gayet mutî, suver-i kaviyyü'l-hâfıza idi, hocalarının himmetine büyük bir şevk-i irfan ile mukabele ediyordu. Sultan Mecid ber-mu'tad "Muradım" dediği oğlunun terakkiyât-ı fikriyyesine cidden alâkadar oluyordu; haftada iki kere şehzâdeyi bizzat imtihan eder ve peyderpey ilerlediğini gördükçe hissettiği sürûru ketmedemezdi. Murad Efendi bütün derslerine mütekayyidâne çalışmakla

⁴ Kırım Savaşı (Ekim 1853-Şubat 1856). Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Sardinya-Piemonte'nin Rus Çarlığı'na karşı yaptıkları savaş. Savaş sonunda her iki taraftan 250'şer bin kişilik kayıp verdiği kayıtlıdır. Avusturya'nın da müttefiklere katılma tehdidi üzerine Rus Çarı II. Aleksandr tarafından barış şartları kabul edilmiştir.

⁵ 3 Kasım 1839'da Gülhane Bahçesi'nde ilân edilen ve Osmanlı Devleti'nde idarî anlamda yeni bir devri başlatan padişah fermanı.

⁶ 1839-1861 tarihleri arasında Osmanlı tahtında oturan Sultan I. Abdülmecid.

beraber mûsikiye karşı müstesna bir meclûbiyet gösteriyordu. Genç şehzâdenin bu seciyesini de tenmiye ve teşvik için Guatelli⁷ ve Lombardi⁸ isimlerinde iki İtalyalı piyano muallimi tedârik olundu. Bu mâhir üstadların zîr-i idâresinde şehzâdenin seciye-i mûsikiyesi sûratle inkişâf etti: Murad Efendi en güç parçaları selîm bir zevk ile çaldıktan başka Türkçe güfteler üzerine alafranga besteler icâdına bile başlamıştı.⁹

*

Cennetmekân Sultan Aziz'in müddet-i saltanatında Murad Efendi'nin tamamiyle mesut olduğu temin edilemez. Bizde bermu'tad padişah ile veliaht arasına ilkâ-yı bürûdet etmeyi vazife-i sadâkat addeden bir sınıf-ı gafil her devirde icrâ-yı faaliyet eder. Devr-i Azizî'de "harem"lerden başladığı rivâyet edilen bir sa'y-ı meş'ûm Murad Efendi ile amcasının aralarını açmağa az vakitte muvaffak olmuştu. Ve tabîidir ki bu mübâadetten bilhassa veliaht mutazarrır ve muztarib oluyordu ve bundan dolayı enzâr-ı âmmeye bir "mağdur" gibi telâkki olunuyordu. Türklerde mağlûp zannettikleri hakkında izhâr-ı şefkat bir kaidedir: Taht-ı tazyikte hissettikleri Murad Efendi'ye karşı temâyül-i umumi de gittikçe arttı. Artık vicdan-ı nâsta veliaht bir hakiki müncî-i vatan addedilmeye başlamıştı.

⁷ Guatelli (Castillo) Paşa (1820-1899). İtalyan asıllı müzisyen, Muzika-i Hümayun kumandanı. Beyoğlu'nda İtalyan Operası orkestra şefi iken Sultan Abdülmecid'in teveccühü ile 12 Şubat 1856'da ölen Donizetti'nin yerine kaymakam (yarbay) rütbesi ile Muzika-i Hümayun kumandanı oldu. V. Murad'a, II. Abdülhamid'e ve Fatma Sultan'a musiki öğretti. 1868'de ikinci defa Muzika-i Hümayun'un başına getirildi ve on yıl bu mevkide kaldı. Sultan II. Abdülhamid için "Hamidiye Marşı"nı bestelemiştir. (bk. Vedat Kosal, *Klâsik Batı Müziği*, İstanbul 2001, s. 27-89).

⁸ Lombardi, Augusto (Miralay). Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876). Muzika-i Hümayun Batı musikisi nazariyatı hocası ve İtalyan asıllı bestekâr. Talebeleri arasında V. Murad'la II. Abdülhamid de vardır. (bk. Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, C. II, İstanbul 1941, s. 144; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, 2.b. İstanbul 1972, s. 265).

⁹ V. Murad çok iyi piyano, ayrıca keman ve ud öğrenmiş, Batı musikisini Donizetti Paşa ile Lombardi'den tahsil etmiştir. Şarkılar, polkalar, valsler, marşlar ve piyano eserleri bestelemiştir. Notları Damad Ali Vâsıb Efendi'dedir (bk. Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1974, s. 40).

1293¹⁰ senesi Mayıs'ında bir sabah güneşin tulûundan bir saat evvel Hüseyin Avni Paşa¹¹ Murad Efendi'yi biraz haşın ve biraz heyecan ile uyandırdı. Yağmurlu ve fırtınalı bir gecenin fecr-i kâzibinde seraskeri hilâf-ı intizâr başucunda görmek ve-
liahtı şiddetle müteessir ve müteheyyic etmişti. Çırağan rıhtı-
mında Boğaziçi'nin dalgaları dövünür ve inlerken kendini un-
f ile tatlı uykudan uyandıran Hüseyin Avni'ye titreyerek sordu:

- Ne var, ne oluyoruz?

- Ne mi oluyor? Saray-ı hümayun muhasarada... Abdülaziz için kımıldamak imkânı kalmadı. Güneş doğduğu zaman onun devr-i saltanatı hitâm bulmuş ve zât-ı hümayunlarının başla-
mış olacaktır. Millet arz-ı biat için teşrîf-i şâhânelerine munta-
zır...

Murad Efendi uyku humârına inzimâm eden havf ve heye-
canının tesiriyle anlayamamış, mütehayyir bakıyor ve titriyor-
du. Kendisini teskin ve temin için serasker ilâve etti:

- Başucunuzdaki rovelveri alınız. Kulunuzda hilâf-ı ubûdiyet
ve sadâkat ednâ bir hareket görürseniz kanım padişahıma helâl
olsun!

Murad Efendi alelacele giyindi ve Hüseyin Avni'ye müsellâh
refâkat etti; rıhtımdan bir kayığa bindiler, İstanbul'a geçtiler;
Bâb-ı Seraskerî'de¹² evvelâ Abdülaziz'in fetâvâ-yı hal'i okundu,
sonra râsime-i biat icrâ edildi.. Yüz bir pâre top hâdise-i gayr-ı
muntazırayı millete ilân etti. Bu top gürültüsü bilhassa Midhat

¹⁰ 1876 yılı.

¹¹ Hüseyin Avni Paşa (1820-1876). Osmanlı devlet adamı. Meşrutiyetin ilânı amacıyla Şûrâ-yı Devlet reisi Midhat Paşa ile işbirliği yaparak 30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı geçirdi. Ancak iki hafta kadar sonra Abdülaziz'in şüpheli ölümü dolayısıyla onu bu olaydan sorumlu tutan Çerkes Hasan tarafından bir toplantı sırasında Midhat Paşa'nın Bayazıt Soğanaga'daki konağında vurularak öldürüldü.

¹² Bâb-ı Seraskerî: Bayezid'de, şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu Seraskerlik dairesi. Giriş kapısının üzerinde "Dâire-i Umûr-ı Askeriyye" yazılı olan bu daire için 1908'den sonra Harbiye Nezâreti denilme-ye başlanmıştır.

Paşa'nın¹³ velvele-i muzafferiyeti idi.

Vâkıa-i tarihiyyeyi halk büyük bir sevinçle telâkki etti. Yirmi dört çift¹⁴ bir saltanat kayığı ile Dolmabahçe'ye pâdişah-ı nev-câh avdet ederken güzergâhındaki cemm-i gafır yek-dil, yek-zebân ve yek-âvâz: "Pâdişahım çok yaşa!.." diyorlardı.

*

Haziran ve Temmuz ayları tarihimizin kanlı sahifelerinden birinin îrâs ettiği elîm şaşkınlık içinde geçti. Sultan-ı mahlû'un¹⁵ hûnîn ve esrârengiz fâcia-i gaybûbeti ezhân-ı âmmeyi mass etmişti. Dolmabahçe'de neler cereyan ediyor? Bu suali hiç kimse düşünmüyordu.

Nâ-gâh Ağustos'un nısf-ı ahîrinde İstanbul kulağı bir perşembe günü öğlen saatinde yine yüz bir pâre topla sarsıldı: Ma'zeret-i şuuruna binâen Sultan Murad hal'ediliyor¹⁶ ve Sultan Hamîd cülûs ediyordu.

Pâdişah-ı nev-câh Beyoğlu caddesinden avdet ederken güzergâhındaki cemm-i gafır yek-dil, yek-zebân ve yek-âvâz: "Pâdişahım çok yaşa!.." diyorlardı. Yalnız memleketin hizb-i münevverî düşünüyor ve selâmet-i istikbalden şüpheleniyordu.

¹³ Midhat Paşa (1822-1884). Osmanlı devlet adamı. İdare, maliye ve eğitim alanlarında çeşitli reformlar gerçekleştirmiş, I. Meşrutiyet'in ilânında ve ilk anayasanın (Kanun-ı Esâsî) hazırlanmasında önemli rol oynamıştır. 30 Mayıs 1876'da Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa, Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi ve Askerî Mektepler Nâzırı Süleyman Hüsnü Paşa ile birlikte Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine meşrutiyet yanlısı V. Murad'ı geçirdi. Daha sonra Yıldız Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkûm edildi, ancak idam cezası sürgüne çevrildi ve Taif'e gönderildi. Burada zindanda boğularak öldürüldü.

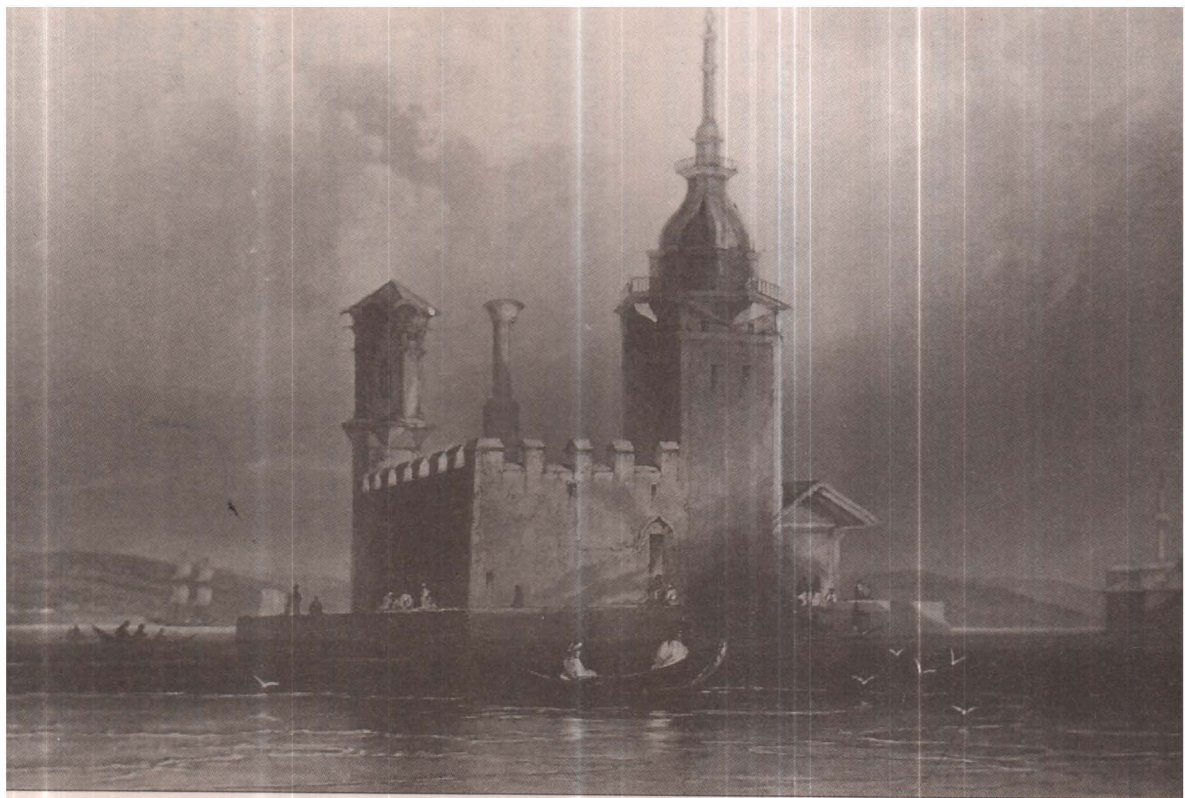
¹⁴ Cenab Şahabeddin burada her ne kadar "yirmi dört çift saltanat kayığı" diyor da, Sultan V. Murad'ın Serasker Kapısı'ndaki biat merasiminden sonra bindiği ve Dolmabahçe Sarayı'na dönüşünü gösteren bir fotoğrafta "on üç çift", yani toplam yirmi altı kürek sayılmaktadır (bk. *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, s. 3234).

¹⁵ "Tahttan indirilen sultan" anlamında Sultan Abdülaziz.

¹⁶ Sultan V. Murad tahttan indirildikten sonra Çırağan Sarayı'nda ikamete mecbur tutulmuş ve sürekli göz hapsi altında 29 Ağustos 1904 tarihinde yine burada vefat etmiştir.

Nâmık Kemal¹⁷ ve hem-fikirleri için devr-i mâtem başlamıştı... Bildiler ki daha büyük eyyâm-ı mâtem vardır! Zavallı onlar, zavallı talihsiz memleket ve zavallı bedbaht millet!

¹⁷ Nâmık Kemal (1840-1888). Tanzimat devri şair ve yazarlarından. Şiirleri ve yazıları ile Türk edebiyatında vatan, millet, hak, hukuk, adalet, kahramanlık ve hürriyet konularını ilk defa dile getirmiştir. Şiir, tiyatro, biyografi, gazete makalesi ve romanlar kaleme almış, gazeteler yayımlamıştır. Bellibaşlı eserleri arasında *Evrâk-ı Perişan* (1871), *Vatan yahut Silistre* (1873), *Zavallı Çocuk* (1873), *Gülnihal* (1875), *İntibah* (1876), *Cezmi* (1880), *Tahrîb-i Harâbât* (1885), *Ta'kib* (1885) ve *Renan Müdafaaanâmesi* (1908) bulunmaktadır. Türk dili ve edebiyatı ile ilgili makaleleri Nâmık Kemal'in *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları* (İstanbul 1989) adıyla Kâzım Yetiş tarafından geniş bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (Eserlerinin değişik baskıları ve hakkında yapılan incelemeler için bk. Mustafa Can, *Namık Kemal Bibliyografyası*, Ankara 1988).

Geçen akşam Ferah Tiyatrosu'nda² "Bora"³ oyununu seyrettim. Dârülbедâyî tiyatro san'atını bizde hadd-i kemâle iblâğ etti diyen şüphe yok ki mübalâğa etmiş olur; fakat Dârülbедâyî hiç bir şey yapmadı demek de bir hakikatı inkârdir. Dârülbедâyî'in beş altı senelik hizmeti ile san'at-ı temâşâmız mühim bir mesafe-i terakki tayyettiğini bedîiyyât-ı sahneden anlayanlar itiraf ediyorlar. Hiç kimse iddia edemez ki san'at-ı temâşâmız bu müessesenin arefe-i teşekkülünde ne ise bugün de odur. Belki Dârülbедâyî'den bundan ziyadesini beklerdik diyenler bulunur ve belki netâyic-i müstahsaleden ziyadesi de istihsal edilebilirdi; meselâ heyet-i idare ile heyet-i edebiyenin, heyet-i edebiye ile heyet-i temsiliyenin münasebâtı söz götürebilir:

¹ Dârülbедâyî: 1914 yılında İstanbul Şehremini Cemil Topuzlu tarafından Dârülbедâyî-i Osmânî adıyla kurulan bugünkü Şehir Tiyatroları. Başlangıçta, Paris Odeon Tiyatrosu müdürü André Antoine'ın yardımıyla Vezneciler'de Letâfet Apartmanı'nda faaliyete başlamış, daha sonra musiki ve tiyatro bölümleri de kurulmuştur. 1916'dan itibaren Şehir Tiyatroları adını aldığı 1934 yılına kadar 210 oyun sergilemiştir (bk. M. Nihat Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, s. 119-130; Metin And, "Şehir Tiyatroları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 145-146).

² Şehzadebaşı'nda 1911 yılında inşa edilen o devrin ünlü tiyatrosu. 1928'de sinema salonuna dönüştürülen bina, 1941 yılında yanmıştır.

³ "Bora", H. Bernstein'den İsmail Galib'in çevirdiği bir oyundur.

Vâkıa heyet-i idarenin daire-i hukuku çok mütehattî, heyet-i sâirenin hukuku itibarî ve mevhumdur, pek ziyade şâyân-ı temenni idi ki bu heyetlerin saha-i hukuku arasında bir nisbet-i ma'kule mevcut olsun; nizamnâme esası o kadar heyet-i idare menfaatine mülâyimdir ki meselâ heyet-i edebiye bir uzv-ı zâid hükmünde kalıyor. Âzâ-yı edebiyeden hiç birinin mevcut olmadığı bir encümende yalnız âzâ-yı idariyye bir eserin Dârülbedâyî sahnesine red ve kabulü meselesini halledebiliyor; bu elbette pek çok mahzurlu bir müsaade-i nizâmiyedir. Eğer heyet-i idare kendisinde kâfi derecede salâhiyet-i bediyye görüyorsa heyet-i edebiyenin ne lüzumu var? Görmüyorsa bir eser-i temâşâ hakkında âzâ-yı edebiyenin re'yinden nasıl müstağni olabilir?.. Âzâ-yı edebiye kendilerini solda sıfır mahiyetinde hissedince tabiidir ki müessesenin mukadderâtına derece-i lâzımede alâkadar olamazlardı ve olmadılar ve bundan Dârülbedâyî kârlı çıkmadı. Eğer kıraat heyetinde idare, edebiyat ve temsil nisbet-i matlûbede işgal-i mevkî etse ve re'y-i râcih âzâ-yı edebiyeye ait olsaydı elbette Dârülbedâyî sahnesi bediyyât ile münasebeti kolaylıkla inkâr edilebilecek eserlerden âzâde kalırdı.

Böyle esas-ı teşekkülüne ait kusurlara rağmen Dârülbedâyî'in san'at-ı temâşâmıza sebk eden hizmeti hiç de istisgâr olunamaz. Ezcümle tiyatroda bir "vaz'-ı sahne" meselesi vardır ki Dârülbedâyî'in teşekkülünden evvel bizde tamamiyle ihmal olunuyordu. Güllü Agob'un⁴, Mınakyan'ın⁵ ve Fasulyeciyan'ın⁶

⁴ Güllü Agop (1840-1902). Oyuncu, tiyatro müdürü ve rejisör. İlk defa Şark Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda çalışırken Türkçe yazılmış oyunlar sergilemeye başladı. Üsküdar ve Tophane'de de tiyatronun şubelerini açtı. *Çerkes Özdenler*'in temsilinden sonra Gedikpaşa Tiyatrosu kapatılınca, saraya alınmış, orada müslüman olarak Yakup adını almıştır.

⁵ Mınakyan (Manakyan), Mardiros (1839-1920). Ermeni asıllı tiyatro oyuncusu. İlk defa 1857'de sahneye çıktı. Birçok toplulukta oynadıktan sonra Osmanlı Dram Kumpanyası adlı tiyatro topluluğunu kurdu. Bu toplulukta 250'den fazla oyun, opera ve operet sergiledi. Bunların birçoğunda da başrol oynadı. Dârülbedâyî'nin kuruluş yıllarında orada hocalık yaptı. Mınakyan'ın sanat hayatının 50. yılında yapılan jübile dolayısıyla *Mınakyan Efendi'nin Ellinci Sene-i Devriyesi Yâdigârı* (İstanbul 1328/1912) adıyla bir de kitap yayımlanmıştır.

⁶ Fasulyeciyan, Tomas (1843-1901). İlk defa Hasköy tiyatrosunda sahneye çı-

oyunlarında aynı salon asilzâdegânı, evsâtı, ağniyâ ve fukarayı ihata ederdi; mazruf ile zarf arasında mutabakat gözetilmezdi; huzzâr vehle-i ulâda hissederlerdi ki eşhâs-ı vak'a ile mecrâ-yı vak'a birbirine uygun değil ve bu uygunsuzluğu hissetmek lezzet-i bediîyeyi pek çok ızrâr ederdi. Sahne oyunun muhît-i mekânîsidir. Ve vak'a ile zaman ve tabâyî-i eşhas arasında nasıl münasebet arıyorsak vak'a ile meydan-ı vak'a arasında o derecede muvâfakat temin etmeliyiz ki temâşâ-girâna bir serâb-ı hakikat göstermiş olalım. Perde açılınca karşımızda ma'nâ-yı serveti veya ma'nâ-yı sefâleti ile celb-i nazar eden bir loca karşısında bulunmamız kifâyet etmez; manzara-i sahne içerisinde cereyan edecek hâdiseye her itibar ile mutâbık bir çerçeve olmalı...

Bilhassa bu cihet-i san'ata Dârülbedâyî pek haklı olarak büyük bir ehemmiyet verdi. Şimdi o müessesenin tertip ettiği sahnelerde esas ve edevâtı ile eşhâs-ı vak'anın şiddet-i alâkası aranıyor: "Bu şerâit içinde yaşayan bir ailenin salonunda bu koltuk ve bu vazo bulunmaz, bunları kaldırınız!" diyorlar. Mefruşatı ve eşya ile onların arasında yaşayanların âheng-i mu'tadını istemiyorlar ki, manzara-i sahne inkâr edebilsin.. Bütün bu itinalar karşımızdaki oyuna öyle bir cilâ-yı hakikat veriyor ki lezzet-i temâşâ hiç olmazsa tezâuf ediyor. Tiyatroda her şey biraz âlem-i serâbdan bir cüzdür: Gördüklerimizi ve işittiklerimizi sahne bize ne kadar doğru zannettirirse o kadar hisse-i telezzüzümüz artar. Tiyatroda aklanmalıyız ki eğlenelim.. Vâkıa aldanmak için bir "muvâzaa" tarîkı açıktır: Bu tarîk ile meselâ perde üstünde yeşil boya ile yapılan ağaçlardan bir hiss-i bahar alabilirsiniz!. Fakat bir oyun huzzârdan ne kadar az hisse-i muvâzaa isterse tabakât-ı san'atta mevkii o kadar yüksek demektir.

İşte Dârülbedâyî "vaz'-ı sahne"ye hizmet etmekle memleketimizde tiyatro sanatının mevkiiini i'lâ etmiş idi. Dârülbedâyî

kan, daha sonra Şark Tiyatrosu'na katılan Ermeni asıllı tiyatro oyuncusu. Bir süre sonra Güllü Agop Tiyatrosu'nda oynamış, Ahmed Vefik Paşa'nın daveti üzerine bir trup kurarak Bursa'ya gitmiştir. *Kılavuz Kadın* adlı bir de oyunu vardır.

sahnesinde aktörler kıymetdar halılar üzerinde geziniyor, nefis koltuklarda veya kozözlerde⁷ oturuyor, hakikaten çay içiyor ve hakikaten pasta yiyorlar..

Diğer cihetten “kıyafet”leri Dârülbedâyî pek hissedilecek derecede ıslah etti. Bilmem hâlâ hatırlarda mıdır, zavallı Sisak'ın⁸ yahut bedbaht Holas'ın⁹ birkaç yüz milyon frank servetli bir baron rolüne çıkarken kılıkları ne gülünçtü! O koyu turuncuya çalan mahud redingot, o havsızlıktan alpak¹⁰ gibi parlayan koyu neftî pantolon, bütün o üzgün ve bezgin şeyler, yârabbi, ne kadar sahte kokulu şeylerdi!.. Şimdi sahneye beyler az çok bey gibi ve bilhassa hanımlar hakikaten hanımlar gibi çıkıyorlar. Bir de vaktiyle garip bir “sahne Türkçesi” vardı. Kelimelerimiz tiyatroya burkularak, eğilerek, güçlkle tanılacak bir halde gelirlerdi. Elfâzın memdûd hecâları kasr olunur ve maksûrlar bilâkis uzar, kaflar kâf olur, elhâsıl lisan haylice karikatürleşirdi. Zira hey'et-i temsiliye rollerini Ermenice yazar ve öyle ezberlerlerdi, içlerinde Türkçe okuyanlar iki üç kişiden ibaretti. Bugün Dârülbedâyî aktör ve aktristleri Türkçeyi mükemmelen okur ve yazarlar, san'at-ı temâşâ ve tarih-i temâşâ hakkında vâsi ma'lûmat sahibidirler, edebiyat hakkında behre-i kâfiyeleri vardır, âsâr-ı manzumenin vezinlerini bilirler, elhâsıl sunûf-ı sâire-i içtimâiyemize nisbet edilirse pek şâyân-ı gıpta bir derecede vazifelerinin ehilleridirler. Bu sâyede sahne lisanımız garâbet-i telâffuziyeden kurtulmuştur.

Dârülbedâyî'de gözünüzü kapayınız: Çok kendinizi hakiki bir Türk odası karşısında zannedersiniz.

Ve bütün bunlar Dârülbedâyî hesabına şâyân-ı kayd muvaf-

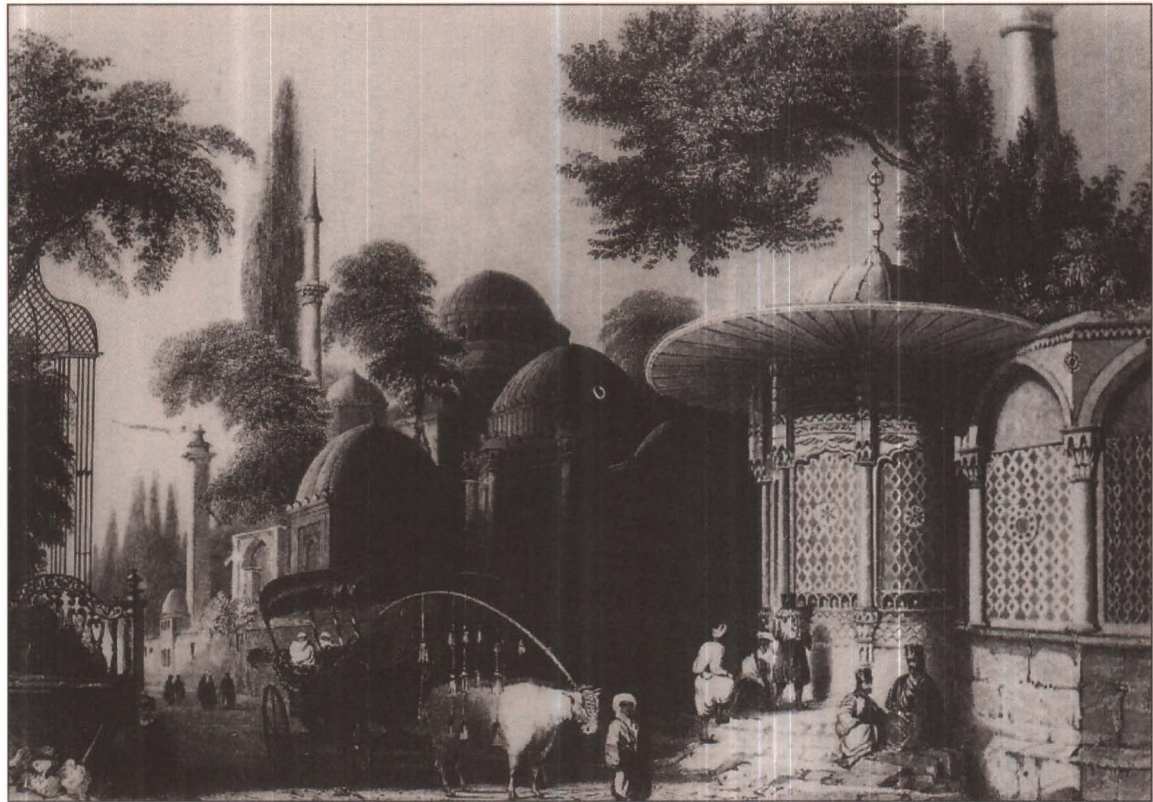
⁷ Kozöz (Fr. Causeuse): İki kişinin oturup konuşmağa mahsus kanape.

⁸ Sisak, M. O yılların tanınmış oyuncularından. İlk defa 1886'da Bedros Magakyan'ın Mesîre-i Efkâr topluluğunda sahneye çıkmıştır.

⁹ Holas, Kevork (1858-1907). Oyuncu, direktör ve rejisör. 1878'de Güllü Agop trupunda oynamaya başlamış, bu topluluğun dağılmasından sonra Şems Ti-yatrosu adıyla bir topluluk kurmuştur.

¹⁰ Alpaka (Fr. Alpaca): Güney Amerika'da yaşayan, uzun tüylü bir hayvanın yününden dokunmuş kumaşa verilen ad.

fakiyetler ve muzafferiyetlerdir. Yakından bu müesseseyi tanıyanlar tasdik ederler ki bunları istihsâl için hey'et-i idare hakikaten fedakârâne çalıştı. Ve heyetin mesâisi hiç şüphe yok daha müsmir olurdu, eğer nizamnâme-i dâhilî onları hey'et-i edebiye ve hey'et-i temsiliyenin hisse-i muâvenetinden mahrum etmeseydi.

NÂZIR-I SÂKİTLA MÛLÂKAT

- Hayat-ı nezâretiniz hakkında malûmat verir misiniz efendim?

- Bir nezâret teklifi karşısında bulunduğum anda sağ tarafım, kabul etme dedi; fakat sol tarafım: "Kabul et, kabul et!" diyordu. On dakikadan ziyade süren bir mücâdele-i vicdâniyeden sonra vatana bu fedakârlığı da borçlu olduğumu anlayarak; "Pe-kiyi kabul ediyorum!" dedim. Kapıdan ben çıkarken kabine reisi sordu:

- Memnun musunuz beyefendi?. Sual pek ince idi, ben bu ince suale daha ince bir sual ile cevap verdim:

- Ya zât-ı devletleri?

İşte tarihin kaydetmesi lâzım gelen mühim sözler.. Arkâk nâzır olmuştum, nâzır, Devlet-i Aliyye'nin nâzır-ı maâlî müzâhiri; mââmâfih hiç değişmedimdi, ne kibir, ne azamet, ne başka bir şey, hiç değişmemiştim; yalnız, bilmem niçin, tanıdıklarına rastgeldiğime kızılıyordum.

Ertesi gün Bâbîâli'de¹ toplandık. Reis-i vükelâ bana sordu:

- Kabine programı hakkında fikriniz, beyefendi?..

¹ O devirde hükümet merkezi binası bugünkü valilik binası olduğu için, Bâbîâli ile hükümet kastedilmektedir.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse bu adamcağızın yavan sualleri beni sıkıyordu. Benim gibi adama: “Fikriniz?” denmez; “Efkârınız?” denir; çünkü benim gibi adamın kabine programı hakkında bir fikri olmaz; on, yüz, bin, nâ-mütenâhî fikirleri vardır. Öyle değil mi?... Onun için ne cevap verdim bilir misiniz? Tehekküm tarîkiyle:

- Efendimiz ne münasip görürseniz, bendeniz kabul ederim dedim. Cevabın inceliğini reis galiba anlamadı ki gayet mânidâr bir surette başını sallayarak:

- Mersi!.. dedi. Bakınız, bizim kabine reisi fikirce gayet sade suya ... idi ama söz söylerken aldığı evzâ itibarıyla pek şâyân-ı takdirdi; tâbiri câiz görürseniz diyeceğim ki tavrın ve bedenlen diplomattı!.

Reisimizin derin sözlerinden birini hiç unutamam, bir gün: “Kabinenin vazifesi bilhassa mevcut cereyanlara kemâl-i hürmettir” demişti. Bu küçük cümle veciz ve belîğ bütün bir program kuvvetinde idi. Onun için bütün nâzırlarla beraber ben de evvelâ matbuatı kollayarak mevcut cereyanları anlamakta ve Türkçülüğe varıncaya kadar iyi kötü her cereyana: “Eyvallah!” demekte kusur etmedim. Yalnız bir noktada müşkilâta tesadüf ediyordum, izah edeyim; muhalif fırkaya nisbet peyda etmiş eski aziz ve samimi dostlarım vardı.. İşte fedakârlık ne kadar elîm olursa olsun ihtiyâr ederek bunlarla selâmı sabahı kesmek lâzım geliyordu. Onları kendimden soğutmak için elimden geleni diriğ etmedim...

Kendimi yok dedirttim; bugün kabul edemez, dedirttim; arzularını tahrîren bildirsinler, dedirttim. ✍

Fakat bütün bu fedakârlıklarım boşuna gidiyordu, berikiler darılmak istemiyorlardı. Mâmâfih¹ meramın elinden ne kurtulur. Azim ve metânetimle nihayet hepsini kırmağa, darılmağa, uzaklaştırmağa muvaffak oldum.. Ondan sonra artık “Ooh.” deyip ıslahata başlamak zamanı hulûl etmiş bulunuyordu. O zaman vehle-i ûlâda hükmettim ki bizde ıslahata balta-bedest girmeli, çünkü âlem-i idaremiiz balta girmemiş bir orman

hâlinde.. Eslâfım yemiş, içmiş, keyfine bakmış.. Baktım ki her şeyi altüst etmeksizin işin içinden çıkılamayacak. Muhafaza-i hâl eser-i kemâldir dedim. Hidemât-ı siyâsiyemle iktifâya karar verdim.. Siyaset, emin olunuz, bu memlekete edilecek hizmetlerin en büyüğüdür. Bakınız, bugün bu hakikatı teslim etmeyen kalmadı; büyük küçük herkes: “Bizi kurtarırsa ancak siyaset kurtarır!” demekte müttelik.. Siyaset satranç merakına benziyor. Bir kere ona tutuldunuz mu, artık efkâr ve hissiyâtınız, hayâlât ve âmâliniz, hepsini ona hasredeceksiniz. Koltukta ve otomobilde, sofrada ve karyolada her yerde ve daima o.. Sabahdan akşama kadar fırka nazariyâtı ve akşamdan sabaha kadar parti rüyaları.. Kalbinizde en elîm ihtiraslar lâ-yenkâtı çarpışır: Aşk-ı câh, sevdâ-yı iştihâr, hiss-i intikam, havf-ı sukut, ilâ âhir.. Her tarîk-ı siyaset ucunda bir tâk-ı zafer gösterir: Fakat o tâk-ı zafer ufuk gibidir, siz gittikçe o kaçar; saat-i muhasebe tanîn-sâz olunca anlarsınız ki o serap imiş.. Derde bakınız ki siyasetin va'd-i tekaüdü de yoktur; şeyhûhet bile sizi saff-ı mücadeleden çıkaramaz. Çiñçinatus² gibi, Şarlken³ gibi harb-i siyasîden hayatlarında sıyrılanlar ancak birkaç müstesnadır. Dedim ya, siyaset büyük fedakârlık ister, her babayığidin kân değildir.. Âh, bir nâzırın bir günlük hayât-ı mesâîsini bilseniz.. Yüzünüzü silerken uyku sersemliği ile Avrupa'nın vaziyet-i umumiyesini ve Türkiye'de muhtelif fırkaların münasebât-ı mütekaiblesini düşüneceksin; hizmetçiniz sabah kahvenizi getirmeden evvel posta müvezzii hususi mektupları getirir: Bu mektupları az bir şey sanma.. Dikkat olunmuştur ki nezâret sandalyesinde muhayyirü'1-ukûl bir nisbetinde yeni dostlar vücud getirmek hassası vardır.

² Cincinnatus, Lucius Quinctius (d. M.Ö, 519). Romalı devlet adamı. Bunalım dönemlerinde kendisini özveriyle cumhuriyete adayıp bunalım atlatıldıktan sonra kendi isteğiyle iktidardan çekilmesiyle tanınmıştır. Gerçekten yaşamış olmasına rağmen, zamanla bir efsane kahramanı gibi hatırlanmıştır.

³ Şarlken (Karl V) (1500-1558). Kutsal Roma-Germen imparatoru. Avrupa'da İspanya ve Felemenk'ten Avusturya ve Napoli Krallığı'na kadar uzanan ve Amerika kıtasında denizaşırı topraklara sahip büyük bir imparatorluk kurmuştur.

Her nâzırın arefe-i nezâretinde hiç tanımadığı bir silsile-i asdikası peyda olur. Bunların sık sık mektup yollamak âdetleridir. Siz daha muhâberât-ı hususiyeyi başa çıkarmadan tahrirât müdürü karşınıza dikilir: Evrâk-ı hulûstan evrâk-ı mesâlihle uğraşacaksınız derken kapı şiddetle vurulur, bir mebus bir lodos dalgası gibi içeri girer. Kendi rivâyetine nazaran sizi fırkaya tavsiye eden o, kabineye aldirtan o, velînimet-i şan ve şerefî-niz odur: Bu fahriyelere câize olarak da ya bir vesika-i ihrâcât veya bir vesika-i idhâlât ister. Onun elinden dar kurtulur, kapağı otomobile atarsınız. Yolda göz gezdirdiğiniz muhalif gazeteler sizi asabileştirir. Titiz, sinirli makamınıza vâsıl olur olmaz, fi-lan dosyayı karşınıza atarlar; zavallı dosyanın kim bilir kaçınıcı gelişidir ve kim bilir kaçınıcı geri gidişi olacak, zira siz daha onu açmadan telefon zırıldar: Meclis-i Mebusân'a çağırırlar, isticvâb için!. Hazır olunuz: Habennekanın ağzında Namık Kemal merhumun taklîd-i belâgatını göreceksiniz. Ve siz de karşılık olarak Sûr-ı İsrâfil⁴ ile:

Telgırafın telleri
Pamuk gibi elleri

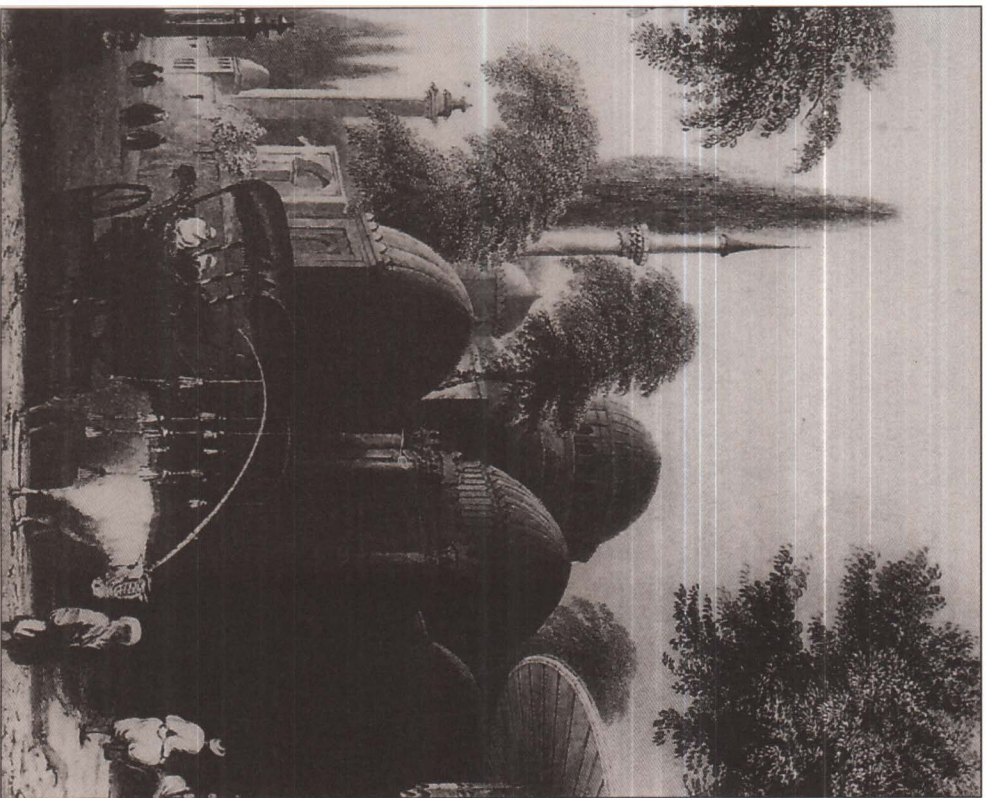
ni çalacaksınız; oldu bitti!.. Herkes iç yüzünü bilse bir nâzıra gıpta ve haset değil merhamet ederler.

*

- Hayat-ı nezâretinizde en mühim hâtıranız nedir?
- Bir gece sabaha karşı, Rabbim hayırlara tebdîl eyleye, sadâret rüyası gördüm: İşte odur!

!

⁴ Kıyamet günü dört büyük melekten biri olan İsrâfil'in, kıyameti haber vermek üzere üfleyeceğine inanılan boru.

22

İKİ İZAH

Ramazan'da neşrettiğim silsile-i makalâttan ikisi hakkında birer mektup aldım. Birisinde; "Sür'at ve aceleye dair yazdığınız hasbihâl-i zarifi mükerreren kcmâl-i dikkatle okuduğum halde yine ikisi arasındaki farkı görmeye medâr olabilecek malûmata dest-res olamadım" deniliyor. Ötekinde Mustafa Tevfik Efendi yahut Bey, vâizlerimize karşı âdil olmadığımı ve her sınıf gibi vâizlerimiz arasında da iktidarca tefâvüt görülmek tabîi olduğunu ve eğer Hâfız İsmail Efendi gibi âteşin hitâbeti ile cemaati hayran eden vâizlerimizi dinlemiş olsam yazdığımdan nâdim olacağımı yazıyor.

Bugün de bu hasbihâl tarîkiyle onlara cevap vereceğim.

*

En mergub ve memdûh hareketin bile mübalâğaya tahammülü olmadığını bilmeyen yoktur: Herkesçe malûmdur ki daire-i itidalin ötesi ve berisi yani ifrat ve tefrit makbul değildir; ikisi de birer şekl-i redâet addolunur.

Sür'at de bir fazilet-i ameliyedir, hudud-ı itidali tecavüz etmediği müddetçe.. Sür'atin ötesinde acele ve berisinde batâet vardır ki ikisi de mezmûmdur.

Sür'at ne vakit acele ve ne vakit batâet olur? Bunu ancak

zaman, mekân, icâb-ı hâl ve netice-i hareket tayin eder; zira bu gayet nisbî bir meseledir. Hayatta bazan ne kadar kısa olursa olsun bir va'de-i ihtiyat mühlik bir ihtiyatsızlık mahiyetini alır; bir dakika-i tereddüt bir muzafferiyet kaybettirebilir. O gibi ahvâl ve mevâkide "sür'at"ın mânâsı bütün bütün değişir. Diğer cihetten, asırlar da, görüyoruz ki "sür'at"ın mânâsını değiştiriyor. Yüz sene evvel "acele" addettiğimiz hareketlerin çoğunu şimdi "sür'at" telâkki ediyoruz ve belki ileride de "batâet" tesmiye edeceğiz.

Bakınız; Wander Bilt'in Deepdell'deki mâlikânesei etrafında bundan birkaç sene evvel ale't-takrîb iki kilometre tûlunda bir demiryolu ferş etmek lâzım gelmişti. Bir günde yaptırdı!. Yine meselâ İngiltere'de büyük şimal hattı üzerindeki Fiyaksberg köprüsü yalnız dört saatte yeni baştan tesis olundu. Amerika'da bir matbaa 350 sahifelik bir kitabın iki bin nüshasını -kâffesi mücellled olmak şartıyla- üç günde teslim etmiş.

Bunlara "acele" demeğe kimin dili varır? Fakat yine Amerika'da Emile Zola'nın¹ bir kitabı birkaç yüz mütercime tevzî edilerek yirmi dört saatte tercüme, tab' ve neşrolunmuş: İşte bu "sür'at" değil "acele"dir. Zira birkaç mütercimmin gayet tabîi ve zaruri olan ihtilâf-ı üslûbu hiç şüphe yok ki Emile Zola'nın eserine kıymet-i edebiyesinden mühim bir kısmını kaybettirmiştir.

Bir de bazan sür'at filan mevkide acele olur. Meselâ yemekte denebilir ki her sür'at az çok aceledir. Amerikalılar her işte gösterdikleri sür'ati ber-mu'tad sofrâ başında da terketmezler. Fakat bu acelenin cezası olarak Amerika'da elliye geçip de midesi bozulmamış adam nâdiren görülür. Hemmân bütün Amerikalılar elli beşten sonra su-i hazımdan şikâyet ederler ve akşam taamlarında bir bardak süt ile iktifâyâ mecbur olurlar.. Yine meselâ menâzır-ı tabiattan istifade için ihtiyâr-ı seyahat eden bir adam vâsita-i intikal olarak ekspresi veya tayyareyi tercih ederse "ace-

¹ Zola, Émile (1840-1902). Hikâye ve romanda natüralist anlayışın öncüsü kabul edilmektedir. Bellibaşlı eserleri arasında *Germinal*, *Toprak*, *Emek*, *Yaşamın Zevki*, *Gerçek*, *Döl Bereketi*, *Nana* ve *Para* bulunmaktadır.

le" etmiş olur, zira iyi göremez, iyi görmek için yavaş gitmeli.. Bir beldeyi altmış kilometre sür'atinde bir otomobil ile dolaşınız: Belde değil rüya görmüş olursunuz.. Mâmâfih şehir göreceğim diye manda arabasını kabul etmek de iltizâm-ı batâettir.

Zannediyorum ki bu misaller mültefit kariimi memnun etmek için kâfidir. Geçelim.

*

Vâizlerimize dair hasbihâlimde ben fesli vâizlerimizi düşünmemiştim bile.. Ve fesli vâizlerimizin tekessür ve temeyyüzünü sarıklı vâizler için ne mûcib-i teselli addediyorum ne de şâyân-ı iftihar! Bilâkis feslilerin saha-i va'zda sarıklılara galebesi medreseleri ve bilhassa Medresetü'l-vâizîn'i² düşündürmeli derim.

Vâizlerimiz, dikkat ettim, evvel-be-evvel hudud-ı vazifelerini tayin etmemişler: Bazıları ulemâ-yı dine tahattüm edecek mesâil-i mu'dile ile meşgul oluyor. Bazıları erbâb-ı fenne ait meseleleri karıştırıyor. Bunları dinlerken içimden: "Olmadı, olmadı!" diyordum. Kulağımla işittim: "*Külû veşrabû velâ tûsrifû*"³ kelrîme-i celîlesini tefsir eden bir vâiz ilm-i hayattan, vezâif-i âzâdan, fûnûn-ı iktisadiyeden, nelerden dem vurmadı ve hepsi az çok müşevveş olarak.. Buna mukabil "fen düşmanı" vâizler de var; her mev'izesinde kal'a-i fûnûnun bir taşını sökmeye çalışıyor. Beyhude ve muzır teşebbüs. Zira dinin düşmanı fen değil, ebâtıl ve hurâfâttır. Vâiz onlara karşı mücadele etmeli, İslâm bugün asırlardan beri cehl ve gafletin taşıdığı efsâne yosunları ile maatteessüf tanılmayacak bir hâle gelmiştir: Gönül istiyor ki her mev'ize İslâmiyet'e sarılan bu tufeyliyât-ı mudulleyi ayırsın, atsın; dinimizi safvet-i asliyyesi ile enzâr-ı âmmeye çıkarsın.

Cüzûrunu vicdanımızın en derin ve en gizli noktalarına kadar salgın bulduğumuz şey şüphe yok ki dindir. Havza-i nüfuzu

² Medresetü'l-vâizîn: Doğrudan doğruya vâiz yetiştirmek amacıyla 1913 yılında İstanbul'da açılan mektep. Öğretim süresi üç yıl olan okula sadece yatılı öğrenci kabul edilir ve her türlü ihtiyaçları da okul idaresi tarafından karşılanırdı. Mezun olanlar vâzlik yapardı.

³ "Yeyiniz, içiniz, israf etmeyiniz!" (A'raf, 31).

dinden daha geniş bir âmil-i içtimâî tanımıyorum. Onun için ta'limât-ı diniyye isterim ki kusursuz olsun ve hattâ istiyorum ki "ta'limât"tan ziyade "telkinât" şeklini alsın.

Vâizin sözlerine evvelâ inanmalıyım, sonra da kendimi mecbur-ı hürmet hissetmeliyim. Vâiz bana secdeyi tavsiye ederken hissetmeliyim ki cephemi zemîne çağırıyor, fakat semâya ref' ediyor. Biz cemaat-i sâmiîn dağılırken birer ârif-i din olmalıyım, beis yoktur, bâ-an-şart ki aynı hiss-i din ile vicdanlarımız birleşsin. Ders-i din şeklinde mev'izelerden ders-i afv, ders-i hilm ve tevâzu, ders-i teâvün, ders-i rahm ve insaniyet alalım: İşte eyyâm-ı mübâreke mahâfil-i ibâdetten bunu bekleriz.

Din ne kadar ulvî olursa olsun muayyen bir daire-i salâhiyeti vardır: Onu aşmak ve ondan taşmak gayreti dini ızrâr eder. Hakâyık-ı riyâziye ve tabiiyeyi fûnûna bırakmalı; onların dâima mâverasında kalacak büyük meçhuller ve büyük muammâlar vardır, din işte bunları gâh fikrimize gâh hissimize hitap ederek halledebilir.

Bir takım vâizler de vardır ki âhireti büyütmek için dünyayı küçültmek lüzumuna kani görünüyorlar. Bunları da ben derin bir lezzet-i vicdaniye ile dinleyemiyorum. Mademki hayat-ı ebediyeye mutlaka hayat-ı fâniyeden geçiyoruz, hayat-ı fâniyeye de hayat-ı ebediyye kadar ehemmiyet vermeli değil miyiz? Cenneti kazanmak için bi-eyyi-hâl saadet-i arzıyyeyi fedâyaya neden mecbur olalım? Niçin insanın hem âhiretten hisse-i nimeti ve hem dünyadan hazz-ı naîmi olmasın? Bana müslüman olduğum için toprağın ya üstünde veya altında mutlaka cehennem mi mev'ûd? Arz üstündeki elemeler saadet-i uhreviyenin bedeli istimlâki midir? Her şeyi yeryüzüne vaad eden dehrî gibi her lezzeti ukbâyaya vaad eden vâiz de "şüphe" uyandırır. Benim bildiğim İslâmiyet vicdan-ı beşerin bütün ihtiyâcât-ı hissiyesine mülâyimdir. Vâizlerimiz hayat-ı dünya ile iştigali fûnûna bırak-sınlar, bize bilhassa hayat-ı ibâdeti öğretsinler ve her mev'ize elimizde bilhassa bir meş'ale-i ukbâ olsun. Anlaşıldı mı azizim Mustafa Tefvik Efendi yahut Bey?

23 RAMAZAN GEZİNTİSİ

İkindiden sonra başlayarak iftar topuna kadar devam eden Ramazan gezintisinin Ayasofya Meydanı ile Fatih Meydanı arasında cereyan ettiği malûmdur. Ayasofya Meydanı'na asrî bir isim olmak üzere "Miting meydanı" ne kadar yaraşıklı bir yaf-ta olurdu. Filvâkî on iki seneden beri 1324 parlamentosunun¹ resm-i küşâdından ve 31 Mart galeyânından itibaren büyük tarihî kalabalıklarımız burayı intihâb etti.

Bu güzel meydanın kestane ağaçlarından kargalar bizim altı asır mahbusiyet geçiren hitâbetimizin ne parlak feyezanlarını dinlediler!. Fakat belâgatı en ziyade hoşuma giden o hatîb-i zekî oldu ki kürsüye çıkmış, iki kere yutkunduktan sonra bir bardak su içmiş ve mendiliyle dudaklarını kurulayarak kürsüden inmiş ve: "Mâdem ki bir şey söylemeyecektin, oraya ne çıktın?" di-yenleri şu cevâb-ı vecîz ve ulvî ile mebhûz ve mülzem bırakmış:

- Susadımdı!

*
!

Bir sekiz on sene vardır ki bediiyât meraklılarının lisanından şu cümleyi işitirim: "Âsâr-ı nefîseyi meydana çıkarmalı!" Filvâkî hiç bir zevk-i selîm güzel bir tabloyu yakışksız bir çerçeve için-

¹ 23 Temmuz 1908'da ilân edilen II. Meşrutiyet'ten sonra kurulan parlamento.

de görmek istemez. Onun için ebniye-i bedîamız etrafında son devrin bir hayli himemât-ı hedmiyyesi görüldü. Fakat her şeyde olduğu gibi yıkmakta da galiba bir ölçü, bir hadd-i itidal var: Bazı yerlerde görüyor ve hissediyorsunuz ki gayret-i hedmiyye-de pek ileri gitmişiz ve “âbide-i nefisemizi” âdeta Okmeydanı'na kurulmuş bir soba nisbetine ircâ etmişiz. Bu cümleden olarak Ayasofya Hamamı'nı² da ebniye-i mücâviresi itibariyle çok tırâşîde ve kendisini pek çırılçıplak buluyorum. Bana öyle geliyor ki bu güzel hamam kendisinden daha büyük bir hamama girmek için soyunmuştur.

*

Elbette herkes dikkat etmiştir! Bizim bazı dükkân ve mağazalarımızın üzerinde insanı derin ve felsefi düşüncelere sevk eden tabelalar okunur.

Meselâ Divanyolu'nda “Altay Fotoğrafhânesi” yahut “Lahor Kırâathânesi” var. Bunları görünce beni bir düşünce alıyor; kendi kendime soruyorum:

- Altay ile fotoğrafhâne arasında ne münasebet var? Lahor neresi, Divanyolu neresi! Divanyolu'nda Lahor Kırâathânesi'ni görmek kimin hatırından geçerdi?

Sonra da diyorum ki: “İstanbul'da Adalet Hanı ve Beyoğlu'nda Kanun-ı Esâsî Birahânesi'ni gören bizler hiç bir tabeladan müteaccib olmamalıyız!”

Bizde böyle isimler ber-mu'tad modaya tâbidir. Bana bir mağazanın unvanını söyleyiniz, hangi tarihte açıldığını size haber vereyim. Lahor Kırâathânesi şüphe yok ki Hindli askerler İstanbul'da görüldükten sonra açıldı. Kızıl Elma Lokantası emînîm Türkçülük dedikleri meş'um ve münkariz cereyanın bir yâdigârıdır. “Hürriyet Kalıpçısı” da Meşrutîyet'in ilk senesi tesis edildiği hakkında bahse girebilirim.

² Ayasofya Hamamı: İstanbul'da Sultanahmet'te 1556 yılında Mimar Sinan tarafından Haseki Hürrem Sultan adına inşa edilmiş klâsik dönem Osmanlı hamamı.

Bir gün Hüseyin Suad'la³ Divanyolu'nda giderken bizdeki bu isim cereyanları hakkında konuşuyorduk. Bunun edebiyatta bile hâkim olduğu hatırimıza geldi. Filhakika bir tarihte edebî resâil-i mevkutemiz unvanlarını hep semâdan alırlardı: *Hâver*⁴, *Şark*⁵, *Güneş*⁶, *Kevkeb*⁷, *Şafak*⁸ ilh... Sonra Ali Kemal Bey⁹ *Gülşen*¹⁰ risâlesini neşre başlayınca *Nahl-i Emel*¹¹, *Şükûfe-zâr*¹² filân onu takip ettiler. Daha sonra Menemenlizâde Tâhir Bey¹³

³ Hüseyin Suad Yalçın (1887-1942). Servet-i Fünun devri şair ve tiyatro yazarı. Aynı dönemin yazarlarından Hüseyin Cahid'in (Yalçın) ağabeyi olan Hüseyin'in Suad'ın asıl mesleği doktorluktur. Başlıca eserleri arasında *Lâne-i Melâl* (1910), *Gâve Destanı* (1923), *Kirli Çamaşırlar* (1911) ve *Yamalar* (1920) bulunmaktadır.

⁴ *Hâver*: 1884 yılında ancak 4 sayı yayımlanabilen 15 günlük fikir ve edebiyat dergisi. Yazarları arasında Beşir Fuad, Menemenlizâne Tahir, Mehmed Nâdir, Muallim Nâci, Hüseyin Avni ve Besim Ömer bulunmaktadır.

⁵ *Şark*: 1879-1880 tarihleri arasında Mustafa Reşid tarafından çıkarılan ve ancak 8 sayı yayımlanabilen aylık edebiyat dergisi.

⁶ *Güneş*: 1883-1884 tarihleri arasında Beşir Fuad tarafından 12 sayı çıkarılabilen 15 günlük edebiyat ve kültür dergisi.

⁷ *Kevkebü'l-ilm*: 1884-1885 tarihleri arasında Necib Nâdir tarafından 15 günde bir yayımlanan dergi.

⁸ *Şafak*: 1883-1884 tarihleri arasında M. Âsum tarafından ancak 10 sayı çıkarılabilmiş 15 günlük edebiyat dergisi.

⁹ Ali Kemal (1867-1922). II. Meşrutiyet sonrası gazeteci ve yazarlarından. *Peyâm* ve *Peyâm-Sabah* gazetelerinde önce İttihad-Terakkî, daha sonra Millî Mücadele aleyhinde yazılar yazdı. Muhakeme edilmek üzere Ankara'ya götürülürken yolda İzmit'te linç edildi. Eserleri arasında *Sorbon Dârülfünunu'nda Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri* (1898), *Paris Musahabeleri*, 3 C (1899) ve *Râşid Müverrih mi, Şâir mi?* (1918) bulunmaktadır. *Peyâm-ı Edebî* de tefrika hâlinde kalan *Ömrüm* adlı hâtıratı önce oğlu Zeki Kunalalp tarafından (1985), daha sonra bu baskıdaki yanlışlar düzeltilmek ve notlanmak suretiyle M. Kayahan Özgül tarafından yeniden yayımlanmıştır (Ankara 2004).

¹⁰ *Gülşen*: 1886-1887 tarihleri arasında Ali Kemal tarafından ancak 28 sayı çıkarılabilen haftalık edebiyat dergisi.

¹¹ *Nahl-i Emel*: 10 Mart-19 Nisan 1302 (1886) tarihleri arasında Ali Kemal'in arkadaşı Fehim tarafından ancak 5 sayı yayımlanabilen haftalık fennî ve edebî muhtevalı dergi.

¹² *Şükûfe-zâr*: 1883 tarihinde ancak 4 sayı yayımlanabilen 15 günlük dergi.

¹³ Menemenlizade Mehmed Tâhir (1863-1903). Tanzimat'ın ikinci nesli ile Servet-i Fünuncuların önce faaliyet gösteren Ara Nesil'e mensup şair ve yazar. Mekteb-i Mülkiye'de ve Dârülfünun'da hocalık da yapmıştır. Başlıca eserleri arasında *Elhân* (1886), *Yâd-ı Mâzî* (1887) ve *Terâne-i Zafer* (1897) bu-

merhum *Gayret*'i¹⁴ çıkarması üzerine *Sebat*¹⁵, *Terakki*¹⁶, *İkdam*¹⁷ bilmem ne intişâr etti. Halbuki taklid meyli hiç de eser-i kuvvet değildir.

Söz esnasında Hüseyin Suad gülerek bir tabela gösterdi. Bu, mini mini bir tütüncü dükkânında asılı "Lem'a-i Hürriyet" levhası idi. Ve galiba biraz daha ileride "Feyz-i Meşrutiyet" adlı bir kundura boyacı salonu gördük!

Büyük unvanların küçük şeylere yafta olması vücûh ile gülünç geliyor. Birisi hikâye etti: Son senelerde "Hürriyet Kalıpcısı" yaftalı dükkâna giren bir mûzib sormuş:

- Hürriyet Kalıpcısı burası mıdır?

Ve cevab-ı tasdik alması üzerine fesini uzatarak ilâve etmiş:

- Şunu sıfır numaraya çek!.

*

Ben ibtidâ-yı emirde müslüman hanımlarını yaşmaklı, ferâceli ve şemsiyeli gördümdü; "şemsiye"yi bil-iltizâm zikrediyorum, çünkü o ferâce ve yaşmaktan ziyade vâsita-i tesettürdü. O devrin Ramazanlarında rengârenk ferâcelere rengârenk şemsiyeler Kalpakçılarbaşı'nda, Direklerarası'nda ve Divanyolu'nda nazar-rübâ çiçek demetleri teşkil ederlerdi. Fakat gördüğünüz yalnız elvân-ı hâriciyye idi. Zira her sîmâ bir yabancı nazarın kendisini aradığını hissedince şemsiye altına kaçır gizlenirdi.

Bilâhare memlekete giren usret-i maîşet çarşafı ve peçeyi

lunmaktadır. *Osmanlı Edebiyatı* (1896) ise, II. Meşrutiyet'e kadar idadilerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

¹⁴ *Gayret*: 1883-1884 tarihleri arasında Menemenlizâde Tahir idaresinde 33 sayı yayımlanabilen edebiyat dergisi.

¹⁵ *Sebat*: 1886 yılında Halil Edib ve Hayreddin (Karski) tarafından ancak 13 sayı çıkarılabilen 15 günlük edebiyat dergisi. Cenab Şahabeddin'in ilk şiirleri burada yayınlanmıştır.

¹⁶ *Terakki*: 1868-1908 tarihleri arasında bu adla tam on tane gazete ve dergi yayımlanmıştır. Ancak bunların en tanınmış 1868-1870'te 441 sayı çıkan ve yazarları arasında Ebüzziya Tevfik, Âyetullah Bey, Kemalpaşazâde Said ve Hayreddin'in (Karski) yer aldığı siyasi muhtevalı gazetedir.

¹⁷ *İkdam*: Ahmed Cevdet tarafından 5 Temmuz 1894-31 Aralık 1928 tarihleri arasında yayımlanmış günlük siyasi gazete.

doğurdu: Ferâce ve yaşmak saraylara ve pek büyük konaklara çekildi. Bugün ise hemen hemen Yeniçeri kıyafetleri gibi tarihî bir mahiyet aldı.

Hiç şüphe etmem ki ferâce ve yaşmağı tahassürle yâd eden hanımlar ekseriyet-i azîmeyi teşkil ederler. Zira bütün ashâb-ı zevkin yek-zebân tasdik ettikleri veçhile onlar birer vâsita-i tesettür olmaktan ziyade birer vâsita-i tezyîndiler. Yaşmağın mevclî beyazlığı altında incelen ve şiirlenen Türk kadın yüzlerini Avrupalı madamlar samimi bir gıpta ile temâşâ ederlerdi.

Şimdi görüyorum ki çarşaf ve peçe de santimetre santimetre çekilip gidiyorlar. Peçe her sene sihanından, kesâfetinden, tûl ve arzından biraz terk ediyor; aynı zamanda mevkiini değiştirmekten hâlî kalmıyor: Yüzden şakağa çekildi, şakaktan tepeye atladı, şimdi artık serpuş aksâmına dahil oldu.

Bu cereyanı yalnız bedî nokta-i nazardan düşününce korkuyorum ki ferâce ve yaşmak gibi peçe ve çarşafı da hanımlarımız bir gün tahassürle yâd etmesinler.

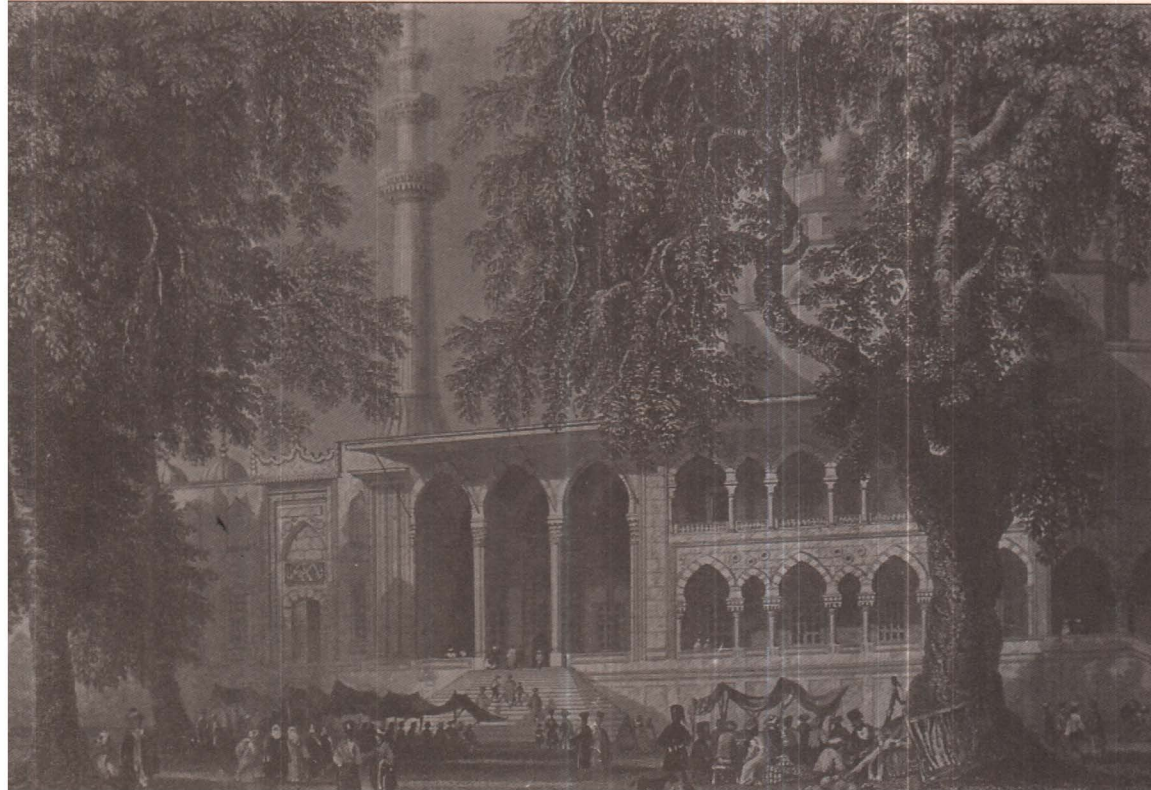
Tenekkür gibi tesettür de bir insan ve bâ-husus bir kadın için büyük bir kuvvettir: Görünmeksizin görmek ve tecessüs-i umûmîye hedef olmaksızın âlemi tecessüs edebilmek, işte sihir ve kerâmete mev'ûd olan bu kudreti tesettür kadınlara bahşeder. Size tesettür İslâmiyet'ten altı yüz sene evvel Avrupa'da icad olunmuştur deseler, şüphem yok ki inanmakta güçlük çekersiniz. Halbuki bu bir hakikat-i tarihiyyedir.

İlk tesettür eden kadın Roma'da İmparator Neron'un¹⁸ ma'şûkası Pope olmuştur: Pope güneşten biraz yanmıştı, daha ziyade yanmaktan korkarak balmumundan bir maske yaptırdı, yüzüne taktı; bütün Roma kadınları Pope'u taklit ettiler; hepsi gündüzün mütesettir gezerlerdi. Bilâhare bunu gece hayatına da teşmil ederek maskeli ziyafetler ve maskeli balolar icad edildi.

¹⁸ Neron (37-68). 54-68 tarihleri arasında saltanat süren Roma'nın beşinci imparatoru. 62'de Poppaea ile evlendi. Hayatının son yıllarında çılgınca yaşadı ve halkına yaptığı zulümler sonunda Senato tarafından öldürülmesine karar verildi. Bununu üzerine o da boğazını keserek intihar etti.

Görüyorsunuz ki tesettür bir nevi işvebazlık olarak doğmuştu ve hâlâ da Avrupa'da maske şeklini almış, ara sıra işvebazlık eseri olarak devam ediyor.

Bizde de el-yevm tesettür biraz maskedir diyen bed-zebanlar işitiliyor. Lâfın doğrusu şu ki tesettür bir perde-i muvâzaa oldu.

RAMAZAN'DA KIRLAR

Pâyitahtın saat-i savmında kır kuşlarının tehlîlini dinleyerek mebde-i kâinatı bir secde-i dimâğiyye ile selâmlamak da emim ki bir ince ibâdettir. Öyle diyeceğim ki beşeriyetle ulûhiyet arasında tabiatın da bir lisan-ı risâleti hiss olunur. Bir kere de mev'ize-i âfâkı dinlemek üzere Makrîköyü'nün¹ bağları arasından çıkarak gözünüzün gördüğü kadar yeşil döşeli ovaya daldım.

Kırlar İstanbul'un Cemil Paşa'dan² çok evvelki parklarıdır. Onlara doyamam. Benden daha teşne-i vüs'at bir ruh sanırım ki bulunmaz. En geniş ovalarımızda bile isterim ki ufuk daha, daha ötede bulunsun. Ama vatan bence vatanın kırlarıdır: Kırların âgûşunda şefkat hisseder ve kuvvet bulurum, oralarda hava kulağıma bir valide gibi ninni söyler ve kalbime en güzel hülyaları çağırır ve toprak biraz ana göğsü kokar.

İyi düşünülürse hayat-ı medeniye bir komedyadır. Bilmem kim bir gün: "Büyük şehirlerde herkes aktördür, en acemileri ti-

¹ Bakırköy'ün eski adı.

² Operatör Cemil Paşa (Topuzlu) (1868-1958). Asıl mesleği doktorluk olduğu halde 1912 ve 1919 yıllarında iki defa İstanbul şehremini olan ve şehre Avrupaî bir görünüm kazandırmak için ilginç teşebbüslerde bulunan belediye başkanı.

yatro sahnelerinde oynar!" demişti. Bunun için bahar biraz dallarda yeşillenince kırlara koşmak isterim.

Dün güneş ve hava o kadar lezîz idiler ki, içimden: "Aca-ba oruçluların orucunu bozmazlar mı?" dedim. Semâ öyle saf ve o kadar yüksekti ki ona bakmak için nazarıma bir ulviyyet-i dindarâne iâre etmeliydiniz. O saf semânın firûze-i sayvânı altında gezmek bence hayatın hâricinde bir âlem, sanki bir âlem-i rüya idi. Nihayetsiz tenhalıklar içinde öyle hissediyordum ki bütün hukuma güya mâlik idim. Kanun olarak yalnız güneşin şuaâtını ve bacaklarımmın kuvvetini tanıyordum; ciğerlerim istedikleri gibi ve istedikleri kadar teneffüs edebiliyorlardı. Ufku âzâde-i ebniye ve etrafı âzâde-i beşer görünce sanıyordum ki bütün mehâsin-i muhîtenin mutasarrıf-ı bî-şerîki gözlerimdir. İşte rüzgâr hiç bir ağza sürünmeden bana geliyor ve işte ziya hiç bir temas ile bulanmadan beni ısıtıyor; şu bî-nazîr neşîde-i tabiatın sâmi-i sermesti yalnız benim.. Karşımda hiç bir mâni yoktu ki bana: "Dur!" desin. Ben ölümü unutmuş ve hayatın hüsn ü halâvetine inanmış yürüyor, yürüyordum. Bir yolda güzel çimen kokusu alıyor ve tatlı kuş sesi işitiyor muydum, o yol nereye çıkar, sormak istemiyordum... Güneş bir dostum ve gölge bir dostumdu: Biri dest-i nûr ile öteki dest-i tarâveti ile omuzlanımda birer nevâzişti... Her yer hayat ile öyle memlû idi ki Merkezefendi Kabristanı'nın³ yanından geçerken bile: "Sâhi, ölüm var mı?" diyordum.

Her güzellik bir hâtıra-i edebiye mi uyandırıyor: Bernardin de Saint Pierre⁴, Chateaubriand⁵, George Sand⁶, André

³ Güneyde Silivrikapı, kuzeyde Mevlânakapı arasında uzanan geniş mezarlık alanı. Semt adını, burada inşa edilmiş olan "Merkez Efendi" lâkaplı Şeyh Musa Muslihiddin Efendi Tekkesi'nden almaktadır.

⁴ Bernardin de Saint Pierre (1737-1814). Fransız yazar. Büyük ölçüde J.J. Rousseau'nun etkisi altında yazdığı eserleri baştanbaşa duygusal hayalî konularla doludur. Fransız nesri üstünde büyük etkisi olmuştur. Çeşitli dünya dillerine de çevrilen en tanınmış eseri *Paul et Virginie*'dir (1787).

⁵ Chateaubriand, François Rene (1768-1848). Fransız yazar. Edebiyat hayatına ihtilâl tarihçisi olarak başladı. Fransız romantik hareketi üzerinde büyük etkisi olmuştur. *Atala* ve *René* en tanınmış eserleridir.

⁶ Sand, George (1804-1876). Fransız kadın romancı. Eserlerinde daha çok ken-

Theuriet⁷ sahife sahife aklıma geliyorlardı. Biraz şair olmuş-tum: Gelincikleri birer taze kalp gibi nâr ve hassas buluyordum; papatyalar sarı yürekleriyle nazarımda birer gümüş yıldızdı; za-man zaman çimenlerin yeşil seccadeleri içinden havalanan be-yaz kelebekleri kanatlı bir çiçek sanıyordum. Serçelerin sâmiâmı sık sık fiskeleyen her nağmesi şimdi bence bir kafiyeydi...

Şehrin müzmin hummalı sefaleti üstüne kırlar bir manzara-i teselli vaz'ediyor.. İstanbul'un hasis dedikodularından ne kadar uzağım, iki gün evvel ne işittimdi: Parmak hesabı nazım ve he-sapsız tiyatro tenkidi yapan bir genç gece harîm-i kabulüne gir-diği bir âlüftenin eşyasını çalmış!. Bu müstekreh sözlere muka-bil kırlarda kuşlar ve böcekler size ne kadar temiz birer nedîm-i ruh olurlar. Serçeler: "Sev ve terennüm et!" derken, arılar: "Çalış ve sev!" der; rüzgâr size her çiçekten bir selâm-ı râyiha getirir; güneş muhteşem bir hatîb-i hikmet olur. Ne riyâ, ne garaz, ne hased, ne ihtiras, beşerî küçüklüklerin hiç biri yok.. Kendinizi tefessühât-ı içtimâiyeden gittikçe uzaklaşıyor hissedersiniz ve hissedersiniz ki ruhunuz bir gökyüzü banyosu içinde yıkanıyor, yıkanıyor...

Bu vuzû-ı vicdandan sonra tuyûr ve hevâmın zembere-i tehîlini dinleyerek mübdî-i kâinatı bir secde-i dimâğîyye ile selâmlamak da emînim bir ince ibâdetir...

di hayatında ön planda yer tutan erkekleri ve fikirleri yansıtmıştır. En tanın-mış eserleri arasında *Indiana* (1832), *Valentine* (1832), *Lélia* (1833), *Jacques* (1834) ve *Mauprat* (1837) yer alır.

⁷ Theuriet, André (1833-1907). Fransız Akademi üyesi, şair ve romancı. İnce zevkleri olan bir romancıdır, eserlerinde tabiatın hissî inceliklerini anlatmış-tır. Eserleri arasında *Raymonde*, *Sauvageonne*, *Le Blue et le Noir*, *La Fortune d'Angèle* en tanınmışlarıdır.

Hilâl-i kameri bu akşam ufukta arayacağız: Zavallı ay, bermu’tad ne kadar ihmal olunur! Eyyâm-ı şekk² hulûl etmeli ki küre-i arzın bir peyki olduğu hatırımıza gelsin.

Zilkade’den Şaban’a kadar o bir sedef kaş gibi her şehir-i Arabî’nin başında doğar, bulutlarla kundaklanır, yıldızlar arasında büyür, on dört günde dâire-i semâsı tamamlanır ve ertesi gecedan itibaren tiftiklenmeye başlayarak erir, gider... Şairlerden ve âşıklardan başka yüzüne bakan olmaz. Hattâ mehtap gezintisine çıktığımız zaman bile güzelliğin semâdaki menbaından ziyade zemindeki safahâtına hayran oluruz; denizdeki serv ü sîmîne daldığımız dakikalarda o amûd-ı nûr nereden iniyor, sormayız bile.. Güya herkes ayın mahiyetini tahkik etmiş, onun soğuk kayalardan ve akîm ovalardan müteşekkil bir “yıldız

¹ Rü’yet-i hilâl: Eskiden, ertesi günü Ramazan’ın ilk günü veya bayram olacağına işaret sayılmak üzere ay’ın bir akşam önce batıda ufka yakın vaziyette görülmesi ve bunun mutlaka birtakım şahitlerle ispat edilmesi hâli. Hava kapalı olur da gökyüzünde çıplak gözle hilâl görülemezse, Şaban ve Ramazan ayları otuz gün üzerinden hesap edilir ve buna “ikmâl-i selâsin” (otuzta tamamlama) denirdi.

² Eyyâm-ı şekk: Gökyüzünde hilâlin görülememesi sebebiyle Şaban’ın otuzuncu günü mü yoksa Ramazan’ın birinci günü mü olduğunda tereddüt edilen gün; buna yevm-i şekk de denilmektedir. XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kâmi’nin bu meseleyi ifade eden şu beyti meşhurdur: “Yevm-i şek deyü boğaz cengin ederken yârân/ Zâhir oldu alem-i nusrat-ı şehir-i Ramazân.”

kadîdi” olduğunu öğrenmiş; güya hepimiz biliyoruz ki ay güneşin sarı, solgun ve bî-his bir âyinesidir ve kendisine ona göre istihkar-âmiz bir muamele ederiz.

Yalnız Ramazan ve bayramın arife gecelerinde kamer müstesna bir ehemmiyet alır: Mâh-ı gufrânı o getirecek, ıyd-ı saîdi o tebşîr edecektir; o gecelerde güneş batarken mağribde ayın ebrû-yı nûrunu hakiki bir iştîyak ile ararız.

Mâmâfih emînim her birimizin kamere ait hâtırât-ı latîfesi vardır. Hiç unutmam çok, -eyvâh pek çok- sene evvel bir Ramazan'ın on dördüncü gecesi idi, nısfü'l-leyle yakın bir saatte ayın kurs-ı tâmmı Fatih minarelerinden birine konmuş gibi görünüyordu; bir küçük kız el çırparak “Elif üstünde bir nokta!” diye haykırdı. O zaman bana öyle gelirdi ki ayın tekerlek yüzü daima gülüyor, fakat beş on sene sonra bazı geceler nûr-ı kameri sular ve dalgalar üstüne dökülürken yahut yapraklar arasında süzülerek kumlar üzerinde bir nakş-ı ziya işlerken sanırdım ki ağlıyor. Şimdi mehtapta çocukların oynadığını görünce kamer diyorum ki leyâl-i sürûrumdaki kamerdir: Halbuki gecenin derin sükûtu içinde bir köpeğin uzun ve hazin uluduğunu dinlerken aklıma geliyor ki zavallı ay ölmüş ve soğumuş bir hakir küredir ve sessiz gecelerin hilâl ve bedri benim için samimi veya edebî tahatturlara vesile oluyor. Yıldızlar arasında hilâli görünce Victor Hugo'nun³ *Efsâne-i A'sâr*⁴’ında:

- Hangi ma'bud, hangi sayf-ı müebbed biçicisi giderken yıldız tarlasına bu altın orağı ihmalkârâne atmıştı? ” dediğini düşünürüm; ve bir bahçe kanapesi üstünde aks-i kamer gözüme ilişince bir başka şâir-i garbın:

³ Hugo, Victor-Marie (1802-1885). Fransız şair, romancı ve oyun yazarı. Edebiyata çok erken yaşta şiirler yazarak başladı. 1827’de yayımlanan *Cromwell* adlı oyununun önsözü, romantizmin beyannâmesi kabul edilmektedir. Maceralarla dolu bir hayatı vardır. Siyasî hayatı da iniş çıkışlarla doludur. Son derece canlı ve renkli bir üslûba sahiptir. Başlıca eserleri arasında *Hernani* (1830), *Notre-Dam de Paris* (1831), *Lucrece Borgia* (1833), *Ruy Blas* (1838), *Les Orientales* (1829) ve *Les Miserables* (1862, *Sefiller*) bulunmaktadır.

⁴ Orijinal adı *La Légende des Siècles* ‘dir (1859-1863).

- Yerine oturmak için, bir kanape üzerinde uyuya kalan ay aydınlığını uyandırdım, dediği aklıma geliyor...

Hissediyorum ki kamer benim için artık bir hâtıra-i edebiyeye olmuştur.

*

Mâmâfih görüyorum ki bu sene "Rü'yet-i hilâl"ın muzâaf ve müstesna bir yeri olacak. Zira gökteki o ince tırnaktan başka bayramı hatırlatacak başka bir şey yok.. Ne çarşılarda faaliyet, ne şekercilerde hareket, ne terzi dükkânlarında cereyan, hiç, hiç bir tarafta bir hazırlık görülüyor. Herkes kendisini düşündüren sefâlet içinde boynu bükük, ne giden Ramazan'ın farkında, ne gelen bayramın!..

Eski, mes'ud senelerin böyle günlerini düşününüz: Ramazan'ın son haftasında kalabalıktan çarşılarda yürüyemezsiniz, işlek caddelerde müdhiş bir alış-veriş galeyânı akşamlara kadar devam ederdi. Çok kere mağazaların kapılarında nevbet-i duhûl beklenirdi. Kaldırımlarda piyadeler karıncalanır ve iki kaldırım arasında araba akını gırıldardı. İstanbul'un neresinde bulunsak sâit ve cehîr bir hayât-ı neşât ile etrafımızı memlû bulurduk.

Hırka-i Şerif alayından⁵ sonra camekânların güya sabrı tükenirdi; çocuklardan evvel bayramlıkları giyerek süslenirlerdi.

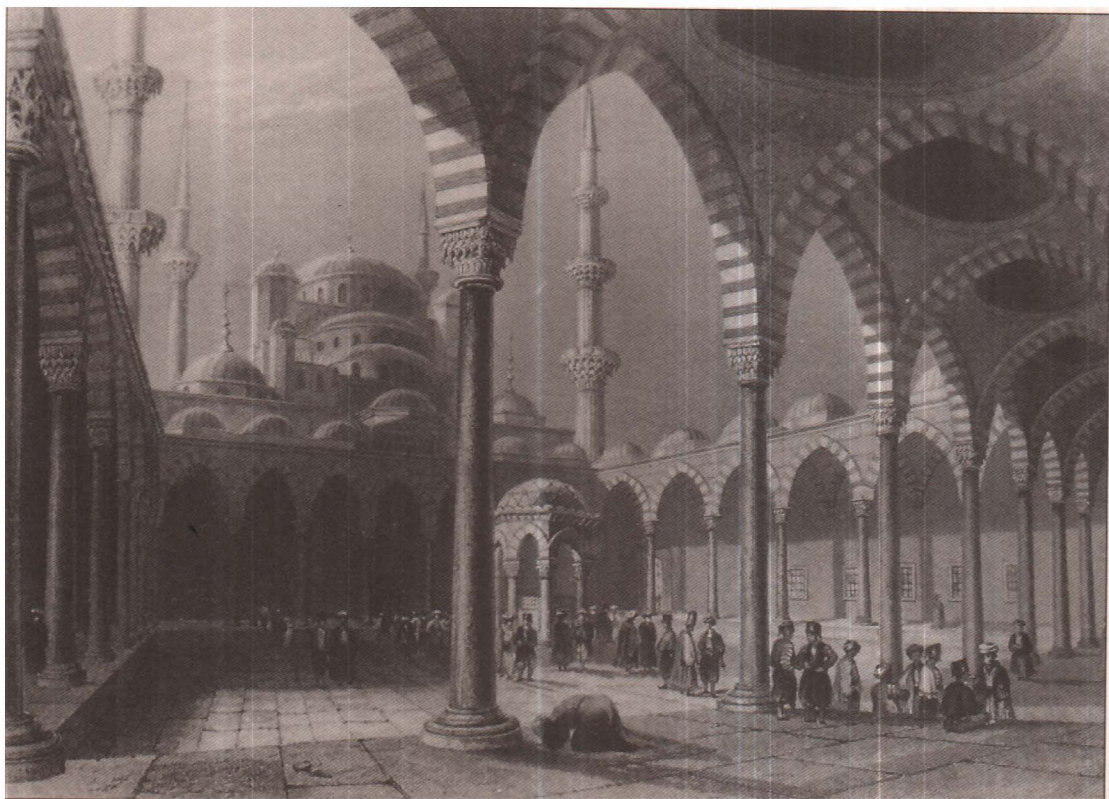
Evine avdet eden herkesin koltuğunda paketler şişer ve ellerinde paketler sarkardı. Erkek, kadın, çocuk kim olursa olsun çarşıdan eli boş dönmezdi.. Şimdi kıvrak mağazalara bakıp yutkunup geçiyoruz.

Bu bedbaht senelerin bedbaht Ramazanlarında bakkallar ne büyük ehemmiyet aldı: Sefâletimiz onları hiç olmazsa vâizler

⁵ Hırka-i Şerif Alayı: Topkapı Sarayı'nda bulunan Mukaddes Emanetler'in her yıl Ramazan'ın on beşinde bizzat padişah ve maiyetinin ziyareti münasebetiyle yapılan merasime kamlanların genel adı. Alayda enderûn ve birûn ricâli, vezirler, kethüdâlar, yeniçeri ağası, defterdar, silâhdar, cebeci, topçu ve arabacı başı ağaları ile İstanbul kadısı ve şeyhülislâm da bulunurdu (bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1971, s. 809-811).

kadar şâyân-ı hürmet buluyor. Şeker onlarda, yağ onlarda, un onlarda, Ramazan'ın ve bayramın bütün levâzım-ı lezzeti onlarda değil mi? Bir bakkalın bir güllaç askısı altında bir gelin gibi kııtmaktaki hakkını hangimiz inkâr edebiliriz? Bu bâzâr-ı zarurete bir devirde geldik ki arkasında erzak yüklü bir hamal, Dikili ve Çenberli taşlardan ziyade nazar-ı dikkati celbediyor. Kasap, manav ve ekmekçi ile birlikte bakkal şüphe yok ki sonuna erdiğimiz mübarek ayın erkân-ı erbaası idiler ve görüyorum ki bayramda da mevkîlerini muhafaza edecekler.. Zira aç karnına giyilmiş bayramlık insanın üzerinde biraz kekeler!.. Ramazan gibi bayramı da eyvâh, kendi üstümüzde görmeyeceğiz. Onu bize yeryüzünde camekânlar ve gökyüzünde hilâl gösterecek. Onun için bu sene müstesna bir dikkatle mukarrebde hilâl-i ıydı arayalım.

İKİNCİ BÖLÜM
RAMAZAN, ORUÇ, İFTAR VE BAYRAM YAZILARI
HAZİRAN 1921-NİSAN 1922
PEYÂM-SABAHA
NİSAN 1925
YENİ-TÜRK
NİSAN 1925-MART-NİSAN 1927
SERVET-İ FÜNUN

MAHYALI¹ EĞLENCELER

Mübarek şehir-i Ramazan hulûl etti mi, pâyitahtın Fatih ile Bayezid arasındaki kısmı silkinir, canlanır, gürültüye başlar; bermu'tad evlerinde pinekleyenler sokaklara dökülür; ikindiden sahura kadar Direklerarası dirsekler arası olur. Bu kalabalıkta aşk bir küçük hükümdar ve sürûr onun vezîr-i a'zâmıdır. Oruç ayına münhasır olmak üzere Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na uzanan mahallere sanki şeytan gelir, bekçi yazılır.

Şaban nihayeti ile gurre-i Şevval arasındaki gecelerin bir ve nihayet ikincisini her sene ben de Şehzadebaşı âleminde geçiririm. Dün akşam orada idim: Yârabbî, ne kuru izdiham, ne müthiş uğultu ve ne kadar karışık şenlik!.. Vaktiyle bu sokakları gündüz savm ile aşk ve iftardan sonra aşk ile keyif doldururdu; şimdi bunlara yeni bir unsur daha ilâve olunmuş: Mübâhase-i siyâsiye!. Eski zamanın güzel "lakırdı"sı hemen hemen unutul-

¹ Mahya: Ramazan aylarında, bu kutsal zamanı halka duyurmak amacıyla genellikle çifte minareli camilerde iki şerefe arasına gerilen ipe asılan kandillerle yazılan yazılar ve yapılan şekillere verilen ad. Osmanlı Türklerinin bir buluşu olan mahya ve mahyacılık, tarihî kayıtlara göre Sultan I. Ahmed döneminden itibaren İstanbul, Edirne ve Bursa'daki camilerde uygulanmaya başlanmış, daha sonraki asırlarda diğer şehirlere de yayılmıştır. Elektrikli ilk mahya ise 1941 yılında Ayasofya minareleri arasında gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili olarak A. Süheyl Ünver'in *Mahya ve Mahyacılık* (İstanbul 1932) adlı bir eseri vardır (Ayrıca bk. *Göklere Yazı Yazma Sanatı-Mahya*, İstanbul 2010).

muş. Ne tarafa kulak assanız ya bir gençten bir tazeye giden bir roman cümlesi yahut mübâhase-i siyâsiye dediğimiz ukalâ dün-beleğinin bir sözü işitiliyor. Bilhassa kırkını aşmış çeneler arasında hatt-ı vasl politika ve hatt-ı fasl yine politikadır. Eskiden muvâlsalet-i kalbiyeye istinâd eden dostlukları şimdi “Ankara’ya teveccüh” veya “Ankara’dan i’râz” hisleri bağlıyor ve çözüyor, muhâdenet ve münâferet birer mesele-i hükûmet oldu.

Dârülbedâyî’e girmeden evvel bir çayhâneye girdim. Orada şâyân-ı dikkat bir cemiyet vardı: Oruç keyfi hâlâ burnunda bir ihtiyar çay fincanını öyle bir höpürtü ile boşaltıyor ki... Ne yapsın, onu içmedikçe akli başına gelmeyecek!.. Yanımda sivri sakallı bir efendi -şüphesiz ketebe-i aklâmdan olacak- solundaki dalgın efendiye dönmüş, beylik cümleleri acül bir laklaka ile sırt sırta yüklenerek icrâât-ı hükûmeti tenkid ediyor; “Âh, dedim içimden, görebilsem de ben de etsem!..” Ötede orta yaşlı dört kişi sıkışık bir murabbâ-ı sükût içinde bir nevi “Encümen-i Hemedan” teşkil etmişler: Can sıkıntısına idmanları hissolunuyor... Bir köşede bir genç -yirmisinde var yok- gözlerini tavana dikmiş, düşünüyor, düşünüyor; galiba Bergson’un² felsefesinden mânâ-yı hayat çıkarmak istiyordu... Pencereye dayanmış uzun, uzun, uzun bir delikanlı -o kadar uzun ki yangın kulesinin oğlu diyeceğiniz gelir- sokaktan geleni geçeni seyrediyor; her ipek çarşaf geçtikçe biraz uzanıyor ve biraz daha uzun oluyor ve hedefi meçhul bir hasretle ara sıra içini çekiyor.. Karşiki peyke- de bir sarıklı, iki fesli sigaralarının mavi dumanına sarılı hâbide cümlelerle me’murînin müşkilât-ı maîşetini ve bayrama bir aylık var mı, yok mu bahsini açmışlar harâret-i lâzime ile münakaşa ediyorlar... Yanlarında yaşlıca bir hoca *Peyâm-Sabah*³ çarşafına

² Bergson, Henri (1859-1941). “Yaratıcı bir süreç” olarak öne sürdüğü yeni evrim teorisiyle “mekanik evrim” anlayışını yıkan, kesintisiz zaman (durée) ve yaratıcı tekâmül hakkındaki yeni görüşleriyle tanınan Fransız filozofu. Eserlerinin çoğu Mustafa Şekip Tunç tarafından dilimize çevrilmiştir (bk. Ziya Somar, *Bergson-Hayatı, Felsefesi, İlk Eserleri*, İstanbul 1939).

³ *Peyâm-Sabah*, 8 Kasım 1920-7 Kasım 1922 tarihleri arasında Mühran Efendi ile Ali Kemal tarafından yayımlanan günlük siyasî gazete. Gazetenin sürekli

nazar-ı basarını yapıştırmış, okuyor mu, uyuyor mu, bilmem!... Çayhânenin önünde açık yeşil kravatlı bir Tiring⁴ sıkı Alman biçimi -hâlâ mı, beyim?- bıyıklarını amûdî tutmak için iki elinin üçer parmağını yuvarlıyor; ayağı ile yün ipliği ören Bulgar karılarını hatırladım... Yanında Rusyalı ve bittabi al dudaklı ve balmumu yüzlü bir madam, gözleri kalabalığa saplı, bir yukarıya bakıyor, bir aşağıya; az kaldı soracaktım: "Aziz tombulam, kimi bekliyorsunuz?...". Madamın önünde siyah kıvrıcık kalpaklı bir Hâfız-ı Şirâzî⁵ yahut Şeyh Sa'dî⁶, karşısındaki nargilenin billûr karnını tümen tümen⁷ guruldatıyor... Bâbâ-yı İran'ın ötesinde gözleri, üzerine hohlanmış cam gibi buğulu iki veled-i kahir; ikisi de bir ehrâmın içinden çıkmış zannedersiniz, öyle kara, kuru ve mumyalanmış: Mesâkin-i ebü'l-hayr!⁸

Bu esnâda sokak dolmuş ve cereyan bizzarure batâete düşmüştü. İşaret edilecek bir nükte-i fenniye: Mâyiât kanununun zıddına olarak sokak cereyanında tazyik arttıkça sür'at eksiliyor! İşte âheste revişle geçiyorlar: Davulunu bırakmış bekçi geçiyor.

yazarları arasında Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenab Şahabeddin, Hâlid Fahri, Faruk Nâfiz ve Muallim Cevdet gibi isimler bulunmaktadır (bk. Tanju Oral, "Peyâm-ı Sabah", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1990, s. 247-248).

⁴ Tiring Galata: Merkezi Karaköy'de bulunan hazır elbise ve tuhafiye mağazası. Tünel'de de şubesi vardır. Bu mağaza ile ilgili olarak o yılların gazetelerinde şöyle bir ilân yer almaktadır: "Şarkın en büyük elbise mağazası - Dâima son modalar - Son moda elbiseler - Kadın, erkek ve çocuklar için - Elbiseye müteallik her nevi eşya - Tuhafiye, ayakkabılar ve çamaşır - Fiyat maktû - Çocuklar! Velînimetinize rica ediniz size elbiseyi Galata'da Tiring Mağazası'ndan alınız, ziyadesiyle memnun olacaksınız!" (bk. Cüneyd Okay, "İki Çocuk Dergisinin Rekabeti ve Müslüman Boykotajı", *Toplumsal Tarih*, sayı 45, Eylül 1997, s. 42-45). Başka bir ilân için bk. Sermet Muhtar Alus, *Masal Olanlar* (hzl. Nuri Akbayan), İstanbul 1997, s. 146.

⁵ 1320-1389 yılları arasında yaşamış İranlı büyük mutasavvıf-şair. Daha çok aşk, tabiat ve tasavvufî konularda yazdığı gazellerle şöhret kazanmıştır.

⁶ 1194-1292 yılları arasında yaşamış İranlı büyük mutasavvıf-şair. En çok tanınan iki eseri *Bostan* ve *Gülîstan*'dır.

⁷ Pek çok.

⁸ Ebü'l-hevl: Mısır'da, Ehramlar'ın yakınında bulunan insan başı şeklindeki Sfenks de denilen korkunç bir taş. Yazar burada "Ebü'l-hayr" ifadesiyle aslında diğeri çağrıştırmaktadır.

Merâh'i⁹ koynunda çömez geçiyor, kadife camadanlı¹⁰ bıçkın geçiyor, gerdanı bembeyaz, yanakları âteşin kızıl, gözleri bir sürme halkası içinde pür-hande Vesika hanım geçiyor (kalbinizi kendisine emanet etmeniz tavsiye olunur!), yağlı şapkasıyla Hrisantos'un eşi geçiyor (cüzdanınızı kendisine emanet etmeniz tavsiye olunur!), salnâmenin son bakayâsından bir paşa geçiyor (*Geçmiş zaman olur ki hayâli cihan değer*), burnu semâda, kolları omuzlarında maslûb, kadayıfçı geçiyor, bir örnek kurşunî çarşafı -yeni moda: İşlemeli çuval biçimi!- iki fıkırdak taze geçiyor (pencere yanındaki uzun, uzun delikanlı fena halde uzandı; ve yeşil kravatlı Tiring şıkı bıyık uçlarının istikamet-i şakûlisini teftiş etti), müstağrak-ı lâf ü müstağrak-ı güzâf ve müstağrak-ı İttihad¹¹ ve İtlâf¹² siyâsiyyûn geçiyor, kaynanası, haremi, eniştesi, ablası, amcası, dört çocuğu, bir babası ile şâyân-ı hayret, şâyân-ı hürmet ve şâyân-ı mükâfat bir "kesâfet-i nüfûs" geçiyor; Yârabbî, kim geçmiyor ki.. Derken elektrik ziyâsı, gırlıtısı, dakdakası ile halkı ikiye biçerek tramvay geçiyor, horlayarak oto geçiyor, kestane fişenkleri atarak moto geçiyor, içinizden bir muazzeb ses temenni ediyor: "Âh, nerede gacıracı bir manda arabası... Bu yeni maskaralara sür'at nedir anlatsın ve hepsini arkasında susta durdursun!"

Bu aralık çayhâneye Maksim Gorki'den¹³ daha lâgar ve Lenin¹⁴ gibi elmacık kemikleri çıkık bir Moskof dilencisi girdi; ağır bir votka ufûneti içinde Rusça mırıldanarak hâzirûnu dolaşıverdi.. Bolşevizmin¹⁵ bir manzara-i muvaffakiyeti: Haraşo!¹⁶

⁹ Arapça meşhur bir nahiv kitabı.

¹⁰ Camadan (Far. Câme-dân): Eskiden çapraz düğmeli, ipek veya sırma işlemeli bir tür kısa yelek.

¹¹ İttihad ve Terakkî Fırkası.

¹² Hürriyet ve İtlâf Fırkası.

¹³ Gorki, Maksim (1868-1936). Ünlü Rus romancı. En tanınmış eserleri arasında *Ana ve Babalar ve Oğullar* bulunmaktadır.

¹⁴ Lenin, Vladimir İliç (1870-1924). 1917 Rus İhtilâli'nin öncüsü olan Rus fikir, siyaset ve devlet adamı. Bazıları Türkçeye de çevrilen eserlerinin sayısı 100'den fazladır.

¹⁵ Bolşevizm (Fr. Bolchevisme): Çoğunluk diktatoryasına uyan ve 1915-1980 yılları arasında daha çok Sovyetler Birliği'nde proleterya diktatoryası şeklinde görülen doktrin.

¹⁶ Haraşo (Rus. Khoroso): İyi, güzel.

Bu çayhâneler hakikaten ne güzel Ramazan sineması! Ancak görececek göz olmalı ve bakmayı bilmeli!

*

Şimdi bir “temâşâ” intihâb etmeli idim. Şarktan garba doğru caddeyi kat’ ederken baktım: Evvelâ üstadımız Fehim’in¹⁷ Asrî Tiyatro’su.. “Asrî Tiyatro!” dedim kalben, bunun oyunlarını hesapça şunlar olacak: Gâlâ-yı es’âr, parasızlık, vesika kurbanları, madam tombula, Yunan şenâyîi, harb zengini, hamiyet muhtekirleri, çeteler, tehdid-i âfâk ilh...” Biz şimdi bu oyunların tarihini yaşıyoruz; temsilini ne yapacağım!.. Dârülbedâyî “Eski Rüya”yı¹⁸ ilân etmişti: Bakalım, dedim, daha câzibeli bir yer bulamazsam buraya dönerim.. Dârülbedâyî’e bitişik tiyatroda “Lâle Devri”¹⁹ vardı. Lâle devri! Bu isim hatırıma derhal şunları getirdi: Sa’dâbâd²⁰, Damad İbrahim Paşa²¹, Nedim²², Hasan Zülâlî Efendi²³, onun zevcesi, Patrona Halil²⁴, Ahmed-i

¹⁷ Ahmed Fehim Efendi (1857-1930). Daha çok melodram ve komedilerde rol alan sahne ve perde sanatçısı.

¹⁸ Reşad Nuri Güntekin’in bu oyunu 1921 yılı başlarında önce Yeni Sahne’de, bir süre sonra da Dârülbedâyî’de temsil edilmiştir.

¹⁹ Musâhipzâde Celâl’in (1868-1959), 1914 yılında kaleme aldığı bu oyunu birçok defa sahnelenmiştir.

²⁰ Sa’dâbâd: III. Ahmed’in saltanatı ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın sadâreti zamanında (1718-1730), İstanbul’da Kâğıthâne’de inşa edilen Sa’dâbâd Kasrı dolayısıyla binanın bulunduğu yere verilen ad.

²¹ Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (1670-1730). Lâle Devri’nde (1718-1730) gerçekleştirilen yeniliklerin öncülerinden olan Osmanlı sadrazamı.

²² Nedim (öl. 1730). Divan şiirinin önde gelen en tanınmış şairi. Tarihlerimizde Lâle Devri diye adlandırılan Sultan III. Ahmed ve onun sadrazamı Damat İbrahim Paşa devrinin (1718-1730) zevk ve eğlence hayatını canlandıran gazel ve şarkılarıyla şöhret kazanmıştır. Divanı önce Halil Nihad (Boztepe) tarafından muntazam bir şekilde yayımlanmış (İstanbul 1922), daha sonra Abdülbâki Gölpınarlı bazı şiirler ilâvesiyle yeni harflerle de yayımlamıştır (İstanbul 1951, 1972). Daha yakın bir tarihte Muhsin Macit tarafından *Nedim Divanı* (Ankara 1997) adıyla tenkitli basımı yapılmıştır.

²³ Hasan Zülâlî Efendi (öl. 1730). Silâhtar Delviyeli Ali Ağa’nın oğludur. Bursa ve Mekke kadılığından sonra 1728’te İstanbul kadılığına getirilmiş, 1729’da azledilmiştir. Patrona İsyanı’nın planlanmasında rol oynamış, isyan bastırıldıktan sonra bir kayıktan Marmara Denizi’ne atılarak ortadan kaldırılmıştır (bk. M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958, s. 126-127). Karısının Damad İbrahim Paşa ile ilişkisinden bahsedilmektedir.

²⁴ Patrona Halil (öl. Kasım 1730). Lâle Devri’ni sona erdiren ve Sultan III. Ah-

Sâlis²⁵, helva sohbetleri²⁶, yirmi sene sulh... Kim derdi ki Lâle devri nâle devrinde bir oyun olacak... Dârülbedâyî'in karşısında Hasan Efendi²⁷ ve Nâşid Bey²⁸ gibi "komîk-i şehîr"lerin oyunları: Oralarda isim değişir, oyun değişmez; bir de şu "komîk-i şehîr" in terkihi yok mu, insanı terkipten soğutuyor!.. Geçelim.

Doğrusunu söyleyeyim mi, bir canbazzâne olsaydı ben onu hepsine tercih ederdim. Ben -başıma göre pek ayıp da olsa itiraf edeceğim ki- canbazzâneleri pek severim. Bence orada bütün kabiliyet-i beşeriye hakkında bir fikir alınabilir. Kadın, erkek canbazlar -bâ-husus kadınlar- harekette başka ve sükûnette başka bir âheng-i tenâsüb gösteren güzel vücutlarıyla şâhâne birer manzaradırlar: Hafif ve gizli bir memnuniyet yüklü dudaklarının üstünde tebessüm eder; et rengi triko içinde yuvarlanan adaleleri "spor"un münâdi-i fezâilidir; bu mes'udlar yerde, ipte, telde, nerede gezseler sukut nedir bilmezler. Onların nazarında küre-i arz sanki bir lastik ve bulutlar güya birer hafif salıncaktır. Onları seyrederken gözüm çocuk ve kollarım genç olur; kuvvetin ebediyetine inanacak gibi olurum. Hele tavana merbût trapezden kollarını ve bacaklarını açarak bir canbaz kızı ufkiyyen uzandı ve canbazzânenin tavanında bir salîb şeklini aldı mı, halvet-i hevâyâ terk olunmuş bir cism-i lâtif hatırıma gelir. İçimden: "Ooh, kim bilir şimdi ne kadar mağrurdur!" derim ve "Mağrur olma canbaz hanım senden mâhir poyraz var!" diyeceğim gelir... Ve canbaz kızı yere inince dudağındaki mânâ-yı mübâhîye dikkatle sanırsınız ki ayrıldığı semâyı hatırlayan bir şeytandır!.. Bundan başka bir canbazzânede alel-ekser bir de hokkabaz bu-

med'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Patronâ'îsyanı'nın elebaşısı.

²⁵ Ahmed III (1673-1736). Osmanlı padişahı. 27 yıl süren saltanatı sırasında özellikle Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığında iktisadî ve sosyal meselelerle yenilileşme hareketlerine büyük önem vermiştir.

²⁶ Lâle Devri'nde özellikle kış geceleri başta devrin padişahı ile sadrazamının da katıldığı ve bir yandan helva yenirken bir yandan da çeşitli şiirler okunup hikâyelerin anlatıldığı sohbetlere verilen ad (bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992, s. 202-203).

²⁷ Kel Hasan (1874-1929) adıyla da tanınan ünlü tulûat oyuncusu.

²⁸ Nâşid Özcan (1886-1938). Ünlü tulûatçı ve tiyatro müdürü.

lunur; yakasından kafes veya paçasından güvercin çıkarır; kılıç yutar, dantelâ kusar. Bu da şu itibarla şâyân-ı temâşâdır ki siyasete benzer ve bence hokkabazlar diplomatlardan daha büyük adamlardır, çünkü müracaat ettikleri blöfler daha suhûletle yutulur ve hiçbir mideyi bî-huzûr etmez!

Neyleyim ki bu sene Şehzâdebaşı'nda her şey var, bir canbazhâne yok. Dârülbedâyî'e döndüm: "Eski Rüya"yı öteki oyunlara tercih ettim, bâ-husus ki Dârülbedâyî'de ben duhûliye rûsûmundan ma'fûvüm!..

"Eski Rüya" el-hak muktedir bir genç muharririn -Reşad Nuri'nin-²⁹ eseridir. Müellif eserinde bütün sanat âşinâlığını gösterdiği gibi hey'et-i temsiliyede her ârızaya rağmen devam-ı terakkîsini sahnede bi-hakkın ispat etti. Eliza Hanım³⁰ hayât-ı san'atta, bilâ-tevakkuf yükseliyor, Ertuğrul Muhsin³¹ artık denebilir ki kesb-i kemâl etmiştir. Dârülbedâyî'in bu yüksek numûneleri meydanda iken san'at-ı temâşâmızın terakkîsini hiçbir muhibb-i hakikat inkâr edemez.

Dârülbedâyî'de üç saat pek ince bir hayât-ı san'at karşısında idik. Bâ-husus Ertuğrul Muhsin Bey'in sanatı bazan anlayamayacağımız kadar ince idi. Biz sahnede ve hayat-ı hakiyede hararet-i aşkı biraz daha bâriz görmeğe alıştık; o kadar toplu, ağır ve ince âşıklık bazan hissiyâtımıza yabancı kalıyor. "Eski Rüya"daki rolünde Ertuğrul Muhsin'i kusurlu bulanların hikmet-i muâhezesi buna müsteniddir. Ben bu intikada iştirak

²⁹ Reşad Nuri Güntekin (1892-1956). Daha çok romancı olarak tanınmakla birlikte birçok oyun kaleme almış, başarılı adaptasyonlar da yapmıştır. Dârülbedâyî'in ilk yıllarında ona oyun yetiştirenlerin başında geldiği belirtilir (Reşad Nuri'nin sahnelenen oyunları hakkında bk. M. Nihat Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, s. 203-204).

³⁰ Eliza Binemeciyân (1890-1981). Daha çok komedilerdeki başarılı rolleriyle tanınan oyuncu.

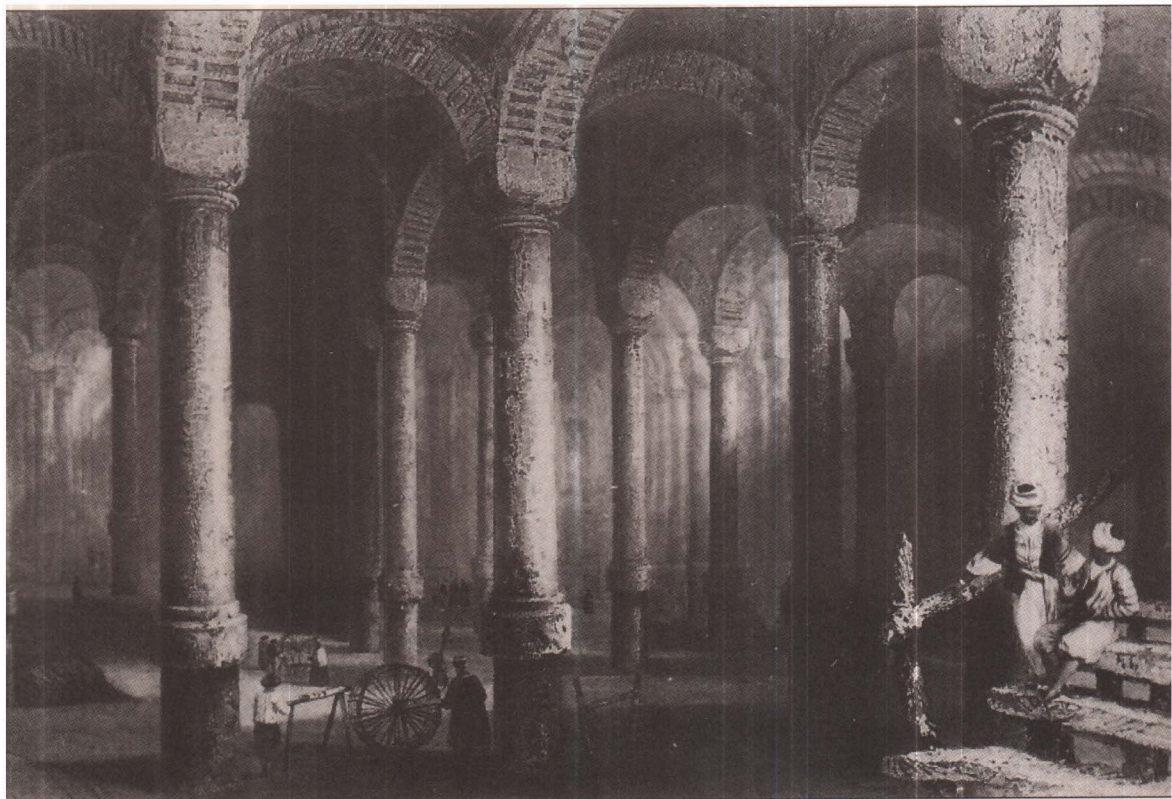
³¹ Muhsin Ertuğrul (1892-1979). Türk tiyatrosunun en önemli isimlerinden. Oyun yazarı, oyuncu, tiyatro müdürü, rejisör, tiyatro oyuncusu ve çevirmen (bk. *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, s. 169-170; Hilmi Zafer Şahin, "Ertuğrul, Muhsin", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1994, s. 195-196).

etmek istemem. Mâmâfih itiraf ederim ki sanat ve sanatkâr biraz muhiti gözetlemek mecburiyetindedir.

“Eski Rüya”dan uyanınca yine kendimi Şehzâdebaşı kalabalığının boğucu tazyiki içinde buldum ve bu sefer tazyik bana daha ziyade tahammül-sûz geldi. Çarşıkapısı’na kadar gelip de izdihamdan sıyrılıncaya kadar sıkıntıdan boğuldum.

Bir gece daha bu mahyalı eğlencelere avdet edecek miyim, bilmem. Yalnız şunu bilirim ki evime gelip yatağıma girinceye kadar kalbimden burnuma bir ıtr-ı tevbe geliyordu!

Peyâm-Sabah, nr. 898-11328, 2 Haziran 1337/1921.

BAYRAM MESMUÂTI

Bayram kıyafetlerin devr-i riyâsıdır.

- İyi giyin, ama dikkat et ki kostümün sana fâik olmasın!

- Ne kadar yalanlar bir “varaka-i sahiha” üstüne geçmekle “hakikat” olduk, sanırlar.

- Güzel kadınlarımız eskiden tavan gibiydiler: Yalnız sâhib-i hâneye görünürlerdi. Şimdi semâ gibi oldular; her gözü olan görüyor.

- Aşkı tatmış bir kalp için aşksız hayat bir soğuk esnemedir.

- Çeneleri düşmedikçe ihtiyarlar az söylerler: Hayat onlara sözün faidesizliğini öğretmiştir.

- Her kalp lââyık olduğu aşka nâil olur.

- Fikren emîr olamazsan esir olursun: İkisî ortası yoktur.

- Birbirini anlayanlar arasında sükût sözden daha çok derinlere ve daha çok uzaklara gider.

- Köyler şehirlerden az akıllı değildir, şu kadar var ki köylerde akıl paslanır.

- En tatlı bûse o dudaklara muv'uddur ki en hayal-perver dimağa merbûtturlar.

- Nâ-mütenâhîliği ben bilhassa şunda görüyorum: Nisyan!...

Ne kadar adam yuttu ve daha ne kadar yutacak ve hiçbir zaman dolmaz!

- Âlem-i san'at gibi âlem-i muhabbeti de bedîiyyât idare eder. İstiyorsanız ki yaşasın, aşkınızı güzel, zarif ince şeylerle ihâta ediniz.

- Aşkın en yüksek lezzetini hiç ummadığı bir aşkı bulan bedbahtlar tanır.

- Ben siyasî fırkalardan müşteki değilim, be-an şart ki muhalefette kalsınlar.

- Her kadının ruhunda bir roman yatar; ve doğrusu şudur ki en çılgın masallar en uslu kadınların ruhlarında gizlenir.

- Aşkın en tabîî gıdası fedakârlıktır, ister bir taraftan sâdir olsun, ister iki taraftan.

- Bir şairin hâfızası tarihleştirdi mi, hükmedebilirsiniz ki ihtiyarladı.

- Bir aşkın açtığı yarayı kapayabilecek ancak bir merhem vardır: Bir yeni aşk!

- Büyük ruhlar bizzarure asırlarının aleyhindedirler.

- Tesadüfün yükselttiği adamları âmme hakikaten yüksek adamların fevkinde görür.

- İskender'e¹ Aristo:² "Tarihi yazan biziz, yapan siz!" diyor. İskender de ona: "Yapabilecek olsanız yazmağa tenezzül eder miydiniz?.." diyebilirdi.

- Hürriyeti bi-hakkın anlamayan behemahal su-i istimal eder.

- Bir mükemmel iftar esnâsında Ramazan'ı beğenmeyen kimseyi görmedim!

- Akîm hulyâlar kendi kendilerini ekl ile beslenirler.

¹ M.Ö. 356-323 tarihleri arasında yaşamış, Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Hindistan'ı zaptetmiş, Büyük İskender diye de anılan Makedonya kralı Filip'in oğlu.

² M.Ö. 384-322 tarihleri arasında yaşayan ünlü Yunan filozofu. Eserlerinin büyük bir kısmı kaybolmuş olup günümüze kadar gelebilenler arasında *Kategoriler*, *Metafizik*, *Poetika*, *Estetik*, *Politika* ve *Organon* bulunmaktadır.

- Dikkat ettim, bizim memlekette “düşünen”ler birer “unsur-ı sefâhat” gibi telâkki olunuyorlar.

- Sevdiği erkekten uzak durmağa mecbur olmak, seven kadın için en elîm yalandır.

- Bizde her fırka-i siyâsiyenin mevki-i iktidara geçer geçmez ilk eser-i icraâtı bir “mazlumîn alayı” teşkil etmek oluyor.

- Memurîn müsabakası: Ekmek fethi için açılmış ne hazin muharebedir.

- Ye's-i hakiki ağlamaz, acı acı sırtır.

- Kötü âmirler onlardır ki rûsûm-ı vazifeden kendilerini âzâde hissederler.

- Sevdaların en karası sevdâ-yı câhtır: Kara sevda ona demeli.

- Çok kere hanımlar: “Benim fikrim...” diye söze başlarlar, bir de bakarsınız ki bütün söyledikleri “his”ten ibarettir!

- Ne kadar hür olsanız biliniz ki cemiyet-i muhîte içinde mahbussunuz.

- Alel-ekser derin sözler uzun sükûtları takip eder.

- Bence idare-i Hamîdiye³, idare-i İttihâdiye, idare-i İtilâfiye, hepsi aynı yekûna bâliğ olan ayvaz kasap⁴ hesaplarıdır: Çünkü ben esasen bizdeki nizâm-ı ictimâîyi beğenmiyorum.

- Umûr-ı idâriyede kadınlar erkeklerin yerini tutar: İğne süngünün yerini tutacağı kadar!

- Tayyarecileri kıskanıyorum: Sanıyorum ki insanları nisbet-i hakikiyelerinde yalnız onlar görebiliyorlar!

Peyâm-Sabah, nr. 908-11338, 14 Haziran 1337/1921.

³ Sultan II. Abdülhamid devri idaresi (7 Eylül 1876-13 Nisan 1909 arası).

⁴ “Ayvaz kasap hep bir hesap “: Halk ağzında “Ha öyle ha böyle, ikisi de bir” anlamında kullanılan bir deyim.

28 ORUÇ VE İFTAR

Orucun sıhhatte hizmeti bir müteârife-i tıbbiye hükmündedir. Bu hakikatı tecârib-i fenniye her gün biraz daha kuvvetle tasdik ediyor. Vâkıa açlık zayıflatır ve eski zamanlarda zayıflık bir musîbet-i uzviyye gibi telâkki olunurdu. Bu telâkkiyi son senelerin tahkikat-ı tıbbiyesi tashih etti: Yağsızlık eğer bir hastalıktan mütevellid değil de savm veya perhiz gibi bir sebepten nâşi ise sıhhat için bir beşâret addolunmak lâzım gelir. Zira bugün muhakkaktır ki semizlik bedenın emrâzına karşı kuvve-i dâfiyasını azaltıyor. Hattâ meselâ tifo gibi bazı hastalıklarda musâbın zayıflamamasını tabâbet-i hâzıra bir nişâne-i şeâmet telâkki eder. Demek oluyor ki dîn-i mübînimizin her emri gibi farîza-i savmın da bir ni'met-i semâviye olduğına fen de bir mü'min kadar kani'dir.

Mâmâfih oruç hiç şüphe yok ki hissiyet-i asabiyyeyi tahrik eder. Hâl-i sıyâmda mu'tâdımızdan ziyade sinirli ve titiz oluruz. Biraz sert kapanan pencere kapadı kafatasımızın içinde bir infilâk şiddeti alır. Bilhassa ikindiden sonra elyâf-ı a'sâba müstesna bir kabiliyet-i taharrüş gelir: İzzet-i nefis gerilir, alınganlık artar, kalenderler mutaassıb birer pîr-i teşrifât kesilir, en hafif tırnak teması korkunç bir galeyân-ı tehevvr getirir; sahurda mahzur görmediğimiz şakaları gurûba yakın tekrar etmeğe gel-

mez; gece hoş görülen muâmeleler akşam üstü tahammül-sûz birer saygısızlık tesiri icrâ eder. Cümle-i asabiye'nin Ramazan'da aldığı bu isti'dâd-ı hiddete "Oruç tiryakiliği" deriz.

.....¹ hikmet-i münîfesi oruç tiryakilerinin gündüz dudaklarından düşmez. Eğer vird-i zebanlarıyla kendilerini teşvik etmeseler hemen her hâdis-e hayâtiye onları günaha sokar; kanları o kadar mâil-i fevâridir. Yüzleri turşudan daha ekşi hissolunur. Onları biraz karınları acıkmış çocuklara teşbih edebilirsiniz: Vızıldamak için bahâne ararlar. Sözlerinde şâyân-ı hayret bir meyl-i tahakküm vardır; kat'iyetle tasdik ve kat'iyetle inkâr ederler. Hiç bir mesele için nisbiyet ve izâfiyeti kabul etmezler. Onlarla münâzara bir ihtiyatsızlıktır. Ednâ itiraz büyük bir münâzaa kapısı açabilir. Hele etraflarında gürültüye hiç dayanamazlar: Bir maşrapa yuvarlansın, yahut bir tabak kırılsın, fil-hâl dünya yıkılmış gibi köpürürler. Yalnız bir gürültü vardır ki daire-i tahammülleri dahilindedir; onu sükût içinde beklerler ve hattâ sabırsızlıkla isterler: İftar topu!.. Bakınız, bu korkunç sadme-i sadâya karşı hiç bir oruç tiryakisinin öfkelenmediğini görmedim. Fakat o velvele de o kadar nazlı gelir ki... İftar tepsisi etrafında toplandığımız dakikadan itibaren sâniyeler birer saat kadar uzar; etrafın aydınlığı yapışkan bir mahiyet alır; güneş istiskalden anlamayan bir saygısız olur, öyle sanırsınız ki kendisini gurûba davet eden ufka karşı kanlar içinde inad ediyor, yatmak istemiyor; güyâ sâimlerin: "*Allahümme leke...*"² zemzemeleri ona bâis-i felâh oldu. Yirmi dört saatin hiç şüphe yok en batîü'l-hareke devri bu intizâr zamanıdır.

İtiraf etmeliyiz ki hâdisenin ehemmiyetine nisbetle şiddet-i intizârımız mübalâğalı değildir. Düşününüz ki ağızımıza hürriyet-i istihlâki o iade edecek ve bâ-husus "iftar" mezuniyetini o verecektir. İftarı bir "yemek" zannedenler aldanır. Aralarında mühim bir umum ve husus nisbeti vardır. Herkes her gün yiyebilir, fakat her gün herkes iftar edemez. İftarın hattâ

¹ Burada metinde bir boşluk bulunmaktadır.

² "Allahım senin için [oruç tuttum...]"

velîme kuvvetinde bir lezzeti vardır; sahur bile bir diğer Ramazan mâidesi olduğu halde kıymetçe iftarın dûnunda kalır. Sahurda dil yorgundur, damak ımızganır³, mide uyuklar ve dişler ihtiyâc-ı istirahatle göz kapakları gibi biribiri üzerine düşerek çiğner; çeşni şâyân-ı ihmal bir unsur-ı taam hükmünü alır. Bunun için sahur yemeği biraz oluruna bağlanır. Halbuki iftar hiç öyle olamaz; itinalı istihzârât ister.

Meşhur meseldir: “Ağız бүdelâdır” derler. İftarda ağızın hamakat-i mu’tâdesi şüphesiz azalır, zekâ biraz zâikaya inmiş gibi olur. Dudaklara müstesna bir hissiyet-i bedîiye gelir: Dil her kap yemeğin zayıf noktasını derhal keşfeder. Burun pek hassas bir emîr-i intikad kesilir: Et suyunun ıtrını çok bâriz, kebabın râyihasını gayr-ı kâfi, tavuk göğsünün tarçınını rutubetli bulur.

Oruçlular aç değil, fakat çok iştihalıdır. Açlık ile iştihayı tağlit etmemeliyiz: Biri elem verir, diğeri lezzet vaad eder. Bu vaadi zâikamızda hissederek iftar mâidesine yaklaşırız: Sofralarda şâyân-ı dikkat bir manzara-i ittihad görülür. Ramazanda iftar kuvvetli bir âmil-i içtimâîdir. Birlikte iftar edenler arasında ihtilâf ve nifak bir hâdise-i nâdiredir. Toptan evvel hayât-ı içtimâiye mahzurlarından şikâyet edenler şimdi yalnız menâfiini hatırlarlar. Güyâ dudaklar müttefikan sükût içinde şırpırdar ve çatallar tabaklar üstünde beraber çıtırdar: Bu ince bir “Sûr-ı dîn” - “Sûr-ı dîn”⁴: Bunu isterseniz Fransızca bir kelime gibi, isterseniz kaide-i Fârisiye üzre mec’ûl bir terkîb-i izâfî gibi okuyabilirsiniz!- Ve bu nâzenîn bir orkestradır.

*

İftardan sonra, bilmem dikkat ettiniZ mi, herkes az çok hoşsohbet olur. Oruç tiryakileri titizlikten artık çıkmışlardır; huylar yumuşar; iftardan evvel, kurumuş kapı rezeleri gibi, gıcırdayan dişler şimdi güyâ yağlanmış, sessiz işler. Yanyana çorba

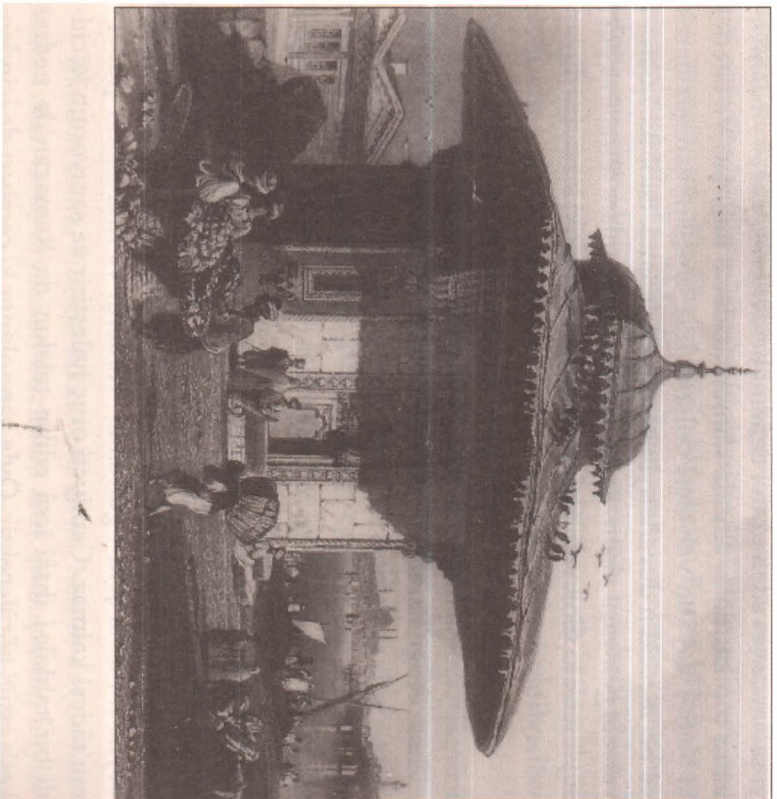
³ Imızganmak: Uyuklamak

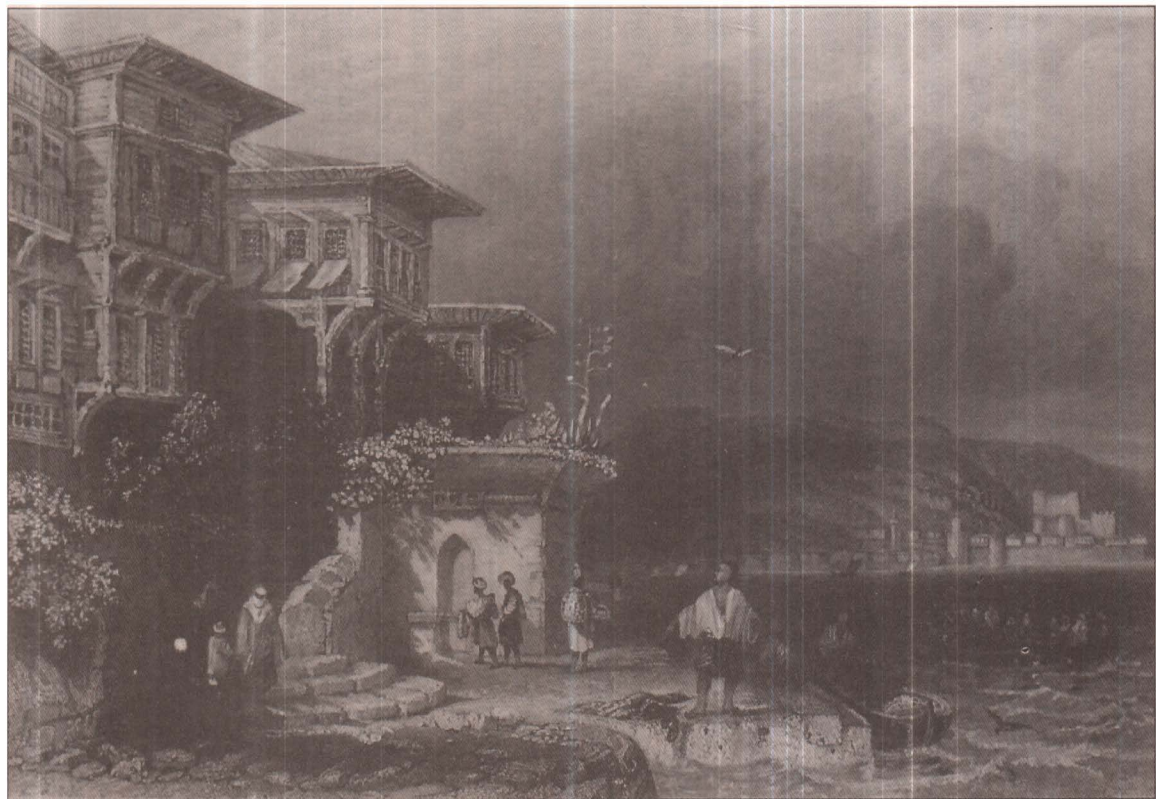
⁴ *Surdin* (Fr. Sourdine): Bir sazın sesini azaltmaya, sağırlandırmaya, kısmayın yarayan tarak şeklinde küçük ahşap parça (bk. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C. II, Ankara 1990, s. 309).

içenler arasında sıkı bir râbîta-i muvâneset vücuda gelir. Zarif cümleler ve hoş nükteler dudaklarda müsabaka eder. İştîha ile oturulan iftar masasından hafif bir mestî-i talâkatle kalkılır. Ve neşve-i lisânın humânı yoktur.

Mâmâfih öyle dindaşlar tanırım ki orucu iftardan çok ziyade severler. Onlar için Ramazan'ın güzel saatleri saat-i savmdır. Onlar güneşin mağrîbe takarrübünü mahzun bir nazarla takip ederler ve Ramazan minarelerinden ışıldak mahyaları değil, edâyı salâta davet eden ezan i'tizâzını beklerler. Lezzet-i vicdaniyelerini top kandiller altında sâimen ibadette bulurlar. Ve isterler ki âlem-i hayâtın velvelesi onlara biraz oruçlarından süzülerek ve bir mescidin duvarlarıyla biraz sağırlanarak hafif bir hulâsa-i velvele gibi vâsıl olsun. Ramazan'da hayat onlara âheste ve pest söylemeli ki dinleyebilsinler. Ramazan'ın hakiki lezzetini duyan ve keyfini süren onlardır.

Ramazan şahsî titizlikler tevlîd edebildiği halde eser-i ictimâîsi daima mülâyemettir. Hükûmetlerimizin şehir-i sıyâmda ittihaz ettiği kararları tahattur ediniz: Onlarda fevkalâde bir hisse-i şefkat bulacaktır. Oruç günlerinde zimamdârân-ı umûr vergi tarh etmekten ekmek ve erzak fiyatını düşürmeğe, me'mûrîni parasız bırakmamağa sarf-ı mesâî eder. Ahlâk-ı umumiyyeye bir yumuşaklık gelir, cünhalar ve cenâbetler azalır. Ve güyâ buna zımnî bir mukabele olmak üzere mahkemeler bin-nisbe daha mâil-i müsamaha görünür: Ramazan'da verilmiş bir idam kararı hiç hatırlamıyorum. Şehir-i Ramazan denebilir ki beyne'n-nâsda şehir-i gufrandır. Kinlerin ve ihtirasların şiddet-i mu'tâdesi kalmaz. Cemiyeti oruç iyileştirir ve sanıyorum ki ciddi bir tahkîk-i ihsâî icrâ edilse talâkın da Ramazan'da nedret kesb ettiği görülecektir. Öyle zannolunur ki cemiyet de içinden: "Mübarek günlerde şeytana uymayayım!" diyor... Oruç efrâd gibi cemiyeti de tehzîb eder; sıhhat-i cemiyete de muvâfıktır.

MEVSİM-İ SİYÂM

Mevsim-i sıyâm, biliriz ki, fusûl-i erbaa gibi muayyen değildir. On sene evvel kışa müsâdifti, şimdi bahar ile birleşti. Bazıları yaz Ramazan'ını severler ve kış Ramazanlarının meşhur temcid pilavını hatırlattığını zikrederler. Bazıları bilâkis yazın uzun ve sıcak günlerinin ehl-i sıyâm hakkında müşfik davranamayacaklarını ileri sürerek kış Ramazan'ını tercih ettiklerini gizlemezler. Bahar Ramazanları iki tarafı da uzlaştırır: Hararet, gündüzlerin imtidâdı, her şey mu'tedil. Ne soğuğun, ne sıcaklığın şiddetinden, ne damağın müfrit yübûsetinden, ne de iştihanın açlığa inkılâbından, hiç birinden oruçlular baharda muzdarib olmazlar. Eyyâm-ı itidalde abdest ve namaz gibi oruç da hakiki bir lezzettir; hayâl-i Ramazan'a biraz hayâl-i bahar karışır. Mescidler şadırvanları etrafında yeşillenen ağaçlarıyla biraz bahçeleri ve kırlar -müezzinleri kuşlardan, minareleri ağaçlardan, seccadesi topraktan, cemaati başaklardan ve imamları çiftçilerden müteşekkil- birer ma'bedi hatırlatırlar.

Minarelerimize mahya ipleri asılmadan evvel bu sene arz yüzünü güneşe çevirmişti. Ber-mu'tad Hızır-İlyas günü¹ gördüğümüz kiraza bu yıl Ramazan arifesinde kavuştuk. Her gece

¹ Halk ağzında daha çok Hıdırellez diye anılan ve Hızır ile İlyas peygamberin her yıl buluştuklarına inanılan 6 Mayıs günü.

mahya gördüğümüz gibi hemen her gün güneşin göz kamaştırıcı yüzünü görüyoruz. Alelekser Nisan'da İstanbul güneşi ay gibi hararetsiz ve şimal güneşleri gibi yüzü bulutlarla örtülüdür; bu senenin müstesna ve turfanda baharı bize âdeta bir yaz güneşi getirdi: Bazı günler Temmuz'u hatırlatıyor. Fakat pâyitahtın ahvâl-i cevviyesini bilenler bu mevsimsiz şiddetten kuşkulanırlar; bilirler ki burada mîzânü'l-harâre güneşe nisbetle arzın bulunduğu mevkiden ziyade esen rüzgârların istikametine tâbidir. Hangi mevsimde olursa olsun poyrazdan biraz kutup ve lodos, biraz hatt-ı üstüvâ getirir ve hiç biri yakacak veya donduracak kadar devam etmez; aralarında gizli bir münâvebe gözetirler; hava birkaç gün şimalden estikten sonra cenuptan bir cevap alır; ve iki rüzgâr arasını rûkûdet günleri doldurur. Bu cihetle şehrimizde sık sık mevsim içinde mevsim yaşarız.

Ramazân'ın ilk günleri bahar içinde bir yalancı yaz gördük. Emîn olabiliriz ki birkaç gün sonra, Mayıs'ın bilmem kaçında Mart'ı hatırlayacağız. Bakacağız ki bugün pamuklaşan ve beyazlanan bulutlar yine sarı ve kirli kocaman yapağı yumakları olmuşlar ve üzerimize ağıyorlar... İstanbul'da gökyüzü insan yüzü gibi sık sık mânâsını değiştirir ve bu televvün pâyitahtımızın güzelliklerinden biridir.

Şimdilik semâ bizim nâsiyelerimiz gibi mestûr-ı endişe ve meşbû'-ı melâl değil. Bulutlar çatılmış kaşları veya sıkılmış yumrukları hatırlatmıyor. Altında yaşayan ruhlara semâ-yı mevsimin âyine olduğu hiç olmazsa bugünlerde iddia edilemez. Zîrindaki vekâyî güneş çiftçilere pek müsaid bir nazarla takip ediyor: Güyâ yeryüzündeki a'mâl-i beşeriyeden yalnız ziraati tahsîn etmektedir. Vâkıa tarlalarda çalışanları beğenmek için güneş kadar büyük ve yüksek olmağa hâcet yok: Mesâî-i zirâiye her müslüman nazarına biraz ibadet gibi görünür. Dikkat buyurunuz: Çalışan çiftçinin evzâı müddet-i devamları mütefâvit kıyamlardan, rûkûlardan ve sücûdlardan mürekkeb bütün bir hareket-i salâtıdır. Kalîce-i türâb üstünde duâ-yı inbât ile edâ edilen bu vazifenin kudsiyetini kim inkâr eder? O sayede toprak

yeşillenecek, kışın çöl gibi تنها ve çıplak duran kırlar birer bahçe olacak ve biz ekmek bulacağız. Servi gölgeleri altında uyuyan kabristanlar bence tarlalardan daha ziyade şâyân-ı hürmet değildir. Hattâ mevsim-i ziraatte kabristanları tarlalara nisbetle kırgın hissederim. Oralarda da otlar yeşerir, fakat aralarına bel ve kazma girmez; çünkü kemikler var. Biz o kemikleri toprak içinde akim bırakmağa hürmet diyoruz; ihtimal ki o kemikler biraz dışarı çıkmadan ve havada biraz hayât-ı muhîti görmekten mütelezziz olurlardı. Ruhlar niçin nefes almak istemesinler? Toprak olmuş cesetler acaba her biri kendi hâtıra-i hayatı ile koynunda bir tohum filizlendirmek istemez miydi? Mezar taşları altında sükût eden tabiatla, bana öyle geliyor ki, bir ihtiyâc-ı hitâbet var ve biz onun söylemek dileyen ağzını toprakla tıkamışız. Mâmâfih onu susturamıyoruz: İşte serçelerle damlarda gevezeleniyor ve hiç yalan söylemeksizin!

Filhakika bahar oldu mu, hiçbir kuşun aklına ökse ve kapanca gelmez. Yerler çayır ve çiçek olunca kuşlar mest-i musiki kendilerini unuturlar. Kanatlarının bütün müsaade-i ititâatini isti'mâl ederek küçük kuşlar kartallara yetişmek isteyerek, artık ağaçları kendilerinin irtifâ'-ı elhânına nisbetle çok alçak bulurlar; bulutlarda ötmek için yükselirler, yükselirler. Ve yükseldikçe genişleyen dâire-i rû'yetlerine doyamazlar. Gözleri ufka hiddetlenir, güyâ: "Bu değirmi çenber niçin bir dâire-i dîvar gibi nazarlarımızın önüne dikiliyor?" derler. Onlar öteyi, daha öteyi ve daha ötede baharın nihayetsizliğini görmek hevesindedirler.

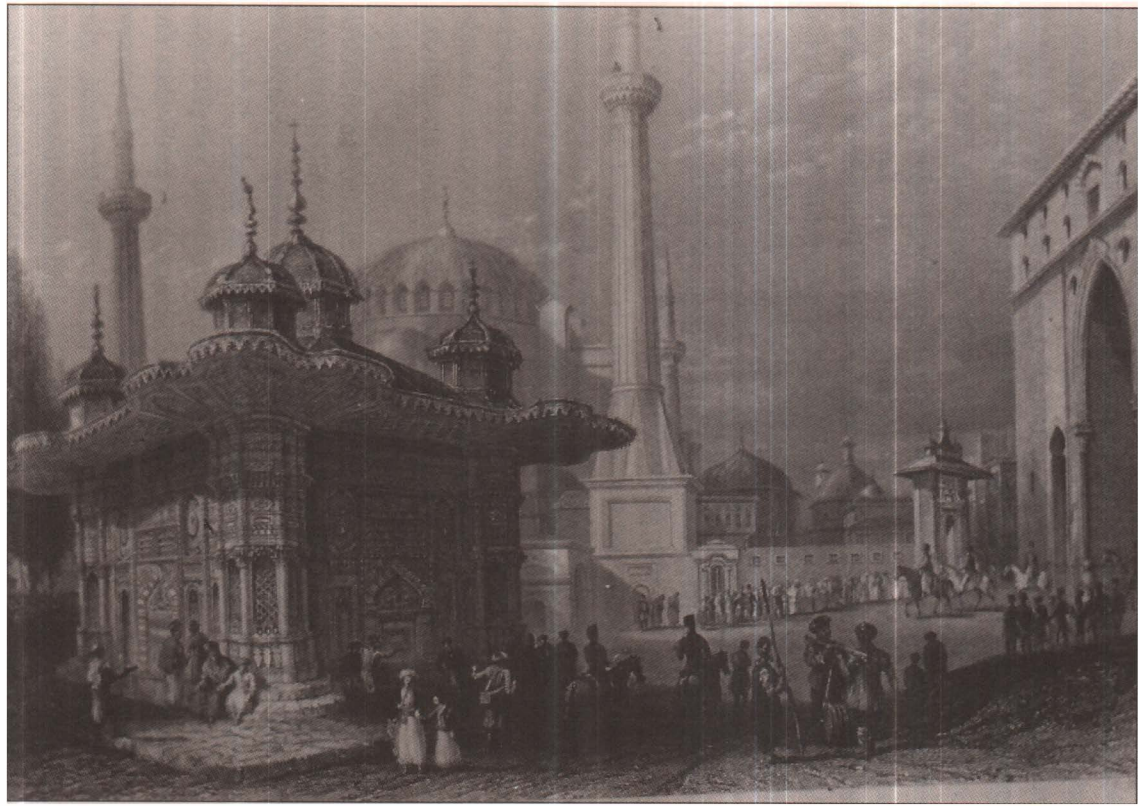
İtiraf edelim ki biz de biraz küçük kuşlar gibiyiz. Kavs-i istibdâdı her cihetten arzû-yı rû'yetimize: "Dur!" diyen ufka bilhassa baharda kızanır. O bize hürriyet-i bâsıraya karşı bir kanun-ı tahakküm gibi gelir. Öyle sanırsınız ki ufku olmasa yeryüzü bize nihayetsiz görünürdü ve biz nâ-mütenâhîlikte yaşıyoruz gibi hissedecektik. O ne kadar tatlı bir aldatma olacaktı. Ufuk bizi en lezîz hayalden mahrum ediyor; biliyoruz ki nereye gitsek arz ile semânın iştirâk-i tahdîdinden müteşekkil bir daire içinde mahbus kalacağız.

İnsan bâ-husus biraz şair olunca ebedî bir çocuktur. Ellerinin yetişemeyeceği yerlere uzanmak hevesinden kurtulamaz: Semâyı avucuna almak, beyaz bulutlardan toplar yapmak, ve gece yıldız arasında koşmak, o büyük lâcivert bahçeyi biraz savrukluğuyla hırpalamak ve üzerinde ayaklarının dağınık izlerini görerek ilân-ı fütuhât etmek, ve daha neler, neler istemez.

Ramazan bu sene ilkbahar ile öyle süslendi ki... Her müslümanı az çok şair etmiştir sanıyorum. Bana öyle geliyor ki kalbimiz göğsümüzde oynak bir gelincik ve dimağımız da bir sünbüle-i efkâr oldu. Ve nâsiyelerimiz sanki birer gonca-i hulyâdır, açılmak için bilmem hangi şebnemle hangi şems-i ilhâmı beklerler.

Gurûb dakikalarında dikkat ediniz: Uzak dağların semâ ile temas eden inhinâlarına kadar her manzarayı mevzûn hissetmiyor musunuz? Dallar gerdeninize sürünüyor gibi gelmiyor mu? Sahilde dalgaların zembemesini dinlerken kalbiniz daha gürültülü çarpmıyor mu? Kâinatın yaprak, çiçek, kuş, bütün güzellikleri üzerinde parmaklarınızı sürüyerek lâmisenize bir ziyafet-i nevâziş çekmek hayâlinizden geçmiyor mu? Kollarınızı açarak bütün tabiata: "Koynuma gel!" demek istemiyor musunuz?.. Bütün bunlar mestî-i bahârî taz'îf eden mestî-i savmın getirdiği şiirlerdir.

İftardan sonra pencerenizi ve göğsünüzü açınız; mübarek gecelerin sükûtu içinde hayallerinizin gizli sesini dinleyiniz. Demeyiniz ki me'yûs, muzdarib yahut ihtiyarsınız. Matem ve elemden buruşmuş cepheler içinde senelerin sıkletinden titreyen zekâlara bile bu nisyan Ramazanı ümid ve gençlik vaad eder. Yeni açmış çiçekleri ve hiç ihtiyarlamayan mahyaları anlayan, yeis ve inhitâtı inkâr etmelidir. Bedbaht odur ki baharın ve Ramazan'ın bu gençliğini anlamaz ve âfâkın şu birkaç gün sürecek gençliğinden kalbi ebedî bir gençlik ve nihayetsiz bir ümid almaz...

30
ZAMÂNENİN KİBAR İFTARI

Azîz dostum hikâye etti:

- Evvelki gece bir kibar iftarına davetli idim. Semtini irâeye hâcet yok; bilirsiniz: Harbiye civarında bir apartman... Avrupa'da zenginler hususi hânelerde ikamet eder; apartmanlarda oturanlar evsât ile ameledir. Bizde bunun hilâfı görülüyor: Kibar sınıfını apartmanlarda aramalıyız... Bizim iftar da bir apartmanda idi. Toptan yirmi dakika evvel med'uvvîn salonda tamamlanmıştı: Erkekler hep siyah-pûş ve hanımlar rengâreng. Hanımefendilerden hiç birinin sofraya otururken kollarını sıvamaya ihtiyacı yoktu; hepsinin fistanları omuzlarında hitâm buluyordu. Ve göğüslerine çorba dökseler tuvaletleri için hiç kirlenmek tehlikesi yoktu: Dokunmuş ipekler sîneye yaklaşınca hasbe'l-ubûdiye cilde terk-i mevkî etmişlerdi... Şimdi sâhibe-i hâne hanımefendi mütebessim dudakları ucundan davetlilerine ezberlenmiş taltif ve nevâziş cümleleri dağıtıyordu. "Tevzî-i mükâfat" bir çeyrek saat kadar devam etti. Bu esnâda -Cenâb-ı Hak taksîrâtımı affetsin- hanımefendileri birer birer gözden geçirdim: Biri çirkin değildi, fakat o kadar mübalâğalı süslenmişti ki, sinema ilânlarındaki "Mayamay" yahut "Pirilvayet" kıyafetini hatırlattı... Öteki hiç fena giyinmemişti; lâkin pek zavallı bir burnu ve onun altında daha zavallı bir ağzı vardı ki bilmem nasıl oldu, bir eski şairimizin şu mısraî aklıma geldi:

Kaymak ye varıp Sütlüce'de sen bu ağızla!

Üçüncüsünün robası hakiki bir “sihr-i san’at”dı: Ona öyle bir sîne, öyle bir bel, öyle bir endâm yapıyordu ki “cismi yok, güzel bir fistanı var!” diyeceğiniz geliyordu.. Hanımlarda ve beylerde iki nokta-i iştirak vardı: Dudakların ince tebessümü ve göz bebeklerinde cilâ-yı memnuniyet... Bağteten sâhibe-i hânenin yüksek ve fıkırdak sesi işitildi: “Hanımefendiler ve beyefendiler, bir davetlimiz daha kaldı: İftar topu... Fakat onu lütfen yemek salonunda bekleyeceğiz..” Davetlilerin en yaşlısına kolunu uzatarak öne düştü ve beş çift -bu çiftler evvelce fısıltı ile tayin edilmişti- onu takip ederek iftar masasına vâsıl olduk. Sâhibe-i hâne birer birer misafirlerinin isimlerini zikrederek yer gösteriyordu: “Şehriyâr Hanımefendi, Fâiz Beyefendi, Feridun Paşa Hazretleri, Câvidan Hanımefendi, ilh...” Ooh, bu kibar iftarı! Onu alelâde bir “yemek” zannetmek büyük bir eser-i vahşet, hakiki bir yamyamlıktı.. Üzeri çiçekler, muzlar, karpuzlar, billûrlar ve fağfurlar, Kristofillar¹, bakaralar² dizilmiş bu mâide etrafında siz davetliler artık iştihâlî birer adam değil sofranın tabak halkasıyla müttehidü'l-merkez levâzım-ı ziynetini teşkil edeceksiniz. Burada edeceğiniz alelâde bir taam değil, müstesna bir iftar bile değil, bütün bir kibarlık âyînidir. Her “yemek” hususi bir de'b-i dîrîn ile selâmlanacak ve her lokma uzun tettebbû'larla tayin edilmiş bir râsime-i teşrifâta tevfikân ağızınıza götürülecek. Böyle velîmelerde her hareket minkale³ ve gönye ile tahdîd olunur: Otururken masa ile aranızda bırakacağınız mesafe ölçülüdür, peçete bir âheng-i mümtâz ile açılır ve sol diziniz üstüne bir hesâb-ı hendesî ile konulur; kaşığı, çatalı, bıçağı, hepsini saplarının muayyen noktasından tutacak ve evzân-ı muayyeneye riâyettele isti'mâl edeceksiniz. Her yemeğin ayrı âdâb-ı istihlâki

¹ Kristofil (İng. Christofle): Tanzimat sonrası yıllarından itibaren zengin sofralarının vazgeçilmez parçalarından olan ve genellikle gümüşten mamul ünlü bir İngiliz çatal, kaşık, bıçak takımı markası.

² Bakara (Fr. Baccarat): İmal edildiği yerin adıyla anılan ünlü kristal çeşidi.

³ Minkale: Geometri âleti olan iletke.

vardır ve bu kaideler, kaide-i kavâid hilâfına olarak, istisnâ kabul etmezler.

Mâmâfih bir düstûr-ı aslî gösterilebilir: Şu ki, çatalın ucu veya kaşığın kenarı dişlerinize yaklaşıırken güyâ bir dîvandan güzel bir mısırâ intihâb etmiş de rûhunuza naklediyormuşsunuz gibi hiss olunacak!... Böyle kibar davetlerine icâbet etmeden evvel kendi kendinizi merâsim-i eklden imtihan etmek ve nefsi-nize meselâ: “Balık bıçağı niçin gümüştedir ve niçin kördür?” veya “Çorba ile hoşaf aynı tarzda mı içilir?” veyahut “Meyvenin çekirdeği nasıl çıkarılır ve nereye vaz’ olunur?” gibi bir silsile-i es’ile îrâd ederek derece-i ma’lûmâtınızı hâdise-i murâkabeden geçirmek farîza-i basîrettir. Zira öyle cemiyetlerde her nakîsa hoş görülür, ancak mevzûât-ı muâşerete muhâlif hareketler hiçbir zaman affolunmaz. Meselâ çorbadan her kaşıқта şu kadar alacak ve çukur tabaktan ağzınıza şu kadar sâniyede götüreceksiniz; dalgınlıkla kemiyet-i muayyeneyi veya müddet-i muayyeneyi tezyîd veya tenkîs ettiniz mi, adınızın üstüne “Terbiyesiz” yaftası yapışır ve bir daha onu hiçbir kuvvet sizin şöhretinizden fekkedemez... Sofrada lâkırdı sesinden ve hanımefendilerin hafif kakhaha çıtırtısından başka bir ihtizâz-ı isr işitilmeyecek; ve kakhahanın perde-i musikisi muayyen olduğu gibi “lâkırdı” da dar düsturlar içinde mahbusdur. Kol ve çene hareketi nasıl mîzâna tâbi ise dil ve dudak faaliyetleri de eb’âd-ı muayyene dâhiline alınır; söylenecek sözler hep mukavele-i zımnîye ile kabul ve tasdik edilmiş bir programı takip eder. Dimağın kelâm üzerindeki hukuk-ı müdâhalesi kibar sofralarında ilgâ olunur. Orada hiçbir şey tesadüfe terk olunmaz. Hatırdan çıkarmamalı ki söz oralarda müdâvele-i efkâra vasıta değil, fakat cümle şekline girmiş asvât-ı teşrîfâtıdır... Evvelki gece o hân-ı kibar etrafında bizi anahtar deliğinden gözetlemiş olsaydınız, yarımşar düzine kadın ve erkekten müterekkib bir cemiyet-i emr-i iftarı icrâ ediyor derdiniz; belki müttehidü’l-merkez bardak, tabak, çatal ve insanlardan teşekkül etmiş bir makine muntazaman işliyor sanırdınız...

Kendi hesabıma itiraf edeyim ki iftar müddetince bütün cismim ve bütün rûhum takallüs-i nezâket içinde yorulmuştu. Diyebilirim ki iftarlıktan, kuzudan ve börekten ziyade îfâ-yı rûsûm ile doyuyordum. Midemin usâresi bile, emînim, ağdiyeyi riyâkârâne kabul ediyor ve etvâr-ı teşrifâta itina ile hazma çalışıyordu. Fakat teslim etmeliyim ki en ağır vazife bana isabet etmemişti. Sâhibe-i hâne daha çok acınacak bir mevkîde idi: Tasavvur ediniz ki düzgün söz bile beceremediği halde ince ve güzel söylemeğe çabılıyor ve söyletmek niyeti ile sorduğu zaman bir dereke daha sukut ediyordu. Onu dinlerken:

Söylemek âlemde söyletmek kadar müşkil midir?

mısrâ'-ı istifhâmîsi zihninden geçti. Zavallı hanımefendi söylerken zeki, hafif, hoş-kelâm, hezâr-fen görünmek ve sorarken saf, mütecessis ve muhatabının ihâta-i irfan ve zekâsına kani görünmek lâzım geliyordu. O ise söylerken bozuk ve rekîk bir fonograf oluyor ve sorarken öğrenmek istediğini pekâlâ bildiğini belli ediyordu. Fazla olarak ne kadar da fena dinletiyordu:

Böyle kibar muhitlerinde dinlemek sanatı hiç olmazsa söylemek sanatı kadar hâiz-i kıymettir. Dinlerken bütün kulak kesileceksiniz; gözünüz dikkat ve hayretle açılacak; işittiğiniz cümlelere rûhunuz asılmış ve söyleyen dudaklara nazarlarınız yapışmış zannolunacak; her hâliniz anlatacak ki mütekellimin fikirlerine bir büyük ehemmiyet atf ediyorsunuz ve bütün nazariyâtına şiddetle alâkadar oluyorsunuz... Elhâsıl söylemekte, sormakta ve dinlemekte bütün bir komedyaya vardır; içerisine misafir girince salon her mânâsıyla bir sahnâ olur; ve siz oradan çıkarken dimağınızda şöyle cümleler yuvarlanır: "Eliza Bine-meciyan hakikaten rolünü güzel oynadı; fakat Ertuğrul Muhsin biraz gevşekti; Aznif'in⁴ hâfızası da iki üç yerde sendeledi..."

⁴ Aznif Hanım (1864-19229). Mınakyan'ın başta gelen oyuncularındandır. 1915'te Dârübedâyî'nin kurulmasından itibaren 1924-1925 yıllarına kadar daha birkaç oyuncu ile beraber tiyatronun kadın oyuncu ihtiyacını karşılamış, birçok oyunda rol almıştır.

Lâtime ber-taraf, azîzim, zamânenin kibar iftarı cidden güzel ve yüksek bir ihtifal. Görüyorsunuz ya, Dürrîzâde'nin⁵ buzdan oyulmuş kâse içindeki hoşafı nihayet bulan meşhur iftarından çok uzağız ve işte terakkî buna derler!

İlk sükûtundan istifade ederek azîz dostuma sordum:

- Siz inşallah bir pot kırmadınız ya?

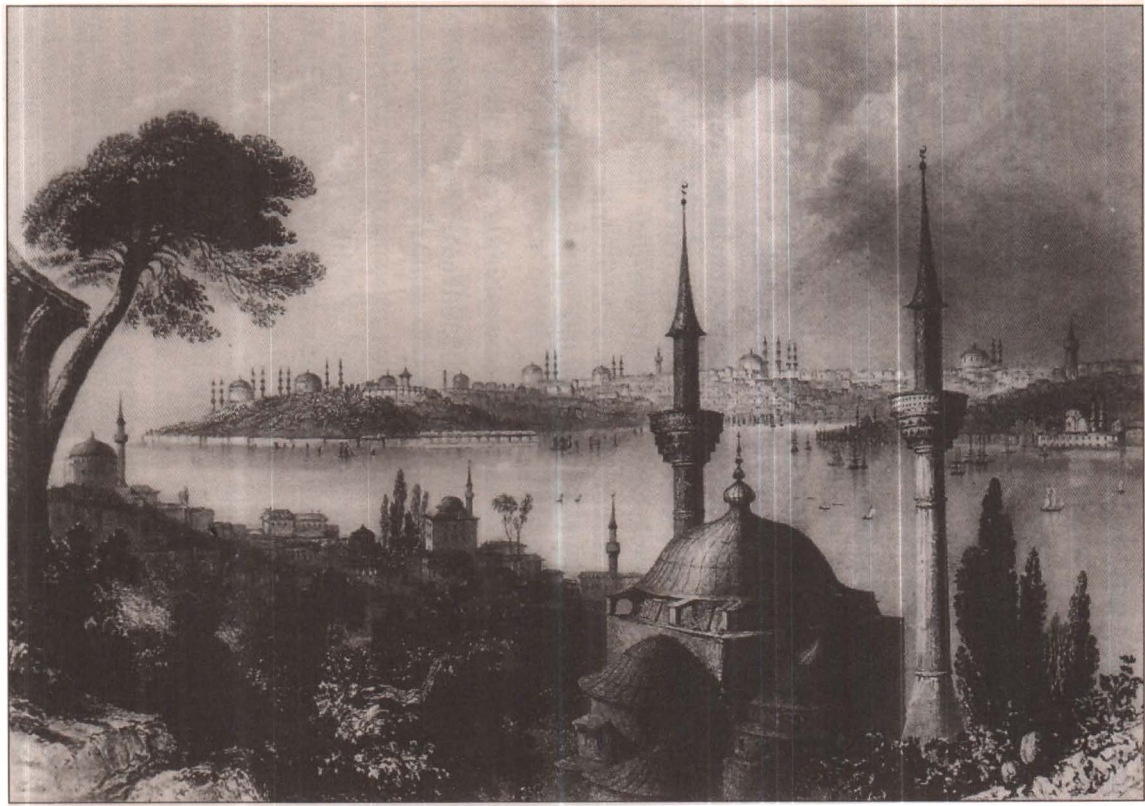
- Maalesef kırdım; hem de sunturlusunu!.. Söyleyeyim: İftardan yarım saat sonra hizmetçiye: "Lütfen bir bardak su..." dedim. Bütün salon istiğrâb ile yüzüme baktı: Güyâ büyük bir ziyafet sofrasından kalkar kalkmaz peynir ekmek istemişim... Anlaşılan yemek üstüne su içmek kaba düşüyor: Tövbeler tövbesi bir daha susuzluktan yansam istemem!

- Nihayet bu iftar ve bu cemiyet hoşunuza gitmedi mi?

- Bilâkis o kadar gitti ki her dakika: "An'ane, azîz an'ane neredesin?" diye haykırmak ve bizim asır-dîde iftarlarımızı bu iftara davet etmek istiyordum. Mâmâfih, diyenler var ki, böyle kibar cemiyetlerimiz bulunmasa İngiliz ve Fransız işgal ordularına karşı çok küçük düşecekmişiz....

Peyâm-Sabah, nr.1231-11661, 7 Mayıs 1338/1922.

⁵ Şeyhülislâm Dürrîzâde Atâullah Efendi, bir Ramazan gecesi habersizce konağına iftara gelen devrin padişahı Sultan II. Mahmud'a yemekten sonra buzdan oyulmuş kâselerde hoşaf ikram eder. Buna şaşırıp kalan ve sebebini soran padişaha Dürrîzâde ise: "Dâîiniz hoşafın lezzetini bozmasın diye buz parçalarını hoşafın içine attırmıyorum da, manzûr-ı şâhâneleri olduğu gibi, buzdan kâseler yaptırıp hoşafı onun içine koyduruyorum!" cevabını verir (bk. Balikhâne Nâzır Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, hzl. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001, s. 203-204).

RAMAZAN CEREYANI

Ramazan geceleri Saraçhânebaşı'ndan Dârülfünûn'a¹ kadar imtidâd eden sokak biraz mest olur. Fevka'l-mu'tâd aydınlıktan pencereler kamaşır. Kahveler ve perukâr² dükkânları sandalyeleriyle caddeye taşarlar. Yaya kaldırımları biraz çayhânelerin bir ay için açılmış şubeleri olur. Boş arsa kalmaz, bu vatan parçasının her kabza-i hâki üstüne bir küçük tente gerilir, bir köşeciğine bir ocak, bir çift nargile, birkaç cezve, bir semaver, iki üç düzine fincan ve bardak vaz' olunur; artık arsa yeni bir müessese-i Ramazan olmak için önüne ara sıra gür sesiyle: "Buyurun efendim!" diye haykırarak bir çığırtkan rekz etmek kalır...

Terâvihi müteâkip başlayarak sahura kadar devam eden saatlerde Vezneciler ciddiyet-i mu'tâdesini unuttur; Direklerarası'nın gündüzki sükût-ı vakarı yerine muhtelif seslerin uğultusu kaim olur. Adı üç dört yerde değişen bu şiryân-ı belde için şehir-i sıyâm bir mebde-i sene yahut bir müntehâ-yı sene, elhâsıl bir devr-i tarihîdir. Hâdiseyi hakîm gözü ile muayene ederseniz: "Pâyitahtın bu uzvunda ihtikan var!" dersiniz, hamrâ' ve beyzâ-i

¹ Bayezid Meydanı'nda bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yer.

² Perukâr (İt. Perrucchiare): Peruka yapan; saç düzelten, berber.

küreyvât o kadar mübalâğa ile artmıştır. Bereket versin, tiyatrolar, sinemalar, sirkler, çalgılı ve çalgısız kahvehâneler hacamat³ şişeleri gibi iki tarafa yapışık dururlar, peyderpey fazla-i ahlâtı sömüreceklerdir ve ihtikan hafifler.

Vaktiyle bu cemm-i gafır içinde rengârenğ ferâceleriyle hanım kümeleri görülürdü ve sokak biraz parçalı bohçayı hatırlatırdı. Bilâhare icâbât-ı iktisadiye seyyiesi olarak elvânı çarşaf mass etti. Bu sene de “memnûiyet” çarşafı silmiş. Şimdi yek-cins kalabalık unsur heyecandan hâlî akıyor. Kalabalıkta kadın mühim bir âmil-i hâdisât idi; o arka sokaklara sevk edilince cadde tarihsiz milletler gibi âsûde, fakat, bilmem nasıl diyeyim, sanki teşne-i şuûn kalmış... Bilmiyorum, “Zavallı cadde!” mi, yahut “Zavallı kalabalık!” mı, yoksa “Zavallı kadınlar!” mı demeli.

Mâmâfih bir kalabalık ve onun bir cereyanı var. Belki beş asır evvel başladığı gibi bir an'ane-i târihiye hâlinde devam ediyor. Ve bu zincirin halkaları ne kadar değişmiş olsalar yine manzara-i mümâselet mahfûz kalır. Orada kalabalığı teşkil edenler daima kıyafet-i zamâneye girmiş ervâh-ı ecdâdımızdır: Külâh yerine fes, kerrâke⁴ yerine ceket ve şalvarla pabuç makamında pantolon ve kundura... Fakat bütün kalplerde yine Lâle Devri içini çekiyor. Ramazan'da Şehzadebaşı câzibesini hiçbir inkılâb izâle edemedi, ne Vak'a-i Hayriyye⁵, ne de Meşrutiyet-i mübeccele⁶ dediğimiz vak'a-i meşkûkü'l-hayr.. Bir cemiyetin iştiâ-yı istilzâzı her kuvvete galiptir. Ümmetimizi teşkil eden urûk-ı muhtelif Ramazan geceleri bu caddede buluşmak üzere sanki on bir ay sözleşirler ve caddeye müstesna bir hayat verirler. Bu cereyan bir kıymetli miras gibi aṭalarımızdan kalmıştır. Onunla biraz beslenir ve onu sever ve himaye ve idâme ederiz; o bize tabiattaki sırr-ı kayyûmiyetten bir nebze gibi gelir,

³ Hacamat: Eskiden boynuz veya şişe ile vücudun herhangi bir organına kanı topladıktan sonra neşter veya mengene denilen âletlerle vücuttaki kirli kanı boşaltma işlemine verilen ad.

⁴ Kerrâke: Eskiden ince sof kumaştan yapılmış hafif ve dar bir üstlük.

⁵ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (15 Haziran 1826).

⁶ 23 Temmuz 1908'de (10 Temmuz 1324) ilân edilen II. Meşrutiyet.

ona hizmet biraz ölmüşlerimizin hâtıra-i Ramazanını ihyâdır. Aynı cereyan bizim Ramazanlarımızı sînesinde salladığı gibi ahfâdımızın Ramazanlarına da gehvâre-i ihtizâz olacaktır. Biz ona hem oğul, hem kardeş, hem de baba gibi merbûtuz. Onu vâkıa bizim nefha-i hayâtımız canlandırır, fakat o cereyan olmasa Ramazan geceleri nefha-i hayâtımız boşa gidecek değil mi idi? Bu cereyan -teşbihte hatâ olmaz, derler- Ramazan'ın tozudur! Öyle sanıyorum ki onsuz Ramazan bir nevi serâb-ı Ramazan olurdu...

Bu sözlerde bir eser-i tehekküm istişmâm edenler, temin ederim ki, her şeyi hakkıyla telâkkiye almış alaycılardır. Ben bugün Şehzâdebaşı'nda Ramazan gecelerine mahsus "cereyan"ı pek ciddi bir sûrette tahlil etmek niyetindeyim. Evvel-emirde şurası muhakkak ki bu cereyan Ramazan'dan Ramazan'a değişmiyor, onda bir hassa-i sebât vardır: Geçen sene yahut evvelki sene gördüğünüz Direklerarası cereyanı üzerine gözlerinizi kapamış ve dün geceye kadar kapalı tutup da birdenbire bir çayhânedan dün geceki cereyan üzerine açivermiş olsaydınız, emin olunuz ki yine geçen veya evvelki seneki cereyan karşısında bulunduğunuzu zannedecektiniz. Demek ki kaide-i tekâmülün bu cereyan bir müstesnâsıdır. Diğer cihetten asrımızdaki tahkikat-ı ilmiyye cümlesindendir ki kalabalık düşünmez; Londra, Berlin, Paris, Washington gibi büyük merâkiz-i mütefekkirîne varınca ya kadar dünyanın neresinde olursa olsun kalabalık dimağsız bir mahlûktur, başı ve kuyruğu aynı kıymet-i idrâkiyede görülmek lâzım gelir. Mâdemki mevzû-ı bahs ettiğimiz cereyanı teşkil eden de bir kalabalıktır, hükmedebiliriz ki o da düşünmeksizin hareket eder. O halde onu idare eden kimdir, hangi kuvvet ona: "İleri!" diyor ve hangi hâtif avdet emri veriyor, bunlar araştırmak zahmetine değmez. Yalnız bir mesele var ki halli zannımca bütün bütün faidesiz değildir: Bu cereyan nasıl teşekkül ediyor ve bu kalabalık içine Zeyd ve Amru⁷ niçin karışıyor?.. Bunlara

⁷ Zeyd ve Amr: İslâm hukukunda, davalı ve davacıyı sembolik olarak temsil eden muhayyel iki kişiye verilen ad.

cevap vermek için ber-vech-i pîşin câzibe-i içtimâiye kanununu hatırlamalıyız: Efrâd üzerinde kalabalığın bir câzibesi vardır. Bir yerde on kişi bir küme teşkil etsin, o kümenin civarından geçen on birinci adam onlara iltihâk için vicdanından bir emr-i hafî telâkki eder; esrarengiz bir mıknaatîs onun ayaklarını kalabalığa doğru sürükler. Gözlerimizle gördüğümüz halde vücudundan veya filan yerde filan zamanda teşekkül edeceğinden haberdar olduğumuz kalabalıklar câzibesini uzaktan ve ani'l-gıyâb bile hissederiz. Meselâ Avusturya İmparatoru müteveffâ Dördüncü Şarl⁸ İstanbul'a geldiği gün güzergâhını dolduran kalabalığın sebeb-i teşekkülü öyle bir câzibe idi. Bu hususta "hiss-i tecessüs"ü bir âmil zannedenler aldanırlar.

Tasavvur ediniz ki Şarl'ın geçeceği caddeye vardığınız zaman orada müterâkim bir kalabalık görmediniz; emin olunuz ki siz de durmaz, yolunuza devam edersiniz. Eğer sizi güzergâha sevk eden kuvvet Avusturya hükümdarının güzel gözlerini görmek merakı olsaydı oradaki tenhalık sizce bir lütf-ı tesadüf gibi telâkki olmalıydı ve daha büyük bir memnuniyetle durup haşmetlû misafirin vürûduna intizâr edecektiniz. Şimdi bir de nakîz-i faraziyyeyi derpîş edelim: Sizde Şarl'ın yüzünü görmek merakı yok, fakat yolunuza devam ederken iki geçeli⁹ kalabalığın kemâl-i sabr ile beklediğini görüyorsunuz, itiraf ediniz ki kalabalığa katılarak yolunuzu terk etmek ihtimaliniz çok kuvvetlidir ve kim bilir ömrünüzde kaç kereler başınıza geldi... Filvâki kalabalığın câzibesi vardır ve ona mağlûb olmamak büyük bir azim ve iradeye veya sa'bû'l-iktihâm bir mânianın vücuduna tevakuf eder.

Ramazan geceleri Şehzâdebaşı'nın kalabalığı da aynı şerâitle

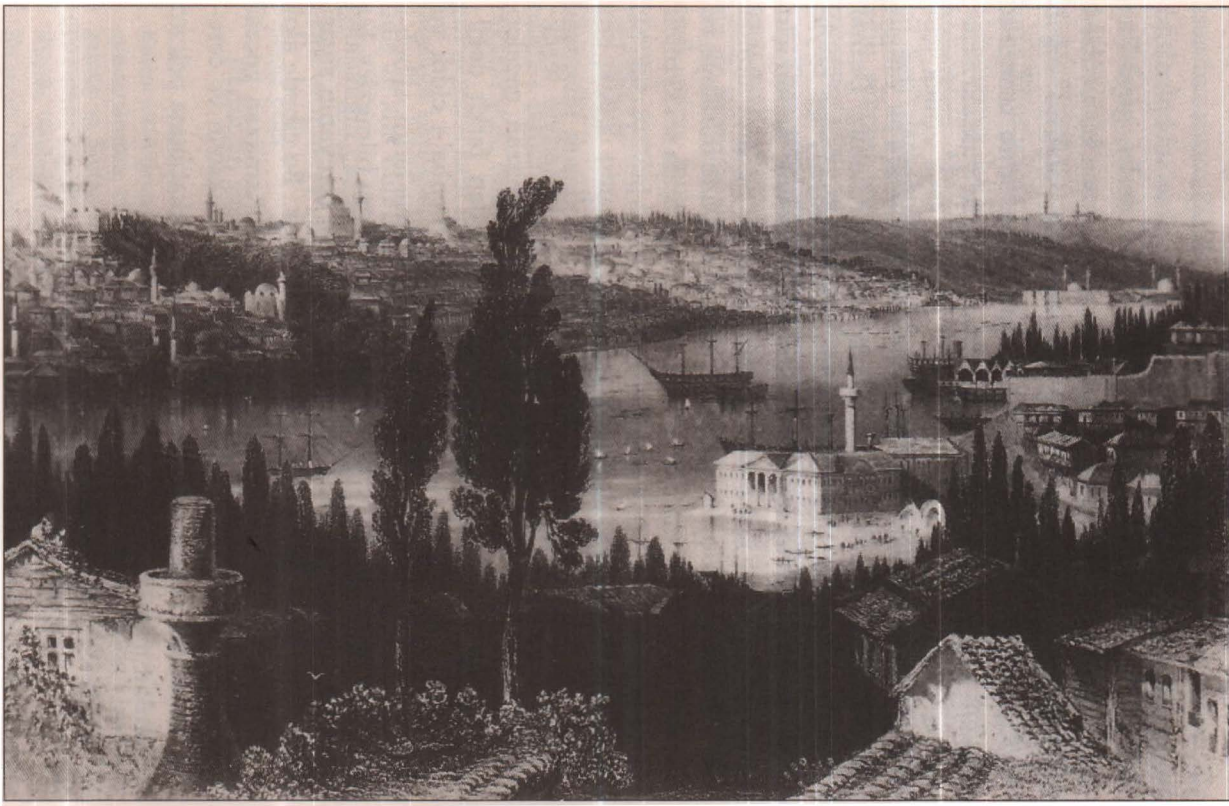
⁸ Karl I (Charles, 1887-1922). Avusturyâ imparatoru ve Macaristan kralı. Kasım 1918'de devlet yönetiminden ayrılmış, 1919'da da İsviçre'ye sürgüne gönderilmiştir. 19 Mayıs 1918'de İmparatoriçe Zita ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Sultan V. Mehmed Reşad tarafından misafir edilmiştir (I. Karl ve Sultan Reşad'ı saltanat arabasında gösteren bir fotoğraf için bk. Cevdet Küçük, "Mehmed V", *DİA*, C. XXVIII, Ankara 2003, s. 421).

⁹ İki geçeli: İki sıralı; karşılıklı iki yandan her biri; bir yolun iki tarafına toplanmış insanlar; halk arasında "iki keçeli" diye söylenmektedir.

vücuda gelir. Çoğumuz o kalabalığa niçin karıştığımızı bilmeziz, demek ki arz ettiğim câzibeye mağlûb olduğumuzu zımnen mütearrifiz; bazıları da hiç şâyân-ı kabul olmayan sebepler irâd ederler: Meselâ “Ramazanı görmeğe geldim!” derler, güyâ Ramazan Şehzâdebaşı ile Vezneciler arasında dolaşan bir ucûbe-i hilkat imiş!

Kalabalığın hasâis-i garîbesi vardır: Zekâsı sıfıra tenezzül ederken hassasiyeti şâyân-ı hayret bir nisbette yükselir. Küçük bir sebep onu kahkahaya veya fevâna sevk etmek için kâfidir. Bir kıvılcım bir kalabalığın kalbinde kolaylıkla bir yangın olur. Bir cemm-i gafir içine muharriş bir haber salınız: Derhal bir galeyân-ı umumi ihdâs edersiniz. Tarih-i beşeriyette böyle şuûn-ı fecâyienin nâ-kabil-i ta’dâd misalleri görüldür. Bunun için mutabassır idareler kalabalıkları daima sıkı bir nezâret altında tutar. Her kalabalık biraz çocuktur, tarihten ziyade hurâfeye ve doğrudan ziyade yalana inanır, onu istediğiniz tarafa sevk etmek için bir efsâne ile cümle-i asabiyesine dokunuveriniz, yetişir; bu cihetle onu daima zîr-i vesâyette gözetmelidir.

İhtifal, miting, konferans vesâire münasebetleriyle teşekkül eden kalabalıkların hâlet-i rûhiyesi de Ramazan geceleri Direklerarası’nda gördüğümüz hâlet-i rûhiyeden farklı değildir: Onlarda görülecek cereyanlarda da bir menba’-ı ciddi ve mansıb-ı ma’kul aramak abestir. Onlar da menşe’lerini, sebep-i hareketlerini ve hangi âkıbete namzet olduklarını bilmezler. Şu kadar var ki sokak yerine “klüp” kaim olur ve cereyanın siyâsi ve ahlâkî, yahut edebî ve felsefî bir adı konulur.. Bu cihetle akıl ve hikmete yaraşan o cereyanların arasından Ramazan gecesi Direklerarası’ndan geçer gibi kalabalığa karışmaksızın ve cereyanı kendisine sıvaştırmaksızın sıyrılmaktır. Fakat buna pek az ehl-i vukuf muvaffak olur.

32 RAMAZAN EĞLENCELERİ

1

Vaktiyle Ramazan eğlencelerimiz çok mahduttu: Mahya ip-leri çiftte minareler arasında uzanırken etrafına tahta perde çekilen bir arsanın yahut mevsime göre kahvehânenin medheline bir sathî üzerinde Karagöz'le Hacivat nakş edilmiş bir gaz sandığı asılırdı; bir "vîrâne" temizlenir, yelken bezleriyle tahdîd olunur, Kavuklu ve Pîşekâr¹ için hazırlanırdı; bazı kahvehânelerde bir meddâh sandalyesini mevcut mobilyalarına ilâve ederlerdi. Ti-yatro pek hâl-i bidâide ve incesaz nâdirdi. "Çalgılı kahve"lerde² darbuka ve zilli maşa gürültüleri arasında ekşi sesli bir tulum-bacının³ "semâî"si⁴ işitilirdi. Bazı seneler Avrupa'dan gelen

¹ Kavuklu-Pîşekâr: Orta Oyunu'nun bellibaşlı tipleri. Kavuklu, komik bir tip olup Karagöz'e, Pîşekâr da Hacivat'a benzer.

² Semâî kahveleri de denilen çalgılı kahveler, genellikle Ramazan geceleri, kış mevsiminde ise Cuma geceleri özel olarak hazırlanıp donatılan kahvehane-lerdir. İstanbul'un hemen her semtinde bulunan bu kahvelerin en ünlüleri arasında Beşiktaş'ta Paşa'nın Kahvesi, Kasımpaşa'da Kâtip Ömer'in Kahvesi, Bayazıt'ta Köşklüler Kahvesi ile Merdivenli Kahve, Tavukpazarı'nda Askılı Kahve gelmektedir (bk. Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975, s. 165-181).

³ İtfaiye teşkilâtının kurulmasından önceki devirlerde mahallelerdeki yangın tulum-balarını yangın yerine götüren ve orada yangının söndürülmesini sağlayan kimseler (bk. Uğur Göktaş, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 303).

⁴ Semâî kahvelerinde tulum-bacı ya da bir kısım halk şairlerinin belli bir usulle okudukları türküler.

bir canbaz veya kukla kumpanyası şehir-i sıyâmın en parlak hâdisesi gibi telâkki edilirdi ve en yüksek lezzet-i bedîiyeyi vaad eden zavallı Mınakyan'ın Osmanlı Sahnesi⁵ idi. Benim akrânımın zevk-i sabâveti bu fakir lehviyyât ile beslenirdi.

Şimdi Ramazan eğlenceleri itibariyle, terakkî değilse bile, tahavvül var, inkılâb denebilecek büyük bir tahavvül. Meselâ bizim çocukluğumuzda bâzularına güvenen delikanlıların yumruk kavgası sokakta bâd-i hevâ seyrolunurdu ve onun İngilizce adı bizce zeban-zed değildi. Bugün acîb bir eser-i tekâmül olarak sokak sahneye doğru yürüdü; eski yumruk kavgasına “boks” denilir ve şâyân-ı hürmet bir “duhûliye”⁶ ile temâşâ olunuyor. Ve öyle sanıyorum ki eski zamanda bu bir “eğlence” addolunmazdı, zira huzzâr müsâdemenin devamını arzu etmediklerinden kavgacıların arasına girer, onları ayırır ve mudârabeye sür'at-i mümkin ile nihayet verilirdi. “Muştâ” mübâdelesi İngilizce bir isim aldığı dakikadan beri şâyân-ı dikkat bir nisbette kibarlaştı: Asilzâdegânımızın bir kısmı yalnız temâşâyâ değil, taallüm ve icrâsına da can atıyor.. Eskiden kavgacıları ta'yîb ile sulh ve salâha davet edenler şimdi avuç şakırtıları ile alkışlayarak teşvik ediyorlar. Demek ki bizim çocukluğumuza tesadüf eden zaman onu takbîh etmekle aldanıyormuş, yumruk ahz ve i'tâsı takdîre lâayık bir hareketmiş. El-yevm bize onu göstererek: “İşte son manzara-i medeniyet!” diyorlar ve eser-i iştibâh gösterecek olsanız cereyanın New York'tan ve Londra'dan gelmiş olduğunu haber vererek sizi fi'l-hâl ilzâm ve iknaa muvaffak oluyolar. Mâmâfih bir taraftan benim tenbel “zevk”im terakkiyât-ı asriyyeyi takip ile tekâmül-i matlûba mazhar olamadığı ve diğer cihetten cümle-i asabiyem yumruk kavgası hakkında devr-i sabâvetimdeki intibân taht-ı tesirinde kaldığı için olacak ki hâlâ “boks” bana pek câzibeli bir eğlence gibi görünmez. Avurdun

⁵ 1884-1908 yılları arasında faaliyet gösteren Mınakyan trupunun adı. Kendisini Güllü Agop kumpanyasının devamı saydığından dolayı daha çok bu adı kullanmıştır (bk. M. Nihat Özön-Baha Dürder, *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, s. 315-317).

⁶ Giriş ücreti.

berelenmesi, göğsün kıt'a kıt'a çürümesi, burnun ve ağzın kanaması ve nihayet baygınlık gibi neticeler veren bir oyunu, mümkün değil, nezih ve necîb bir faaliyet-i medeniye hâlinde göremiyorum. Bir iki ay evvel kazâ-i mâ-ittifak bir "boks" seyrettim: Oyuncuların ikisi de hamden-lillâh ecnebi idi; kızgın kaplanlar gibi hırılıyor ve birbirine atılıyordu. Hayatları yumrukları içinde toplanmış gibiydi. Gözleri çok çirkin gülüyor ve çeneleri pek asabî bir takallüsle yek-diğerini çiğniyordu. Kahramanların biri sarışın, öteki esmer bir gençti. Mânâ-yı sîmâları hiddet, kin, ızdırab, endişe, intibah, korku, sevinç veyahut bunların halîta-i umumiyesini ifade ediyordu. İki delikanlı arasında çürüten veya kanatan bir yumruk hâdisesi zuhûr ettikçe huzzârın bir kısmı yeriniyor, diğeri bâriz bir hiss-i meserret gösteriyordu. Bir aralık sarışın gencin dudaklarından alt çenesine doğru kızıl bir leke yayıldı: Bu kan manzarasıyla benim gönlüm bulandı. Refikime: "Bana fenalık geldi, gidelim!" dedim; fakat o bir "sportmen"di: "Neden fenalık geliyor? Yumrukları yiyen siz değilsiniz ya!.." dedi. Filhakika yumrukları yiyen ben değildim; başkasının yediği yumruklardan benim vücudum niçin müteessir olmalı idi. İcâb-ı metânet o değil midir ki her hâdisе karşısında muvâzene-i hissiye ve rûkûdet-i asabiyemizi hiç tagayyürsüz muhafaza edebilelim? Şüphe yok ki bende za'f-ı kalb vardı. Bakınız refikim başka türlü düşünüyor ve karşımızdaki kanlı manzaradan hiç müteessir olmuyordu. O tefekküründe ve ihtisâsında metûn idi. Mâmâfih ben o metânete kendi çürüklüğümü tercih ederim. Bence kuvvet sevimli bir manzaradır, lâkin düşürmek, çürütmek, kanatmak, ezmek ve elem getirmek şartıyla değil, düşmüşü yerden kaldırmak ve âcize ümid ve emniyet vermek şartıyla... Böyle diş döken ve göğüs kemikleri kıran ve "nakavt" yapmak için çeneyi hurdahaş eden kuvvet cıveleri kuvvetsizlere aczlerinden dolayı hakk-ı hamdle hakk-ı iftihar vermelidir, diyecek oluyorum.

Eğlenceli bir manzara-i kuvvet olmak üzere canbazları tercih ederim: At üstünde, tel veya iptе, yerde yahut salıncakta ne-

rede oynarlarsa oynasınlar, onların kollarında ve bacaklarında bir nev'i şetâret-i hayat hiss olunur; onlarda kuvvetten ziyade mahâret âsârı görürsünüz. Biri, bakarsınız, baş aşağı yürür ve şüphe yok ki o esnâda âlemi ters görür; ve âlemin tersi yüzünden hallice olması kaviyyen melhûz olduğu için canbazı baş aşağı yürüdüğü müddetçe az çok şâyân-ı gıpta bulurum. Farz-ı baîd olarak âlemin tersi de yüzü kadar bozuk olsa bile baş aşağı yürümek meşy-i âmmeye muhâlif olmak hasebiyle hoşuma gider.

Diğer cihetten canbazların kıyafetleri de sevimlidir: Dizleri, baldırları ve kolları çıplak, elleri sahtiyân içinde mahbus boksörlerin ibtidâî kuvvetine benzemez. Onların et rengi ipek trikoları ve trikoları ile bir renkte ve bir kumaşta donları içinde iyi neşv ü nemâ bulmuş adaleleri birer nevâziş-i kuvvet gibi medenîleşir... Hele canbaz kızları: Ooh, onlar semâ, kanarya yahut leylâk rengine jerseyden veya ipek krepondan yapılmış birer abajurdur! Onlar çâlâk ve cevval ortaya fırlayıp da tebessümle hâzirûnu selâmlarken sizin hatırıma bazı mikyâs-ı rutûbetlerde hava kurudukça kendisini gösteren şık ve mini mini bebekler gelir. Sonra, bakarsınız, bu bebek bir çegirge atikliğiyle sıçırıyor ve salıncak üstünde bir kelebek gibi uçuyor; ve bir ayağının ucunu trapeze iştirip de bütün vücudunu boşluğa salıverince onu narin sapından bir dala asılmış rengin bir çiçek sanıyorsunuz... O mahâretiyle kuvvete bir güzellik ilâve eder; câzibe muzâaf olur.

Kadın ve erkek canbazları ağzınız hayret ve takdir ile yarım açık seyrederken bilmem niçin alel-ekser kendi çocukluğunuzu yâd edersiniz: Siz de on yaşında iken dallardan at yapar ve şu süvari canbazlar gibi saatlerce bahçenizde döner, dönerdiniz; ağaçların en ince dallarına tırmanır, tehlike ihtimalinin getirdiği halecandan lezzet alırdınız. Ve bu canbazlıklarınızı kalben alkışlarken ne kadar bahtiyardınız!.. Ve siz böyle hâtırât içinde iken canbaz kızı –karşınızda tek ayağı ile– bir at üstünde kaim dururken latîf bir sayha ile sıçrayarak bir çenberden geçip yine atının geniş eğeri üstüne tek ayağı ile konan güzel kumral kız-

yine aklınıza gelir ve içinizden sorarsınız: “Acaba şu anda o ne düşünüyor?.. Şu sahici angaryadan kurtulup yüzünün boyalarını yıkamak ve dar yatağına rahatça uzanmak mı, yoksa dirseğini yastığına ve başını avucuna dayayarak kim bilir hangi elem-i kalb ile ağlamak mı?..”

Fakat işte unu taabla biraz daha penbeleşen tebessümü ile alkışlarınıza teşekkür ederek canbaz kızı çekilirken elinde kemanı ile bir palyaço ortaya geldi. O perende ve taklak atarak size Chopin'den⁷, Schumann'dan⁸, Schubert'ten⁹ hazîn ve hissî parçalar çalacak ve sizin el şakırtılarınız arasında kendi hünerini hiç beğenmemiş gibi kemanını istihkar ile atarak iki arkadaş ile tokatlaşmağa başlayacaktır; lâkin dikkat ediniz: Bu tokat mübâdelesi bir boks değildir; onda bir âhenk var, bir âhenk ki el raksına benziyor ve nihayet anlıyorsunuz ki yanaklarda infilâk hâlinde işittiğiniz bir bahar bestesi imiş!

Palyaçolar canbazhânelerde perde aralarını doldurur. Şimdi tokat musikisini “muvâzeneciler” yahut “hokkabaz” yahut “terbiyeli hayvanlar” takip edecektir. Ve bunların hepsinde bir hassa-i zekâ, bir hassa-i azim ve irade, bir hassa-i kuvvet ve bir hassa-i fen vardır ve hiç biri elem ve ızdırab vermez. Onun için hepsini “boks” gibi eğlencelere tercih ederim. Veleve ki boks ve emsâli hünerler son manzara-i medeniyet olsun. Bence câzibe-i arz ile istihzâ eden canbaz; kanun-ı sukut ile oynayan muvâzeneci ve tokatın mânâ-yı içtimâîsini değiştirerek onu bir vezn-i san'ata sokan palyaço, terbiye sayesinde bir köpek sürüsünü, yahut birkaç eşiği harekât-ı beşeriyeyi taklide müstaid

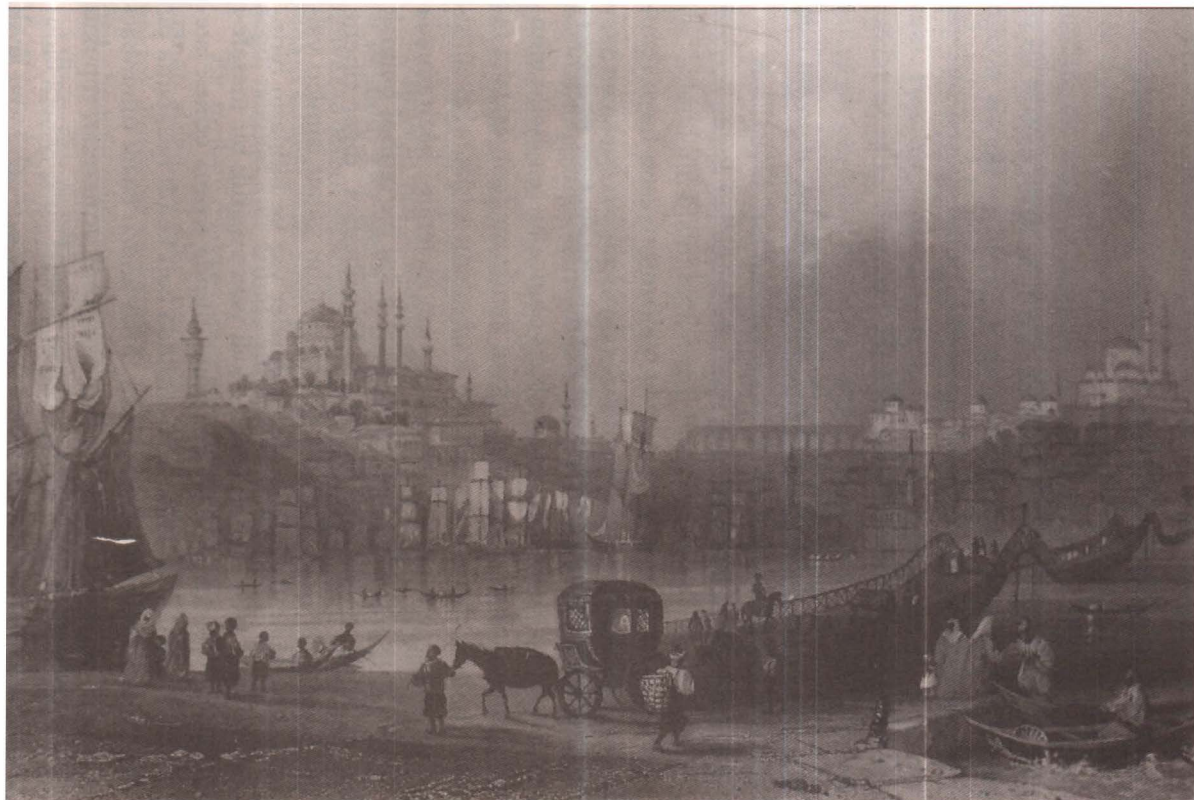
⁷ Chopin, Frédéric (1810-1849). Romantik dönemin ünlü Fransız bestecisi ve piyanisti. Daha çok piyano konçertoları ve solo piyano parçalarıyla tanınmıştır.

⁸ Schumann, Robert (1810-1856). Ünlü Alman bestecisi. Daha çok piyano, oda müziği ve *lieder* türündeki eserleriyle şöhret kazanmıştır.

⁹ Schubert, Franz (1797-1828). Avusturyalı besteci. Gerek melodi, gerekse armonileriyle hayranlık uyandıran *lied*'leriyle tanınmıştır. Klasik bestecilerin sonuncusu kabul edilir. Ünlü besteleri arasında *Do Minör Piyano Sonatı*, *Mi Mimör Fantezi*, *Mi Bemol Piyano Üçlüsü* sayılabilir.

kılan mürebbî ve hattâ basit bir mendil içinde demet demet çiçekler, küme küme kuşlar, bir şişe dolusu canlı balık ve nihayet on yaşında peri gibi güzel bir kız çocuk çıkaran hokkabaz bile boksa nisbetle bin kere daha şâyân-ı temâşâ bir cilve-i zekâdır. Ben böyle hissediyorum, isterseniz beni en galiz dalâl-i zevk ile itham edebilirsiniz...

Peyâm-Sabah, nr. 1234-11664, 10 Mayıs 1338/1922.

33 RAMAZAN EĞLENCELERİ

2

Ramazan eğlenceleri arasında makam-ı riyâseti hayli senelerden beri tiyatroya tevcih ettik. Geceyi evinden başka bir yerde geçirmek isteyenlerin kısm-ı a'zamını bir sahne karşısında bulursunuz. Ve eğlence mevzû-ı bahs olunca bu temâyül-i umumiye teşvik etmek lâzım gelir, çünkü henüz medeniyet daha faideli ve daha câzibeli bir eğlence icad edememiştir... Fakat "tiyatro" neye diyeceğiz? Öyle sanıyorum ki şerâit-i hâzıramızda "tiyatro"nun efrâdını câmi ve ağıârını mâni bir tarifini bulmak hiç de kolay değil. Zira bir tarafta Dârülbedâyî, diğer cihette "komîk-i şehîr"lerin daireleri, ötede anonim yahut isimleri yalnız şehir-i sıyâmda doğup ölen sahneler var ve bunların birinden diğerine vâsıl olmak için lâ-akall yarım asırlık bir mesafe-i zaman tayy etmeliyiz. Tiyatro nâmı altında ictimâ etmek isteyen bu mütehâlif müesseseler arasında ben kendi hesabıma bir vâsf-ı müşterek keşf edemiyorum. Arka koncu basık tulumbacı yemenisi, yumurta ökçeli külhani iskarpini, Amerikan topuklu şık potini, el-hâsıl her sınıf için az çok hususi bir ayakkabı olduğu gibi her zümre-i içtimâiyemiz için de tiyatro unvânına lâayık görülen bir eğlence yeri var; tabaka-i münevveremizin tiyatro

olmak üzere kabul ettiği de Dârülbedâyî'dir. Bu cihetle ben de tiyatrodan bahsederken Dârülbedâyî'i düşünceğim.

Eğlencelerimizin makam-ı riyâsetinde bulunmakla beraber tiyatro, zannetmeyiniz ki, herkesi eğlendirir. Edebiyattan mühim bir nisbette hissedâr bir zat tanırım ki: "Eğlence olmak üzere tiyatro işime gelmiyor, derdi. Çünkü orada eğlenmek için dikkat etmek ve dimağını gerip düşünmek lâzım.. Son perde inerken başımı şişmiş, kocaman bir küre-i taab hâlinde bulurum. Hem de maksadım fecâyî-i hayatı görmekse evler ve sokaklar ne güne duruyor? Bir locadan manzara-i beşeriyet daha mı vâzih görünür? Sahne ne kadar geniş ve ne kadar aydınlık olsa hayatı hayat kadar gösteremez..."

Anî'l-gıyâb hükmedebilirsiniz ki bu zat yüreğinde rükûdet isteyen yahut kalbindeki bîdâa-i heyecanı kâfi gören bir adamdır. Sahnelerin bizim ruhumuzu bize anlatmak iddiasını gülünç ve şâyân-ı istiskal görebilir. Filhakika san'at-ı temâşânın bize vaad ettiklerini hayat etrafımızda arz etmekten âciz değildir: Fakat onları görmek için adese-i tesadüf lâzım. Vâkıa her oyunda gördüğümüz az çok nâ-meşrû bir muâşaka, birkaç ihtiras ve bir hayli gaflet-i hissiyedir ve bunları çıkarınız, edebiyat-ı temâşâ yıkılır. Bunlar hep doğrudur.

Mâmâfih san'at karşısında bu kadar doğru düşünmek doğru değildir. Her san'atın lezzet-i bedîiyesini tatmak için biraz muvâzaa kabul etmelidir. Tiyatro bizim ihtiyâc-ı heyecanımızı tehvîn etmeği vaad eder, şu şart ile ki oyunu uydurma nazarı ile değil, hakikat diye temâşâ edelim.

Bir tarihte: "Tiyatro mekteb-i edebdir." derlerdi. Bu tabire inanan aldanmış olur. Edebiyatı tiyatroda öğrenmiş bir kimse yoktur. Edebiyat ya kitaptan yahut mektepte öğrenilir; sahnedan alınacak edebiyat dersinden hayır gelmez.

Bir aralık da: "Tiyatro tehzîb-i ahlâka hâdimidir." diyorlardı. Ve o zamanlarda son perde daima adl ve ismetin hakkını tanıyarak bir mükâfat-ı fazilet gibi kapanırdı. Bu husustaki nokta-i

nazar da bugün değişmiştir. Vâkıa güzel bir eser-i temâşâ karşısından ayrılırken vicdanınızdaki “İyilik” sermayesini biraz artmış bulursunuz; fakat bu hal sahnede safahâtını takip ettiğiniz vâkıanın bir meziyet-i ahlâkiyeyi galebe-i nihâiyeye îsâl etmesi neticesi değil, hüsn ile hayr arasındaki münasebetin semeresidir. Güzel bir şiir okuduktan veya ruh-nevâz bir âheng-i mûsiki dinledikten ve hattâ latîf bir levha-i tabiat seyrettikten sonra da vicdanımızın ciyâdet-i ahlâkiyesi artar. Güzel şeyler iyiliğe sevkeder. Güzel tiyatro da bu sûretle, yani doğrudan doğruya, mevzû-ı temâşânın âkıbet-i mantikiyesiyle değil, ancak dolayısıyla tehzîb-i ahlâka hâdim olur. Bu cihetle ahlâkî tiyatro meselâ ahlâkî resim tablosu gibi, yahut ahlâkî şarkı bestesi gibi abestir. Tiyatro güzel olsun, ahlâk için kâfidir.

En doğrusu şudur ki, her san’at-ı nefise gibi tiyatrodan da yalnız heyecân-ı bedîi beklemeliyiz. Ve bu herkesçe sarâhaten değilse bile zımnî kabul edilmiş bir fikirdir. Dikkat ediniz; Dârülbedâyî iki sınıf halkı besler: Biri kalplerindeki heyecân-ı mevcûda sahneden alacakları hisse-i heyecanı ilâve ile tezyîd-i heyecan etmek isteyenler, diğeri kalplerindeki devâm-ı rûkûdetten sıkılıp da vesile-i heyecan arayanlar... Zira şüphe yoktur ki kalp için, bâ-husus taze ve hassas kalpler için heyecan çok kere mübrem bir nisbet alır ve bundan nâşîdir ki ciddi tiyatrolarda huzzânın ekseriyetini kadınlarla gençler teşkil eder.

Kaldı ki huzzânın dilediği bu heyecanı tiyatrolar iyi ve fena şerâitle verebilirler ve iki şıkka göre netice çok değişir. Bazı evliyâ-yı aile genç kızlarının veya oğullarının tiyatroya merakını tehlikeli görüyorlar: O taze yüreklerin ihtiyâc-ı heyecanını fena şerâit tahtında tatmin eden temâşâlar tahattur edilince o endişeyi haklı bulmak lâzım gelir. Bu cihetle Dârülbedâyî’i bir müessese-i hayriyye gibi telâkki edebiliriz, çünkü orada her tarîk ile güzelliğe istihdâf ediliyor. San’at sahasında da güzellik iyiliğin mürâdifidir.

Dârülbedâyî’in el-yevm hedefine tamamiyle vâsıl olduğunu iddia etmek haylice mübalâğalı bir gayret olur. Böyle olmakla

beraber Dârülbedâyî'in vâsıl olduğu mertebe-i terakkî cidden şâyân-ı takdirdir. Tekâmülün batâetinden şikâyetle hiç haklı değiliz. Zira düşünmeliyiz ki san'at-ı temâşâ birkaç unsurun iştirâk-i mesâîsiyle yaşar: Müellifler, mümessiller, sahneler ve hattâ huzzâr... Bu unsur-ı muhtelif müttehiden ileri yürümeli ki tiyatro serhadd-i kemâline doğru kat'-ı rihâl edebilsin.

Evvelâ güzel bir eser-i temâşâ vücuda getirebilmek çok güç bir muvaffakiyet. Bunun için farz edelim ki şâyân-ı dikkat bir mevzû buldunuz ve tiyatro esrârına âşina olduğunuz için mevzûu perdelere tevzî de ettiniz. Bunlar teşebbüsün en kolay safhalıdır. Yazmağa başlayınca silsile-i müşkilât karşınıza çıkar: Bir kere eşhâs-ı vak'anın haslet-i aslîlerini, tabaka-i ictimâiyelerini, bedenlen, fikren ve ahlâken mevkîlerini, cereyân-ı fâciada geçirecekleri kalbî ve dimağî buhranları birer birer tayin edeceksiniz, sonra onları seciyelerine, derece-i terbiyelerine, icâb-ı heyecanlarına, vaz'-ı ictimâiyelerine göre söyleteceksiniz; muhâvere âdeta eşhâs-ı vak'anın elfâz şeklini almış birer cilve-i rûhu olacak; her birinin hissiyâtı ve muzmerâtı kendi dudaklarında söz kesilecek; her şahsın kalbindeki darabâtı alıp cümle hâline koyacaksınız. Onları dinlerken huzzâr âdeta onların manzara-i ma'neviyâtını görecek... Diğer cihetten bir şahsın icâb-ı tabîisine ve icâb-ı fâciaya göre söyleyebileceği her söz sahneye getirilmez. Bundan dolayı müellife bir vazife-i intihâb terettüb eder; pek çok sözleri tayy ve terke mecburuz; ancak mütekellimin hâlet-i rûhiyesini en bâriz gösterecek rengîn ve zengin sözleri alacağız; ve bu sözler şerâit-i bedîyeden mahrum olmamakla beraber mütekellimin eb'âd-ı terbiyesiyle mütevâzin olacak. Âdi ve kaba bir şahsiyetin ifadesinde ne şerâit-i bedîye aranır, demeyiniz. Dikkat olunmuş ki büyük hislerin bir isti'dâd-ı belâgati vardır: En cahil ve hiç yontulmamış bir mahlûk-ı şedîd bir ihtirâsın taht-ı tesirinde bulununca şîve-i mu'tâdından çıkmaksızın belîğ oluyor, kendi lehçesi dahilinde ve kendi vesâit-i belâgati ile öyle garip ve şâyân-ı dikkat ifade yolları keşfediyor ki kulağı delik bir sâmiî mütehayyir eder. Tiyatro telif ederken işte bunları ibdâ'

edeceksiniz. Kaleminiz alel-ekser âdiyi tabîilikten çıkarmaksızın edebî yapacak. Tiyatroda sık sık sarf ve nahiv hataları savab olur. Bir cümleyi nâkıs, ötekini mübhem bırakmak, bir cümlede fuzulî tekerrürlere, diğerinde müfrit bir icâza müsaid davranmak ve mâmâfih kavânin-i üslûba riayet etmek lâzım: Mestî-i fâcia ile söz sağa sola yalpa vururken yine edebiyat dümeni yumruğunuzun içinde bulunacak... İtiraf etmeli ki bu kuyûd ile yazmak her hünerverin başaracağı iş değildir.

Haydi diyelim ki siz bir Reşad Nuri'siniz, bütün bu mu'dilât-ı tahrîriyeyi hallettiniz. Temin-i muvaffakiyet için bu da kifâyet etmez. Tiyatroda bir lisân-ı şifâhî var ki müellife aittir, bir de lisân-ı evzâ' var ki mümessile aittir. Bu iki lisan sahne- de birbirini tamamlayacak; hüsn-i ifade ancak ikisinin ictimâ'-ı kemâli ile temin olunabilir. Bir tiyatro müellifinin yazdığı eser bir bestekârın nota defterine benzer: İcrâ edenler hüsn-i icrâya muktedir sanatkârlar değilseler bestekârın san'atı heder olur. İyi yazılmış bir tiyatro da fena bir hey'et-i temsiliye elinde aynı âkıbete namzeddir. Romanlarda her söz, her hareket birkaç satır veya birkaç sahife yazı ile izah olunur, bu tefsirât sayesinde onları anlarız. Sahneyi seyrederken bu izahattan mahrumuz. Orada yalnız bir vâsita-i tefsir vardır: Mümessillerin evzâi, seslerindeki ihtizâz ve nazarlarındaki mânâ... Sahnede kollar dudakların muâvin-i belâgatı ve gözler mütekellimlerin ruhlarından açılmış pencereler olacak. Yürüyüşleri, duruşları ve bakışları ile her mümessil size bütün hafâ-yı hissiyâtını gösterecek. Müellifin hakâyık-ı lâfziyye ile tercüme ettiği hakâyık-ı bâtinîyeyi mümessil hakâyık-ı tavriyye ile teşhir edecek... Dârülbedâyî'in temsil itibarıyla de büyük hatveler attığı inkâr olunamaz. Binnisbe muktedir bir hey'et-i temsiliye orada yetişmiş bulunuyor. Ancak bir noksan hiss olunuyor ki telâfisi nasıl müyesser olacağını da kestiremiyorum, izah edeyim: Bugünkü oyunların hemen kâffesi Türk hayât-ı ailesinden birer dilim sıfatı ile sahneye geliyor; muvaffakiyet-i temsiliye oyuncuların o hayât-ı aileyi yaşamış veya hiç olmazsa pek yakından tanımış olmalarına

menûttur; halbuki hey'et-i temsiliyenin kadınlar kısmı harîm-i milliyetimize bittabi girmemiş oldukları için çok kere ittihâz edecekleri tavırları temessük tarîkiyle değil icâb-ı kelâma göre icad suretiyle icrâ ediyorlar ve bu hâl tabîilik yerine tasannû hissi veriyor. Fransa'nın meşhur mümessilleri, ez-cümle Madam Barte eğer icrâ edeceği rol iyi tanımadığı bir âlemde yaşayan bir kadına aitse ne yapıp yapar, birkaç ay o âleme girmek ve orada yaşayarak evzâ'-ı câriyeyi öğrenmek çaresini arar ve ancak ondan sonra sahneye çıkar. Bizde bu cihet şimdilik ihmal olunuyor ve onun için temâşâlarımızın harem tarafında az çok aksayan cihetler hiss olunmaktadır.

Kostüm, dekor, sahne ve huzzâr itibarlariyle de hâl-i tevakkufta kaldığımızı iddia etmek haksızlık olur. Bu sahalarda da inkârı müşkil âsâr-ı salâh vardır. Bâ-husus huzzârın mâziye nisbetle san'at-âşinâsı pek hiss olunacak derecede tekâmül ediyor. Eskiden vak'anın bir safhasını, yahut parlak bir cümleyi alkışlayanlar şimdi el çırpma için hakiki bir cilve-i san'at bekliyorlar, müellife yahut mümessile ait olsun. Bu büyük bir nişâne-i terakkîdir.

Elhâsıl Ramazan eğlenceleri arasında mevkî-i riyâseti Dârülbedâyî'e çok görmüyorum.

34 RAMAZAN GEZİNTİSİ

Ramazan gezintisi ikindiden sonra başlar ve iftar saatinde kısa bir devr-i tatil geçirerek sahur vaktine kadar devam eder. Bunu nazar-ı memnuniyetle telâkki edenler bulunduğu gibi, muâheze edenler de vardır; hangi tarafı dinlerseniz ona hak vereceğiniz gelir. Şurası muhakkaktır ki o gezinti ber-mu'tad hayât-ı faaliyetini münhasıran Beyoğlu Caddesi'nde gösteren pâyitahtın İstanbul parçasına bir aylık bir manzara-i hareket ve hayat getirir. Ayasofya Meydanı'ndan bed' ile Bayezid'de iki kola ayrılarak biri Fatih, diğeri Valide Câmii'ne kadar imtidâd eden caddelerde müstesna bir kalabalık ve fevkalâde bir zehâb ü iyâb gördünüz mü, takvimi açmaksızın ve hattâ minarelerde mahya ipi aramaksızın hükmedebilirsiniz ki mübarek şehir-i sıyâm hulûl etmiştir.

Geçen akşam -iftardan evvel ve sonra- ben de o gezintiye karıştım, fakat gezmekten ziyade görmek için ve işte intibâatımı kaydediyorum.

Ayasofya Meydanı bir taraftan Adliye'ye,¹ bir taraftan

¹ Ayasofya'nın doğu cephesi karşısında yer alan eski Adliye Sarayı. 1840'larda Dârülfünun olarak G.T. Fossati tarafından inşasına başlanmış ve inşaat yirmi yıl kadar sürmüştür. İlk ders 1862'de verilmiş, bina daha sonra sırayla Maliye, Adliye ve Evkaf nezaretlerine devredilmiştir. 1876'da ilk Mebusan

memleketimizin en büyük ma'bed-i İslâmına dayanmış bir göğüstü. Yaya kaldırımı biribirine ulanmış çiçekli kestane gölgeleri altında Mayıs'ın akşam güneşiyle ılıkılırken mahkemeye veya câmie giden piyadelerle menkûttu. Şimdi iki müsellâh jandarma arasında bilekleri kelepçeli bir mücrim, şimdi dudaklarının kıpırtısına tevfikân parmakları arasındaki tesbih danelerini yuvarlayan bir müttakî, şimdi va'd-i ihkak ile ağzında iştiâ-yı belâgatı köpüren bir avukat ve onun yanında gizli hıçkıran bir kadın... Geçenlerin bir kısmını niyyet-i ibâdet tahrik ediyor ve çoğunu ihtirâs-ı murâfaa sürüklüyordu. Meydanın iki dil'-i mühimminden biri en büyük merkez-i mücadele, öteki en muhteşem ibâdetgâhtır. Her ikisine girenlerin dudaklarında da dua titrer: Maznun için duâ-yı berâet, müddeînin kalbinde müddeâ aleyh hesabına temennî-i mahkûmiyet ve musallînin dilinde: *"Tekabbellâllah minnî ve mine'l-müslimîn!"*² duası... Adliye'nin karşısında ve meydanın bir kıyısında dizilen evler sanki kıyâm-ı ihtirâmdadır; bu meskenlerin ruhlarını hâtıra-i mehâkimle meşbû gibi hissediyorum. Bana öyle geliyor ki pencereleriyle uzaktan gördükleri meşhur dâvâları bir evin duvarları yanında kine hikâye eder.

Kesîf birer kitle-i beşer taşıyan tramvaylar o evlerin önünde birkaç sâniye duruyor: Bu tevakkuf esnâsında her tramvayın iki ucunda bir nevi infilâk vukû bulur; içindeki kitle-i beşerden birkaç parça sokağa dağılır ve bir dereye şeker parçaları gibi kalabalığın dalgaları arasında erir...

Elektrik kuvveti köşede tramvayı gıcırdatarak demiryolun münhanîsi üzerinden geçiriyor. Bunlar geçerken köşe bir esmer gerdeni ve tramvaylar müteharrik yakalıkları hatırlatırlar.

ve Âyan meclisleri burada toplanmış; 1878'de meclisin lağvedilmesi üzerine otuz yıl kadar kapalı kalmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonra meclis yine burada toplanmış, ancak daha sonra bina tekrar Adliye Nezareti'ne devredilmiş, 3-4 Aralık 1933'te çıkan bir yangında tamamen ortadan kalkmıştır (bk. Afife Batur, "Dârülfünun Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s. 562-563).

² "Allah benim ve bütün müslümanların dualarını kabul etsin!"

Artık Divanyolu'ndasınız. Ramazan hayatı bilhassa bu yolun iki tarafındaki yaya kaldırımları üzerindedir. Caddenin mebdinde parktan kuş sesleri geldi. Her park şehrin içine konmuş bir parça kırdır. Şimdi Divanyolu'nun hayât-ı Ramazan'ı yanına biraz bahar getiriyordu. Bilmem niçin parkın ağaçlarından damlayan serçe nağmeleri ruhuma cemm-i gafir içinde bir hiss-i uzlet verdi?

Kadın, erkek, çocuk, ihtiyar binlerce müslüman iki kaldırım üzerinde yürüyordu. Ekseriyeti gençlerden müteşekkil bu insan deresine Ramazan garib bir batâet getirmişti; ayakların temposunu tutan "âheste revîş"di. Sanki önümüzde ezmekten korktuğumuz mukaddes bir şey vardı. Bu batâetten kalbe güyâ bir hiss-i dînî geliyordu.

Hafif bir rüzgâr ince bir toz içinde akşam serinliğini kalabalığa tevdi ediyordu. Kalabalık Türbe'ye³ doğru yükseldikçe kesâfetini arttırdı. Şimdi gezinti omuzları birbirine sıvaştırıyordu. Yan sokaklar emme basma hortumlardı: Her biri birkaç kişiyi alıyor, birkaç kişi veriyordu.

Ve bütün bu kalabalık mes'uddu. Sesler sevinç ile fısıldıyor ve sözler şuh ve şen fıkırdıyordu. Saadet yorgunluk bilmez: Yürüyor, yürüyordu. Genç gözleri görünmek ve görmek arzusu sık sık birbiri içine atıyordu. Tazelerin çoğu heyecanlı birer kalb parçası idi. Nâgâh meşbû'-ı kuvvet geçen bir yük otomobili kaldırımı titretti: Kalabalık için bu bir sâniye-i ra'se oldu. Ara sıra nabazân-ı elektrikiyeti ile bir tramvay yanımızdan sıyırtıyor ve bazı noktalarda o kadar yaklaşıyor ki piyade kalabalığına bir tarafından takılacak sanıyorsunuz.

Kalabalık bazılarını hafifçe sarhoş, bazılarını gereği gibi sersem ediyor. Hatıra gelmeyecek hoş ve alık sözler ân-be-ân kulağınıza geliyor. Yek-diğerini takip eden veya karşılayan bu hayatların çoğunda irade azalmış, hissiyet bilenmiş, dikkatler

³ Divanyolu'nda Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamid ve daha birçok saray ve devlet erkânının mezarlarının bulunduğu yerin adı (bk. Beşir Ayyazoglu, *Divanyolu-Bir Caddenin Hikâyesi*, İstanbul 2003).

dikkatler içinde dalgın, çoğu yürüdüğü'nün farkında değil, sanıyor ki ayakları altından kaldırım geriye gidiyor; kendileri kımıldıyor sanıyorlar. Karşıdan uçar gibi bir otomobil geldi, geçti; bu sür'at kahramanını kaldırımdaki batâet anlayamadı. İçimizden: "Niçin bu kadar acele?" diyorduk.

Türbe'ye vardığımız zaman bir sâniye için kaldırımdan indim, kat'ettiğimiz Divanyolu'na baktım. Ayasofya Meydanı iki insan zinciri ile ufka atılmış bir vapur demiri gibi idi. Kalabalık içinde yürürken insana öyle gelir ki cemiyet önünüzdedir ve sizden sonra gelenler seyrekleşir. Şimdi ircâ'-ı nazarla anlamıştım ki bizi takip eden bizden daha kesîf bir cemiyetti. Kaldırıma avdet ettim.

Kalabalığın efrâdı birbirine bakarken duvarlardan rengârenk tiyatro, sinema, konyak, bilmem ne ilânları, camekânlar kalabalığa bakıyordu. Bazı kalemlerde çalışan hayatlar pencerelere yaslanıyor, hâriçte eğlenen hayatı belki gıpta ve belki istihfâf ile seyrediyordu. Aşağıdan onlara gözleriyle cevap verenler de vardı.

Bir tramvayın dâire-i velvelesi içinde sevk-i sür'atle yekdiğeri üzerine saçaklanarak geçenler bize nîm-tecessüs ve mikdâr-ı kâfi istihkar ile bakıyorlar: Onlar şimşek gibi giderken bizim "Müteharrik tevkîf'imizi galiba tuhaf buldular!.. Mâmâfih onların çoğu da Çarşıkapısı'nda yahut Bayezid'de inerek bize iltihâk edecekler; bunu kılıklarından anlıyorum...

Kulağıma zaman zaman birer kabalık burgusu gibi kötü cümleler giriyor. Böyle avam kümeleri içinde sağırlar ne kadar bahtiyardılar. İçimden: "Ya onların dili olmasaydı, ya benim sâmiyam!" diyorum. Öyle boş, soğuk ve yofıtulmamış sözler işitiyorum ki... Yârabbi, böyle hayvan-ı nâtik olmaktansa dilsizlik ne kadar müreccaktır! Kalabalığın konuşması çok yerde akan bir çamurdu; kulağınızdaki sükûta zifos hâlinde sırıyordu; bu kirli lâkırdılar arasında sandım ki kaldırım taşı gibi sokaktan bir parçayım.

Kalabalığa dahil olduk mu, dikkat ediyorum, terbiye ve nezâketle münasebetimizi unutuyoruz. Kalabalık sanki ayıbı

yutan ketûm bir kertenkeledir; ne söylesek ve ne yapsak zanne ediyoruz ki onun boğazında medfûn kalacak.

Biz Bayezid'e yükseldikçe rüzgâr şiddetlendi. Toz içinde kalabalığın ağır kokusunu dağıtıyor.. Âh, câmie girer gibi kalabalığa da herkes abdestli girseydi!.. Çölde kum yığar gibi rüzgâr kaldırımlarda tozla insan kümeliyor. Ve her ilâve edilen lisan sanıyorum ki evvelce mevcut insanlardan biridir: Yeni gelenler nesc-i zâhirî itibariyle eskilere o kadar benzer. Erkeklerin çoğu, kadınların bir kısmı erkeklere karşı bir nazar... Adalât arasında hiss olunuyor ki bir mübâdele-i iştîyak var. Bütün sıkılganlık güyâ âni bir hummâ-yı tesadûf içinde eriyor. Alçıdan dökülmüş gibi ruhsuz beyaz bir kadın yanından geçtiği başların çoğunu çeviriyor ve muhtelif cümlelerle kendisini alkışlatmak için kalabalığın zekâsını dürtüşlüyor. Otomobilde geçen zengin giyinmiş güzel tazeye bakan yok: Galiba o yetişilmeyecek bir yıldız...

Âdâba riâyeti unutmak istemeyen bir fâni için bu kalabalık içinde hayat bir sinir gerginliği, başka bir şey değil. Devam ettiği müddetçe o âleme kendisini atan tâlie la'net okusun. Yarım saat sonra titizlik şakaklarında bir ağrı olur, başı döner; kendisini kurtaracak Bayezid Meydanı'nı samimi bir tahassürle gözler.

Kalabalıkta sıkılanlar Bayezid Meydanı'nda geniş nefes alırlar. Terbiyeli göğüslerin saha-i selâmeti orasıdır. Üç büyük sokaktan topladığı mevâdd-ı ibtidâiyeyi meydan sanki tasnif eder. Az çok akranınız arasına vâsıl olursunuz. Siyah balonlarından birini veya birkaçını asmak için dâire-i intizâriyle pâyitahtta duman ve ateş arayan yangın kulesi size bir serhadd-i necât görünür.

Ooh, bu Ramazan gezintisini her akşam icrâ eden kahramanlar, eğlenmek için o kadar kanaatkârsınız ki...

RAMAZAN'DA AHLÂK-I UZVÎYYE

Allâme-i dil-âgâh Mehmed Ubeydullah Efendi¹ üstadımız geçen Cuma günü bir gazetede: “*Sûmû tasihhû*”² hadîs-i celîlîni tefsir ederken diyor ki:

- Tabibler müftülere benzer: Müftüler nasıl anlatışa göre fetvâ verirlerse tabibler de nabza göre şerbet verirler. Oruç tutmağa mütemâyil gördüğü kimselere fevâidini beyân ederek oruç tutmağı tavsiye eden tabib kat'iyyen oruç tutmaktan tahzîr eder.

Bütün bir sınıf-ı münevvere iki yüzölçüm isnâdını tazammun eden bu cümlelerini, pek muhterem hocamızın hiss-i hakkaniyetine mağruren biraz tahlil etmek isterim. Belki etibbâ arasında üstadımızın dediği gibiler de vardır: Hiçbir zümre-i beşeriye gibi zümre-i etibbâ da münhasıran erbâb-ı faziletten terekkeb

¹ Mehmed Ubeydullah (1858-1937). Jöntürkler'in faaliyetlerine de katılan tanınmış din bilgini. Maceralarla dolu bir hayatı vardır. Hâtıralarını “Geçirdiğim Günlerin Hesabına Ait Dağınık Yapraklar” adı altında *Resimli Gazete*'de tefrika suretiyle yayımlamıştır (Ekim 1925- Nisan 1926). Adı geçen hâtıratı, *Sıradışı Bir Jön Türk: Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hâtıraları* (İstanbul 1989) adıyla, hayatı ve fikirlerinin de ele alındığı geniş bir inceleme ile birlikte Ahmet Turan Alkan tarafından yayımlanmıştır. Ömer Hakan Özalp, *Ulemeden Bir Jöntürk: Mehmed Ubeydullah Efendi* (İstanbul 2005) adlı hacimli çalışmasında ise, Ubeydullah Efendi'nin biyografisini ve eserlerini bütün ayrıntılarıyla ortaya koymuştur.

² “Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız.”

etmez. Fakat içinde birkaç zü'l-vecheyne tesadüf etmekle bütün bir meslek mensuplarını ithama insaf nasıl müsaade eder? Nabza göre şerbet vermek başka, bir hakikat-i ilmiyyeyi Zeyd ve Amr'ın hoşuna gitmek kasdıyla tahrif etmek başkadır: İlmi ile âmil bir hekim buna tenezzül etmez. Şu kadar var ki ekser mesâil-i uzviyye gibi oruç mesâilini de mutlak bir sûrette kesip atmak ciddi bir hekimin göze aldırabileceği celâdet değildir. Tıbbın nazariyât-ı hâzırasına göre orucun alel-umum herkese ne faidesi, ne de zararı iddia olunamaz. Hall-i mesele için şimdi farz edeceğim ki fâzıl hocamız bu hususta tenezzülen benimle istişâre ediyor. İşte cevabım:

Tıbb-ı hâzıra nazaran oruç ekseriyet-i azîme için nâfi'dir; bilhassa karaciğeri pek ziyade memnun eder. Karaciğer de öyle nimet-şinâs bir uzuvdur ki kendisine ettiğiniz küçük bir iyiliği kat kat hizmetleriyle öder. Ona oruçla bir devre-i istirahat bahş etmemizden bütün vücudumuz dolayısıyla müstefid olur. Fakat bu istifademiz bir şarta muallâktır: Gerek iftarda ve gerek iftar ile imsak arasında hıfzıssıhha dediğimiz ahlâk-ı uzviyyeye riâyet etmeli ve karaciğerin pek hoşlanacağı orucu bozduktan sonra hiç hoşuna gitmeyecek şeylerle uğraştırmamalıyız. Meselâ fazla et, baharât, tütün, çok kahve ve çay, filân... Karaciğer sebzeleri, sütü ve meyveleri, alel-husus üzüm, incir ve hurma gibi tatlı meyveleri sever. İşte Ramazan'da gıdamız böyle şeylerden terekküb etmeli ki orucun menâfi-i sıhhiyyesinden istifade edebilelim. Yalnız hurma ve sütle tagaddî buyurdukları rivâyet edilen peygamber efendimizin: "*Sûmû tasihhû*" emri tamamiyle yerindedir; Ramazan'da oruç tutup da sıhhati bozulanlar iftar ve sahura ait sünnet-i seniyyeye riâyet etmeyenler arasında görülür.

Oruçla sıkı sıkı alâkadar bir uzvumuz da midedir; ona dair de hekimce görüşebiliriz. Ber-mu'tad: "Yemek için yaşanmaz, yaşamak için yenir." deriz. Bu vecizenin hükmü Ramazan'da iftara yakın çok zayıflar. Şüphe yok ki oruçlular gurub saatinde yaşamak için yedikleri kadar da yemek için yaşarlar. Top atılacağı sıralarda mide göğsümüzün altında bir dimağ ehem-

miyeti alır. Bütün bir gün dilediğine kulak asmayarak boş bıraktığımız uzvun iftar sofrasında hukukunu düşünmek de bizce bir vazife-i adalettir. Bunun için iftar sofraları müstesna bir itina ve bereketle hazırlanır. Halbuki mide çok bedbaht bir uzuvdur; güzel yemekler lezzetinden hiçbir hisse almadığı gibi güzel bir iftarı müteâkib hissettiğimiz saadet-i bedeniyeye de iştirak etmez. Çünkü lezzeti zâikamızı aittir ve tokluğu takip eden memnûniyet-i uzviyye bir taraftan tazyîk-i dem ve diğer taraftan cümle-i asabiye meselesidir. Bütün vücudumuz hoşnutluk duyduğu sırada zavallı midenin hissesine düşen var kuvvetini sarf ederek çalışmaktır. Eğer siz Ramazan'da Divanyolu'nda piyasa etmek için bindiğiniz arabanın atları eğleniyor zannında iseniz iftardan sonra midenizin de mesud olacağına inanabilirsiniz. Bu kıyas vehleten tahmin olunacağı kadar bir kıyâs-ı maa'l-fârik değildir... Bizim lezîz bulduğumuz yemeklerin daima mideyi hoşnud edeceğine inanmayalım, hattâ diyebilirim ki bizim yavan bulduğumuz et'ime arasında midenin hoşuna gidenler ekseriyet teşkil eder. Zira biz lezîz bulduğumuz yemekler karşısında itidâli unuttur ve bunun zahmet ve meşakkati midemize mütertib kalır. Halbuki mide de her uzuv kadar "Cehd-i akal"³ kanununa vâkıftır, lezzeti az sa'y ile ifâ-yı vazife etmekte görür. Diğer cihetten insanlar gibi midelerin de çalışkanı, tenbeli, bülhevesi ve hercâi-meşrebi vardır: Sofrada komşunuzun yediğine bakarak kendi midenizin derece-i kuvvetini tahmin edemezsiniz. Lezzetine kapılarak yemeği çok kaçıranlar mideye karşı hodgâmlık göstermiş olurlar ve bu hareketlerinin kötü neticelelerini görmekte teahhur etmezler, çünkü mide bozulur ve midesi bozuk adam için lezâiz-i ömrün hiç olmazsa yansı elden gider. Bu ârızanın tahaddüsüne Ramazan'da iftar sofrası çok müsaid bir muhit teşkil ettiğini inkâr edemeyiz. Bu tehlikenin bellibaşlı sebeplerini araştıralım:

Midenin çok hoşlanmadığı bir muamele fazla teşviktir. Oruç pek kâfi bir devâ-yı iştiha iken iftar tepsisinde pastırma, sucuk,

³ "Az ile kanaat etmek."

turşu gibi iştihayı açacak bahârlı şeyler bulundurmamak midenin muvâzene-i sıhhiyesi için tehlike teşkil eder. İhtiyacınız olmadığı halde öyle bahârlı şeylere iltifat ederseniz evvelâ sizi ötenizde berinizde kaşıntılar ikaza çalışır, mütenebbih olmazsanız mideniz fütur ve atâlet göstermeğe başlar; devr-i hazminız uzadıkça uzar, bir taâmın bakıyyesi ötekine geçer; artık acıksanız bile sofraya maal-memnuniye koşmazsınız. Diğer cihetten mide ile birlikte karaciğer de muğber olur, vazifesinde tekâsül göstermeğe başlar. İkisinin müşterek tenbelliği seyyiesi olarak mevadd-ı albüminiye gibi kıymetli aksâm-ı gıdâiyye evsâf-ı müfidesini sizin için kaybettikten başka sümûm-ı uzviyye mahiyetini alırlar; sizi besleyecek yerde zehirlerler: Baş ağrısı, tazyîk-i dem, karaciğer ve bağırsak hastalıkları şeklinde mütenevvî tesemmüm âsârı görölmeğe başlar. Fakat mide için Ramazan'ın en tehlikeli saatleri iftar ile sahur arasındakilerdir. Vâkıa gerek iftarda ve gerek sahurda: "*Külû ve'srabû ve lâ-tüsrifû*"⁴ âyet-i kerîmesini hatırlayarak itidalden ayrılmamak müreccahtır. Mâmâfih bu sofralarda biraz iştihâmıza mağlûb olsak da midemiz ma'zur görür, feverân ve isyan göstermez; o sabûr ve hamûl bir uzuvdur. Onu iki yemek arasında kendisine ettiğimiz ağır teklifler gücendirir ve âsi eder. Ramazan geceleri şu şikâyeti pek sık işitiriz: "İftardan sonra içtiğim iki bardak limonata midemi berbad etti!" Bu berbadlıkta şaşılacak bir cihet yoktur:

Bir iş görmeğe başlamış bir adama: "Şu işi de beraber gör!" teklifinde bulunacak olursak, o adamın iki işi de hüsn-i îfâ etmesinden ziyade ikisinde de kusur etmesi melhûz olduğu gibi mide de bir vazife-i uzmâ îfâ ederken ikinci bir vazife-i hazm teklifi karşısında kalınca bittabi adem-i kifâyet arzeder; emr-i inhizâm bozulur... Bu cihetle icâb-ı basîret odur ki gündüzki imsâk-i şer'îye mukabil gece iftar ve sahur arasında da bir nevi imsâk-i sıhî ile nefsimizi mükellef turalım.

İftar ve sahurda çok yemekten ziyade acele yemek muzır-

⁴ "Yeyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz." (A'râf, 31).

dır: “*el-aceletü mine’ş-şeytân ve’t-teennî mine’r-rahmân*”⁵ hakikatını her zamandan ziyade Ramazan yemeklerinde hatırlamalıyız; âheste yiyelim ve çok çiğneyelim. Dişlerimizin kâfi derecede çiğnemediği şeyleri mide çiğnemeye mecbur olur ve bu fazla mesâi bizzarure fi’l-i hazmı uzatır.

Gariptir ki en ziyade çiğnememiz lâzım gelen yemekler iç ekmek, patates ezmesi, güllâç, muhallebi gibi yumuşaklıklarına bakılıp da: “Çiğnemedi yutuluyor!” dediğimiz ve çiğnemeğe lüzum görmediğimiz şeylerdir. Böyle nişâi ağdiye ağızda sakız gibi uzun uzadıya çiğnenmeli ki inhizâmı kolay olsun... Bilmeyen kalmamıştır ki midenin iki vâsita-i hazmı vardır: Hareketi ve usâresi.. Bunların zayıf düşürecek halleri ve şeyleri mide sevmez, çünkü onlara ârız olacak za’fı fazla mesâi ile telâfiye mecbur olur. Midenin faaliyet-i harekiyesini tevhîn eden bilhassa salata gibi pişmemiş et’ime ile şurup, limonata ve dondurma gibi meşrubâtın su-i isti’mâlidir; faaliyet-i usâriyesini de et yağı, mütenevvî salçalar, tavalar ihlâl eder. İftarda ve sahurda böyle me’kûlât ve meşrubâta karşı itidalden ayrılmamalıyız.

İşte ancak bu kuyûd ve şurût ile oruç hakikaten büyük bir fâide-i sıhhiye temin eder. Onlara bi-hakkın riâyet eden oruçlular bi’n-nisbe pek az olduğu için bayram ertesi midesini bozuk hissedenler oruçsuzlardan ziyade oruçlular arasında görülür. Kabahat oruçta mı? Şüphe yok ki hayır! Fakat esbâbı tağlît ve her hâdiseyi en ziyade göze çarpan şeye isnâd etmek zihn-i beşerin ezeli temâyüllerinden biridir.

İlâve edeyim ki bütün bu mülâhazât kendisine oruç vazifesi terettüb eden tendürüst müslümana aittir. Hastalar ve herhangi asabî veya uzvî bir sebepten dolayı açlığa tahammül edemeyecek olanlar bahsin hâricinde kalır: Zaten öyleleri oruçtan ma’füvv tutmakta şer’ de tıb ile ittifak eder.

Ramazan’a yakışan ahlâk-ı uzviyye musâhabesini itmâm için şunu da söyleyeyim: Bir meşhur mesele vardır, yeme-

⁵ “Acele şeytandan, dikkatli ve yavaş davranma ise Rahman’dandır.”

ği müteâkib istirahat mi etmeli, yoksa hareket mi? Hayvanât üzerinde icrâ edilen müteaddid tecrübeler sayesinde bugün bu mesele de halledilmiş gibidir: Fi'l-i hazmın hüsn-i cereyanı için bazılarına istirahat ve bazılarına hareket terettüb ediyor, eğer ber-mu'tad faâl bir hayat süren zatlardan iseniz, yemeği müteâkiben istirahat ediniz, bilâkis hayât-ı mu'tâdeniz faaliyet-i bedeniyye müsaid değilse yemekten sonra gezininiz ve yemek yer yemez yatmaktan tevakkî ediniz.

İşte muhterem üstadım Ubeydullah Efendi hazretleri, bugünkü nazariyât-ı ilmiyye dairesinde idare-i kelâm edecek bir hekim oruç, iftar, sahur ve onlara müteferri' mesâil hakkında ancak ma'ruzâtımı tekrar edebilir. Savmın cihet-i ma'neviye ve füyuzât-ı uhreviyesinden bahsetmek hekimlere terettüb etmez. Ve zannetmem ki arz ettiklerimi söyleyen bir hekim nabza göre şerbet vermekle itham edilebilsin.

RAMAZAN HASBİHÂLİ

Bugün değilse yarın Ramazan'a kavuşuyoruz. Bu mübarek ay bir ibadet devridir. Haydi birlikte Ayasofya'ya girelim. Ayasofya! Niçin bu büyük İslâm ma'bedinde hâlâ bu Bizans adı?.. Fakat tarihî münakaşaları ibâdethânelerin kapısı önünde bırakmalıyız. Oralara girerken hayattan biraz çıkmak lâzımdır.

Ayasofya her saat biraz gölge ile örtünür. Ve oradaki sîmâlara akşam, sonbahar ve rüya uçukluğu gelir: Çünkü hakiki ibâdet loşluğa bürünmek ve mümkün olduğu kadar az görünmek ister. İşte şimdi hâriçteki maîşet kavgasının gürültülerinden uzak, sanki dünya ile âhiretin arasında, fânîyi ebediyete yaklaştıran bir atebe üzerindesiniz. Her somaki sütun nazarlarınızı kubbeye davet eder ve burada nazarınız için semâ o muka'ar nısf-küre-i sükûtuyla semt-i re'sinizi dolduran kubbedir; bu kubbe gökyüzü gibi ma'nâ-yı azameti ile: "*Küllü men tahtî fân!*"¹ der.

Burada dizleri büken ve cepheleri yer'e eğen gizli bir kudret hiss olunur. Artık her baş kendi göğsü üstüne eğilmeli ve bir murâkabe-i ihlâs ile yalnız kendi kalbini dinlemeli ve düşünmeli ki er-geç o göğüs ve o kalbi soğumuş oldukları halde halkına uzatmağa mecbur olacak. Buraya girdiğiniz anda bilmem nereden gelen nâfiz bir ses kulağınıza emreder: "Kalbini ve göğsünü

¹ "Benim altımda olan her şey fânidir!"

fena rüyalardan boşalt!.." Burada günahkâr ağlamasa bile günahlar ağlar: Onun için her tarafta iyi ve müessir bir gözyaşı rutûbeti duyarız. Ey hayatın ezen günahlarıyla ağlayanlar, biliniz ki burası af ile kucaklamak için açılmış bir ana kucağıdır, burada hakikaten senli benli hitap edebilirsiniz ve Hak önünde istiğfâr ile ne kadar haykırsanız boğazınız kurumaz. Bu âbidenin taş kanatları semânın ukûbetleri ile bizim aramızda birer merhamet siperidir; onlar isyanımızı örtmek için başımız üstünde kabarıyor. Ve bu siper gökyüzü gibi sağır ve dilsiz değildir: Her sesinize sizin sesinizden daha uğultulu bir sesle cevap verir; elemle içinizi çekiniz, o da etrafınızda göğüs geçirecektir; tannâniyeti ile size anlatır ki sizi dinliyor, hissediyor ve anlıyor. Onun her penceresi sizin yüreğiniz üstüne açılmış bir gözdür; içinizdeki hakikatleri onun nazarlarına karşı süsleyemezsiniz, örtemezsiniz, gizleyemezsiniz... Ooh, burada hayatınızın hatîalî parçalarından temiz bir mağfîret köprüsü bina edebilirsiniz ve bunun için ihlâs-ı tâm ile pişmanlık kâfidir; bu loş mahfilde nedâmetin gözyaşları birer müstesna elmas gibi parlar.

Bir kere bu kubbenin gözleriyle etrafa bakalım: Önünde şehrin bütün binaları hürmetle diz çökmüş gibidir. Ve bütün kapılar sanki dua kanatlarını yan yana getirmiş avuçlardır. Sokakların boş gürültüsü buraya kadar çıkamaz. Buradan yalnız iki ses işitilir: İçeriden gelen iman uğultusu ve minareden müezzinin dağıttığı davet nidâsı... Çınar gölgesinde güvercinleri seyrederek ezan saatini bekleyenler işte müezzinin tekbîr musikisini işitince bir kat daha temizlenmek için şadırvana koşuyor ve biraz sonra top kandilin altında toplanacaklar. Bu kubbe çok yüksektir. Fakat hiç mağrur olmaksızın: Biz girerken eşiğini ayaklarımızın altına serdiği gibi gölgesini de şimdi cemaatimizin cephesine seccade yapar.

*

Ooh, din bu irtifâ'da bir akıl ve mantık meselesi değil, bizi özlediğimiz yüksekliğe çıkaracak bir kanat, kalbimizi üstüne yatırabileceğimiz bir yumuşak his, bir şiirdir ve şiir ile yaşar. Âh yazıktır, vâiz efendi, onu dünyaya indirmeyiniz. O daima hafif kül

rengi bulutlara sarılı bir “hicr-i muallâk” manzara-i i’câzıyla yer ve gök arasında dursun; ona uzanmak için kollarımız birer dua gibi yıldızlara doğru yükselmeli. İnsan cemiyetinin hâdiseleri arasına karışan din er-geç dirseklenir, itilir, kakılır. O, arş ve kürsüden akan saf şiir değil midir? Arzın üstünde tozlanır, eskir ve bir gün bakarsınız ki beşerin büyük gürültüsü içinde o da bir gürültü parçası olmuş... Yeryüzüne ve yeryüzünde bizim hayat-ı münâzaamıza temas etmedikçe eb’âd ve ezmine onundur.

Din ile ilim arasındaki uzun ve abes çekişme ancak her birinin kendi hıttâ-i vazifesine çekilmesiyle nihayet bulabilir. Ve her birinin ülkesi o kadar ayındır ki... Biri hayatı tahlile çalışır ve serhaddi mezarın kapağıdır; ondan öteye geçmez. Din ise ölümden sonrası ile, içinde yaşadığımız masalın mâ-ba’di ile, gözlerimizi ebediyyen yumunca göreceğimiz menâzırla meşgul olur. Mezarın mâverâsına müdahale edince ilim ve ölümden beriye gelince din kuvvetini kaybeder. Din öyle şeyleri bilmek ve bildirmekle memurdur ki ilmin mantığı onları çoktan beri “Ebedî meçhuller” unvânıyla tasnif etmiştir. Husûsât-ı diniyyeyi hiçbir tecrübe mihekkine vuramayız; onun için ilmin bugünkü mâlikânesi hâricinde kalırlar.. Vâkıa her din uzak bir mâzîde ilim ve fen mahiyeti ile doğdu: “Zend” lisanında² ilim ile din aynı kelime ile ifade olunur. Şüphe yok ki ilmin sütninesi dindi; fakat bir gün geldi ki ilim emziğini kırdı ve artık kendi sahasında müstakil yaşayacaktı. Zaman öyle bir âmildir ki ondan müteessir olmamak iddiası mühliktir. İlmi hâlâ zîr-i irâdesinde yaşatmak için ısrar eden din “engizisyon” tesisine ihtiyaç hissederek ve kan dereleri boşandırır ve netice-i mÿsâdemede görür ki fakrû’d-deme düşen kendisi olmuş...

Din bir hakikat-i mahza ve hakikat-i kâmile sıfatlarıyla doğar; akl-ı beşerin eremeyeceği meselelere kadar her şeyi kat’iyetle bilmek iddiasındadır; tahavvül ve tekâmül kabul etmez; nasıl doğdu ise öyle yaşar. Yalnız kendi bilgilerinde kıymet görür ve zaman ve mekân kayıtlarına mültefit değildir. Eğer

² Zend: Eski Farsçanın bir lehçesi olan Avesta diline verilen ad.

din nisbiyyeti tanısa ve tahavvül ve tekâmül kabul etseydi bir nazariye-i ilmiyye mahiyeti alırdı. O zaman arza inebilirdi, fakat semâ ile alâkasını kesmesi lâzım gelir ve yazık olurdu.

Dine hizmet etmek istiyorsanız vâiz efendi, onu bizim karışık işlerimize karıştırmayınız ve akl-ı beşerin ihâta edemeyeceği esrârdan bize bahsetmeyiniz. Meselâ ma'rifetullah bu cümledir. Cenâb-ı Hakk'ı teklifsizce tarif eden vâizi ben tebesümsüz dinleyemem. Zira itikadımca hiç kimse arşa merdiven kuramaz. El ile tutulamayacak ve göz ile görülemeyecek nihayetsiz ve müebbed kuvveti dil ile nasıl tarif edebilirsiniz? Evsâf-ı lâhûtiye beşerin fakir ve hakir lehçesine hiç sığar mı? Ne kadar âlim olsanız, vâiz efendi, siz de bizim gibi nâ-mütenâhîlikler içinde ezilen sâniyelersiniz; ebediyeti tanımak dâvâsını ebediyete bırakalım. Dudaklarımızın lâfza-i celâle temas ile huşû'dan titremesi: İşte yanılmayan mârifetullah yalnız budur.

Diğer cihetten vâiz efendi, âhiret nâmına bize bî-hudut bir işkence çölü teşhir etmeyiniz. Beşeriyeti hayat kâfi derecede titretiyor; sizin belâgatınız de karşımıza hayattan daha korkunç bir sîmâ-yı gazab koymasın. Biz size ruhumuzda bir gece ile geliyoruz, oradan kalbimizde penbe bir fecr ile ayrılmalıyız. Bize kudret-i bî-nihâyesi beşerin nihayetsiz za'fına merhametle bakan zül-celâlden bahsediniz; biz onun arşından uzanan dest-i affını cephemizde hissedelim. Biz cahillerce merhamet-i İlâhiyye o müstesna kapıdır ki dehâlet edenler çoğaldıkça genişler. Bir ma'bedin ulu güzelliği içinde biz o âlih-i rahîmi bulmak dileriz ki kuşların terânelerini birer sûre-i tahmîd telâkki eder ve benim günahımdan evvel rûhumdaki cerîhayı ve nazarımdan ziyade gözyaşlarımı görür. Onun bir elinde af ve bir elinde saadet vardır, arzı yaratmıştır ki üzerinde sa'yin necâbetini öğrenelim, semâyı yaratmıştır ki yüksekliği görelim ve saadeti yaratmıştır ki hayatı tanıyalım; ve bize bütün mükevvenâtın lisanıyla: "Çalış, yüksel ve mes'ûd ol: İşte bütün ibâdetlerin fevkinde büyük ibâdet!" der. Biz cahillerce dünya, tavanı güneşli ve yıldızlı, bir mahbes değildir. Cenâb-ı Hak hayatı sürûrsuz yaratmadı, diyo-

ruz. Diyoruz ki beşerin burada hakk-ı günahı bile vardır.

Hastalık, yoksulluk, cehl ve zillet: Hayat içinde bunların enzâr ve tehdit homurtusu kifâyet etmiyor mu? Hayat ufkunun ötesinden de bunları hangi Rabb'ın merhameti tekrar edebilir? O, bilmez mi ki bizi çok kere günahkâr eden, kaderin mütenevvî hissetleridir?

İki cümle ile bir fâniyi cehenneme kakıvermek: Âh, vâiz efendi, bu çok kolaydır. Fakat ben bir mescidi her ziyaretimde huzû ile ürpermiş saçlarımı okşayan bir müşfik kanat hissetmeliyim. Cephemde korkuların getirdiği soğuk terle oradan çıkarırken nasıl diyebilirim ki: "Girdiğim yer Allah evi idi!" Biz cahiller için re's-i hikmet Allah'tan korkmaksa âhir-i hikmet de Allah'ı sevmektir. Muhterem vâiz, senin gür ve belîğ sesinle isterim ki Rabb'ın sesi bana desin: "Sa'y ve ismet yolunun nihayetinde şefkatle kollarımı açtım, seni bekliyorum!"

Bil vâiz efendi ki bütün insaniyet o Rabb-i müşfiki arayan bir nevi Diyojen'dir,³ fakat feneri sönük... Sen mev'izenle ona bir parça aydınlık ver, işte o kadar! Ve lâzımsa beni uyandır, fakat ateşin korkunç kızılığıyla değil; beni irşâd için deme ki: "Uyandığın zaman seni kucaklayacak bir kızgın ve ebedî kâbustur!" Kanı kanla yıkamak beşerin za'fına yakışır; Rabb-ı kadîr kanı kevserle yıkar... Tebşîr, tebşîr: Izdırab çölünde beşeriyet buna susamıştır. Hem de *erhamü'r-râhimîn*⁴ nâmına korkuluk sallamanın ne lüzumu var? Kat'î mev'izeyi yarın hepimize topraktan dudaklarıyla mezar edecek, değil mi? O zamana kadar din ara sıra hayatın kapısını açarak önünde düşünmek için altın anahtarımız olsun.

Servet-i Fünûn, nr. 1493-19, 26 Mart 1341/ 8 Nisan 1925, s. 294-295.

³ Diogenes (M.Ö. 412-320). Bir tür sadelik ve kendi kendine yeterlilik felsefesi olarak kabul edilen *Kynik* anlayışının öncüsü olan eski Yunan filozofu. Gündüzleri elinde bir fenerle Atina sokaklarında dolaşarak dürüst bir adam aradığı söylenir. Ayrıca, Büyük İskender'in, bir arzusu olup olmadığı yolundaki bir sorusuna, "Gölge etme başka ihsan istemem!" şeklinde verdiği cevapla da tanınmıştır.

⁴ "Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah"

37

RAMAZAN FELSEFESİ

Hattâ Büchner¹ ve Hartmann² da dahil olmak üzere hiçbir büyük mütefekkir tanımıyorum ki nizâm-ı kâinatı temin eden bir kudret-i külliye'nin vücudunu münkir olsun. Hepsi ale't-takrîb Voltaire'le³ hem-fikirdir: Mâdemki ortada bu kadar intizam ile işleyen bir büyük saat var, ona büyük bir saatçinin mevcudiyeti lâzım gelir. Şu kadar var ki o sâni'-i muhayyiri'l-ukûle biz müslümanlar Allah dediğimiz halde bir feylesof "kuvvet", öteki "tabiat" ismini veriyor, tıpkı Firavun'a Mısırlıların "Amûn", Fenikelilerin "Adonay", İbrânîlerin "Yahova", Siketîlerin "Papay" ve Âsûrîlerin "Âsur" dedikleri gibi... Onu her birimiz tasavvur ettiğimiz gibi tesmiye etmiş olsaydık esmâ'-i hüsnâ in-

¹ Büchner, Ludwig (1824-1899). Alman hekim ve filozofu. Kâinatı maddeci bir bakış açısıyla yorumlayarak, Tanrı'yı, yaratılışı ve dini ve cüz'î iradeyi reddeden bir felsefe anlayışını savunmuştur. Türkçeye de çevrilen *Madde ve Kuvvet* (1855) ile *Tabiat ve Ruh* (1857) adlı eserlerinde tamamen ateist bir yaklaşım sergiler.

² Hartmann, Nicolai (1882-1950). Yeni ontoloji akımının kurucusu Alman filozofu. XX. yüzyılın ilk yarısında Alman felsefesini etkilemiştir. Hartmann hakkında Prof. Dr. Takiyettin Mengüşoğlu'nun *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann* (İstanbul 1976) adlı bir incelemesi vardır.

³ Voltaire (1694-1778). Fransız yazar ve fikir adamı. Edebiyat, tarih ve felsefe alanında birçok eser yazmış ve fikirleri 1789 Fransız İhtilâli'nin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. En tanınmış eserleri arasında XVI. *Louis Çağı* (1751) ile *Felsefe Sözlüğü* (1753) ve *Candide* (1759) bulunmaktadır.

sanların adedine bâliğ olurdu. Filhakika her idrak için o başka bir sîmâdır, zira hiçbir idrak onu ihâta edemez. Kâinatın müb-dii mevzû-ı bahs olunca şaşkın bir anlamamazlık seylâbının dalgaları arasında boğuluyoruz. Merhum Muallim Nâci'nin⁴ -Voltaire'den mütercem olduğu iddia edilen:

Mümkün değil Hudâ'yı bilmek de bilmemek de

mısrâ'ının ancak yarısı doğrudur: Hudâ'yı bilmemek akl-ı be-şerin bir mecburiyet-i halkiyyesidir. Ve şüphe bu aczimizden doğuyor. Bilmem hangi mu'zib bir siyah tahtaya: "Hakk'ın var-lığını ispat edene benden bin lira!" cümlesini yazmış ve diğer bir mu'zibden derhal şu cevabı almış: "Hakk'ın yokluğunu ispat edene benden iki bin lira.." İşte insan dimağı için hakikat bu iki vaad arasında kıvranır. Allah'ı bilmek iddiası, velev ma'rifet kaydıyla idrâk-i cüz'î derecesinde olsun, Allah'ı hisseden bir kalbe, öyle sanıyorum ki, uğrayamaz; "Niçin?" ve "Nasıl?" su-alleri o irtifâ'da işitilmez olur. Sözü'n doğrusunu ben Zünnûn-ı Mısırî'de⁵ buldum: "*et-tefekkürü fî zâtillâhi cehlün ve'l-işâretü iley-hi şirkün ve hakikatü'l-ma'rifeti hayretün*"⁶ diyor.

Filvâki ululuğu Rabb'in etrafında öyle karanlık bir fezâ ki huzûrunda gözlerimizin secde-i hayretinden başka eser-i zekâ gösteremeyiz. Ma'rifetullaha nisbetle bizim iz'ânımız güneşe sıçramak isteyen bir çılgın kıvılcımdır. Kendisi bize arş-ı esrârını açincaya kadar fikrimiz ancak tahayyür ve sükût kürsüsünde

⁴ Muallim Nâci (1850-1893). Tanzimat sonrası şair ve yazarlarından. Tanınmış eserleri arasında *Ateşpâre* (1883), *Şerâre* (1884), *Fürûzan* (1885), *Demdeme* (1887), *İstilahât-ı Edebiyye* (1889) ve *Lügat-ı Nâci* (1890) bulunmaktadır. Hakkında en geniş araştırma Prof. Dr. Celâl Tarakçı tarafından yapılmıştır: *Muallim Nâci Efendi* (Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki), Samsun 1994.

⁵ Zünnûn-ı Mısırî (796-860). Mısırlı mutasavvıf; tasavvuf anlayışının kurucula-rından ve ilk temsilcilerinden. Tasavvufa felsefî boyut kazandırmaya çalış-ması dolayısıyla zındıklıkla suçlanmış; bu yüzden hapsedilmiş ve işkenceye maruz kalmıştır. *Sıfâtü'l-mü'min ve Mü'mine*, *el-Mücerrebât*, *Risâle fî Havassü'l-iksîr* adlarını taşıyan bazı risaleleri günümüze kadar ulaşmıştır.

⁶ "Allah'ın zâtı hakkında düşünmek cahilliktir; O'na işaret ise şirktir, bilginin hakikati hayrettir!"

dinlenmeli idi. Mâmâfih Zünnûn-ı Mısırî'nin dediği gibi bizi cehlimiz tefekküre sevk ediyor. Cisim için istediğiniz ferâgati teklif ediniz, fakat yaşayan dimağa savm-ı tefekkür tahmîl edemezsiniz; Hâlik onu lâ-yenkâtı' düşünmek vazifesiyle mevkûl yaratmıştır. Onun için yerden yahut gökten, san'attan veya ilimden, hakikat ve hayalden beşer mine'l-kadîm Hâlik dediğimiz muammâ-yı a'zamın hallini istiyor. O nihayetsiz meçhul karşısında ilim ile hakikat sağır ve dilsizdir; meseleyi ancak şiir ve kalb halledebilir; zira hiçbir zaman bilemeyeceğimiz Allah'ı her an hissedebiliriz. Kalbe: "Allah'ın evi" diyen eskiler ne kadar haklı idiler; her ferdin ma'bedi kendi sînesinde yatar. Ve kendi hesabıma ben Hakk'ı severek düşünmeği mahz-ı ibâdet sayarım; ve bu ibâdetle kıblem ne cihettedir ve dualarım nereye gidiyor, düşünmeğe lüzum hissetmem. Tanımak ihtimalimiz olmayan Hâlik-ı a'zamın dîdârını ancak hissiyât deresinin billûrunda mün'akis görebiliriz ve Hâlik'ı ancak san'atın nâ-mütenâhî kehkeşânı ile tefsir mümkündür. Bunun içindir ki her muhteşem güzellik muvâcehesinde zihnimize O'nun ihtişamı lâyah olur. Âhenk semâlarında yükselirken Beethoven'in dudaklarında daima lâfza-i celâl titrerdi; Goethe⁷, Wagner⁸, Dostoyevski⁹ ağızlarını onunla doldururlar. Ruh için her itibarla şerîksiz bir ma'bûda sarılmak ihtiyacı vardır; zira her ruh az çok hayât-ı ba'de'l-hayât iştihasıyla titrer. Hayaatın ucunda siyah ve boş fânîlik uçurumunu içimiz titremeksizin seyredebilmek için beşerin metâneti kâfi gelmiyor; günün birinde bir hiç oluver-

⁷ Goethe (1749-1832). Ünlü Alman şair ve yazarı. Eserlerinde daha çok mutlak bilgiyi elde edememenin mutsuzluğu anlatılmaktadır. Bazıları Türkçeye de çevrilen eserleri arasında *Faust*, *Genç Werther'in Acıları*, *Batılı Doğudivamı*, *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* en tanınmışlarıdır.

⁸ Wagner, Richard (1813-1883). Ünlü Alman bestecisi ve dramaturg. Bestelediği operalar arasında en ünlüsü *Tannhäuser* (1845) operasıdır.

⁹ Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç (1821-1881). Ünlü Rus romancısı. *Ölü Bir Evden Hâtıralar*'ın (1859) çıkışı Rusya'da büyük bir heyecan yaratmış, *Ezilenler*'in (1861) yayımlanmasıyla ise, Çar II. Aleksandr Rusya'da kölelik rejimini kaldırmıştır. Diğer romanları arasında *Suç ve Ceza*, *Karamazov Kardeşler*, *Budala*, *Kumarbaz*, *Beyaz Geceler*, *Ecinniler* akla ilk gelenlerdir.

meği hiç kimse imân-ı kâmil ile kalbine sığdıramaz. Bu, şüphesiz, bir zaaftır; neyleyelim ki kuvve-i hayatiyemiz bilhassa bu zaaftan doğar. Bize, hâlîka rabt eden ebediyet-i ruh ümidi o za'fın en güzel yavrusudur. Hayat uykusunda ebediyet rüyasına dalmadıkça müsterih olamayız. İnsan hayatta çektiklerinin mükâfatını mâverâ-yı hayattan beklemekle biraz teselli buluyor. Hakk'ı hiç şaşırmaksızın tartacak lâhûtî bir teraziye nefsini mazlûm hisseden her muzdaribin sönmez iştîyâkı vardır. Elemlerimizi lokman ruhu¹⁰ gibi bir dereceye kadar ancak ıtr-ı âhiret teskîn eder. Bize semâyı açmalısınız ki biz; yeryüzünün mahrum ve bedbaht evlâtları, onun vüs'atinde yaşamağa mütehasşiriz. Fakat bunun için bize esâtîr yolunu göstermeyiniz. Terakkî asrımıza, kuvvetli elleriyle eski mahfazaları her gün biraz daha cevher-i füsûnundan boşaltan bir âmil getirdi: İlim... Bilinemezi bilmek iddiası artık çürümüştür. İman için iman bu zamanın kalbini ancak hıçkırtır, iman şimdi ruha bir ikinci hayat gibi vâsıl olmalı ki iman olsun. Nâ-mütenâhîlik aklın tahammül edemeyeceği ağır anahtarla değil nihayetsiz şiir ile açılır.

Âmennâ: Allah'ı çıkarınız, bütün cihan boşalır; muhîti her muhîte muhît olan o muncî-i lâ-mütenâhî bütün mevcûdâtın mâ-bihî'l-vücûdudur. Muhyiddîn Arabî:¹¹ *"İnneme'l-kevnü hayâl ve hüve hakkun fî'l-hakika"*¹² demekte pek haklı idi. Fakat onun hayat ile kâinattan başka muarrifi olamaz. Ben: "Hayret!.." dedikçe gülümseyerek bana: "Eşhed..." diyen hiç olmazsa o müebbed şifrenin miftâhına mutasarrıf olmak dâvâsında bulunmasın. Düşünen aklım bana: "Zavallı seyyah, işte çöl ve işte vâha... İkisnin arasında serâb ara!" diyor. Bence hiçbir insan gözü arşı benden ziyade göremez. Cenâb-ı Hakk'ın omuz başından

¹⁰ Lokman ruhu (Halk ağzında): Eter.

¹¹ İbnü'l-Arabî (öl. 1240). Tasavvuf ve İslâm düşüncesi tarihinde büyük etkileri bulunan ve özellikle Vahdet-i vücud düşüncesi etrafında bir çılgın açan mutasavvıf. Tasavvufta büyük bir otorite oluşu sebebiyle "Şeyhü'l-ekber", dinî ilimlerde müceddid oluşu dolayısıyla da "Muhyiddîn" lakapları verilmiştir. En çok tanınan eserleri arasında *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye* ile *Fusûsü'l-hikem* gelmektedir.

¹² "Varlık bir hayalden ibarettir, ama gerçekte ise o haktır!"

gizlice “Levh-i mahfûz”u¹³ okumuş ve hilkatin bütün hazîne-i evrâkını gözden geçirmiş gibi davranan, adı Fahreddîn Râzî¹⁴ yahut Kadı Beyzâvî¹⁵ de olsa, beni ancak reyb içinde tebessüme sevkeder. Kitâb-ı serâiri hiçbir fânî heceleyemez ve beşer için Allah bir gayb-ı muazzamdır. “*Ve lâ-ya’lemu’l-gaybe ilâllah!*”¹⁶

Vâiz ne kadar tîz perdeden söylese dini bize kalbimizin murâkabe saatlerindeki sükûtu takrîr eder; o saatlerdeki samimiyet minberi üstünde vicdanımız hem hatip ve hem sâmi’dir. Vaaz ve tefsir bence güfte-i İlâhî’ye bir beste olmalıydı; ma’rifetullah belki san’atın ince ve nûrânî kanatlarıyla rûha ilka edilebilir.

San’at hiç olmazsa zulmet duvarını çiçekler ve ulu gecenin ye’s-âver kesâfetini gözlerimizden gizler. Diniyâtta bahseden biraz şair olmalı ve san’atı kalplere hitap etmeli ki anlaşılmasın anlattığı mektûm kalsın. Molla Câmi’nin¹⁷:

Cihân mir’ât-ı hüsn-i şâhid-i mâst
Fe şâhidhu vechuhü fi küllî zerrât¹⁸

beyti benim zevkime göre zarif bir mev’izedir ve Şeyhî’nin¹⁹

¹³ Levh-i mahfûz: Allah tarafından takdîr edilen şeylerin yazılı bulunduğu mânevî levha; ilm-i İlâhî.

¹⁴ Fahreddîn Râzî (öl. 1210). Kelâm, felsefe, tefsir ve fıkıh usulü alanlarındaki eserleriyle tanınan din bilgini.

¹⁵ Kadı Beyzâvî (öl. 1286). Müfessir, Eş’arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi. Defalarca basılan ve üzerine 250 kadar şerh yazılacak kadar takdir edilen ünlü eseri *Envârü’l-tenzil ve Esrârü’l-te’vîl* adını taşımaktadır.

¹⁶ “Gaybı Allah’tan başka kimse bilemez!”

¹⁷ Molla Câmi (1414-1492). İranlı mutasavvıf, şair ve dil bilgini. Vahdet-i vücud felsefesine bağlı bir şair olan Câmi, daha çok gazel ve mesnevi tarzındaki eserleriyle tanınmıştır. 40’tan fazla eseri arasında başta divanı olmak üzere *Leylâ vü Mecnun*, *Yusuf ü Zeliha*, *Hırednâme-i Sikender* ve *Nefehatü’l-üns en* tanınmışlarıdır.

¹⁸ “Cihan, bizim güzelliğimizi gösteren bir aynadır; onun şahidi ise her zerredeki görüntüsüdür.”

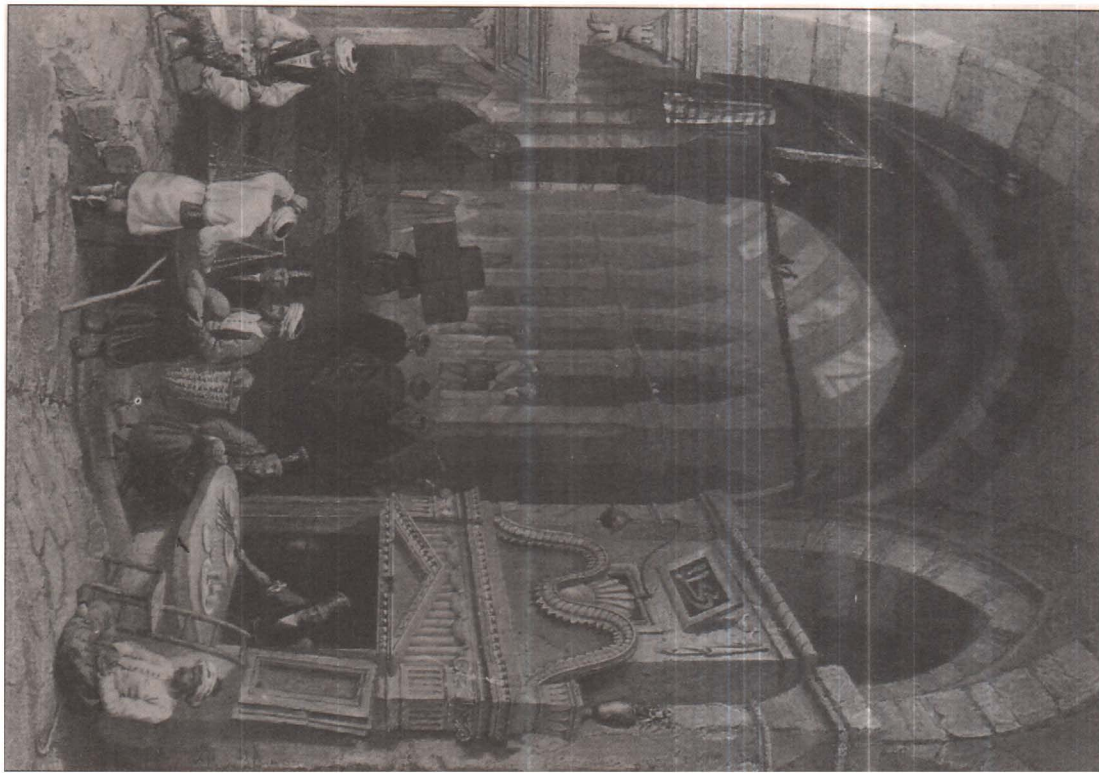
¹⁹ XIV-XV. yüzyılda yaşamış divan şairi. Germiyanlı Şeyhî adıyla da tanınmaktadır. *Divân’ı* ve *Husrev ü Şîrin’i* ile birlikte en tanınmış eseri *Harnâme*’dir.

Şeş cihetten sen münezzehsin, velî senden dolu
Arş u ferş ü fevk ü taht u sağ u sol u pîş ü pes

nazm-ı ma'sumu hiç olmazsa icâz meziyetine mâlik bir tefsir teşkil eder. Ne çare ki İslâmiyetin büyük çobanları İslâmiyeti yaşatacak şiiri istihkar ve san'atı gözlerimize ve ruhlarımıza haram ettiler. Bin çobanlık iddiası arasında bir kurbanlık koyun: İşte ikinci asr-ı hicrîden beri İslâmiyet budur. Ve bu hataların seyyiesi olarak ümmet-i Muhammed cehle düştü; cehl ki yeryüzünün cehennemidir.

Bunları teemmül edince kalben diyorum ki İslâmiyet, müctehidîn-i İslâm'ın en büyük mazlûmu oldu, edyânın en büyük mazlûmu Cenâb-ı Hak olduğu gibi...

Servet-i Fünûn, nr. 1595-121, 10 Mart 1927, s. 258-259.

38 BAYRAM FELSEFESİ

Son tahlilde her bayram bir imsâkin aksülamelidir. Ya bir meşakkat müddetinin sonunda bir istirahat mevkii olur ve sıtma nöbetlerini hatırlatır, meselâ Cuma tatili gibi; ya bir mahrumiyet devresinin ucunda açılmış bir ziyafet menzilidir ve himye¹ günlerinin inkızâsını ilân eder, meselâ hristiyanlar için Büyük Perhiz'den² sonra gelen karnaval gibi; yahut bir fedakârlığın ecridir, Kurban Bayramı gibi ki kavm-i İsrâîl için bidâyette ilk doğan çocuklarının zebhine mâl oluyordu.

Ahîren idrâk ettiğimiz Şeker Bayramı Ramazan'ın zeyli mu'tâdıdır. Oruç dediğimiz bir aylık riyâzet-i mideviyenin hakk-ı ta'vîzi olmak üzere onda bir hesabıyla üç gün eğlenceye ruhsat almış oluyoruz. Filhakika bayram günleri tefritten ifrâta doğru bir buhrân-ı sefâhat teşkil eder. "Bayramın tadını Ramazan'da oruç tutan çıkarır!" derler, doğrudur. Geçen Ramazan yaşatlarımdan biri hüznün ve tahassürle içini çekerek: "Bizim

¹ Himye (Ar.) : Yeme içmede perhiz.

² Büyük Perhiz: Hristiyanlıkta, Paskalya Yortusu'na hazırlığı amaçlayan tövbe dönemi. Hz. İsa'nın henüz peygamber olmadan önce çölde oruç tutmasını örnek alan Büyük Perhiz, Katolik Kilisesi'nde Paskalya'dan altı buçuk hafta öncesine rastlayan Küllenme Çarşambası ile başlar ve Pazar günleri dışında 40 gün sürer. Ortodokslar'da ise Paskalya'dan sekiz hafta önce başlar, hem Çarşamba hem de Pazar günleri perhiz dışında bırakılır.

çocukluğumuzun Ramazanları öldü!" demişti. Eğer Ramazan'ın öldüğü sahih ise bayramın da bî-rûh kaldığını kabul etmeliyiz; zira ikisi birbirinin uzvudur ve baş terk-i hayat edince kuyruk yaşayamaz.

Ve bu râbîta yalnız dinî bayramlara mahsus değildir, tabîî, siyasî ve ictimâî her bayramda bir mahrumiyet-i mütekaddime ile lâzım ve melzûm münasebeti buluruz. Meselâ vaktiyle Nevruz, Hızır-İlyas, bağbozumu³ gibi tâ Firavun⁴ Mısırlilerinden kalma mevsim bayramları vardı. Çünkü vesâit-i medeniyenin zaaf ve noksanı sebebiyle her mevsim-i uzmâ şiddeti hissettirir ve beraberinde bir silsile-i meşakkat getirirdi. Tabîîdir ki Mısır'da Nil'in hayat ve bereket getiren feyezânı tes'îd edilecekti, zira onsuz memleket kaht ve sefâlete mahkûmdur. Ve elbette Nevruz İran'ın soğuk dağlarında bir bayram olmak icab ederdi, çünkü kış ızdırablarının hitâmını tebşîr eden o idi. Zerdüş'tün⁵ güneş perestişi de belki o tahammül-sûz soğukların bir iktizâsıdır.

Siyasî bayramların en bârizi devr-i mutlakiyetteki⁶ vilâdet ve cûlûs şenlikleridir; bunlar istibdat düstûrunda halk için açılmış iki mu'terize-i teneffüstü. Onlara hakikaten tarihin istihzâsı denebilir. Memleketin esâreti her sene yalnız iki gün ve iki gece yalancı bir devr-i ta'tile girer ve yalnız o müddet için on beş milyon boynu bükük ve elleri bağlı hürriyet-i muğfileden terek-küb ederdi. Vilâdet ve cûlûs dönümlerinde hürriyet dediğimiz, dizlerde sıçratılan ve kucaklarda oynatılan cansız bir hürriyet bebeği idi! Donanma tahakkümün manzara-i bedîyesi olurdu; şetâret-i umumiye kâğıt fenerlerde, mum sırça kandillerde pamuk yağı isrâfî ile tezâhür eder ve İstanbul sekenesi Boğaziçi sularında bir gecelik yalancı fâtih manzarası alırdı. "Çanak

³ Güz mevsiminde bağlardan üzümün toplanması.

⁴ Tanrılık iddiasında bulunduğu için Hz. Mûsa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı.

⁵ Zerdüş: M.Ö. VII. yüzyılda İran'da nûr (iyilik) ve zulmet (kötülük) adıyla iki Tanrı'ya inanma akîdesine dayanan dini kuran kişi.

⁶ İstibdad devri de denilen Sultan II. Abdülhamid'in 7 Eylül 1876-13 Nisan 1909 tarihleri arasındaki saltanat yılları.

mâhitâbı"⁷ bence bu saltanat yortularının en beliğ remzidir. Onlarda dimağın hissesi yok, kalîl hissesi yoktu; yalnız behimî garîzelerin korku ile sindikleri uzviyet pusularından dışarı uğradıkları hiss olunurdu; bütün pâyitaht ahalisi mektep kaçkını çocukları hatırlatırdı.

Yakından muayene edilince teslim olunur ki esasen her bayram bir garîze sahasıdır; insanın süflî hayâlâtına ve hayvânî ihtiyacâtına hitap eder. Onun için her bayramda hayât-ı umumiye az çok sarhoşlanır. Bütün bir memleket, bakarsınız, sokaklarda ve meydanlarda bir hissiyet galeyânı geçiriyor. Ber-mu'tâd tekellüm eden dudaklar musiki ile sarsılır; dönme dolaplarda çocuklar ve tarab-hânelerde büyükler yalpanın ve rakının verdiği gönül bulantısını şiirlerle mezc ederler.

Her bayram bir ibtidâîlik hâtırasıdır ve cemiyetin hafif tabakasını az çok ibtidâîliğe ircâ eder. Medeniyetin icâbı bayramları ve yortuları öldürmektir. Ecdâdımız: "Deliye göre her gün bayram!" derlerdi; bu kaziye doğru ise akıllıya göre hiç bayram olmamak lâzım gelir. Filhakika akıl ve temkîn gürültülü şetâretlere muârizdir ve bu sebeple medeniyetin bayramı yoktur. Garîzelerinin çoğundan yakasını kurtarmış bir medenî adam için yortuların ve bayramların hiçbir câzibesi olamaz. Çünkü o mest olmak için müskirât içmeğe yahut salıncaklarda dalgalanmağa ihtiyaç hissetmez. Onca mensup olduğu cemiyet-i kavmiyyenin her muvaffakiyeti derûnî bir şehrâyindir ve sarhoşluğunu hiçbir zaman tantana ile ilân edecek değildir. O, birkaç milyon kalbin daima kendi samîminde çarptığını duyan bir kalp ve muhitindeki dimağların servetini isteyen bir baştır. Büyük ve küçük her mes'ud inkılâb onun takviminde bir bayram teşkil eder ve nazarında eski bayramlar peyderpey enkazı toz ve kül olmağa mahkûm birer yıkık müessese mahiyetini alır.

⁷ Halk arasında "maytap" veya "havâifişek" de denilen ve şenlik gecelerinde yakılan, genellikle mavi renkli kibrit veya fişek (bk. Balıkhâne Nâzım Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, hzl. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001, s. 15).

Medenî İngiltere'nin kahkaha tanımaz sîmâsını herkes bilir; onun meşhur Kristmis⁸ yortusunu *anhâ minhâ*⁹ bir aile mâidesine ircâ edebiliriz. Medenî Amerika'nın bir beşâşet-i iklimi olmadığı da hepimizce ma'lûmdur. Fransa an'ane-i şetâreti günden güne terketmekte olduğu gibi İtalyanların Kapuzanno¹⁰ dedikleri yılbaşı bayramı bile ale't-tedric sönüyor. Avrupa'nın meşhur karnavalı şimdi yalnız Nice şehrinde beynelmilel banknotların yardımı ile son senelerini yaşamaktadır. Artık her yıl bir taraftan kâğıdı bir ormana mâl olan ve sarıldığı dallarda kıymetli tomurcukları ezen "serpantin"¹¹ yok; vaktiyle şen sayhalar arasında beyaz enselere ve sarı saçlı başlara atılan rengârenk "konfeti"¹² yok. Tanzifât memurları o kaldırımları kirleten ve rutubetle hamurlanarak su yollarını tıkayan uzun ve müdevver kâğıt parçalarından şimdi kurtuldular. "Ayayani" gecesinin ateş bayramı gibi Noel yortusunun¹³ ayakları Kânun-ı evvel soğukunda titreyerek sıçrayan şenliği de bitti. Cemiyet-i medeniye umumi bir bayram buhrânı karşısındadır; çünkü muhtelif tarihlerde ve mütenevvî nâmlarla bayramları davet eden imsâk ve esaret ölüyor!

Edyân fi'l-asl müsâmahakâr ve nûk-endîş değildir. Enzârın kemiyeti hepsinde tebşîrâta galebe eder ve her din az çok mağmûm düşünür; onun için ara sıra bayramlarla ümmetlerinin rûhuna biraz sevinç serpmek lüzumunu hissederler. Esâsen her tavn ile etrafına ümid dağıtan medeniyetin bayramlara ihtiyacı yoktur. Medenî halkın saâdet-i karîbeye ümniyetle intizârından her sabah kalplere yeni bir bayram dağılır. Medeniyet ta'bir-i hakikisi ile bi-nefsihâ bir bayramdır; aklın, lisanın, kalemin, vidanın, el-hâsıl insanlığın âzâdlık bayramı. Ve bu bayram üç gün yahut üç hafta değil, her sene senenin bütün tûlünce devam

⁸ Kristmis (İng. Christmas): Hristiyanların Noel yortusu.

⁹ Şöyle böyle, aşağı yukarı.

¹⁰ Kapuzanno (İt. Capudanno): İtalyanların dinî mahiyetteki yeni yıl bayramı.

¹¹ Serpantin (Fr. Serpentin): Ensiz, ince kâğıt şerit yumağı.

¹² Konfeti (Fr. Confetti): Yuvarlık pullar şeklinde kesilmiş küçük renkli kâğıtlar.

¹³ Hristiyanların, Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutladıkları kutsal gün.

eder. Bu cihetle ölen eski bayramların hasretini çekmek bir eser-i gaflettir. Her çocuk büyümek ister ve büyürken çocukluğunun güzel ve kolay sürûrlarıyla vedâlaşmağa mecbur olur; cemi-yetler de böyledir, tabakât-ı tekâmülde yükseldikçe ibtidâîliğe mahsus eğlencelerini birer birer feda ile mükelleftirler. An'ane bayramlarını öldürürken medeniyet onların yerine daha ince, daha güzel ve daha müsmir şenlik günleri ikame eder. Şu kadar var ki bu medeniyet bayramları Musevîlerin Cumartesi âyinine benzemez; o bayramlarda boş oturulmaz ve meydanlar oyun gürültüleriyle dolmaz; onlar sa'y ile tes'îd olunur; ve onun için akıllıların hakiki ve dâimî bayramıdır.

Servet-i Fünûn, nr.1599-125, 7 Nisan 1927, s. 322-323.

DİZİN

A

Abdullah Uçman, 5, 11, 20
Abdülhak Hâmid, 13, 14, 18
Adalet Hanı, 163
Adliye, 138, 229, 230
Adonay, 248
Âfâk-ı Irak, 21
Ahmed-i Sâlis, 183
Ahmed Peyman, 21
Ahmet Midhat Efendi, 16, 28, 121
Aksaray, 59
Alemdar, 8, 9, 20, 23, 24, 25, 27, 28
Ali Birinci, 9, 21
Ali İhsan Barlas, 21
Ali Kemal, 12, 164, 180, 181
Ali Rûhi, 122
Ali Şükrü Çoruk, 9, 207, 257
Allah, 32, 64, 70, 133, 230, 246, 248, 249, 250, 251, 252
Almanya, 19, 54, 85, 101
Alphonse Daudet, 55
Altay Fotoğrafhânesi, 163
Amerika, 54, 78, 80, 83, 148, 153,

158, 235, 258
Amr, 211, 236
Amru, 211
Amûn, 248
Anadolu, 8, 12, 46, 69, 79, 189
André Theuriet, 170
Anglikan, 134
Ankara, 18, 19, 20, 33, 64, 95, 131, 143, 164, 180, 183, 184, 194, 212
Apennin, 107
Aristo, 189
Asrî Tiyatro, 183
Âsur, 248
Âsûrîler, 248
Avrupa, 12, 19, 26, 58, 78, 80, 98, 101, 128, 134, 153, 166, 167, 203, 215, 258
Avrupa Mektupları, 19, 101
Avusturya, 19, 101, 139, 153, 212
Ayasofya, 29, 32, 42, 131, 138, 162, 163, 179, 229, 232, 242
Ayasofya Hamamı, 163
Ayasofya Meydanı, 29, 42, 162, 229, 232

B

Bâbiâli, 64, 151
 Bâb-ı Seraskerî, 141
 Bach, 120
 Bakırköy Mezarlığı, 13
 Balat, 11
 Balıkhâne Nâzın Ali Rıza Bey, 8, 207, 257
 Barsamyan Efendi, 12
 Bayezid, 29, 46, 60, 103, 107, 141, 179, 209, 229, 232, 233
 Bayezid Meydanı, 29, 46, 103, 209, 233
 Bedestan, 103
 Beethoven, 106, 120, 250
 Benî İsrâil, 51, 79
 Bergson, 180
 Berlin, 26, 101, 106, 211
 Bernardin de Saint Pierre, 170
 Beyoğlu, 140, 142, 163, 229
 Beyoğlu Caddesi, 229
 Binbaşı Osman Şahabeddin Bey, 11
Bir Ramazan Binbir İstanbul, 9
 I. Dünya Savaşı, 8, 12, 19, 23, 97, 101
 Birol Emil, 20
 Bizans, 7, 42, 242
 Boğaziçi, 7, 121, 138, 141, 256
 Bora, 145
 Botter, 96
 Bouvavenjeune, 96
 Brahma, 133
 Buddha, 122, 133
 Buffon, 102
 Bukrat, 115
 Bulgaristan, 19, 101
 Büchner, 132, 248
 Bülent Yorulmaz, 21

C

Calinus, 115
 Celâl Tarakçı, 8, 18, 22, 23, 33, 34, 121, 249
 Cemal Paşa, 12
 Cemil Paşa, 169
 Cenâb-ı Hak, 70, 126, 132, 203, 245, 251, 253
 Cenab Şahabeddin, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 41, 67, 101, 131, 142, 165, 181
Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri, 20, 41
Cenab Şehabeddin'de Tenkid, 8, 18, 22, 33
Cenap Şahabeddin ve Vecizeleri, 19
Cenap Şahabettin-Hayatı ve Seçme Şiirleri, 8
Cenap Şehabeddin'in Tiyatroları, 19, 34
 Cezmi, 109, 143
 Charles Brevet, 15
 Chateaubriand, 170
 Chopin, 219
 Cidde, 12, 19
 Cumhuriyet, 10, 12, 95

Ç

Çarşıkapısı, 186, 232
 Çaycı Hacı Reşid, 28
 Çekoslovakya, 19
 Çenberli, 176
 Çırağan, 138, 139, 141, 142
 Çırağan Sarayı, 138, 139, 142
 Çinçinatus, 153

D

- Dahhâk-ı Mazlûm, 21
 Damad İbrahim Paşa, 183, 184
 Dârülbeytî, 5, 21, 28, 31, 32,
 125, 145, 146, 147, 148, 180,
 183, 184, 185, 206, 222, 223,
 224, 225, 226, 227
 Dârülfünûn, 209
 Dârülfünun Edebiyat Fakültesi,
 12
 Deepdell, 158
 Descartes, 96
 Devlet-i Aliyye, 151
 Devr-i Hamîdî, 58, 60, 68
 Dırağman Mahallesi, 11
 Dikili, 176
 Direklerarası, 7, 9, 27, 28, 29,
 41, 42, 101, 118, 119, 121,
 165, 179, 209, 211, 213
 Divanyolu, 29, 42, 46, 163, 164,
 165, 231, 232, 237
 Diyojen, 246
 93 Harbi, 11
 Dokuzuncu Senfonyası, 120
 Dolmabahçe, 131, 142
 Donanma, 90, 256
 Don Kişot, 63
 Dostoyevski, 250
 Dördüncü Şarl, 212
 Draman, 13, 25

E

- Edebiyat-ı Cedîde, 7, 13, 15
Efsâne-i A'sâr, 174
Elhân-ı Şitâ, 13, 16
 Eliza Hanım, 29, 185
 Emel Koşar, 10
 Emile Zola, 158

- Eminönü, 46, 59
 Enver Töre, 19, 34
 Ertuğrul Muhsin, 29, 185, 206
Eski İstanbul Ramazanları, 9
 Eski Rüya, 29, 183, 185, 186
Evrâk-ı Eyyâm, 19, 22
Evrâk-ı Leyâl, 20
 Eyüp Askerî Rüşdiyesi, 11

F

- Fahreddîn Râzî, 252
 Fasulyeciyan, 146
 Fatih, 21, 131, 162, 174, 179,
 229
 Fatih Meydanı, 162
 Faust, 107, 250
 Fehim, 164, 183
 Fenikeliler, 248
 Ferah Tiyatrosu, 121, 145
 Ferid, 139
 Feyz-i Meşrutiyet, 165
 Firavun, 51, 133, 248, 256
 Florinalı Nâzım, 14
 Fra Diavolo, 107
 Fransa, 11, 14, 54, 98, 139, 227,
 258

G

- Galata, 59, 181
 Ganj, 133
 Gaye Barlas, 20
Gayret, 165
Genç Kalemler, 17
 George Sand, 170
 Goethe, 250
 Guatelli, 140
 Gülgün, 102
 Gülhane Askerî Rüşdiyesi, 11

Gülhâne Hatt-ı Hümayunu, 139
 Güllü Agob, 146
 Gülşen, 14, 164
 Gümrükönü, 59
 Güneş, 141, 164

H

Hacı Reşid, 28, 121, 122
 Hacivat, 31, 215
Hac Yolunda, 19
Hâdisât, 12
 Hâfız-ı Şîrâzî, 181
 Hâfız İsmail Efendi, 157
 Hak, 70, 126, 132, 203, 243,
 245, 249, 250, 251, 253
 Hâlid Ziya, 8, 22
 Halit Fahri Ozansoy, 9
 Harb-i Umumî, 91, 97, 98
 Harbiye, 141, 203
 Hartmann, 248
 Hasan Akay, 19, 34
 Hasan Efendi, 184
 Hasan Zülâli Efendi, 183
Hâver, 164
 Haydarpaşa Hastahanesi, 11
 Haydn, 106, 120
 Hayret Efendi, 121
Hazîne-i Fünûn, 15
 Hazret-i Sâlih, 108
 Hazret-i Yakub, 51
 Herald, 96
 Hızır-İlyas, 198, 256
 Hilâl-i Ahmer, 90
 Himalaya, 133
 Holas, 148
 Hudâ, 249
 Hülya Erdem, 19
 Hürriyet Kalıpcısı, 163, 165
 Hüseyin Avni Paşa, 141, 142

Hüseyin Dâniş, 12
 Hüseyin Rahmi, 25, 95, 96, 97,
 121
 Hüseyin Suad, 21, 164, 165
 Hüsrev, 102

I-İ

Irak, 21, 42
 İbrânîler, 248
İkdam, 165
 II. Abdülhamid, 21, 32, 58, 68,
 122, 140, 190, 231, 256
 II. Meşrutîyet, 12, 18, 21, 24, 67,
 95, 131, 162, 164, 165, 210,
 230
 İnci Enginün, 10, 18, 20, 33
 İngiltere, 54, 79, 134, 135, 139,
 158, 258
İngiltere Tarihi, 135
 İskender, 72, 189, 246
 İslâmiyet, 110, 134, 135, 159,
 160, 166, 253
 İsmail Kara, 9, 10
 İsmet Hanım, 11
 İstanbul, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12,
 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
 33, 34, 40, 42, 44, 45, 46, 47,
 53, 58, 60, 63, 64, 68, 96,
 107, 108, 118, 121, 131, 138,
 140, 141, 142, 143, 145, 146,
 159, 163, 169, 171, 175, 179,
 180, 181, 183, 185, 199, 207,
 209, 212, 215, 216, 229, 230,
 231, 235, 248, 256, 257
İstanbul'da Bir Ramazan, 9, 10, 20
İstanbul'dan Ben de Geçtim, 9
İstanbul'da Ramazan Mevsimi, 9
 İtalya, 54, 107, 108

İttihad ve Terakki, 62

K

Kadı Beyzâvî, 252
Kâğıthâne, 7, 183
Kalem, 21
Kalpakçılarbaşı, 165
Kant, 96
Kanun-ı Esasî, 41
Kanun-ı Esâsî Birahânesi, 163
Karagöz, 31, 215
Karagöz-Hacivat, 31
Karantina İdaresi, 12
Kavuklu, 215
Kefevî Dergâhı, 13
Kevkeb, 164
Kırım, 139
Kızıl Elma Lokantası, 163
Körebe, 19
Kristof Kolomb, 60
Kur'an, 108, 133
Küçük Beyler, 21

L

La Bruyère, 95
La Fontaine, 68
Lahor Kiraathânesi, 163
Lâle Devri, 183, 184, 210
Lem'a-i Hürriyet, 165
Lenin, 182
Leskovikli Hayreddin Nedim, 14
Lombardi, 140
Londra, 58, 211, 216

M

Maarif, 15
Macaristan, 19, 101, 212

Madam Barte, 227
Makedonya, 72, 189
Maksim Gorki, 182
Mallarmé, 14
Ma'lûmat, 15, 21
Manastır, 11, 131
Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, 131
Maxwell, 135
Mazhar Osman Bey, 73
Meclis-i Mebusân, 82, 138, 154
Medresetü'l-vâizîn, 159
Mehmed Ubeydullah Efendi, 235
Mehmet Kaplan, 15, 20, 22, 33
Mekteb, 11, 13, 14, 15, 164
Mekteb-i Feyziye, 11
Mekteb-i Tıbbiye, 13, 14
Menemenlizâde Tâhir Bey, 164
Merâh, 182
Merkezefendi Kabristanı, 170
Mersin, 12
Mesâil-i Tarih, 134
Meşrutîyet, 12, 18, 21, 24, 25, 41, 46, 54, 55, 58, 67, 68, 95, 131, 142, 162, 163, 164, 165, 210, 230
Mınakyan, 146, 206, 216
Mısır, 51, 133, 181, 189, 256
Mısrîler, 248
Midhat Paşa, 141, 142
Millî Mücadele, 12, 164
Molla Câmî, 252
Montaigne, 55
Mozart, 106, 107, 120
Mozart Buratheater, 107
M. Sabri Koz, 10, 121
Muallim Nâci, 13, 14, 28, 121, 164, 249
Muhammed, 63, 84, 253
Muhyiddin Arabî, 32, 251

Murad Efendi, 139, 140, 141
 Murâd-ı Râbi, 79
 Mustafa Tevfik Efendi, 157, 160
 Müdafaa-i Milliye Sineması, 90
 Münih, 26, 106

N

Nâbizâde Nâzım, 122
Nahl-i Emel, 164
 Namık Kemal, 109, 143, 154
 Napoli, 108, 153
 Napolyon, 63
 Nasuh Efendizâde Mustafa Âsım Efendi, 13, 131
 Nâşid Bey, 184
 Necat Birinci, 20
 Nedim, 14, 183
 Neron, 166
 Nesr-i Harb, Nesr-i Sulh ve Tiryâki Sözlere, 19
 New York, 41, 216
 Nice, 258
 Nikaragua Cumhuriyeti, 83
 Nil, 133, 256
 Nuh, 75, 80
 Numa Roumestan, 55
 Nuruosmaniye, 64, 103

O-Ö

Okmeydanı, 163
 31 Mart Vak'ası, 21, 122, 162
 Ömer Efendi, 139

P

Papay, 248
 Paris, 11, 14, 15, 85, 145, 164, 174, 211

Patrona Halil, 183
 Paul Maujoul, 134
 Paulus, 135
 Perikles, 72
Peyâm-Sabah, 9, 12, 23, 28, 29, 30, 31, 164, 180, 186, 190, 195, 201, 207, 213, 220, 227, 233
 Pîşekâr, 215
 Pompei, 108
 Pope, 166
Pür-Hüzn ü Heves, 16

R

Rabb, 246, 249
 Recâizâde Ekrem, 13, 14, 18
 Refik Halid, 8
 Reşad Nuri, 29, 183, 185, 226
 Reşika Ozankan, 20
 Rıza Tevfik, 12, 181
Riyâh-ı Leyâl, 16
 Rodos, 12, 122
 Romanya, 19, 101
 Rossini, 106, 108

S

Saadet, 14, 49, 50, 231
 Sabri Özcan San, 20
 Sa'dâbâd, 183
 Sâdâbâd, 7
 Sadettin Nüzhet, 8, 13, 15, 18, 21, 33
 Saraçhânebaşı, 27, 118, 179, 209
 Schopenhauer, 96
 Schubert, 219
 Schumann, 219
 Sebat, 14, 165
 Selim Nüzhet Gerçek, 9

Servet-i Fünun topluluğu ekolü,
16, 22, 42, 121, 122, 164
Servet-i Fünûn, 13, 15, 17, 18,
19, 20, 21, 32, 34, 246, 253,
259
Shakespeare, W., 20
Siketiler, 248
Sisak, 148
Sultan Aziz, 140
Sultan Hamîd, 122, 139, 142
Sultan Mecid, 139
Sultan Murad, 138, 139, 142
Sûr-ı İsrâfil, 154
Suriye, 12, 60, 189
Süheyl Ünver, 9, 179
Süleymân-ı Kanunî Türkiyesi, 73
Süleyman Nazif, 12, 42

Ş

Şafak, 164
Şam, 12, 108
Şark, 146, 147, 164
Şarlken, 153
Şebdîz, 102
Şehzâdebaşı, 29, 41, 118, 121,
145, 179, 185, 186, 210, 211,
212, 213
Şeyhî, 252
Şeyh Sa'dî, 181
Şeyh Vasfî, 13, 14, 121, 122
Şîrîn, 102, 252
Şirket, 138
Şişli, 59
Şivezad Erez, 20
Şükûfe-zâr, 164

T

Tâmât, 14, 18

Tannhäuser, 107, 250
Tanzimat, 14, 26, 101, 121, 122,
139, 143, 164, 204, 249
Tasvîr-i Efkâr, 12, 20, 21
Taşdelen, 108
Tedmür Harâbeleri, 60
Temâşâ-yı Hazân, 16
Temâşâ-yı Leyâl, 16
Tepebaşı Tiyatrosu, 19
Terakki, 62, 88, 165
Terâne-i Mehtâb, 15
Tevfik Fikret, 13, 15, 16
Tıbbiye İdadisi, 11
Tiring, 181, 182
Tiryâki Sözleri, 18, 19
Topkapı, 59, 175
Turan, 10, 73, 84, 235
Turan Karataş, 10
Tûtinâme, 63
Türbe, 231, 232
Türkiye, 23, 34, 35, 90, 153

U

Ubeydullah Efendi, 235, 240

V

Vak'a-i Hayriyye, 44, 210
Valide Câmii, 229
Vasfî Efendi, 13
Verdi, 107
Verlaine, 14, 15
Vezneciler, 27, 29, 41, 118, 145,
179, 209, 213
Victor Hugo, 174
Vilyam Şekspiyer, 20
Viyana, 26, 106
Volney, 60
Voltaire, 132, 248, 249

W

Wagner, 96, 106, 107, 120, 250
Wander Bilt, 158
Washington, 211

Y

Yahova, 248
Yahya Kemal, 22, 33
Yakazât-ı Leyliyye, 16
Yeni Lisan, 16, 17
Yeni Türk, 31, 240
Yunanistan, 54, 72

Z

Zend, 244
Zerdüşt, 256
Zevk-i Selîm, 27, 107, 108, 109
Zeyd, 69, 211, 236
Zeynep Uluant, 20
Zünnûn-ı Mısırî, 249, 250

Hayatının büyük bir kısmını, kimliğini yeni yeni kaybetmeye başlayan İstanbul'da geçirmiş olan Edebiyat-ı Cedîde döneminin ünlü şairi Cenab Şahabeddin'in eski bir gazetenin sararmış yaprakları arasında unutulup kalmış yazıları, eski İstanbul'u hatırlamak ve anlamak isteyen İstanbul sevdalıları için çok anlamlı. Cenab Şahabeddin'in, kitabın birinci kısmındaki "Ramazan Hasbihalleri" başlıklı makaleleri Anadolu'nun önemli bir kısmı ile İstanbul'un işgal altında bulunduğu bir sırada kaleme alınmış. 1920'de İstanbul'da Ramazan ayı, İstanbul'un geçmişi, şehrin tabii ve tarihi güzellikleri, bazı dini ve siyasi konularla I. Dünya Savaşı'nın memlekette açmış olduğu derin yaralar etrafında kaleme alınan bu yazıların hemen her satırında, Cenab Şahabeddin'in zekâ ve ironisini görmek mümkün. İkinci bölümde ise, yazarın çoğu 1922 yılında *Peyâm-Sabah* gazetesinde yayınlanan Ramazan, oruç, iftar ve bayramlar hakkındaki on üç makalesi yer alıyor.

DERGÂH

-975995308-9

9 "789759"953089